

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

TEMETTÜAT DEFTERLERİNE GÖRE

ERZURUM ŞEHİRİ

(1260/1844)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Haydar ÇORUH

İstanbul 1997

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

TEMETTÜAT DEFTERLERİNE GÖRE ERZURUM ŞEHİRİ

A. ERZURUM ŞEHİRİNİN MAHALLELERİ VE NÜFUSU	
1. Mahalleleri	7
2. Nufusu	13
B. ERZURUM ŞEHİRİ ESNAFI ve MESLEK GURUPLARININ TEŞEKKÜLÜ	22
1. Ziraat ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler	23
2. İnşaatçı ve Fiziki Güce Dayalı Meslekler	26
3. Küçük Ölçekli Sanayii ve Ticaretle İlgili Meslekler	30
a. Tekstil Sanayii ve Bununla İlgili Meslekler	31
a.1) Dokumacılıkla Uğraşan Esnaf	31
a.2) Giyim Eşyası Üreten Ve Satan Esnaf	34
b. Dericilik Ve Deri Mamulleri Üreten Ve Satan Esnaf	34
c. Maden İşlemciliği Sanayiinde Çalışan Esnaf	37
d. Alet ve Edevat Üretmekle Uğraşan Esnaf	39

e. Gıda Mamülleri Üreten Ve Satan Esnaf	49
f. Taşımacılık Ve Ulaşım İlgili Meslek Erbabı	45
g. Tüccarlar	45
h. Çeşitli İşlerle Uğraşan Müste'cir Esnaf	49
4. Görevliler	49
a. Sosyal Sahada Görevliler	49
b. İdarî ve Askerî Görevliler	55
5. İşsiz ve Güçsüzler	62
C. BİNALARIN DAĞILIMINA GÖRE ŞEHRİN SOSYAL YAPISI	69

II. BÖLÜM

ZİRAİ HAYAT VE HAYVANCILIK

A. ŞEHİRDEKİ ZİRAİ TOPRAKLARIN DURUMU	
1. Ziraî Toprağın Mikdarı ve Tasarruf Şekli	79
2. Toprağın Mahallelere Göre Dağılımı	83
a. Dönüm cinsinden (İmalat)	84
b. Kıt'a Cinsinden	85
c. Kot ve samar cinsinden	86
B. YETİŞTİRİLEN ÜRÜNLER	90
C. HAYVANCILIK	95

III. BÖLÜM

İKTİSADÎ DURUM

A. GELİR KAYNAKLARI VE DAĞILIMI

1. Gelir Dağılımı	103
2. Kaynaklara Göre Gelir Dağılımı	107
3. Gelir Kaynaklarının Meslek Guruplarına Göre Dağılımı	110

B. GELİR KAYNAKLARININ MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

1. Ziraî Kaynaklardan Elde Edilen Gelirlerin Dağılımı	117
2. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirlerin Mahallelere Göre Dağılımı	120
3. Esnafılık, Ticaret, Zuhurat, Sanat ve Maaş Gelirlerinin Dağılımı	126
4. Kira Gelirlerinin Dağılımı	128
5. Mahallelerden 1844-45 Yıllarında Sağlanan Gayri Safi Hasıladan Hane Başına Düşen Gelirlerin Dağılımı	132
6. Şehirdeki Zengin Şahısların Mesleklerine Göre Gelir Dağılımı	134

C. ŞEHİRDEN BİR YILDA ELDE EDİLEN VERGİNİN CİNS ve MİKTARI

1. Vergi Türleri	138
a. Vergi -i Mahsusa	138
b. Öşr	146
c. Cizye	149
2. Toplam Vergi Miktarı	155

SONUÇ 157

BİBLİYOGRAFYA 164

EKLER 170

1. Erzurum şehrine ait bir Osmanlı haritası ve metin içindeki bazı kısaltmalar
2. Erzurum'un 42 mahallesine ait Temettüat Defterleri'nin dökümü

Ö N S Ö Z

Birbirinden farklı iktisadî ve sosyal yapıya sahip olan şehirlerin, bu yapılarını ortaya koyacak monografilerinin hazırlanmasına olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında başlatılan vergi reformu çalışmaları II. Mahmud'un ölümüyle bir müddet duraklamış ancak, Tanzimat'ın ilanından sonra yeniden uygulanmaya çalışılmıştır. Bu çabanın bir ürünü olan *Temettüat Defterleri*, şehirlerin monografilerinin ortaya konulmasında yeni bir umut ışığı olmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve Maliye Nezareti *Temettüat Defterleri* serisinde kayıtlı 1261-1262/1845-1846 tarihlerine ait Erzurum Şehri *Temettüat Defterleri*, yapmış olduğumuz çalışmanın esasını teşkil etmektedir. 1845 yılına ait vergi düzenlemesi maksadıyla tutulan bu defterler bir önceki yıl şehirde ikamet etmekte olan hane sahiplerinin adlarını, hangi mesleğe mensup olduklarını, bir yılda elde ettikleri kazançlarını ve bu kazancın temin edildiği kaynakları, öşr, cizye ve *vergi-i mahsûsa* olmak üzere ödemekle mükellef oldukları vergileri, sahip oldukları gayrimenkuller ve araziler ile geçimlerinin önemli bir merhalesini oluşturan hayvanlarının cinsini ve bu kaynaklardan elde edilen hasılatı göstermektedir.

Temettü sayımları, hane itibarıyla toplanması kararlaştırılan *tekâlif vergisi* veya diğer bir adıyla *vergi-i mahsûsa* nın miktar ve kemiyetini tespit etmek maksadıyla yapılmıştır. Bu sayımlar yapılırken şehirde ikamet etmekte olan hane reisleri esas alınmasına rağmen zaman zaman hane reislerinin akrabalarına ait emlak ve araziler de kayıtlarda gösterilmiştir. Hane reisleri kısmında ayrıca belirtilen bu kaynaklar temettüat tespiti esnasında, doğrudan hane reisinin temettü miktarına aksettirilerek *merkûmların temettüatı* şeklinde toplu bir ifade kullanılmıştır. Bu şekilde, ortak gelire sahip haneler çalışmamızın Ek-2 kısmındaki tablolarda ayrıca gösterilmiştir.

Bu güne kadar Erzurum üzerine yapılan çalışmaların daha ziyâde Erzurum eyaleti üzerinde yoğunlaştırıldığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle şehrin iktisadî ve sosyal durumu hakkında verilen bilgiler çoğu zaman seyyahların şifahî bilgilerine dayandırılmıştır. Bu eksikliklerin bir nebze de olsa giderilmesi maksadıyla yönelmiş

dayandırılmıştır. Bu eksikliklerin bir nebze de olsa giderilmesi maksadıyla yönelmiş olduğumuz bu çalışmanın temel dayanağı olan ve 1260-1261 (1844-1845) tarihli Temettüat tahririnin bir yıllık gecikmeyle 1261-1262 (1845-1846) tarihlerinde Erzurumda uygulanması sayesinde ortaya çıkmış olan Erzurum *Temettüat Defterleri*'nin eksik olması, nüfus probleminin başka kaynaklar vasıtasıyla giderilmesini gerektirmiştir. Bu nedenle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız ve uzun zaman alan sondajlar sayesinde, 1263 tarihinde şehre ait mahallelerin nüfusunu da içeren Erzurum Kazası nüfus defterleri ele geçirilmiştir.

1263/1847 tarihli nüfus defterlerine göre şehirde bir çoğunda müslümanlar ile gayrimüslimlerin karışık yaşadığı toplam 53 mahalle bulunmaktadır. Buna karşılık Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 47 *Temettüat Defteri*'nden ancak 42 mahalle tespit olunabilmektedir. Bu defterlerden birinde kayıtlı bulunan ve karye yani köy olarak kaydedilmiş olan *Ağ Mescidi karyesi* mahalle olmadığından tez çalışması dışında bırakılmıştır. Bu iki kaynaktan elde edilen mahalle adları birleştirildiğinde XIX. yüzyılın birinci yarısının son çeyreğinde Erzurum şehrindeki mahallelerin yalnızca 48 tanesinin adı ve nüfusu kesin olarak tespit olunabilmektedir.

Tezimizin "Giriş" kısmında, Erzurum şehrinin elden geldiğince kısa bir tarihi verilmek suretiyle diğer bölümlere zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Tezimizin temelini oluşturan *Temettüat Defterleri*'nin tertip şekilleri bizden önce yapılmış çalışmalarda detaylı olarak ifade edilmiş olduğundan, ayrıca belirtmek yerine, bu çalışmaları tezimizde kullanarak onların bize sağlamış oldukları kolaylıklara burada teşekkür etme fırsatını da bulmuş olacağız.

Birinci Bölümde *Temettüat Defterleri* ne göre Erzurum'un sosyal yapısı üzerinde durulmuş, şehrin demografik durumu tespit olunurken, Osmanlı Devleti eline geçmesinden itibaren şehirde meydana gelen nüfus değişimleri Tanzimat döneminde tutulan *Temettüat defterleri* ile pekiştirilmiş ve bu defterlerden kaynaklanan eksiklikler yeni bulunan *Nüfus defterleri* ile giderilmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölüm'de Şehrin Ziraat hayatı üzerinde durulmuş, şehirdeki ziraat alanları ve bu alanlar üzerinde yapılan tarımsal faaliyetler ile yetiştirilen hayvanların şehrin ekonomisine olan katkıları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de şehrin İktisadî durumu üzerinde durulmak suretiyle hane reislerinin gelir kaynakları ve bu kaynakların dağılımı üzerinde durulmuş ve defterlerde belirtilmeyen bir kısım vergiler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan *Maliyeden Müdevver Defterleri* tasnifinden bulunmak suretiyle, şehrin müslim ve gayrimüslim nüfusuna ait vergi yükünün tespiti yoluna gidilmiştir.

Çalışmanın son kısmına geç bir döneme ait olup, Erzurum kalesini ve kalenin içinde ve dışında kalan bazı mahallelerini bir Osmanlı paşası tarafından çizilmiş harita ve *Temettüat defterleri*'ne ait dökümanlar eklenmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz şekilde, şehirlerin iktisadî ve demografik durumlarının ortaya konulmasında *Temettüat Defterleri*'nin kullanılmasını Tarih sahasına sokan değerli hocalarımıza, önemli bir vesikanın kullanılmasını temin eden Sayın Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ'ye, Osmanlı ekonomisine yönelik tavsiyeleri yanında bu konuyla ilgili bir kitabını hediye etme inceliğini gösteren Sayın Prof. Dr. Şevket PAMUK'a, *Temettüat Defterleri* konusunda dikkatimi çeken tavsiyelerini esirgemeyen Sayın Dr. Mehmet GENÇ'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Sözlerimi tamamlarken beni bu konuda çalışmaya azm ettiren ve çalışmamın her safhasında tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Sayın Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK'e, çalışmamızın düzenlenmesi ve incelenmesinde büyük katkı ve emekleri olan kıymetli hocalarım Sayın Doç. Dr. İlhan ŞAHİN'e ve Sayın Doç. Dr. Zekeriye KURŞUN'a ve tez çalışmam süresince destek ve yardımlarını esirgemeyen Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'ndeki büyüklerime ve arkadaşlarıma; arşiv kaynaklı her türlü sorunun ortadan kaldırılmasında emeği geçen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin sevgili personeline ve ayrıca çalışma süresince maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen aileme şükran ve teşekkürlerimi iletirim.

Haydar ÇORUH

KISALTMALAR

A.AMD	Âmedî Kalemî Tasnifi
A.MKT	Mektûbî Kalemî
A.MKT.UM	Mektûbî Kalemî-Umum Vilâyet
AÜ	Atatürk Üniversitesi
bkz	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D.BŞM	Baş Muhasebe
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
HR.MKT	Hariciye Mektubî Kalemî
İA	İslâm Ansiklopedisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİF	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
K. K	Kâmil Kepeci Tasnifi
MAD	Maliyeden Müdevver Tasnifi
ML. VRD. CMH	Maliye Varidat Cizye Muhasebesi Tasnifi
ML.CRD	Maliye Nezareti Ceride Defterleri Tasnifi
MM.İ	Mesâil-i Mühimme İradeleri Tasnifi
nr.	numara
OA	Osmanlı Araştırmaları Dergisi
s.	sahife
TD	Tapu Tahrir Defteri
TmtD	Temettüat Defterleri
TOEM	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
ts.	tarihsiz
vd.	ve devamı
vs.	vesaire
Y. A-Res	Yıldız Arşivi Sadaret Resmî Mârûzat Evrakı

GİRİŞ

Erzurum ovasının güneydoğusunda, Palandöken dağının eteklerinde kurulan Erzurum şehri, 1850 ila 1900 metre irtifaya sahip meyilli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Şhrin kalesi Romalılar tarafından muhtemelen M.S. 415-422 yıllarında Anadolu'ya yönelik İran taarruzlarına karşı inşa olundu. Ermenilerin Garin dediği şehre Doğu Roma (Bizans) İmparatoru II. Theodosios'a izafeten Theodosiopolis adı verildi. Halife Hz. Osman zamanında Habib b. Mesleme tarafından 653'te feth edilen şehir İslam kaynaklarında Kalikala veya Kali olarak geçmektedir. Türkler, eski çağlardan beri meskün olan ovadaki Erzen'i feth edince bura halkı Erzen yakınındaki Theodosiopolis'e göç etti. Bu sebeple Türkler Theodosiopolis'e Erzen adını verdi. Ancak burayı Siirt yakınındaki Erzen'den ayırmak ve Anadolu'ya ait olduğunu belirtmek için ismin sonuna «Rum» kelimesi eklendi ve bundan sonra şehir Erzurum olarak anılmaya başlandı. Diğer Erzen ise tahrip edilmesinden dolayı kaynaklarda Karaerzen veya Karaarz olarak geçmeye başladı¹.

Malazgird Meydan muharebesini kazanan Alparslan bu bölgeyi iktâ olarak Emir Saltuk'a verdi (1071). Şhrin fethini gerçekleştiren Emir Saltuk burada kendi hanedanlığını kurdu (1080). Büyük Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra bu beylik Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlandı (1157). Süleyman Şah Saltukoğulları Beyliği'ni ortadan kaldırarak Erzurum'u Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına kattı ve yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı şehri tahkim ederek gerekli tedbirleri aldı (1202)².

Şehir, 1242'de Moğol kumandanı Baycu Noyan tarafından tahrip olundu ve halkının büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'nda yenilmesi ve Moğolların hakimiyetinin tanınması şehrin durumunu oldukça etkiledi. Burası bundan sonra Moğol ordularının Selçuklu sınır boylarındaki önemli bir toplanma merkezi haline geldi. Bu durum şehrin tamamen tahrip edilmesine ve halkının

1 Cevdet Küçük, *Tanzimat Devrinde Erzurum* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1975, s. 6.

2 Cevdet Küçük, "Erzurum", *DİA*, XI, s. 322.

başka yerlere göçmesine sebep oldu. Anadolu Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkmasından sonra (M.1308) şehir bir müddet Moğolların kurduğu İlhanlı Devleti'ne bağlandı. Erzurum, bu devletin parçalanmasından sonra ise en karışık dönemini yaşadı (1335). İlhanlı Devleti'nin ortadan kalkması üzerine bir süre Akkoyunlu ve Karakoyunlu beyliklerinin mücadele sahası içinde kaldı. Şehir bir süre sonra Sutay Noyan'ın eline geçti. Ancak bu durum da şehre gereken istikrarı getirmedi. Erzurum 1360'ta Eretnaoğullarının yönetimine girdi ve bu idare 1385'e kadar devam etti. Bu tarihten sonra şehir Karakoyunlu Beyliğinin eline geçti. Kısa bir süre sonra bütün Doğu Anadolu'yu istila eden Timur burayı da işgal ve tahrip etti (1387). Halkın bir kısmı kılıçtan geçirildi, bir kısmı ise daha güvenilir bölgelere göç etti. Timur'un 1405'te ölmesinden sonra Erzurum'da Akkoyunlu ve Karakoyunlular arasındaki mücadele yeniden şiddetlendi. 1435'de şehrin eski yerleşim yeri olan Karaz civarında cereyan eden savaşı Karakoyunlular kazandı. Bir müddet sonra bölgeye yeniden dönen Timurlular (Moğollar) Akkoyunlularla birleşerek Karakoyunluları şehirden çıkardılar. Bir süre sonra onların da bölgeden çekilmesi, şehrin yeniden Karakoyunlu Beyliği eline geçmesine sebep oldu(1436). Sonunda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, 1468 yılında Karakoyunlu beyliğine son vererek Erzurum'u tamamen ele geçirdi.³ Osmanlı kayanaklarında Hasan-ı Dıraz⁴ olarak tanınan Uzun Hasan döneminin Erzurum'un sosyal ve iktisadi hayatında önemli bir yeri vardır. Onun tarafından konulan ve "Hasan Padişah Kanûnu" olarak bilinen kanûn-nâme, Osmanlıların şehri fethinden sonra bir müddet daha yürürlükte kaldı ⁵.

Erzurum'un Osmanlılar tarafından kesin olarak ne zaman feth edildiği bilinmemekle beraber muhtemelen Mısır seferinden sonra, 1518-1519 tarihleri arasında feth edildi⁶. Bu dönemde şehir oldukça harap bir durumda idi. Rivayete göre Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferine giderken Erzurum'a yakın bir konakladığı halde baykuş yuvasını andıran kaleyi görmemek için şehre girmedi⁷. Kanunî Sultan Süleyman'ın Irak üzerine yaptığı seferler esnasında yeniden önem kazanan şehir, imar ve iskân

³ Küçük, *Aynı madde*, s. 322.

⁴ Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 61.

⁵ Gurre-i Rebi'ül-evvel 947 tarihli defter (BOA, TD, nr. 205, s. 5).

⁶ Küçük, *Aynı madde*, s. 323.

⁷ *Aynı madde*, gösterilen yer.

hareketlerine sahne oldu. Daha sonraki İran savaşları sırasında Osmanlı ordularının ikmal ve toplanma merkezi olan şehirde, istikrar ancak 1590'da taraflar arasında yapılan bir anlaşmadan sonra sağlanabildi. İran savaşları sırasında şehirde sayıları oldukça artan Yeniçerilerin baskısı ve giderek ağırlaşan vergi yükümlülüğü halkın ayaklanmasına sebep oldu. Bu sırada Anadoluyu kasıp kavuran Celalîlerden oldukça etkilenen şehir, Celalî lideri ve eski Erzurum Beylerbeyi olan Abaza Mehmed Paşa tarafından ele geçirildi ve II. Osman'ın öldürülmesinden sorumlu tuttuğu şehirdeki yeniçerilerin pek çoğunu katletti⁸.

IV. Murat'ın İran üzerine yaptığı Revan seferine kadar Yeniçeriler ile halk arasında devam eden mücadeleler, Padişahın şehre girmesinden sonra bir süre durdu. Padişah şehirde bazı imar faaliyetlerinde bulundu (Temmuz 1635). Ancak İran savaşları sebebiyle tekrar şehirde iskân edilen yeniçeriler ile idarecilerin sebep olduğu baskılar üzerine halk merkeze baş vurmaya zorunda kaldı. IV. Mehmed'e gönderilen bir arzuhalden anlaşıldığına göre, halk yeniçerilerden, idarecilerden ve üzerlerine yüklenmiş ağır vergilerden şikayet etmekteydi. Merkezden haksız uygulamaların sona erdirilmesi ve ağır vergilerin kaldırılması için gönderilen adalet fermanları dahi Erzurum'daki karışıklığın önünü alamadı⁹.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında başlayan İran savaşları ve ardından bu yüzyılın sonlarında bölgede gücünü artıran Rusya'nın güney Kafkasyada giriştiği istila hareketleri, şehrin askerî önemi yeniden ön plana çıkardı. Erzurum gerek Rus Devleti'ne ve gerekse İran'a karşı tahkim edilmeye çalışıldı. Ancak valilerin olumsuz tavırlarından dolayı istenilen netice alınamadı¹⁰. İran ile yapılan mücadeleler 28 Temmuz 1823'te imzalanan Erzurum Antlaşması ile sona ermesine rağmen Rus tehdidi artarak devam etti. Bu arada Yeniçeri teşkilatının kaldırılması, şehrin tamamen müdafaasız kalmasına neden oldu. Savunmasız kalan Erzurum 8 Temmuz 1829 tarihinde Ruslar tarafından işgal edildi. Bu istila Erzurum'un Osmanlı Devleti sınırlarına katılmasından sonara ilk defa bir yabancı güç eline geçmesine sebep oluyordu. Rusların elinde üç ay kalan şehir geniş ölçüde tahrip edildi. Ruslar şehrin iç kalesini tahkim

⁸ Gösterilen yer.

⁹ Gösterilen yer.

¹⁰ Gösterilen yer.

etmek için pekçok cami, türbe ve binayı yıktılar. Halkın bir kısmını göçe maruz bıraktılar. Şehrin boşaltılmasına sebep olan bu göç esnasında çoğu sanat erbâbı olan büyük bir ermeni kitlesini de beraberlerinde götürdüler¹¹. Bu durum 1244-1245/1828-1829 tarihlerinde cereyan eden Osmanlı-Rus harbini yakından takip ettiği anlaşılan Fatih Efendi'nin Erzurum şehri hakkında verdiği bilgilerden de daha iyi anlaşılmaktadır¹². Şehrin istilasından sonra Ruslar tarafından inşa edilen yeni kalenin Rus generali tarafından teftişi sırasında verilen bir yemeğe katılan Fatih Efendi, bu kalenin inşası sırasında şehrin büyük bir kısmının tahrip edildiğini bildirmektedir. Fatih Efendi eski Erzurum kalesinin çok müstahkem olduğunu ve etrafının evler ve dükkanlarla çevrili olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Fatih Efendi, Ruslar tarafından inşa olunan yeni kalenin, İç Kale duvarından itibaren Boyahane mahallesindeki yetmiş dört hane evin yıkılmasıyla inşa edildiğini zikretmektedir. Eski kaleyi terk eden Ruslar, kale kapılarını ve bazı mahalleri yıktıktan sonra, kalenin batı tarafında Gürcü Kapusu olarak adlandırılan yeni bir kapı inşa etmişlerdi. Yeni kal'a üç bin muhafızla kolayca müdafa edilebildiği gibi etrafta bulunan dağlardan ve müstahkem mevkiilerden yapılacak top ve humbara atışlarının menzili dışında kalıyordu. Fatih Efendi, bu kale Osmanlılarda olmadıkça şehrin imar ve iskanının mümkün olamayacağını, buna mukabil anlaşma şartlarında Rusların bu kaleyi terk etmek yönünde tavırlar sergilediklerinin anlaşıldığını bildirmektedir¹³.

Bir süre sonra imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusların boşalttığı şehir, Osmanlılar tarafından yeniden imar ve iskân edilmeye başlandı. Bölgenin sorunlarını yerinde görmek ve çözüme kavuşturmak isteyen merkezî hükümet Hafız Paşa'yı Erzurum'a müşir olarak tayin etti. Hafız Paşa'nın Tanzimat'ın ilanına bir ay kala geldiği şehirdeki ilk icraatı, fermanın getirdiği değişikliklerin bölgede iyi anlaşılması için Erzurum'un ileri gelenleriyle bir görüşme yapmak oldu. Toplantıya çağrılan şahıslar bölgenin meselelerine vakıf kimseler olduğu kadar, bu şahısların Tanzimatı kabul veya

¹¹ Aynı madde, s. 324.

¹² Topkapı Sarayı Arşivinden Bâb-ı Âlî kütüphanesine nakli sırasında Mehmed Arif Bey tarafından bulunarak Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmû'ası'nda yayınlanan bu belge de Sultan Mahmud II. zamanında zuhûr eden ve Osmanlı-Rus harplerinin ikincisine katılan ve bir Osmanlı memuru olan Fatih Efendi, Osmanlı - Rus Savaşı hakkında birinci elden önemli notlar aktarmaktadır (Bkz. Mehmed Arif, "Rusya ile 1244 ve 1245 Senelerinde Vukû Bulan Harbe Dâir Bir Vesika", *TOEM*, 13-24, Sene 2-4, s. 882-904).

¹³ Mehmed Arif, *Aynı eser*, s. 900.

reddetmesi halkın üzerinde büyük bir etki yapabiliirdi. Hafız Paşa mezkezi bu hususta uyarıyı da ihmal etmemişti¹⁴. Buna rağmen 1839'da yürürlüğe giren Tanzimât uygulamaları şehirde yeni karışıklıkların meydana gelmesine yol açtı. Asayişsizliğin ve idarecilerin sorumsuz davranışlarının hat safhaya ulaştığı şehirde, bu yıllarda zûhur eden kıtlık ve pahalılık halkın bir kısmını Anadolu'nun başka şehirlerine, bir kısmını ise Rusya ve İran gibi komşu ülkelere göç etmek zorunda bıraktı¹⁵. Benzeri hadiselerin diğer şehirlerde de baş göstermesi Tanzimât'ın bütün Osmanlı eyaletlerinde uygulanmasının şimdilik mümkün olmadığını ortaya koyduğu gibi, Erzurum dahil merkeze uzak eyaletlerin uygulama dışında bırakılmasını gerektirdi¹⁶. Bir süre sonra şehirde asayişin yeniden sağlanması üzerine 1845'te tatbikine başlanan Tanzimât uygulamaları, bu defa da vergi ve malî konularda halk arasında rahatsızlığa sebebiyet verdi¹⁷. Devlet bir yandan karışıklıkları bastırmakla uğraşüyor, diğer yandan İranla barış görüşmelerini yürütüyordu. Bu görüşmeler sırasında gerek İran delegelerinin sebep olduğu karışıklıklar¹⁸ ve gerekse ileri gelen eşraftan Cennet-zâde'lerin¹⁹ sebebiyet verdiği hadiseler, şehirdeki asayişsizliğin bir müddet daha devam etmesine neden oldu.

Bu güne kadar yapılan araştırmalardan, yukarıda izah etmeye çalıştığımız hadiselerin şehrin sosyal, ekonomik ve demografik durumu üzerinde önemli izler

¹⁴ Küçük, *Aynı Tez*, s. 160-161.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. Cevdet Küçük, "Tanzimat Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8'den ayrı basım, İstanbul 1978, s. 187-188.

¹⁶ Küçük, *Aynı Tez*, s. 161.

¹⁷ *Tanzimat-ı Hayriyye Defteri*, nr. I, s. 194, Hüküm 5; 11 Cemaziyel- evvel 1261 (18 Mayıs 1845) tarihinde Erzurum Defterdarlığına Rıza Bey tarafından yazılan bir tezkerede Erzurum'un Tanzimat'a dahil edilmesine dair "Erzurum eyaleti iş bu altmış bir senesi martından itibaren Tanzimat-ı Hayriyye usûlünün icrâsıyla..." ifadesi yer almaktadır (BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 8570).

¹⁸ 15 Ca 1267 (18 Mart 1851) tarihli bir vesikadan anlaşıldığı kadarıyla İzmirli olan ve İran'ın ermeni baş tercümanı David bir takım asker ve idarî personeli İrana çekme faaliyeti içindeydi (BOA, *A.MKT.UM*, nr. 52/16).

¹⁹ Cennet-zâdeler adıyla bilinen bu aileden Abdullah Ağa hakkında 13 Recep 1288 (28 Eylül 1871) tarihinde Şeyh Halid tarafından tutulan bir raporda ailenin adından Cehennem-zâde olarak bahsedilmektedir. Raporda aile hakkında bilgi olmamasına rağmen Abdullah Ağa'nın gerek devleti dolandırması hususunda ve gerekse Erzurum halkına yaptığı baskılar hakkında geniş malûmat bulmak mümkündür (BOA, *A.MKT.UM*, nr. 99/42).

bıraktığı anlaşılmaktadır²⁰. Bu hususlar, Tanzimat'tan sonra tanzim edilen Erzurum'a ait *Temettuat Defterleri* 'nin²¹ incelenmesiyle de açıkça görülecektir.

²⁰ Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Küçük, *Aynı tez*.

²¹ Bu hususta daha detaylı bilgi için bkz. Mübahat S. Küttükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, Sayı 225, Ankara 1995, s. 395-412.

I. BÖLÜM

TEMETTÜAT DEFTERLERİNE GÖRE ERZURUM ŞEHİRİ

A. ERZURUM ŞEHİRİNİN MAHALLELERİ ve NÜFUSU

1. Mahalleleri

Şehirlerin teşekkülünde önemli bir aşama olan «mahalle», birbirleriyle sıkı bağlarla bağlanmış olan ve sosyal yönden birbirlerine büyük ihtiyaç duyan insan kitlelerinin bir araya geldiği bir birimdir¹. Osmanlı şehirleri, fizikî ve sosyal yapılaşmanın gereği olarak, mahalle² adı verilen, genellikle cemaat yapılarına göre belirli bir ibadet merkezi etrafında ortaya çıkan, bu çevrede genişleyip büyüyen ve kendilerine özgü bir iskân hususiyeti kazanmış olan ünitelerdir³. Bu bakımdan Osmanlı mahalleleri, müslümanlar ile gayrimüslimlerin kendi dinî merkezleri çevresinde teşekkül ettiği yerlerdir⁴. Buna göre gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde oturması, inanç ve gelenek birliğine sahip kişilerin bir arada yaşamalarının daha rahat olmasından ileri

¹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları (=OA)*, IV, İstanbul 1984, s. 69.

² Andre Raymond, mahalleleri "kentlerin başka kesimlerindeki meslek loncaları gibi, iktidarla halk arasındaki çarkın önemli bir dişlisi" olarak nitelendirmektedir (bkz. *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, İstanbul 1995, s. 92).

³ İ. Şahin-F.M. Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *OA*, VII-VIII, İstanbul 1988, s. 288.

⁴ Osmanlı mahallelerinin yakın zamana kadar yaşadığını ileri süren Doğan Kuban, mahallenin, şehrin sadece fizikî olarak tanımlanabilecek bir ünitesi olmadığını, aksine sosyal dayanışmanın ferde intikal ettiği yegane yer olduğunu belirtmektedir (bkz. Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 7, İstanbul 1968, s. 66).

gelmekteydi. Ancak Osmanlı yerleşim birimlerinde bu hususiyet her zaman geçerli olmazdı. Bazan iktisadî ve siyasî zorunluluklar ile nüfus azlığı, farklı inançtaki insanların bir arada yaşamasını da icab ettirirdi⁵. Nitekim 1261-1262 Erzurum şehrinin Cami-i Kebir mahallesinde kiracı olarak da olsa müslümanlarla birlikte 3 hane gayrimüslim yaşamaktaydı⁶. Kezâ Ali Paşa, Cedid, Çırçır, Eminkurbi, Erzurum, Mumci-i Süflâ ve Ulyâ gibi mahallelerde müslim ve gayrimüslim ahalinin bir arada yaşadığı *Temettüat Defterleri*⁷nden anlaşılmaktadır⁷.

Erzurum şehrinde, 1263/1847 tarihinde gerçekleştirilen bir nüfus sayımına göre 53 mahalle bulunmaktaydı⁸. Bu mahallelerden 42 tanesine ait *Temettüat Defteri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcuttur. 1261-1262 (1845-1846) tarihli *Temettüat Defterleri* incelendiğinde mahallelerin şöyle bir özellik gösterdiği görülmektedir⁹: 262 hane müslüman nüfusa sahip Hasan Basri mahallesinin Erzurum şehrinin en kalabalık mahallesi olduğu dikkati çekmektedir. Bu mahalleyi nüfus yoğunluğu bakımından ikinci olarak Ali Paşa mahallesi gelmektedir. Bu mahallenin nüfusunun yaklaşık 1/2'si Ermenilerden oluşmakta idi. Diğer mahallelerden 8 tanesi 100 ila 200 hane arasında bir nüfusa sahipti. Bu mahalleler arasında Eminkurbî¹⁰ mahallesi nüfusunun yaklaşık 2/3'ü, Yeğen Ağa mahallesi nüfusunun yaklaşık 1/3'ü, Mumci-i süflâ mahallesinin 1/2'si, Mumci-i Ulyâ mahallesinin ise hemen hemen yarıya yakını Ermenilerden müteşekkildi. Ayrıca şehirde hangi mahallede oturduğu belirtilmeyen ve defterde "derûn-i Erzurum" da buldukları kaydedilen 61 hane katolik bulunmakta idi. Defterdeki ifadelerde katolik

⁵ 1839 sonrasında şehirlerin çehresini değiştiren iki karar alınmıştır. Siyasî ve merkezî nitelikte olan birinci karar, bu tarihlere kadar birbirinden ayrı, iç içe olmayan müslim ve gayrimüslim semtler arasındaki ayrımın ortadan kalkmasına yöneliktir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Tuncer Baykara, "Tanzimat'ta Şehir ve Belediye", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 280. Bu hususta ayrıca şu eserlere bkz. Ergenç, *Aynı makale*, s. 71; Şahin-Emecen, *Aynı yer*; Arzu Tozduman, *Aydın Güzelhisar'ın Sosyal ve İktisadî Durumu (1844)* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992 s. 30-31.

⁶ BOA, *TmtD*, nr. 6861, s. 13.

⁷ Bu mahallelerde yaşayan müslüman ve gayrimüslimler için ayrı defterler tutulmuş olduğu görülmektedir. Mesela *TmtD*, nr. 6894 (Ermeniler)- 6868 (Müslümanlar) kaydedilmiştir.

⁸ BOA, *ML. CRD*, nr. 1146, s. 4.

⁹ Mahallelerin kaç numaralı defterlerde ve kaç hane oldukları hakkında bkz. Tablo I, s. 9.

¹⁰ Eminkurbi mahallesine ait *Temettüat* defterinde 103 hâne müslüman kaydı yapılmıştır. Ancak hâneler sayıldığında defterde yalnızca 50 hânenin olduğu anlaşılmaktadır. Defterdeki 24-76 arası haneler eksiktir.

Tablo I

Temettuat Defterlerinin Işığında Hane Sayısının Mahallelere Göre Dağılımı

MAHALLELER	HANE SAYISI				KAYNAK TMT. DEFTER Nr.
	İslam	Katolik	Rum	Ermeni	
Abdurrahman Ağa	27				6892
Ali Paşa	111			116	6885-6894
Bakırcı	29				6887
Boyahane	9				6889
Cağferiye	81				6862
Cami-i Kebir	81				6861
Cedid	96			26	6854-6868
Çırçır	61			10	6860-6868
Çortanoğlu	15				6866
Çukur	10				6863
Derviş Ağa	45				6851
Emin Kurbu	50			57+86	6864-6898
ERZURUM	48	61			6891-6895
Feyziye	24				6893
Gez	101				6884
Habib Efendi-i Süflâ	68				6897
Habib Efendi-i Ulyâ	65				6886
Hacı Cum'a	40				6888
Hanım Hamamı +Sivasî	20+5				6870
Hasan Basri	262				6871
Kâbe Mescidi	13				6878
Kadana	82				6879
Kasım Paşa (Merkez)	39				6869
Kavak	21				6881
Kırmacı	19				6882
Köse Ömer Ağa	25				6875
Lala Mustafa Paşa	36				6876
Mumci-i Süflâ	85			71	6850- 6872
Mumci-i Ulyâ	62			59	6850-6852
Murad Paşa	134				6896
Müderis Efendi	117				6890
Namervanlı Cami-i Şerif	30				6865
Sultan Melik	129				6874
Şeyh Emir	37				6853
Şeyhler	36				6858
Topçu Oğlu	99			7	6850-6859
Üveys Efendi	88				6857
Vanî Efendi	110				6856
Yeğen Ağa -Kal'a Derunu* - Ali Paşa	101		19	54+7*	6868-6877
Yoncalık-ı Süflâ	69				6880
Zağracı Ali Ağa	38				6867
TOPLAM: 3190 Hane	2618	61	19	493	

milletinin¹¹ milliyeti hakkında bir işaret bulunmamakla birlikte isimlerinden Ermeni topluluğuna mensup oldukları anlaşılmaktadır¹². Mahalleler arasında yaklaşık 9 tanesi orta büyüklükte mahalleler olup nüfusları 50 ila 120 hane arasında değişmekte idi. Bu mahalleler Vanî Efendi, Gez, Üveys Efendi, Kadana, Cafferiye, Cami-i Kebir¹³ gibi adlar taşımaktaydı. Bunların dışında kalan 14 mahalle daha küçük ölçekli mahalleler idi. Bunlar içinde en büyüğü 45 haneli Derviş Ağa mahallesi idi. Geri kalan Hacı Cum'a, Kasım Paşa¹⁴, Zağracı Ali Ağa, Şeyh Emir, Şeyhler, Hanım Hamamı Mescidi¹⁵ gibi mahalleler, 20 ila 50 hane arasında bir nüfusa sahiptiler. Erzurum şehrinin en az nüfusa sahip mahallesi ise Sivasî mahallesi idi. Nüfus yoğunluğu bakımından Sivasî mahallesinden pek farklı durumda bulunmayan Boyahane, Çukur, Kâ'be Mescidi, Çortanoğlu ve Kırmacı gibi mahallelerde yaklaşık 9 ilâ 20 hane arasında bir nüfusun barınmakta olduğu tespit edilebilmektedir.

Şehrin *emettüat defterleri* tutulurken vergi mükelleflerinin mahalle mahalle yazıldığı görülmektedir. Bu arada müslümanlarla aynı mahallede yaşayan gayrimüslimler için ayrı defterlerin tutulmuş olduğu dikkati çekmektedir. Bu meyanda Erzurum mahallesindeki katolik ermeniler ile Yeğen Ağa mahallesi ve Kal'a Derunu'nda¹⁶ meskûn ermeniler, müslümanlarla aynı mahallede yaşamalarına rağmen

¹¹ Erzurum şehrine ait Temettüat defterlerinde kayıtlı gayrimüslimlerin tamamı millet olarak ifade edilmektedir. Meselâ, Ermeniyân Milleti, Katolikyân Milleti, Mü'minân Milleti vs... Osmanlı Devleti'nde, çeşitli azınlık unsurlara İslâm devletinin "ümme" anlayışına uygun olarak, dinî, ırkî, hukukî ve kültürel eşitlikler sağlayan bir sistem vardı. Adına "millet sistemi" diyebileceğimiz bu sistem hakkında bkz. Cevdet Küçük, "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul ts. s. 1007-1024; ayrıca bkz. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul 1992.

¹² Ermenilerin katolikleşmesi hakkında mufassal bilgi için bkz. Küçük, *Aynı makale*, s. 1012-1013; Bu hususta son yapılan bir çalışma için bkz. Kemal Beydilli, *II. Mahmut Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830) -Recognition Of The Armenian Catholic Community And The Church In The Reign Of Mahmud II. (1830)*, Harvard 1995.

¹³ Cami-i Kebir mahallesine ait Temettüat defterinde 141 hâne müslüman ve 3 hâne reâyâ kayd olunmuştur. Fakat defterde sadece 78 hâne müslüman ve 3 hâne reâyâ mevcuttur.

¹⁴ Bu mahalle Temettüat defterinde Erzurum şehrinin "merkez mahallesi" şeklinde ifade olunmaktadır (BOA, *TmD*, nr. 6869, s. 3-6).

¹⁵ Hanım Hamamı Mescidi mahallesine ait Temettüat defterine kaydedilmiş olan "Ağ Mescidi Karyesi" (14 hane) bir köy olduğundan mahalleler dışında bırakılmıştır. Çalışmamız sadece mahalleleri içermektedir.

¹⁶ "Kal'a Derûnu" Yeğen Ağa mahallesine ait Temettüat defteri içinde kayıtlıdır. Bkz. Tablo I, s. 9.

ayrı defterlere kaydedilmişlerdi¹⁷. Ayrıca Kân yolu Ali Paşa mahallesinde bulunan rumlar da ayrı bir defterde mukayyedir¹⁸.

Bilindiği gibi mahallelerin teşekkülünde cami, mescid ve zaviye gibi dinî yapıların fonksiyonu oldukça önemlidir¹⁹. Genellikle, camii veya mescidi yaptıran, hem mescide hem de mescidin bulunduğu mahalleye adını veriyordu²⁰. Bu yönüyle ele alındığında camii ve mescid yaptıranların Erzurum'da da bir çok mahalleyi isimlendirdiği anlaşılmaktadır. Bugün Cumhuriyet caddesi üzerinde bulunan Lala Mustafa Paşa Camii, Mimar Sinan'ın eserleri arasında zikredilmekte olup, Kanûnî Sultan Süleyman zamanında, Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı caminin kitabesinden anlaşılmaktadır (970/1562)²¹. *Temettüat defterlerinde* bahsi geçen Lala Mustafa Paşa mahallesi, adını muhtemelen bu camiden almış olmalıdır. Kezâ Ca'feriye mahallesi, adını aynı adı taşıyan camiden almaktaydı. Caminin 1055/1645 tarihinde yapıldığı kitâbesinden anlaşılmaktadır²². Bânîsi Ebubekir Oğlu Hacı Ca'fer'dir. Kal'a içinde bulunan bu cami hakkında Evliya Çelebi "*nev-i bina bir kubbe-i vâlâ-yı camii*" ifadesini kullanmaktadır²³. Mahallelerden Cami-i Kebir ve Namervanlı Camii mahalleleri adlarını muhtemelen aynı adla zikredilen camilerden almış olmalıdır²⁴. Kâbe

¹⁷ Gayrimüslimler ile müslümanların aynı defterlere kaydedilmemeleri hususunda "katolik mezhebini ihtiyâr edenlerle ermeniler defterlerinin muhtelit bulunması cihetiyle milleteyn beyninde kıl ü kâl tekevvün etmekte olduğundan nüfus-i mevcûdeleriyeçün ayrı ayrı defter tutularak tefrik olunması irâde-i seniyyesi şâmil" kocabaşları marifetiyle nüfus mevcudlarını gösteren ayrı defterlerin tutulduğu ifade olunmaktadır (BOA, A. MKT UM, nr. 86/38 Gurre-i safer 1268/3-24 Kasım 1851 Adana ve Mar'aş valisine yazılan mazbata).

¹⁸ BOA, TmtD, nr. 6868, s. 15.

¹⁹ Feridun Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990 Bildiriler*, İstanbul 1991, s. 150-151.

²⁰ Kuban, *Aynı makale*, 67.

²¹ R. Hüseyin Ünal, "Erzurum-Mimari", *DİA*, IV, s. 330.

²² Ünal, *Aynı yer*.

²³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 212; ayrıca bkz. Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1145, s. 322-323.

²⁴ Bizim "nâm-ı diğer Erivan" dan kısaltılarak sonradan Namervan şekline dönüştürüldüğünü tahmin ederek bu şekilde okuduğumuz mahalle adını M. Fahrettin Kırzioğlu "Namurvânlı" olarak okumuştur (Kırzioğlu, "1753 ve 1846 yıllarında Erzurum Çarşıları İle Esnafını Tanıtan Kağızmanlı-zâdeler'in İki Vakfiyesi", *AÜ Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1976, s. 61); Tuğlacı ise aynı mahallenin adını "Narmanlı" olarak okumaktadır. Namervânlı Camii, I. Mahmud zamanında Namervânlı Hacı Yusuf Efendi tarafından 1738 yılında yaptırılmıştır (Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 129).

Mescidi mahallesi de adını muhtemelen aynı adla anılan bir mescidden almıştır. Kadana mahallesi de adını aynı adı taşıyan camiden almış olmalıdır²⁵.

Erzurum'daki bir kısım mahalle adlarının ortaya çıkmasında, buldukları coğrafi konumun etkinliği kadar içinde yaşayan insanların uğraştıkları meslek dallarının da belirleyici bir unsur olduğu aşikârdır. Çırçır mahallesi de bu şekilde isimlendirilen mahallelerden birisi olmalıdır. Çırçır: " *İçinde pamuk kozası ayırılan sepet* " manasına gelmektedir²⁶. Mahalle sakinleri, mahallenin kurulduğu tarihlerde muhtemelen bu sepet işiyle meşgul olduklarından mahalleleri de bu adla anılır olmuştur.

Sivasî mahallesi, muhtemelen adını Sivas'tan gelip buraya yerleşenlere izafeten²⁷; Vanî Efendi mahallesi ise adını muhtemelen XVII. yüz yılda Van'dan gelip buraya yerleşen meşhûr bir şahsiyetten aldığı düşünmek mümkündür. Evliya Çelebi, Lala Mustafa Paşa Cami Valizi olduğunu bildirdiği zat hakkında: "...*nâmu cihânu tutmuş, fasihu'l-lisân, bedi'ül-beyân bir kürsi şeyhi varki, va'z ve nasihatını bir kere dinleyen her şeyden tâ'ib ve tâhir olub hâl sahibi olur*" ifâdesini kullanmaktadır²⁸.

Bugün Sultan Melik mahalesi olarak bilinen mahalle, adını şehrin fethini gerçekleştirip Selçuklu topraklarına katan Emir Saltuk'a izafeten aldığı gösterse gerektir. Emir Saltuk'un ve evladının yaptırdığı Çifte Minare (575/1179-1180) gibi eserler sebebiyle bir iskân yeri olan mekân, sonradan Melik Saltuk mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır²⁹.

Yukarıda önemli gördüğümüz bir kaç mahalle hakkında verdiğimiz malumattan anlaşıldığı üzere, Erzurum'da mahalle isimlerinin teşekkülünde, coğrafi şartların ve insan unsurunun etkin bir rol oynadığını tespit etmek mümkündür.

²⁵ Kadana camii, Kadanaoğlu İsmail Efendi tarafından 1751 yılında yaptırılmıştır. Mahallenin de aynı tarihlerde kurulduğunu sanıyoruz (Tuğlacı, *Aynı eser*, s. 128).

²⁶ Şemsaddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, İstanbul 1317, s. 504.

²⁷ İlhan Şahin, " XIX. Yüzyıl Ortasında Erzurum'un Nüfus ve İskân Durumu" (12-13 Mart 1994 *Erzurum'un Kurtuluş Seminerine Sunulan Basılmamış Tebliğ*).

²⁸ *Seyahatnâme*, II, 211.

²⁹ *Salnâme-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1315, s. 96.

2. Nüfusu

Bir serhad şehri olan Erzurum'un nüfusu, tarihî süreç içinde çeşitli sebeplerle düşüşler veya artışlar göstermiştir. Bunun böyle olmasında daha önce de bahsedildiği gibi şehrin sık sık istilalara uğramasının rolü büyüktür. Nitekim Osmanlı idaresine girdikten sonra şehirde ilk nüfus ve arazi tahriri 1523'te gerçekleştirilmiştir. Bu tahrire göre, Erzurum 12 mahallesi ile Bayburd sancağının Şogayn (Aşkale) kazasına bağlı idi. Kaza merkezi daha sonra Şogayn'dan Erzurum'a nakledildi. Tahrir defterinde şehir hakkında "*Hâlî ve harap olup timâra verilmeyüp dahilî muhâsebe değildir*" ifadesinin yer alması, şehrin bu dönemde oldukça boş olduğunu göstermektedir³⁰. Bir sonraki tahrir 1540 yılında yapılmıştır³¹. Bu tahrire göre şehirdeki 27 mahallede 21 hane nüfus yaşamakta idi³². Buna göre Bâb-ı Kân ve Bab-ı Tebriz mahallelerinde 5, Mescid-i Mirza Mehmed³³ ve Kırkçeşme mahallelerinde 4, Cami-i Kebir mahallesinde 3 hane nüfus bulunmaktaydı³⁴. Geri kalan 22 mahallede ise hiç kimsenin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı idaresine girmesinden sonra istikrar ve sükûna kavuşan şehirde, halka ağır gelen bazı vergilerin kalkması, ahalinin şehre dönmesini sağladı. Bu arada köylerde yaşayan Ermeniler de yeniden şehirde yerleşmeye başladı³⁵. Erzurum şehrinin nüfusu XVI. yüzyılın ilk yarısında, Erzurum kalesinde bulunan 1600 civarındaki asker ve aileleriyle 2000 civarındaydı. Bu yüzyılın son çeyreğine doğru 1475'i müslüman, 1145'i gayri müslim olmak üzere şehirdeki vergi mükellefi nüfusun

³⁰ 27 Cemaziye'l-ahir 929 tarihli tahrir defterinde bu mahalleler hakkında "Liva-i Bayburd tabi'i Şogayn, nâhiye-i Erzurum haric ez-defter" kaydı düşülmüştür (BOA, TD, nr. 387, s. 867). Bu mahallelerin "1-Bâb-ı Tebriz, 2-Bâb-ı Erzincan, 3-Bâb-ı Gez, 4-Zâviye-i Melik Saltuk, 5-Zâviye-i Ahî Pîr Mahmud, 6-Zâviye-i Haydarîhâne, 7-Zâviye-i Babakulu, 8-Zâviye-i Kılıçoğlu, 9-Zâviye-i Ziyadoğlu ve 10-Zâviye-i Hasan Basri" adını taşıdığı anlaşılmaktadır (BOA, Aynı defter, s. 824, 867, 868). Şogayn kazası bugünkü "Aşkale" dir (Küçük, Aynı tez, s. 13).

³¹ Ö. Lütfi Barkan, 946 (1540) tarihli tahrire işaret ederek "Şark vilayetlerinin bir kısmı hâlî, harap ve tenhadır. Meselâ, Erzurum şehri bir kaç zâviye şeyhi ve sipahizâde hariç, tamamıyla gayr-i meskûn bir haldedir" ifadesini kullanmaktadır (bkz. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" *Türkiyat Mecmû'ası*, X, İstanbul ts. s. 18).

³² Neşe Erim, "Trade, Traders and The State In Eighteenth-Century Erzurum", *New Perspectives On Turkey*, Sayı 5-6 (1991), s. 127 vd.

³³ Bu mahallenin 1310/1892 tarihinde de aynı ad altında yaşamakta olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır (BOA, Y. A-Resmi Maruzat, nr. 62/11).

³⁴ BOA, TD, nr. 205, s. 15-16.

³⁵ Küçük, Aynı madde, s. 325.

2600 civarında olduğu tahmin edilmektedir³⁶. Aynı tarihlerde askerî ve diğer görevlilerle birlikte şehirde 5-6 bin kişilik bir nüfus bulunmaktaydı³⁷.

XVII. asır Erzurum için yeni bir imar ve iskân dönemi olmuştur. Bu asrın ilk yarısında şehre gelen Evliya Çelebi'ye göre şehrin nüfusu 1700 hane idi³⁸. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde şehre gelen Tournafort 'a göre şehrin nüfusu 25 bin kişi civarında idi. Bu nüfusun 18 bini Türk, 7-8 bini Ermeni, 500'ü ise Rum'idi. Bu yüzyılda Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olan şehrin gelişmesi ve büyümesi devam etti. XIX. yüzyılın başlarında 200 bin civarındaki nüfusun, 1826 tarihlerinde 130 bin civarına düştüğü tahmin edilmektedir³⁹. Bu düşüşün, Yeniçeri teşkilatının kaldırılmasıyla yakından alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen Osmanlı Devleti idaresine girdikten sonra şehrin nüfusunda sürekli bir artışın olduğunu tespit etmek mümkündür⁴⁰.

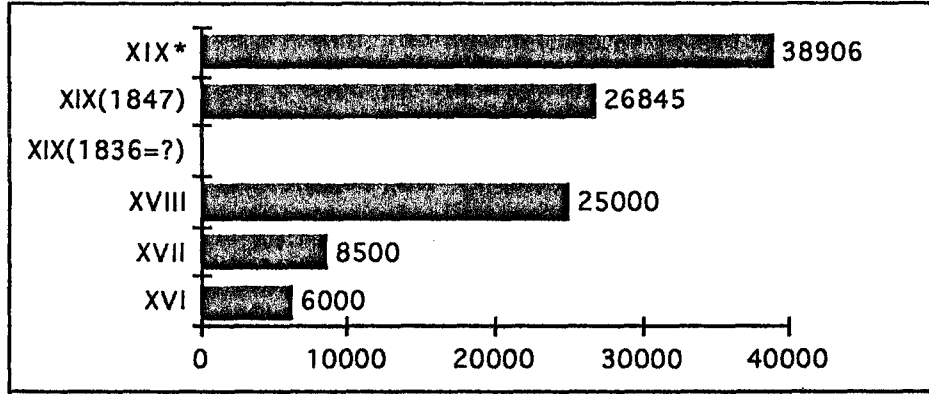
³⁶ Erzurum şehrinin XVI. yüzyıldaki nüfusu ve kimlerden oluştuğu hakkında bkz. Dündar Aydın, "Erzurum Şehri'nin Osmanlı Fethini Müteakip Yeniden İmarı, İskânı ve İlk Sakinleri", *AÜ. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, I, Ekim 1970, s. 110-114.

³⁷ Küçük, *Aynı madde*, s. 326; Osmanlı İmparatorluğu'nun 1585 yılına ait eyalet verileri sıralanırken Erzurum şehir merkezine ait müslüman nüfusun 1644 ila 1918 nefer arasında olduğu ifade ediliyor. Jennings'in tahminlerine dayanan bu rakamlar kent merkezlerinde bulunan yetişkin ve vergi mükellefi erkek sayısının iki ayrı katsayıyla (3 ve 3.5) çarpımından elde edilmiştir (Bkz. Cem Behar, "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nufusu 1500-1927", *Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi*, II, Ankara 1996, s. 8).

³⁸ *Seyahatnâme*, II, 212.

³⁹ Erim, *Aynı yer*; Behar'ın İswi'den yaptığı nakile göre 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başında, Erzurum şehrinin nüfusu (kişi olarak) şöyle sıralanmaktadır: 1830-40: 15 bin, 1890: 39 bin, 1912: 43 bin, 1927: 31 bin (*Aynı makale*, s. 33).

⁴⁰ Erzurum şehrinin nüfusu hakkında geniş bilgi için bkz. Küçük, *Aynı madde*, s. 321-329.

**Grafik 1: XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar
Şehirdeki Nüfus Değişimi (Kışı)**

* Cuinet'nin XIX. Yüzyılın son çeyreğine ait verdiği toplam nüfusu gösterir.

Şehrin nüfusu grafikte de görüldüğü gibi 1828-29 Rus işgaline kadar armaya devam etmiş olmalıdır. Fakat bu işgalden sonra Osmanlı vilayetlerinde gerçekleştirilen 1831 genel nüfus sayımında Erzurum'un yer almaması, şehrin nüfusu hakkında bir fikir edinmemizi engellemektedir. Bu sayım, Erzurum vilayetinde ancak 1252 (1836) tarihinde tatbik edilebilmiştir. Bununla beraber, bütün çabalara rağmen şehre ait nüfus kayıtlarına şimdiye kadar rastlanılamamıştır⁴¹. Erzurum'un yakın tarihine dair verilen tahmini nüfus rakamları genelde eyalete yönelik olduğundan bunları burada ifade etmiyoruz⁴². Bununla beraber 10 Şaban 1258 (16 Ağustos 1842) tarihine ait bir belgeden Erzurum şehrine ait 18 mahalleden 15 tanesinin halî (boş) olduğunu öğrenebiliyoruz⁴³. İki yıl sonra 1260-1261/1844-1845 tarihlerinde Osmanlı eyaletlerinde icrâ edilmeye çalışılan temettuat tahrîrlerinin, Anadolu'nun özellikle doğu kesimlerinde tanzîmât uygulamalarına karşı vukû'a gelen bazı hadiselerden dolayı⁴⁴

⁴¹ J. Brant'ın ifadesine göre 1835'te şehrin nüfusu yaklaşık 15.000'e düşmüştür. Bu hususta bkz. Cevdet Küçük, "Tanzimat Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 7-8' den ayrı basım, İstanbul 1977, s. 186; bu konuda yaklaşık rakamlara Arşiv belgelerinde de rastlamak mümkündür (BOA, *Cevdet-Dahiliye*, nr. 7107, 12 Ramazan 1252 tarihli Erzurum Kadısı Halil Sıddiki Efendi'nin arz tezkeresi).

⁴² Küçük, *Aynı madde*, s. 326.

⁴³ BOA, *Cevdet Dahiliye*, nr. 12901; ayrıca bkz. Küçük, *Aynı makale*, s. 189.

⁴⁴ Bu hususta 7 Receb 1261 (12 Haziran 1845) tarihinde yazılan bir arzuhaldeki şu bilgiye önemle dikkat çekmek istiyoruz. Özetle: Van ve Muş havalisinde ortaya çıkan fesadın bastırılması için Erzurum'da bulunan dört tabur asakir-i nizâmiyenin bölgeye sevki yanında, iki tabur asker daha gönderilmiştir. Buna rağmen "Erzurum'da bulunan tımarât eshâbı dahi usûl-i mezkûreye adem-i inkıyâd ile iki yüzden ziyâde tımarlı yedlerinde olan berâvât-ı şerifeyi ve mutasarrıf oldukları tımarlarını terk

Erzurum ve çevresinde yapılabilmesi ancak 1261-1262/1846-1847 tarihlerinde mümkün olabilmişiti⁴⁵.

1845-1846(1261-1262) tarihli *Temettüat defterleri*'ne göre, Erzurum şehrinde toplam 3190 hane bulunmakta idi. Bu toplam hanenin 2614'ünü müslümanlar, 493'ünü Ermeniler, 61'ini katolikler, 19'unu Rumlar ve 3 hanesini ise hangi unsura mensup olduğu kesin olarak tespit edilemeyen ve muhtemelen Ermeni olan kimseler teşkil ediyordu⁴⁶. Bu 3190 haneden yalnız üç hane reisi muhtemelen kocaları ölmüş ve çocukları küçük olan kadınlar idi. Bu haneler içinde bir adet de sabi (çocuk) bulunmakta idi ki, bunun anne ve babasını kaybettiğini söylemek mümkündür. Şehirdeki nüfus hakkında genel bir çerçeve çizebilmek için yaygın olan kaniya uymak şartıyla bir hanede bulunan fert sayısını "5" kişi olarak kabul ettiğimiz takdirde; Erzurum Şehri'nin 1261-1262 (1845-1846) tarihleri arasındaki nüfusunu yaklaşık 15.950⁴⁷ kişi olarak tespit edebilmekteyiz. Bu rakamlar XIX. yüzyılın ilk yarısında Erzurum şehri nüfusunun yaklaşık olarak 16.000 kişi civarında olduğunu göstermektedir. Ancak eksik olan mahallelerin *Temettüat defterleri* ele geçirildiğinde bu sayının 17.000'i aşacağı kanaatindeyiz.

Temettüat tahririnden bir yıl sonra, 1263 (1847) tarihinde, yapılan nüfus sayımında Erzurum şehrine ait 34 mahallenin adı verilmektedir⁴⁸. Ancak mahalleler

ederek efsâd-ı mezbûreye meyyâl olarak Van tarafına mütemekkin olan mefsemete kulak kabartmakta oldukları" ifade olunmaktadır (BOA, *Cevdet-Dahileye*, nr. 14948).

⁴⁵ İmar Meclisleri'nin mahallerinde tahkik edilerek mazbatalarıyla peyderpey merkeze gönderdikleri malumatta; tahrir işinin mart ayına kadar bitirilmesi ve memurların geri dönmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Buna rağmen bu hususta gönderilen emirlere taşrada bulunan memurlardan gelen cevaplarda, memur oldukları bölgelerin ancak yarısından fazlasının tahririni bitirebildikleri, hatta Ankara ve Sivas memurları vazifelerini bitirmelerine rağmen Bursa, Konya ve Erzurum meclislerinin memur oldukları mahallelerin haylicesinin kalmış olduğu bildirilmekteydi (BOA, *MM.1*, nr. 102, lef 5); Erzurum'da Tanzîmât uygulamalarına geçilmesi ve bu uygulamalar karşısında zuhûr eden tepkiler hakkında bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1991, s. 192-197.

⁴⁶ Bkz. 1. kısım, Tablo I, s. 9.

⁴⁷ Anadolu ve Rumeliye ait nüfus hesaplamaları yapılırken 3, 4, 5, 6, 7 hatta 8 rakamları kullanılmaktadır. Ancak 1845-1846 Erzurum şehrinin nüfusunun hesaplanmasında hâne başına fert sayısı olarak 5 rakamını esas almış bulunmaktayız (bkz. Barkan, *Tarihi Demografi*, s. 11); ayrıca bkz. İlhan Şahin, "XV. ve XVI. Yüzyılda Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 48, İstanbul 1987, s. 251.

⁴⁸ 1263 (1847) tarihinde yapılan nüfus tahririne ait defterin ilk sayfalarının eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşüncemizi ikinci sayfada işaret edilen " Cild-i Sâni " ifadesi desteklemektedir.

kısmı sonundaki kayıttan şehirdeki toplam mahalle sayısının esasında 53 adet olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹. Bu durum defterlerin bir kısmının düşmesinden ileri gelmektedir. Defterlerdeki kayıtlarda fertler tûvânâ, sıbyan, nizamiye, musin, redif-i cedit, bahriye, tımarlı sipahi ve yerli topçu olarak belirtilmiştir. Buna göre şehirdeki erkek nüfusun dağılımı şöyledir⁵⁰:

Tablo II

Müslüman	Yerli (Kişi)	%	Yabancı (Kişi)	%
Tûvânâ (Genç)	2748	29.6	314	8.9
Sıbyan (Çocuk)	2639	28		
Musin (İhtiyar)	3140	33.8	38	10.8
Nizâmiye	504	5.4		
Redif-i Cedit	27	0.3		
Bahriyeli	1	0.01		
Tımarlı Süvari	34	0.36		
Yerli Topçu	170	1.8		
Toplam: 9615	9263	9.6	352	3.4
Hane:	4319			

Belgede gayrimüslim reâyâ hakkında verilen nüfus miktarı aşağıdaki gibi olup bu nüfus içinde de yabancı gayri müslimler ayrı ayrı belirtilmiştir.

Nüfus tahrir defterinin eksik olduğu anlaşılan "Cild-i Evvel" kısmında yaklaşık 19 mahallenin bulunduğunu zannediyoruz. Geri kalan "Cild-i Sâni" ve "Cild-i Salis" kısımlarından ise 34 mahallenin adını tespit edebiliyoruz. Bu 34 mahalle içinde yer alan "Ayas Paşa, Dere, Kemhanzâde, Mehdi Efendi, Taş Mescit, Ali Ağa" mahallelerinin, 1260-1261 tarihinde yapılan Temettüat Tahririne ait defterleri bulunamamıştır. Öyleyse mezkûr mahalleleri Temettül tahririnden elde ettiğimiz mahallelere kattığımızda toplam mahalle sayısı 48'e ulaşmaktadır. 53 mahalleden geri kalan 5 mahallenin adını henüz tespit edemedik.

⁴⁹ BOA, *ML. CRD*, nr. 1146.

⁵⁰ Bkz. tablo II-III, s. 17-18.

Tablo III

Reâyâ	Yerli Ermeni (Kişi)	%	Yerli Katolik Ermeni (Kişi)	%	Yerli Rum (Kişi)	%	Yabancı Katolik Ermeni (Kişi)	%	Yabancı Rum (Kişi)	%
	A'lâ	77	3	5	2.8			8	8.2	
Evsât	962	39	69	39.6	16	38	76	78	15	75
Ednâ	445	18	27	15.5	10	23.8	8	8.2	4	20
Sibyân	902	36	67	38.5	16	38	4	4.1	1	5
Amdmânc	71	2.8	5	2.8			1	1		
İblâFvâk	16	0.6	1	0.57						
Toplam:	2473	97	174	6.8	42	1.7	97	3.9	20	0.8
Hane	1050									

Tablolarda da görüldüğü üzere bütün bu nüfus içinde, müslümanlar 4.319 haneye sahiptir. Gayrimüslim reâyâ ise Ermeni, Rum, Katolik ve Teba'a-i Rus Ermeni, Tebaa-i Rus Müslim ve Yabancı Katolik Ermeni adı altında 1.205 hane olarak kaydedilmiştir. Bu hanelerdeki toplam erkek müslüman nüfus 9.712, gayrimüslim erkek nüfusu ise 3.327 kişi olarak verilmiştir. Buna göre şehirde toplam 13.039 erkek nüfus yaşamaktaydı. Elde ettiğimiz bu nüfus kadınları içermemektedir. Gerçek nüfusun tespit edilebilmesi için hane miktarının kullanılması gerekmektedir. Nüfus sayımına göre şehirdeki 5524 hanede, 27.620 nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusa dahil edilmiş yabancıları çıkardığımızda 1263 (1846/1847) senesinde şehirde 26.845 kişi yerli nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusun mahallelere göre dağılımını tablodan takip edebiliriz⁵¹.

1261-62/1845-46 tarihli *temettülat tahriri* ile 1263/1846-47 tarihli nüfus tahriri arasında bir karşılaştırma yaptığımızda; mahallelerin hane mevcudunda 1845-46 tarihine nazaran enteresan artışlar olduğunu görmekteyiz. Meselâ, Gez mahallesinde 1261'de 101 hane müslüman nüfus varken, 1263'de 116 hane müslüman nüfusun bulunduğunu tespit etmekteyiz. İki yıl gibi kısa bir aradan sonra mahallenin müslüman hane sayısında yaklaşık %23 kadar bir artış olmuştur. Yine mahallenin gayrimüslim hanesi *temettülat tahririnde* belirtilmemiştir. Nüfus tahririne göre mahallede 11 hane "yerli ermeni" mevcuttur. Bu durumda artış %21.5 kadar olmuştur. Bu iki tahrir arasında

⁵¹ Bkz. Tablo IV, s. 19.

Tablo IV
1263 Tarihli Erzurum Nüfus Tahrîri
(Hane-Kişi)

Mahalle Adı	Müslüman		Yerli Ermeni		Katolik Ermeni		Tebaa'-i Rus Ermeni	
	Hane Sayısı	Nefer Sayısı	Hane Sayısı	Nefer Sayısı	Hane Sayısı	Nefer Sayısı	Hane Sayısı	Nefer Sayısı
Abdurrahman Ağa	26	61	37	102	6	14	4	7
Ali Ağa	42	97						
Ali Paşa	111	253	223+14	626+33	9	19	47	103
Ayas Paşa	51	117	2	4			1	1
Cedid	109	231	24	58			4	12
Çırçır	84	186	9	26				
Dere	140	326						
Derviş Ağa	60	152	1	4			1	3
Eminkurbi	125	277	242	609	11	29	32	85
Emir Şeyh	41	85						
Gez	140	253	11	28				
Habib Efend-i Süflâ	99	227	1	4				
Habib Efendi-i Ulyâ	81	196						
Hacı Cum'a	69	166	2	6				
Hasan Basri	400	874	3	5				
Kasım Paşa	41	100						
Kadana	113	216	10	25			2	3
Kavak	82	190	107	293	37	104	19	43
Kemhanzade	47	104						
Kırmacı(Mahmudi ye)	24	51						
Köse Ömer Ağa	35	76						
Mehdi Efendi	163	388						
Mumci-i Süflâ	140	290	74	179	5	12	19	39
Mumci-i Ulyâ	88	216	65	173	1	1	10	22
Murad Paşa	191	380	2	3				
Namervanlı	38	74						
Sultan Melik	157	320						
Şeyhler	41	79					1	1
Taş Mescid	184	393	1	2				
Topçu Oğlu	116	264	69	200			5	10
Üveys Efendi	103	194	4	11				
Vanî Efendi	130	276						
Yeğen Ağa	126	273	63	143			5	6
Yoncalık-ı Süflâ	108	230						
Yoncalık-ı Ulyâ	198	450						
TOPLAM	3639	8065	950+14 Rum	2498+3 3	69	179	110	232

farklılıklar arzeden başka mahalleler de vardır. Mumci-i Ulyâ 1261'de 62 hane iken, 1263'te 88 haneye yükselerek %29.5'luk bir artış kaydetmektedir. Ali paşa mahallesinde ise 1261 tarihi ile 1263 tarihlerinde müslüman nüfus bakımından bir değişme olmamasına rağmen, yerli ermeni nüfusunda bariz bir artış olmuştur. Bu değişikliğin 1261 tarihine nazaran 1263 tarihinde % 41.01 gibi çok önemli bir oranda gerçekleştiğini göstermiştir. Mumci-i Süflâ mahallesi 85 hane iken %39 oranında bir artış olmuştur. Murad Paşa mahallesi 134 hane iken %30 oranında, Vanî Efendi 110 hane iken %17 oranında Hasan Basri 262 hane iken %35.5 oranında bir artışın meydana geldiği gözlenmektedir. *Temettüat defteri* olan ve 1263 nüfus tahririnde gösterilen 28 mahalledeki toplam nüfusu karşılaştırdığımızda şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Bu 28 mahallenin 1261 temettü tahriri sonuçlarına göre 2.068 müslüman hanesi bulunmaktadır. Oysa bu miktar 1263'te %43.18'lik bir artış göstererek 3639 haneye yükselmiştir. Aynı şekilde 1261'de 493 hane olarak tespit ettiğimiz gayrimüslim reâyâdan Ermenilere ait haneler %48.11'lik bir artış göstererek 950 hane olmuştur. Bu iki oluşumun aksine Rum haneleri 1261'e nazaran %26.5'luk bir azalma göstererek 19 haneden 14 haneye düşmüştür⁵². Bu tablo karşısında, iki yıl gibi kısa bir zaman zarfında mahallelerin hane sayısında böyle bir farklılığın nasıl meydana geldiği sorunu ile karşı karşıya geliyoruz. Bizce bu farklılığın iki sebebi olabilir. Sebeplerden birincisi ve bizce önemli olanı ahâlînin vergiden kaçmış olmasıdır. İkinci ve zayıf olan neden ise temettüat tahririni gerçekleştiren kâtiplerin geçikmeler sebebiyle 1262 martından evvel bu hanelere ulaşamamış olmasıdır⁵³.

⁵² Bkz. Tablo V, s. 21.

⁵³ "Vergi" bahsinde belirttiğimiz üzere Erzurum'da Temettü tahriri 1262 martına kadar yetiştirilememişti. Ancak elimizde bulunan bir başka belgede "Bizzat idare olunan Erzurum sancağı tahrîr-i temettüatına bi't-teşebbüs olunup nefis-i Erzurum ve tevabi'inden bazı kazaların ber muceb-i talimât-ı seniyye-i tahrîri-i temettüat ve nüfusları mühemmâ emken tahrîr ettirilerek hitâmı kuvve-i karyeye reside olmakda ise de bazı kazaların tahrîrleri yolunda olmayarak ahvâline adem-i muvaffakati ve ta'limat-ı seniyyeye tatbikan sūrât-ı tahrîrle ba'de't-temhir irsâli mahall-i müdürleri taraflarına te'kiden iş'âr kılınmış ve bi-lütfi'l-mu'ayyen Erzurum tahrîr-i temettüatı yoluna konulmuş olduğundan çand gün zarfında cümlesi reside-i hüsn-i hitâm olarak vürûdlarında..." ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden Mart 1262 tarihine kadar yetiştirilememiş olsa da Erzurum şehri Temettüat tahririnin 15 Rebi'ül-Ahir 1261 (22 Nisan 1845) tarihinde yoluna girmiş olduğu anlaşılmaktadır (BOA, *Cevdet-Dahiliye*, nr. 14949). Erzurum'da mevcut Temettüat defterleri arasında kaydı yapılan ilk defter 23 Safer 1261 (2-3 Mart 1845) tarihini taşımaktadır. En son kaydın yapıldığı anlaşılan diğer bir defter üzerinde ise 11 Şaban 1262 (5 Ağustos 1846) tarihi vardır. Tarihler için bkz. Tablo I.

Tablo V
1261 Tarihli Temettü Tahriri ile 1263 Tarihli Erzurum Nüfus Tahriri'nin
Karşılaştırılması
(Hane)

Mahalle Adı	Müslüman		Yerli Ermeni		Katolik Ermeni	Tebaa'î Rus Ermeni
	1261 Hane Sayısı	1263 Hane Sayısı	1261 Hane Sayısı	1263 Hane Sayısı	1263 Hane Sayısı	1263 Hane Sayısı
Abdurrâman Ağa	27	26		37	6	4
Ali Ağa		42				
Ali Paşa	111	111	116	223+14	9	47
Ayas Paşa		51		rum 2		1
Cedid	96	109	26	24		4
Çırçır	61	84	10	9		
Dere		140				
Derviş Ağa	45	60		1		1
Emin kurbi	50	125	143	242	11	32
Emir Şeyh	37	41				
Gez	101	140		11		
Habib Efend-i Süflâ	68	99		1		
Habib Efend-i Ulyâ	65	81				
Hacı Cum'a	40	69		2		
Hasan Basri	262	400		3		
Kasım Paşa	39	41				
Kadana	82	113		10		2
Kavak	21	82		107	37	19
Kemhanzade		47				
Kırmacı(Mahmudiye)	19	24				
Köse Ömer Ağa	25	35				
Mehdi Efendi		163				
Mumci-i Süflâ	85	140	71	74	5	19
Mumci-i Ulyâ	62	88	59	65	1	10
Murad Paşa	134	191		2		
Namervanlı	30	38				
Sultan Melik	128	157				
Şeyhler	36	41				1
Taş Mescid		184		1		
Topçu Oğlu	99	116	7	69		5
Üveys Efendi	88	103		4		
Vanî Efendi	110	130				
Yeğen Ağa	101	126	61+19	63		5
Yoncalık-ı Süflâ	69	108				
Yoncalık-ı Ulyâ		198				
TOPLAM	2068	3639	432+1 9 Rum	950+1 4 Rum	69	110

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Erzurum'a gelen Fransız seyyahı Vital Cuinet'e göre şehirdeki müslüman nüfus 26.546 kadardır⁵⁴. Ayrıca şehirde gayrimüslim reâyâdan gregorian ermeni 9.422, katolik ermeni 717, protestan ermeni 296, ortodoks rum 484 kişi ve diğerleri 1.417 kişi olmak üzere toplam 38.906 kişi bulunmaktadır⁵⁵. Bu rakamları doğru olarak kabul edersek Erzurum'da müslüman nüfusun artmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Bir başka kaynağın Erzurum şehrine dair verdiği nüfus rakamlarına göre şehirde 13.752'si erkek, 13.188'i kadın toplam 26.940 müslüman, 5.292'si erkek ve 5.111'i kadın toplam 10.403 ermeni bulunmaktadır. Bunun dışında 265'i erkek 261'i kadın yekûn 526 rum ve 415'i erkek, 420'si kadın olmak üzere toplam 835 katolik vardır. Milliyeti belli olmayan ve küçük miktarlardaki diğer cemaatlere mensup nüfusun yekûnû ise 1.194 tür. Bu kaynağın verdiği toplam hâne adeti ise 7.368 dir⁵⁶. Cuinet'in Erzurum seyahatinden yüzyıl sonraki (1990) nüfus verilerine göre şehrin nüfusu 242.391 olarak sayılmıştır⁵⁷. Bu gün şehirde gayrimüslim bulunmamaktadır.

B. ERZURUM ŞEHİRİ ESNAFI ve MESLEK GURUPLARININ TEŞEKKÜLÜ

Esnaf müesseseleri, Osmanlı şehrinin temel unsurlarından biri olarak iktisadî hayatın bütün bölümlerine yayılmış ve zaman içinde gelişimini mükemmelleştirerek sürdürmüştür. Şehirlerin ekonomik ve sosyal problemlerini ortaya koymak bakımından benzeri tahrirlere nazaran daha mufassal bilgiler arzeden *Temettüat defterleri*, Osmanlı şehirlerindeki esnaf teşekkülleri ve dolayısıyla halkın geçimini sağladığı meslek gurupları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu defterlerden elde edilecek veriler sayesinde, şehirlerde yaşayan insanların hayat standardını ortaya koymak dahi mümkün olabilecektir. Osmanlı esnafı, zaman zaman sınıflara taksim edilir ve tabi

⁵⁴ Behar'ın Cuinet'ten naklen Erzurum merkezine ait nüfus için verdiği rakam 38.906 kişidir (Behar, *Anyını makale*, s. 43).

⁵⁵ Vital Cuinet, *La Turguie d' Asie*, I, Paris 1890, s. 137. Cuinet bu rakamları verdiği tablo için hiç bir tarih zikretmemektedir. Bu hususta ayrıca bkz. Adnan Mahiroğulları, "Fransız seyyahı Vital Cuinet'nin notlarıyla 100 yıl önce Erzurum", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 25, İstanbul 1996, s. 57-61.

⁵⁶ *Salnâme-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1315, s. 159.

⁵⁷ Metin Tuncel, "Erzurum- Bugünkü Erzurum", *DIA*, IV, 334.

olacakları vergilerin ne suretle tahsil olunacağı hakkında merkeze bilgi verilirdi. Benzer bir "esnaf nizâmnâmesi" İhtisâp nezareti tarafından hazırlandıktan sonra, Meclis-i Nafi'a'da kaleme alınmış ve Meclisi Vâlâ'da onaylanıp tezkeresiyle Meclis-i Ziraat'a gönderilmiştir. Bu nizâmnâmenin Temettüat tahriri'nin yapıldığı 1260/1844 yılına rastlaması, aynı zamanda tahririn amacını da ortaya koymaktaydı⁵⁸.

XIX. yüzyılın ilk yarısında bir yandan vergi meselesini düzenlemek diğer yandan ülkenin nüfusunu tespit etmek amacıyla Tanzimat-ı Hayriyye kapsamına alınan Osmanlı eyaletlerinde 1260-61 (1844-45) yılında yapılmaya başlanan temettüat tahririnden Erzurum mahallelerine ait 47 defter hasıl olmuştur (1261-1262). Bu defterlerden elde edilen sonuçlara göre, şehir sakinlerinin dahil oldukları meslek gurupları esnaf, tüccar, görevliler, ziraat ve hayvancılıkla uğraşanlar şeklinde sınıflandırılabilir. Şehirde bu sınıflar dışında hiçbir mesleğe sahip olmayan insanlara da rastlanmaktadır. Mesleksizler gurubunda topladığımız bu gurup içinde "iâne alanlar" şeklinde belirttiğimiz kesim hakkında defterlerden edinilebilecek bilgi, baba adı ile belirtilen hane reisi ve buna ait temettüat miktarından ibarettir. Diğer sınıflar defterlerde verilen bu bilgilere ek olarak ayrıca meslek adlarıyla işaretlenmiştir.

1. Ziraat ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler

1261-62/1845-46 tarihinde Erzurum nüfusunun %2'sini meydana getiren 64 hanenin ziraat ve hayvancılıkla uğraştığı anlaşılmaktadır. Defterlerden elde ettiğimiz verilere göre bu 64 haneden çiftçi, erbab-ı ziraat, ortakçı, orakçı, otçu, rençber gibi meslek adlarıyla kaydedilenlerden başka, bir adet de çiftlik ağasına rastlanmaktadır⁵⁹. Defterlerden gayrimüslimlere ait olanlarda bu türden bir mesleğe rastlamaması, gayrimüslimlerin ziraat ve hayvancılıkla uğraşmadığını göstermektedir. Fakat şehirde yaşayan katoliklerden yalnız 2 hanenin zanaatçı adıyla hayvancılıkla uğraştıkları kaydı düşülmüştür. Bu durumda şehirde ziraat ve hayvancılıkla uğraşan hanelerin sayısı,

⁵⁸ 3 Cemaziye'l-evvel 1260/21 Mayıs 1844 tarihli nizâmnâmede "... elhaletü hazihi taşra mahallerde temettü nâmıyle ahz ve tahsil olunmakta olan vergü açıkda kalmış ise de nizâm-ı mezkûrun icrâsı takdirinde anların dahi icâbına bakılacağı halat-ı ma'lûmeden olub..." şeklinde verilen talimata göre esnaftan özellikle işaret edilenler arasında cerrah, ekmeççi, zahireci, neccar, duvarcı, suyolcu, sazendeğan, hokkobaz, habalabaz vs. sayılmaktadır (BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 3190).

⁵⁹ Bkz. Tablo VI, s. 24.

toplam hane sayısının %2.06 'sına tekabül etmektedir. Bu arada yukarıda yaptığımız sıralamada adı geçen çiftçi, erbâb-ı ziraat ve rençber kelimelerinin bazı kaynaklarda aynı manaları ifade ettikleri belirtilmelidir⁶⁰. Biz burada yalnızca temettüat defterlerini göz önüne aldığımızdan (Tablo VI) bu şekilde bir sınıflamanın verilmesini uygun bulduk.

Tablo VI

Meslek Gurupları	Hane Sayısı	Yüzde %
I. Ziraat ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler	66	2.06
II. İnşaat ve Fiziki Güce Dayalı Meslekler	462	14.48
1. İşçiler	377	11.81
2. İnşaatla Uğraşanlar	85	2.66
III. Küçük Ölçekli Sanayii ve Ticaretle İlgili Meslekler ve Bunlara ait:	1819	57.02
1. Kalfa	30	0.94
2. Çırak ve Şakird	29	0.90
3. İşçi	10	0.31
IV. Görevliler	489	15.32
1. Sosyal Sahada (Dini ve Eğitim, Çeşitli, Müfettişlik)	268	8.40
2. İdarî ve Askerî Görevliler	221	6.92
V. İşsiz ve Güçsüzler	354	11.09
1. Diğer (Şeyh, Derviş, Kadın, Sabi)	24	0.75
2. İnce Alanlar (Düşkünler, İhtiyarlar)	113	3.54
3. Mesleği Olmayanlar (Eşraftan)	217	6.80
Toplam:	3190	100

Erzurum'da hayvancılık ile geçimini sağlayan haneler, daha ziyade cambazlık ve çobanlık ile uğraşan kimselerdi⁶¹. Bunların toplam hane sayısı 26'yı bulmaktadır. Bunlar ağnam (koyun) canbazı, ağnam çobanı, mal canbazı, taycı, ayıcı, celeb çobanı, hımar (eşek) canbazı, sığır canbazı, esb canbazı gibi meslek dallarıyla uğraşan hanelerden oluşmaktadır. Bu haneler arasında bir hane de baytar bulunmaktaydı⁶². Bir ziraat ve hayvancılık memleketi olarak Erzurum'da bir hane baytarın bulunuyor olması çok ilginçtir. Oysa XIX. yüzyılda Erzurum ve çevresinde çıkan salgın hastalıklar bir

⁶⁰ Tozduman, *Aynı tez*, s. 44.

⁶¹ Tefik Güran, Çobanları, bağ ve bağçelerde çalışan geçici ve ücretli tarım işçileri olarak tanımlar (Bkz. "Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", *JUİF Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan Özel Sayısı*, İstanbul 1985, s. 303).

⁶² Bkz. Tablo VII, s. 25.

Tablo VII
Ziraat ve Hayvancılıkla Uğraşan Meslek Gurupları (Hane)

MAHALLELER	Ahısın Cubazı	Ayıcın	Beyaz	Celep Cubazı	Çiçi	Ciftlik Ağası	Erişke'nin Ziraat	Esh Cubazı	Hamar Cubazı	Mal Cubazı	Ortağcı	Ortağcı	Ortağcı	Rehber	Sığır Cubazı	Taycı
Abdurrahman Ağa					1									1		
Ali Paşa																
Bakırcı																
Beyahane					2		1									
Cağferiye																
Cami-i Kebir							2			2						1
Cedid							1									
Çınar							1									
Çarşanoğlu																
Çukur																
Deriş Ağa																
Emm Kurbu																
ERZURUM																
Feyziye																
Gez					1		1		1							
Habib Efendi-i Süflâ					1		2		1							
Habib Efendi-i Ulyâ					1		1		1							
Hacı Cunnâ																
Hannam Hamamı -Sivası	1						7									
Hasan Basri	4						1		1							
Kâbe Mescidi					1		1		1							
Kadana					1											
Kasım Paşa (Merkez)																
Kavak					1											
Kırsacı																
Köse Ömer Ağa																
Lala Mustafa Paşa																
Mamcı-i Süflâ						1										
Mamcı-i Ulyâ																
Murad Paşa																
Miskaris Efendi					1											
Nasrivanlı Cami																
Saltık Melik				1												
Şeyh Emir																
Şeyler																
Topya Oğlu																
Üveys Efendi																
Vaşi Efendi					1											
Yeğen Ağa -Kal'a Derunu*																
- Ali Paşa		1					1									
Yoncaçak-ı Süflâ																
Zağazır Ali Ağa																
TOPLAM	5	1	1	1	9	1	14	5	3	3	2	1	1	9	2	5

çok insanın ölümüne ve halkın bir bölümünün de buradan göçmesine neden olmuştur⁶³.

Yukarıda verdiğimiz malumattan da anlaşıldığı gibi şehirde tarımsal faaliyetler oldukça kısıtlı imkânlarla sürdürülmektedir. Bu durum bize şehrin tarımsal bölgelerden tamamen ayrıldığını, ziraatin köy ve mezraalara terkedildiğini göstermektedir. Zirâ, defterlerde hane reislerine ayrılan bölümlere düşülen notlar, bu hususla paralellik göstermektedir. Bu gibi derkenarlarda hane sahiplerinin köy veya mezraalarda sahip oldukları çiftlik, tarla, bağ ve bahçelere işaret olunmaktadır.

2. İnşaatçı ve Fizikî Güce Dayalı Meslekler

Mahallelerde yaşayan nüfusun ehemmiyetli bir kısmını inşaat sektörünün çeşitli dallarında faaliyet gösteren ve fizikî güç kullanmayı gerektiren meslek guruplarıyla iştigal edenler teşkil etmektedir. 462 haneden müteşekkil bu sınıf, yekün nüfusun % 14.48'ini teşkil ediyordu⁶⁴. Bu gurup içinde inşaat alanında çalışanlar %2.66'lık oran ile küçük bir yeküna sahiptir. Bu sınıf içinde yer alanların bir kısmı alçıçı, çilingir, çıkırıkçı, çivici, duvarcı, duvarcı ustası, dülger ve kalfası ile çırağı, hızarcı, keresteci, kerpiççi, kireççi, kazıcı, mihçı, suyolcu⁶⁵, tahtacı, taşçı veya purutluk⁶⁶, purutluk işçisi şeklinde sıralanabilir. Bu meslekler genelde gayrimüslimler tarafından icra olunmaktadır. Müslümanlar, ziraat ve hayvancılıkla ilgili mesleklere eğilim gösterdikleri gibi çok çeşitli meslek gurublarıyla da ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Oysa gayri müslimler daha belirgin ve özellikle zamana uygun sanayi ürünlerini üreten ve satan esnaf kesimini oluşturmaktadır. Çilingirlik, purutluk, taşçılık, çivicilik, mihçılık bunlardan bazılarıdır. Erzurum'da müslümanlara göre miktarları oldukça az olan gayrimüslimlerin bu kadar sınırlı meslek guruplarıyla uğraşmalarının önemli bir nedeni, 1829 Rus işgali sonrasında hatırı sayılır bir gayrimüslim esnaf gurubunun

⁶³ BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 22496 Şaban 1258 tarihli i'lam.

⁶⁴ Bkz. Tablo VIII, s. 27.

⁶⁵ Osmanlılarda su-yolculuk hakkında bkz. Abdullah Martal, "Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Bellekten*, Sayı 161, Ankara 1977 s. 1585-1652.

⁶⁶ Defterlerde özellikle gayrimüslim reâyâdan Ermeni'lerin dahil olduğu Purutluk mesleğinin neyi ifade ettiği hakkında kesin bir malûmatımız yoktur. Buna mukabil Kâmûs-i Türkî'de "Purt" şeklinde verilen bir ifade bu kelimeye benzediğinden kelimenin manasının "senk veya taş" olduğuna kanaat getirdik.

Tablo VIII
Fiziki Güç ve İnşaatçılık Yapan Meslekler (Hane)

MAHALLELER	Alıcılık	Bakıcı	Çamaş	Çilingir	Çivici Enserci	Duvarcı	Dulger	Hızarıcı	Kazıcı	Keresteci	Kireççi	Mihçı	Su Yolcu	Tahtacı	Taşçı Purudluk	
Abdurrahman Ağa					1	U	K		2	3			1		3	
Ali Paşa							Ç									
Bakırcı																
Boyahane														1		
Cağferiye														1		
Cami-i Kebir			4		1		1			3			2			
Cedid																
Çırpır																
Çortanoğlu																
Cukur										2						
Derviş Ağa				1	1					2			1		5	
Emin Kurbu		1								2						
ERZURUM										2						
Feyziye																
Gez						1		1		2						
Habib Efendi-i Süflâ (2						
Habib Efendi-i Ulyâ										2						
Hacı Cum'a																
Hanım Hamamı -Sivası										1						
Hasan Basri										2						
Kâbe Mescidi																
Kadana										1						
Kasım Paşa (Merkez)							1			2						
Kavak																
Kırmacı																
Köse Ömer Ağa																
Lala Mustafa Paşa																
Mumci-i Süflâ	2														1	
Mumci-i Ulyâ	1														1	
Murad Paşa																
Müdürris Efendi						1										
Namervanlı Cami										1						
Sultan Melik																
Şeyh Emir																
Şeyhler																
Topçu Oğlu																
Üveys Efendi																
Vani Efendi																
Yeğen Ağa -Kal'a																
Derunu* - Ali Paşa				1											1	
Yoncalık-ı Süflâ																
Zağracı Ali Ağa										1						
TOPLAM:	3	1	4	2	3	1	1	4	10	20	2	1	6	6	1	12

Ruslar tarafından şehirden götürülmüş olması olmalıdır. Fizikî gücü ile çalışan guruba dahil olan meslek guruplarının bir kısmı iş alanı olarak hayvancılığı seçmiştir. Tamamı 377 hane ile yekün hane sayısının % 11.81 gibi önemli bir yüzdesini oluşturan bu gurup içinde yer alan Çobanlık ve Canbazlık⁶⁷ yukarıda benzer isimlerle adlandırılan veriler ile karıştırılmamalıdır. Bu sınıflar diğerlerine nazaran yaptıkları iş karşılığında ücret alıyor olmalı ki, kayıtlarda bunlara ait ne bir hayvana, ne de başka türden bir mala rastlanılmaktadır. İşçi statüsüne sahip olan bu meslek erbâbının temettuatları ise aldıkları ücret miktarları üzerinden hesaplanmış olmalıdır. Bunlardan başka aynı gurub içinde hamal, hizmetkâr, ırgad, neccar, neccar şakirdi ve nakkaş olmak üzere beş ayrı meslek gurubu daha vardır⁶⁸. Bu mesleklerden "hizmetkârların" ayrı bir hususiyeti vardır. Hizmetkârlık literatürümüzde "bir kimsenin her türlü işini görmek" manasına gelmektedir. Defterlerde bu anlama gelecek şekilde hizmet erbâbı olan meslekler hizmete memur oldukları şahıs veya kurum adıyla yazılmışlardır. Kayıtlarda yalnız hizmetkârlık tabiri "bir işe takati olmayup hizmetkârlık ile meşgul olduğu" şeklinde ifade edilerek her hangi bir şahıs veya kurum adına hizmet görenler arasındaki fark açıkça belirtilmektedir. Oysa fiziki gücü ile geçimini temin eden bu iki sınıftan birincisinin yaptığı iş hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz⁶⁹. Diğer taraftan bu mesleklerden ırgadlık daha ziyâde müslümanlara özgü bir meslektir. Bu guruba ait 35 hanenin yalnız 11 hanesi gayrimüslimlerden ermeni milletine aittir. Neccarlık ve nakkaşlık da yine gayrimüslimlerin uğraştığı meslekler arasında sayılabilir. 11 hane olan neccarların 9 hanesi gayrimüslim, 2 hanesi müslümandır. Bir hane olan nakkaşlık ise şehirdeki katoliklere aittir. Daha önce de belirttiğimiz gibi gayrimüslim Osmanlı tebaası Erzurum'da ziraat, hayvancılık ve bunlarla doğrudan ilişkili her hangi bir işte çalışmadıklarından çobanlık veya canbazlık gibi meslek guruplarıyla da ilgilenmiyor olmalı.

⁶⁷ Canbazlar Orhan Gazi devrinde veya ondan az sonra teşkilatlanmış bir askerî sınıftır. Bazı mükellefiyetlere sahip olan bu sınıfın vazifesi, seferde ordudaki vezir ve diğer ileri gelenlere ait atlara bakmak, Has ahur ve çayır hizmetlerinde bulunmaktı. Bunların sefer voynukları ile aynı işi gördükleri sanılmaktadır (Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s. 60-61).

⁶⁸ Bkz. Tablo IX, s. 29.

⁶⁹ Hizmetkârların ziaat işçisi oldukları sanılmaktadır. Bu hususta bkz. Tefik Güran, "Osmanlı Tarımı Ekonomisi, 1840-1910" *Türk İktisat Tarihi Yılığ*, I, İstanbul 1987, s. 252. Ancak Ali İhsan Bağış kitabının Avrupa Tüccarları bölümünde diğer bir kısım hizmetkârların aynı zamanda gayrimüslim tüccarların hizmetinde bulunan kimseler olduğuna işaret etmektedir. (Bkz. *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar- Berath Tüccarlar- Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1983, s. 65-66).

Tablo IX
İşçiler
(Hane)

MAHALİLER	Cambaz	Çoban	Hammal	Hizmetkar	Irgad	Neccar	Nakkaş
Abdurrahman Ağa			2			Ş	
Ali Paşa	1		1	7	2	1	
Bakırcı				1	1		
Boyahane			1				
Cağferiye				6			
Cami-i Kebir	1			4		1	
Cedid	1		1	2			
Çırçır	1	2		5			
Çortanoğlu							
Çukur							
Derviş Ağa	3			2			
Emin Kurbu	1	2	5	9	4	3	
Erzurum			4	5	4	2	1
Fezziye				1			
Gez		2	4	3	3		
Habib Efendi-i Süflâ	1		2	2	1		
Habib Efendi-i Ulyâ	4	2	2	5	1		
Hacı Cum'a	1			2			
Hasan Hamamı Sivasi				2	1		
Hasan Basri	26	9	3	17			
Kâbe Mescidi							
Kadana	2	1	2	5			
Kasım Paşa (Merkez)		1		1	1		
Kavak	1						
Kırmacı		3		6			
Köse Ömer Ağa	1			1			
Lala Mustafa Paşa		2					
Mumci-i Süflâ	1	1	3	9	2	1	
Mumci-i Ulyâ	1	1	2	11	2	3	
Murad Paşa	4	2	2	5	3		
Müderriş Efendi	13	2	4	9			
Namervanlı Cami	2						
Sultan Melik	2	9	5	11	4		
Şeyh Emir			1	1			
Şeyhler				2			
Topçu Oğlu				4	1		
Üveys Efendi	1	5	3	2		1	
Vanî Efendi	2		1	8	2	1	
Yeğen Ağa -Kal'a		1	4	8	3		1
Derunu* - Ali Paşa							
Yoncalık-ı Süflâ				3			
Zağracı Ali Ağa			1	1			
TOPLAM:	70	45	53	160	35	2	11

3. Küçük Ölçekli Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler

Üçüncü kısımda yer alan küçük sanayiî esnafı ve tüccarlar, Erzurum'da bulunan meslek guruplarının en kalabalık bölümünü oluşturmaktadır. Bu sınıf 1819 hane ile toplam nüfusun % 57.02'lik kısmını teşkil etmektedir. Tablo VI' da da görüldüğü gibi bu gurup içinde yardımcı elemanlar arasında işçiler, şakirdler, kalfalar ve çıraklar gibi çok çeşitli meslek dalları yer almaktadır. Bunlarla alakalı ifadeler kendileriyle ilgili meslek guruplarının anlatıldığı bölümlerde verilecektir. Burada belirtilmesinde fayda telakki ettiğimiz önemli bir mesele; tahriri yapılan mahallelerde vergi mükellefi olarak sadece aile reislerinin muhatap kabul olunması ve şehirde yaşayan yardımcı elemanların kesin sayısı hakkında gerekli olan bilgiyi elde etmemizi engellemektedir. Çünkü bu yardımcı elemanlardan hane reisi olmayanlar defterlerde gösterilmemiştir. Bu durum şehrin sosyal yapısı hakkındaki ifadelerimizi sınırlandırmaktadır.

Erzurum'da esnafın çok karmaşık bir yapıya sahip olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu karmaşıklığı rakamsal olarak ifade etmek istediğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Bu çok çeşitli meslek dalları içinden askerleri ve her hangi bir iş kolunda, benzer ad veya ünvan altında faaliyet sürdüren kesimleri dışarda bırakmak şartıyla şehirde iktisadî fayda temin edebilecek yaklaşık 250 adet meslek türü vardır. Yüzyıllardır bir ticaret kavşağı olarak doğu ve batı yönünde ticarî ilişkilerde köprü vazifesi gören şehirde böylesine çeşitli esnaf gurubunun bulunması oldukça doğaldır. Fakat Erzurum'daki esnaf arasında, belirli konularda uzman ve organize bir sanayi erbâbının olmadığı dikkati çekmektedir ⁷⁰. Esnaf guruplarının daha iyi anlaşılması için verileri kendi aralarında sınıflandırmamız gerekecektir. Bu sıralamada öncelik küçük ölçekli sanayi ve bu konuda ihtisaslaşmış meslek guruplarına verilecektir. Bu guruplar:

⁷⁰ Meselâ, 1260-1261 (1844-1845) tarihlerinde Temettü tahriri yapılan Bilecik şehri, özellikle "ipek üretimi" nde Osmanlı Devletinin önemli merkezlerinden birisi olarak gözükmektedir (Geniş bilgi için bkz. Suid Özlürk, *Tanzimât Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul Mart 1996, s. 109).

- a. Tekstil sanayii ve bununla ilgili meslekler,
 - a.1) Dokumacılıkla uğraşanlar,
 - a. Giyim eşyası üreten ve satanlar,
- b. Dericilik ve deri mamülleri üreten ve satanlar,
- c. Maden işlemeciliği sanayiinde çalışanlar
- d. Alet ve edevat üretmekle uğraşanlar,
- e. Gıda mamülleri üreten ve satanlar,
- f. Taşımacılık ve ulaşım ile ilgili meslekler,
- g. Tüccarlar,

h. Müste'cirler, şeklinde sıralanabilir. Bu guruplar arasında gördüğümüz ve şehre iktisadî canlılığı veren meslek dallarından tekstil, dericilik ve madenî eşya sanayii önemli bir yer tutmaktadır. Hatta mahallelerden bazıları isimlerini bu iş kollarından almışlardır. Bakırcı mahallesi ve Boyahane mahallesi buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kendi aralarında 8 asıl, iki alt kısma ayırarak incelediğimiz bu esnaf guruplarına ait yardımcı elemanlardan kalfa, çırak, şakird ve işçiler tablolarında kendi guruplarında gösterilmiştir⁷¹.

a. Tekstil Sanayiî ve Bununla İlgili Meslekler

a.1) Dokumacılıkla Uğraşan Esnaf

Şehirdeki tekstil sanayiine ait guruplardan dokumacılıkla ilgili esnafın tamamı 171 hanedir. Bu sayı toplam nüfusun % 5.36 'sını temsil etmektedir⁷². Bu meslekler içinde en yaygın olanı çulfalıktır. Çulfalık dokumacı manasına gelir. Çulfalık, tahrir esnasında şehirde benzer adlarla kaydedilen "çulhalık" ve "cülehâlık" tan başka bir şey olmayıp, sadece bölgede tahriri yapan kâtiplerin marifetlerini ortaya koymaları ve bilgilerini yansıtmaları bakımından kelime olarak farklılık arzeden, fakat mana olarak hiç bir

⁷¹ Tablolardaki kısaltmalar hakkında Bkz. Ek-1.

⁷² Bkz. Tablo X, s. 32.

Tablo X
Dokumacılıkla Uğraşan Esnaf (Hâne)

MAHALLELER	Abacı		Boyacı	Büktücü	Cüleha		Çüfa	Hallaç	Hasırcı	İpçi	Kazzaz	Keçeci	Muytab		Pembeci	Tutakçı
	Ş				K								K	Ç		
Abdurrahman Ağa							4	1			2				2	1
Ali Paşa																
Bakırcı																
Boyahane								1								
Cağferiye					2		2								3	
Cami-i Kebir					1		4				1				1	
Cedit																
Çırcır																
Çortanoğlu																
Çukur																
Derviş Ağa							16				1				3	
Emin Kurban											1				7	
ERZURUM		1		1					1		4				3	1
Feyziye																
Gez					1									1		
Habib Efendi-i Süflâ															1	
Habib Efendi-i Ulyâ					1											
Hacı Cum'a					1										1	
Hamam -Sivas					1											
Hasan Basri					1											
Kâbe Mescidi					2											
Kadana																
Kasım Paşa (Merkez)																
Kavak																
Kırmacı																
Köse Ömer Ağa																
Lala Mustafa Paşa																
Muncici-i Süflâ	1		2				3	1							2	
Muncici-i Ulyâ	1						1									
Murad Paşa					5											
Müderriş Efendi																
Nameranlı Cami					2							3			1	
Sultan Melik																
Şeyh Emir																
Sevbler																
Toşu Oğlu					1		1									
Üveys Efendi					2											
Vani Efendi					1											
Yeşen Ağa -Kal'aDeru		8					9		1						3	
Yoncalık-ı Süflâ																
Zağracı Ali Ağa					1										1	
TOPLAM:	2	9	2	2	1	19	41	3	3	1	8	5	1	4	29	3

değişiklik arzetmeyen bir meslek türüdür. Bu mesleğin yaygın olarak kullanılanı "Çulha" ıktır⁷³.

Boyacı adı altında verdiğimiz esnaf, tahrir kâtipleri tarafından "boyakçı" şeklinde kaydedilmiştir. Bu isim yöresel olabileceği kadar tahrir hatasından da kaynaklanabilir. Diğer esnaf guruplarından en önemlileri arasında abacı, bükücü, hallaç, hasırcı, kazzaz, keçeci, muytab, pembeci ve tiftikçi esnafını sayabiliriz. Bu kesim içinde yer alan muytab kıl işleri dokuyan ve diken esnaf olarak tanımlanabilir. Bu isim halk arasında mutaf, mutafçı şeklinde de adlandırılmaktadır⁷⁴. Şehirdeki dokumacılık sektörüne ait verdiğimiz bu bilgiler bölgede yerli bir dokuma sanayiinin varlığı hakkında kesin bir yargıya varmamızı sağlamamaktadır. Bunun yanısıra şehirdeki yerli dokumacıların iç ve dış talebi karşılayıp karşılayamadığı hakkında da bir bilgiye sahip değiliz⁷⁵.

⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Evâhir-i Cemaziyel-ahir 1232 tarihli ve 30 numaralı Esnaf Defterinin 1. sayfasında Cülehâ esnâfı ile Çene Dülbentçi esnafı arasında pamuk ipliğinden imal olunan gömleklilerin sorun teşkil etmesi üzerine cüleha esnafı tarafından, Çene Dülbentçi esnafının bundan men'i hususunda Meclis-i Vâlâ'ya verdiği bir arzuhal üzerine cülehâ esnafının faaliyet alanı şöyle izah olunmaktadır: "Cülehâ esnafının sen takdim-i imâl etmekde oldukları penyezâr ve bürüncek ve elvân bürüncek ve idâre ve helâlî ve penbe çul ve tireli bürüncek ve tireli helâlî ve çinelik bürüncek imâlîne çene dülbendci esnafı müdahale eylememek üzere nizam-ı kadimlerinin kemâkân ibkâ kılınması ve ahar esnafın nizâmlarına dokunmamak şartıyla cülehâ esnafının ipek ve bürüncek misillü şeylerle mahlût ve Çene dülbendci esnafının sırf pamuklu olarak bazı güne meta' icâd edüb da lede'l-istid'a müsaâde-i seniyye erzân buyrulur ise tevsi' ticaretlerimizi müstelzem olacağından bundan böyle ol-vechile nevayicât-ı meta' imâlî fi'ile getirüldüğü halde fakat nümunesinin takdimiyle istid'âya ruhsat verilmesi hususlarına cümlemiz rızâ ve müteşekkik olarak beynimizde karar verilmiş ve karar-ı mezkûrun hilâfı hâlân vukû'a gelmemek üzere tarafeyn-i yekdiğere ta'ahhüd eylemiş olduğunu mütazammın işbu memhûr sened Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye takdim kılındı" (BOA, *Tevziat Defterleri -Esnaf Defteri* , nr. 30, s. 1).

⁷⁴ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , II, İstanbul 1993, s. 588.

⁷⁵ XIX. yüzyılda şehirlerdeki tekstil imalat faaliyetlerinin yoğunlaştığı en önemli merkezler arasında Doğu Anadolu da gösterilmektedir. Doğu Anadolu'da bulunan dokuma tezgahlarının yoğunluğu bakımından kentler sıralanırken Diyarbakır, Antep, Maraş, Urfa, Arapkir ve Bitlis'ten sonra Erzurum zikredilmektedir. Buna karşılık Sivas, Amasya ve Tokat ise bu şehirden sonra gelmektedir (bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*, İstanbul 1994, s. 129).

a.2) Giyim Eşyası Üreten ve Satanlar

Tekstil sanayiinin diğer bir kolu olan "giyim eşyaları üreten ve satanlar" 165 hane ile şehir nüfusunun yaklaşık %5.10'unu teşkil etmekteydiler⁷⁶. Kayıtlı esnafın çoğunluğunu bezzazlar oluşturmaktaydı. Nitelik bakımından olmasa da nicelik bakımından terzi esnafı ikinci derecede önemli bir meslek olarak dikkatimizi çekmektedir. Terzi esnafının kalfa ve şakird olmak üzere iki ayrı yardımcı elemanı vardır. Geri kalan esnaf sayısal olarak üçüncü derecede öneme haiz meslek sınıflarıdır. Bunlar yemenici, peştamalcı, ihramcı, şalcı, şilteci, kaytancı, hayyat, yorgancı, yorgancı çırağı, tikeci⁷⁷lerden müteşekkildir. Bu grup daha ziyade dokumacılıkla ilgili mesleklerin ortaya çıkardığı ürünlerden faydalanarak üretim yapan ve ortaya çıkan ürünün ticaretiyle uğraşan esnaf kesimi olmalıdır. Bu kesim içinde aynı işi yapan fakat farklı adlarla anılan meslek gurupları bulunmaktadır. Bunlar "terzi" ve "hayyat" tır. Hayyatlık Osmanlı esnafı arasında terzilik anlamında XV. yüzyıldan beri kullanıla gelmiş bir meslek türüdür⁷⁸. Tekstil sanayii alanında uğraşan bu iki guruba ait 336 hâne, şehir nüfusunun yaklaşık % 10.53'ünü teşkil etmektedir. Bu grup içindeki gayrimüslimler 110 hane ile yaklaşık % 32.73, şehir genelinde ise %3.44'lük bir orana ulaşabilmektedirler.

b. Dericilik ve Deri Mamulleri Üreten ve Satanlar

Bu gün dahi hayvancılık sahasında önemini koruyan şehirde, deri ürünleri üreten ve satan esnafın önemli bir yekûn tuttuğu anlaşılmaktadır⁷⁹. Deri işleriyle uğraşan esnaf 337 hane ile mevcut esnafın %10.56'lık kısmını oluşturmaktadır⁸⁰. Bu grup içinde en önemli esnaf gurubunu dikiçiler ve debbağlar teşkil etmektedir⁸¹. Şehirdeki debbağların

⁷⁶ Bkz. Tablo XI, s.35.

⁷⁷ Öğrenebildiğimiz kadarıyla "yamacı" manasına gelen bu meslek, defterlerde "tikeci veya tekici" şeklinde yazılmaktadır.

⁷⁸ Şahin- Emecen, *Tokat Esnafı*, s. 304.

⁷⁹ 18. ve 19. yüz yıllarda Osmanlı ülkesinde deri ve deri ile ilgili imalat ve iş yerlerinin ihtiyaçları ve sıkıntıları hakkında bkz. Surarıya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul 1994, s. 193-210.

⁸⁰ Bkz. Tablo XII, s. 36.

⁸¹ Debbağlar satın aldıkları ham derileri debbağhanelerde sahtiyan ve köseleye çevirmekte ve bunlara, piyasanın istediği renkleri verdikten sonra, deri işleri ile uğraşan esnafa satmakta idiler (Bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, II, Ankara 1971, s. 174).

Tablo XI
Giyim Eşyaları İmal Eden ve Satan Esnaf
(Hane)

MAHALLELER	Bezzaz	Basmacı	Hayyat	İhrancı	Kaytancı	Peştemalçı	Şalçı	Şilteci	K	Terzi	Tikeci	Yamacı	Yemenici	Yorgancı
Abdurrahman Ağa		Şakirdi												
Ali Paşa	5									17		1		
Bakırcı	1													
Boyahane	2								1	1	1			
Cağferiye	3									4				
Cami-i Kebir	4													
Cedid														
Çırçır	3													
Çortanoğlu	1													
Çukur	5									1				
Derviş Ağa	4				1			1		9				
Emin Kurbu	2									1			1	
ERZURUM	3													
Fezziye	3													
Gez														
Habib Efendi-i Süflâ														
Habib Efendi-i Ulyâ	1													
Hacı Cum'a														
Hamam Hamamı -Sivas	1						1			2				
Hasan Basri														
Kâbe Mescidi														
Kadana														
Kasım Paşa (Merkez)			1											
Kavak														
Kırmacı														
Köse Ömer Ağa	2									1				
Lala Mustafa Paşa	14									7				
Mumci-i Süflâ	2	1				1			1	6				
Mumci-i Ulyâ										1				
Murad Paşa											2			
Müdürris Efendi										1				
Namervanlı Cami	1									2				
Sultan Melik														
Seyh Emir										1				
Şeyhler	3									1				
Topçu Oğlu	1										2			2
Üveys Efendi														1
Vani Efendi	11			1						6			2	1
Yeğen Ağa -Kal'a										1				
Deruni* - Ali Paşa										1				
Yoncalık-ı Süflâ	2													
Zağracı Ali Ağa										1				
TOPLAM:	74	1	1	1	1	1	1	1	2	4	60	5	8	1

Tablo XII
Dericilikle İlgili Mal Üreten ve Satan Esnaf (Hane)

MAHALLELER	Çizmeçi		Debbağ						Goncu	Hafif	Keyifçi	Kürkçü	Mazf	Mazf.	Sarıp	Papuççu		Sarraç				
	K	K	K	H	Ç	I	P	Ş								K	Ş		K	I	K	
Abderrahman Ağa	1	2			1	2						2					1					
Ali Paşa							9				1											
Bakım							2															
Boysabano							1															
Çağırıcı													2						2			
Çami-i Kebir																			5			
Cedid	1	1					9												3			
Çarçı							1												2			
Çoranoğlu																			2			
Çuhar																			3			
Deriş Ağa							1		1										1			
Emir Kurbo																			3			
ERZURUM																			1			
Feyziye																			1			
Gez							1												1			
Habib Efendi-i Süflâ							2												1			
Habib Efendi-i Üstâ																			1			
Hacı Çarçı																			1			
Hanım Hanım -Sivas																			2			
Hüsnü Baci																			1			
Kübe Mensâh																			1			
Kadana																			2			
Kasım Paşa (Mektup)	5						3		1										4			
Kavak																			4			
Kırmacı																						
Köse Çarçı																						
Lala Musahif Paşa																						
Mırmacı-i Süflâ																						
Mırmacı-i Üstâ																						
Mürad Paşa																						
Mühteris Efendi																						
Namrızpaşası Çarçı	2						1												2			
Sultan Melek																						
Şeyh Emir																						
Şeybler																						
Topçu Oğlu																						
Uveys Efendi							3		1										1			
Vani Efendi							1												1			
Yedigözü Ağa -Kalya																			3			
Yedigözü Ağa -Ali Paşa																			2			
Yonsaklı-i Süflâ							1												3			
Zağraçlı Ali Ağa																			2			
TOPLAM:	11	1	10	6	1	1	59	1	3	66	2	48	1	3	8	21	1	2	1	9	1	56

geniş bir yardımcı eleman kadrosunun bulunduğu dikkatten kaçmamaktadır. Bu elemanlar arasında kalfa, çırak, işçi, şakird, perdahçı ve kethüdaları sayabiliriz. Ticarî faaliyetler açısından önemli sayılabilecek diğer bir esnaf kesimi ise sarraç, haffaf, mestçi, çarıkçı, kürkçü ve kalfası, çizmeci, papuççu, kayışçı, na'linci, meşinci, göncü ve na'alçacı şeklinde sıralanabilir. Bu mesleklerden derileri kaplayıp meşin, sahtiyân ve kösele üreten debbağ esnafı, şehirdeki 5 adet Debbağhane'de faaliyet göstermektedir. Bu debbağhaneler, Boyahane, Kumludere, Tebriz Kapusu, Kebir ve Sağır Gürci Kapu mahallelerinde bulunmaktadır⁸². Tabloda debbağlara ait görülen "kethüda", muhtemelen esnaf örgütlenmelerinin ilk aşamalarında teşekkül eden idare hey'etinin başkanı durumunda olan görevlilerden biri olmalıdır⁸³.

c. Maden İşlemciliği Sanayiinde Çalışanlar

Erzurum'da bulunan esnaf içinde mühim fakat çok az sayıda bulunan bir kesim vardı ki, bunlar madenî eşya üreten ve satan esnafın hammaddesini üretmekteydi⁸⁴. Küçük ölçekli sanayi de stratejik sayılabilecek maddeleri üreten bu esnafın tamamı 118 hâne olup, küçük ölçekli sanayinin %3.69'unu oluşturmaktadır⁸⁵. Bu esnaftan bakırcı, demirci, nalbant ve tenkeci genelde hammadde işleyen ve satan, dökümcü ise bu ham maddeyi mamul madde haline getiren sanatkârlardır. Stratejik malzeme üretimi yapan barutçu, süs eşyaları üreten çinici, yanıcı maddeleri üreten kavcı ve kömürcüler şehirde önemli esnaf arasında sayılabilir. Hayvan takımları üreten esnaf arasında palancı ve rişmeci⁸⁶, kâğıt üretimi ve satışı ile uğraşan mukavvacı esnafından da bahsetmek gerekmektedir.

⁸² BOA, *ML. CRD*, nr. 1146, s. 3.

⁸³ Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf: İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları*, I, İstanbul 1986, s. 116.

⁸⁴ 16. yüz yıldan 19. yüz yıla kadar Osmanlı ülkesinde maden işlemciliği, madenciler ve madenî eşyaların imali, zorlukları ve bu tür işlerle iştigal eden esnafın durumu hakkında bkz. Faroqhi, s. 211-231.

⁸⁵ Bkz. Tablo XIII, s. 38.

⁸⁶ "Rişme" zencirden yapılan at gemine denir. Rişmeci'de bunu yapan esnaf olmalıdır (Kamûs-i Türkî, s. 665).

Tablo XIII
Maden İşletmeciliği Sanayinde Çalışan Esnaf (Hane)

MAHALLELER	Bakırcı	Barutçu	Çinici	Demirci		Dökmeci		Kavcı	Makineci	Mokavacı	Naal bend			Palancı	Rışmeci	Tenekeci		
				K	İ	Ş	Ş				Ş	K	C			Ş	K	K
Abdürrahman Ağa																		
Ali Paşa				2		5	4											
Bakırcı							1											
Boyahane									1								1	
Çağferye																		
Cami-i Kebir																		
Cedid	1				1	1	1			1								
Çiğir																		
Cortanoğlu																		
Çukur																		
Derviş Ağa																		
Emin Kurbu	1		1	5	1	6	4							2				
ERZURUM						2	1											
Feyziye																		
Gez		1																
Habib Efendi-i Süflâ																		
Habib Efendi-i Uflyâ																		
Hacı Cum'a																		
Hanım Hanımı -Sivasî																		
Hasan Başrı	1						3										1	
Kâbe Messidi																		
Kedana																		
Kasım Paşa (Merkez)																		
Kavak																		
Kırmacı																		
Küscü Ömer Ağa																	1	
Lala Mustafa Paşa																	4	
Mumci-i Süflâ																	1	
Mumci-i Uflyâ						3			1								1	
Murad Paşa					2					2	1						1	
Müderris Efendi																	1	
Namervanlı Cami	2																1	
Sultan Melik																	1	
Şeyh Emir	1																2	
Şeyhler																	1	
Topçu Oğlu																	1	
Üveys Efendi																	1	
Vanf Efendi																	1	
Yeşen Ağa -Kala																	1	
Derunur* -Ali Paşa						5									2		1	
Yoncalık-ı Süflâ																	1	
Zağracı Ali Ağa																	1	
TOPLAM:	6	2	1	7	1	23	15	4	4	1	2	1	1	28	3	2	1	14

d. Alet ve Edevat Üreten ve Satanlar

Şehirde alet imalatı ve ev eşyası yapmak ve satmakla işigal eden esnafın tamamı 151 hanedir. Şehir genelinde %4.73'lük bir oranı teşkil eden bu esnaf içinde baltacılar en önemli miktarı oluşturmaktadırlar⁸⁷. Baltacıların dışında kesici her türlü ev aleti üreten ve satan esnaf arasında bıçakçı, kılıççı, usturacı, çakıcı da bulunmaktadır. Bu gibi alet ve edevatı biletmek işiyle uğraşanlara ise "bileyci" adı verilmektedir. Yine bu guruba dahil olan yanıcı ve yakıcı maddeler üreten ve satan esnaf arasında kibritçi ve tüfenkçi; ziynet eşyası üreten ve satan esnaf içinde kuyumcu, lüleci, saatçi ve yüzükçi; yiyecek veya içecek maddelerinin muhafazası için kullanılabilir eşyayı üreten ve satan esnaf arasında çömlekçi, fıçı, kazancı, kırbacı, sandıkçı, şişeci ve zembilci sayılabilir. Bunlara ilaveten kepçeci, kelpentçi, kantarcı gibi nalburiye malzemesi yanında aydınlatıcı maddeler üreten mumcu; binek hayvanlarına ait bir çeşit eşya üreten kaltakçı⁸⁸, tüfenklerin tahta kısımlarını üreten kundakçı; iskemle gibi oturmaya yarayan şeyleri veya küçük çocuklar ve yaşlılar için hacet kapları üreten ve satan oturakçı⁸⁹, eşya koymak için kullanılan dolaplar yaptığını zannettiğimiz raftar; temizlik maddeleri üreten ve satan sabuncu esnafını sıralayabiliriz.

e. Gıda Mamülleri Üreten ve Satanlar

Şehirlerdeki sosyal yaşamı kolaylaştıran ve ticarî akışı hızlandıran esnaf teşekküllerinden biri de gıda maddeleri üreten ve satan esnaftır. Erzurum şehrinde gıda maddeleri üreten ve satan esnafın yekûnü 374 hânedir. Bu miktar toplam hâne sayısının %11.84' ünü ifade etmektedir⁹⁰. Gıda maddeleri içinde bulunan bazı meslek erbâbı defterlerde benzer adlarda zikredilmiştir. Biz bunları "yemişçi" adı altında topladık⁹¹. Gıda maddeleri üreten esnaf çok çeşitlilik arz etmektedir. Bunlar arasında zahire çeşitleri

⁸⁷ Bkz. Tablo XIV/1-2, s. 40-41.

⁸⁸ "Kaltak" hayvanların üzerinde oturmak için kullanılan eğerin tahta kısımlarıdır. Bunu imal eden kimseye de muhtemelen "kaltakçı" denir (Pakalın, *Aynı eser*, II, 153).

⁸⁹ "Oturak" hakkında çeşitli malûmat vardır. Bunlardan biri "Emekli kapukulu askeri" dir (Sertoğlu, *Aynı eser*, s. 274). Diğer ise " Oda içinde def-i hacet için kullanılan kab " dir (*Kâmûs-i Türki*, s. 187); bkz. Pakalın, *Aynı eser*, II, 742.

⁹⁰ Bkz. Tablo XV/1-2, s. 42-43.

⁹¹ Bu meslek erbâbı yaş yemişçi, taze yemişçi ve yemişçidir.

Tablo XIV/1
Alet ve Edevat İmal Eden ve Satan Esnaf
(Hane)

MAHALLELER	Baltacı	Bileyci	Bıçakçı	Çakıcı	Çakmakçı	Çömbelçisi	Elekçi	Fincancı	Fıçıcı	Kazancı	Kelpençi	Kepeçeci	Kılıççı	Kırbacı
Abdurrahman Ağa			1						1					
Ali Paşa														
Bakırcı														
Boyahane														
Cağferiye	1					1								
Cami-i Kebir														
Cedid														
Çırçır	2													
Çortanoğlu														
Çukur			1											
Derviş Ağa										1		1		
Emin Kurbanı									1					
ERZURUM	1			1										
Fezliye														
Gez	1													
Habib Efendi-i Süflâ	1				1									
Habib Efendi-i Ulya	1				1									
Hacı Cum'a	1													
Hanım Hamamı -Sivasî														
Hasan Basri	1				3									
Kâbe Mescidi	2													
Kaçana														
Kasım Paşa (Merkez)	1													
Kavak														
Kırmacı														
Köse Ömer Ağa														
Lala Mustafa Paşa			1											
Münci-i Süflâ														
Münci-i Ulya	2			1	3									
Murad Paşa	1				1			1						1
Müderris Efendi	3													
Namervanlı Cami														
Sultan Melik	3													
Şeyh Emir		1												
Şeyhler	1													
Topçu Oğlu														
Uveys Efendi	2													
Vanî Efendi														
Yeğen Ağa -Kala	1									1				
Derunî* - Ali Paşa														
Yoncalık-ı Süflâ	1													
Zağracı Ali Ağa														
TOPLAM:	25	1	5	2	10	2	1	1	2	2	1	1	4	1

Tablo XIV/2
Alet ve Edevat İmal Eden ve Satan Esnaf

MAHALLELER	Sıra No	Kıbrıtlı	Kıbrıtlı	Kıbrıtlı	Kuyumcu	Lülcü	Mümen	Ötürakçı	Rafar	Saatçi	Sabunu	Sudakçı	Şişeci	Tücenakçı	Usturacı	Yüzlükçü	Zenbici				
					K Ş					Ç											
Akkörahman Ağa																					
Ali Paşa																					
Bakarı																					
Boyahane																					
Çalğacı																					
Cami-i Kebir																					
Cesid																					
Çeşme																					
Çerçanoğlu																					
Çukur																					
Devlet Ağa																					
Emm Karbu																					
ERZURUM																					
Feyyaziye																					
Gez																					
Habib Efendi-i Sütlü																					
Habib Efendi-i Uylu																					
Eber Cem'a																					
Hakan Hamamı-Sıvası																					
Hakan Basi																					
Mibe Mesudi																					
Kaldana																					
Kasım Paşa (Mordaz)																					
Kevak																					
Kırmaç																					
Küçük Ömer Ağa																					
Lala Mustafa Paşa																					
Mahmut-i Sütlü																					
Mahmut-i Uylu																					
Mürad Paşa																					
Müderis Efendi																					
Nasreddin Cem'i																					
Sultan Mehdi																					
Şeyh Emir																					
Şeyhler																					
Topçu Oğlu																					
Üveys Efendi																					
Yeni Efendi																					
Yerleşik Ağa -Baha																					
Yerleşik Ağa -Paşa																					
Yerleşik Ağa -Sütlü																					
Zağara Ali Ağa																					
TOPLAM:	1	3	1	9	2	1	18	4	1	8	1	8	18	1	3	7	2	5	3	1	1

Tablo XV/1
Gıda Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf (Hâne)

MAHALLELER	Alınur	Asyâbe:	Atlar	Ağış	Ayrınc	Bakkal	Buz Nakilci	Çeyrekçi	Çubukçu	Dabak Fırtaş	Değirmenci	Duhancı	Ekmekçi	Enfiyeci	Fırıncı	Gülekçi	Kıyıcı	
Abdurrahman Ağa																		
Ali Paşa	4			1		3					2	3				1		2
Bakırcı				1		5												
Boyalhane																		
Ceftenye						4					1							
Cami-i Kebir	3					2	1				1	10		1				1
Cedîd	1					1												
Çuğır																		
Çortanoğlu																		
Cukur																		
Devriş Ağa	1		2	3		3					1	2			1			1
Emin Kurban												6						
ERZURUM													19					
Fezviye																		
Gez	1										2							
Hakîb Efendi-i Süflâ	2					1						1						
Hakîb Efendi-i Ulyâ	1					1						1						
Hacı Cunn'a	1					1												
Hannı Hamamı -Sivasî	1				1	2												
Hassan Basrı	1					9			1									
Kâbe Mescidi	1																	
Kadana	1																	
Kasım Paşa (Merkez)	1					1				1								
Karak																		
Kırmacı																		
Köse Ömer Ağa																		
Lala Mustafa Paşa																		
Münci-i Süflâ	2		1			6												
Münci-i Ulyâ	4		1	1		1			1									
Murad Paşa	3		1			4												
Müderriş Efendi	3					3												
Namerrvanlı Cami	1					1												
Sultan Melik	1					1												
Sevîh Emîr	1					1		1										
Sevîhler	2		1			1												
Topçu Oğlu	2		1			1												
Uveys Efendi	2		1			9												
Vanî Efendi	1					2												
Yeğen Ağa -Kala	1				1	6			1		3							2
Derunus - Ali Paşa																		
Yoncalık - Süflâ	6					2												
Zağracı Ali Ağa						1												
TOPLAM:	41	3	7	9	3	72	1	1	3	1	11	62	19	1	1	6	6	6

Tablo XV:2
Gıda Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf

MAHALLELER	Kasap			Kahveci	Kahveci Tabii	Kusurcu	Kahve Doğrucu	Kahve Bayır	Köşbaşı	Limoncu	Manav	Sergici	Sirkeci	Sucu	Şebzeat, Zerdeval	Şerbetçi	Uncu	Yemişçi
	K	I	Ç															
Abdurrahman Ağa				1														
Ali Paşa			3	1														
Bakırcı				1														
Boyahane				4														
Çaferiye				2														
Cami-i Kebir			1	1														
Cedit	1			1														
Cıngır				1														
Çortanoğlu				1														
Derviş Ağa			1	6					1			1						1
Emin Kurban				1								1						1
ERZURUM				1								1						
Fezaiye				1								1						
Gez				1								1						
Habib Efendi-i Süflâ			1	1								1						
Habib Efendi-i Ulyâ				1								1						
Hacı Cumi'a				1								1						
Hann Hanımı -Sivası			1	2								1						
Hasan Basri				1								1						
Hasan Basri				1								1						
Kilbe Mescidi				1								1						
Kadana				1								1						
Kasım Paşa (Merkez)				1								1						
Kavak				1								1						
Kırnaç				1								1						
Köse Ömer Ağa				1								1						
Lala Mustafa Paşa				2								1						
Muncii Süflâ				4								1						
Muncii Ulyâ				1								1						
Murad Paşa			1	1								1						
Müderriş Efendi				4								1						
Nanervanah Camii				1								1						
Sultan Melik				1								1						
Şeyh Emir				2								1						
Şeyhler				1								1						
Topçu Oğlu				1								1						
Üveys Efendi			2	1								1						
Vanî Efendi			1	2								1						
Yeğen Ağa -Ka'a				1								1						
Derunus - Ali Paşa				1								1						
Yoncalık-ı Süflâ				1								1						
Zağracı Ali Ağa				1								1						
TOPLAM:	1	1	3	16	1	38	12	1	1	1	10	8	1	4	18	2	10	14

üreten veya satanlar, alaftar, uncu (dakik fütüş), kahve bayii, yemişçi şeklinde sıralanabilir. Bu zahireyi kullanılabilir hale getiren esnaf arasında âsiyâbci veya değirmenci, kahve döğücü, ekmekçi, fırıncı, uncu ve attar sayılabilir. Üretilmiş yiyecek maddelerini satan esnaf arasında bakkal ve yardımcıları, buz nakilcisi, kısırcı, limoncu, manav, sergici, şerbetçi vs. sayılabilir. Et mamülleri satan çeyrekçi⁹², kasap⁹³, kebabçı, tütün içmeye yarayan çubukları üreten ve satan çubukçu⁹⁴, tütün çeşitlerini üreten veya satışını yapan duhancı ve çeşitli hizmet veren esnaftan bazıları; enfiyeci aşçı, ayrıncı, gülekçi, kıyııcı⁹⁵ kahveci⁹⁶, kahveci tab'ı⁹⁷, kısırcı⁹⁸, sucu, sebzevatçı⁹⁹ bu guruba dahil olan mesleklerdendir. Bu esnaftan değirmenci ve asîyâbçı aynı işi yapmaktadır. Şehir nüfusunun önemli bir kısmını teşkil eden esnaf içinde bakkal¹⁰⁰, duhancı ve alaftar büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Bu meslekler müslümanlar ve gayri müslimler arasında nüfus miktarına göre âdil bir şekilde dağılmıştır. Fakat temel besin maddesi olan ekmeği üreten ve satan esnafın tamamı gayrimüslimdir.

⁹² "Çeyrekçi" pazarlarda et satan ayak kasaplarına denir. Farsça dörtte bir manasına gelen çeyrek'ten bozmadır. Bunların sattığı etler ekseriya koyunun dörtte biri olması sebebiyle bu ad verilmiştir (Pakalın, *Aynı eser*, I, 361).

⁹³ Osmanlı Devleti'nde kasapların ayrı bir hususiyeti vardı. Bir tarım ülkesi olan Osmanlı ülkesinde başlıca besin maddesinin et ve ekmek olduğu düşünülürse, meydana gelebilecek bir et sıkıntısı anında talebin karşılanması ancak zengin kimselerin bu işle uğraşmasıyla mümkün olabilirdi. Bu nedenle ekonomik zorluklar karşısında Anadolu'nun pek çok kentinde kasapların buldukları zümrenin muhtemelen en zengin kişilerini temsil etmekteydiler. Kasapların toplumda oynadıkları rol hususunda bkz. Faroqhi, *Aynı eser*, s. 293-294.

⁹⁴ Eskiden saray ve konaklarda tütün içmeye mahsus çubukları hazırlamak işiyle meşgul olanlar için kullanılan bir tabirdir (Pakalın, *Aynı eser*, I, 383).

⁹⁵ "Kıyııcı" ılık ile ilgili duhan kıyııcı, tütün kıyııcı gibi mana itibarıyla aynı ifadelerle adlandırılan esnafı bu grup altında topladık.

⁹⁶ Burada bahsi geçen "kahveci" bugünkü manada kahve satan esnaf olmayıp "kahvehane" işleten manasındadır. Şehirde bu kadar fazla kahvehânenin bulunması Erzurum için ayrı bir sosyal problemin varlığına işaret etmektedir.

⁹⁷ "Tabf" kelimesi tahrir kâtipleri tarafından muhtemelen yanlış telafuz edilmiştir. Aslı pişiren veya aşçı manasına gelen "tabi«~" olmalı (*Kâmûs-i Türkî*, s. 857).

⁹⁸ "Kısırcı" bildiğimiz bulgur, salça, biber ve yağ ile yapılan bir yemek türü olmalıdır (BOA, *TmİD*, nr. 6850).

⁹⁹ Defterlerde "sebzeçi", "sebzevatçı", "zerdevatçı" şeklinde ifade edilen bu gurubu tabloda "sebzevatçı" adı altında gösterdik.

¹⁰⁰ Tablolardan da anlaşılacağı üzere şehirde büyük bir nüfus miktarını oluşturan bakkallar sadece gıda mamüllerini değil çeşitli ev eşyalarıyla ilaç vb. şeyleride sattığı muhakkaktır. Bu konuda bkz. Şahin-Emecen, *Aynı makale*, s. 295.

f. Taşımacılık ve Ulaşım ile İlgili Meslekler

Ticarî faaliyetlerin sürdürülebilmesi için hayatî öneme hâiz olan taşımacılık ve ulaşım işleriyle meşgul olan esnaf, şehirde önemli bir yekûn teşkil etmemekteydi. Oysa doğu batı ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan şehirde büyük miktarda bir taşıyıcı kitlesinin bulunması gerekirdi. Toplam 117 haneden müteşekkil taşımacı esnafı yekûn nüfusun %3.66'sını oluşturmaktadır¹⁰¹. Bu esnaf içinde arabacılar en fazla sayıya sahipti¹⁰². Taşıma sektörünün diğer elemanlarını taşıma işini yapan hayvanların bakıcılığını, üreticiliğini veya satıcılığını yapan deveci, hımarcı, herbendeci, katırcı, merkepçi; taşıma işini örgütleyen kervancı¹⁰³ ve ticarî maksatlarla mal taşıyan kiracı¹⁰⁴; kervanlara kılavuzluk yaptığı anlaşılan meslek erbabı teşkil etmekteydi. Burada ifade ettiğimiz esnaf içinde birkaç mesleğin farklı ünvan altında aynı işle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum tahrir memurlarının bilgilerini sergilemekten kaynaklanmaktadır. Yine bu esnaftan biri olan semercinin ne tür semer yapmakla meşgul olduğu malumumuz olmasa da, yörede bolca bulunan katır ve merkep semerleri yapmakla uğraştığı muhakkaktır.

g. Tüccarlar

İran'a gidip gelen kervan tacirlerinin izlediği bir kaç yol vardı. Bu yollardan en kuzeyde kalanı Erzurum'dan geçmekteydi¹⁰⁵. İrana giden bu ticaret yolu üzerinde kurulmuş olan şehirde, esnaf içinde mühim bir yer işgal eden "tüccar" taifesi, 231 hâne ile

¹⁰¹ Bkz. Tablo XVI, s. 46.

¹⁰² Arabacıların ödemekle yükümlü oldukları vergileri düzenleyen bir dizi kanunnâmelerin varlığı, bu mesleğin Anadolu'da hayli yaygın olduğunu göstermektedir. Bu hususta bkz. Faroqhi, *Aynı eser*, s. 61.

¹⁰³ Kervanlarda develer ve atlar genellikle bir arada kullanılırdı. Sürat gerektiren hallerde ise kervan sahipleri atları tercih ederlerdi. Merkepler ise yavaş olduklarından develerle yapılan kervan taşımacılığında kullanılırlardı. Buna rağmen Anadolu'nun pek çok şehrinde halkın en önemli taşıma aracı merkepler olmuştu. (Bu hususta bkz. Faroqhi, *Aynı eser*, s. 61).

¹⁰⁴ "Kiracı" araba ve hayvanla yük taşıyanlar için kullanılan bir tabirdir (Tozduman, *Aynı tez*, s. 52); ayrıca bkz. Arzu Tozduman'dan naklen Teflik Güran, *Structure Economique et Sociale d'une Region de Campagne Dans L'empire Ottoman Vers le Milieu du XIX*, Sofia 1979, s. 13.

¹⁰⁵ 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti koruyuculuğunda, doğu ve güney doğu Anadolu'da gelişen ticaret yolları ve bu yollar üzerinde yapılan kervan ticareti hakkında bkz. Faroqhi, *Aynı eser*, s.63-66.

Tablo XVI
Taşınacılık ve Ulaşım İşyle Uğraşan Meslekler (Hane)

MAHALLELER	Arabacı	Devceci	Hımarcı	Herbendeci	Katırcı	Kırbancı	Kervancı	Kıraçı	Merkepçi	Sanercı	Yolculuk
Abdurrahman Ağa	1				1			2			
Ali Paşa	4										
Bakırcı	1										
Bozahane											
Cafeniye	1										
Cami-i Kebir	3										
Cedit	2										
Çırçır											
Çortanoğlu						3					
Cukur											
Derviş Ağa		1			1					4	
Emin Kırdu		2									
ERZURUM											
Fezviye											
Gez	4										
Habib Efendi-i Süflâ	2							1			
Habib Efendi-i Ulyâ	1						1				
Hacı Cın'a	6										
Hann Hamamı - Sivasî									14		
Hassan Basrı	2		1					2		1	
Kâbe Mescidi											
Kadana	3										
Kasım Paşa (Menkez)	2							4			
Kavak											
Kırmacı											
Köse Ömer Ağa											
Lala Mustafa Paşa									1		
Mumci-i Süflâ	1										
Mumci-i Ulyâ	12										
Murad Paşa	4			1							
Müderis Efendi											
Namervanlı Cami											
Sultan Melik	1							3			
Seyh Emir										1	
Seyhler	1										
Topçu Oğlu											
Üveys Efendi	4		1		1			2			
Vant Efendi	7										
Yeğen Ağa -Kalla	1				1						2
Derun* - Ali Paşa											
Yoncalık-ı Süflâ											
Zağraçlı Ali Ağa	1							1			
TOPLAM:	64	3	2	2	5	3	1	14	15	6	2

şehirdeki bütün hanelerin yaklaşık %7.24'ünü meydana getirmekteydi¹⁰⁶. Bu esnafın önemli bir kesimini çerçi esnafı oluşturmaktaydı. Her nevi ufak tefek eşya satan, mal mübadelesi yapan çerçi esnafı¹⁰⁷, hemen hemen tüm mahallelerde bulunmaktaydı. İkinci olarak sayabileceğimiz önemli gurup tüccarlardır. Bu esnaf kesimi hakkında defterlerde "ticaretle uğraşan" veya "tacir" vb. ifadeler kullanılmıştı. Bu nedenle bu gibi ifadeleri tabloda "tüccar" gurubunda toplamayı uygun gördük. Erzurum'da bulunan tüccarlar arasında iki adet "Avrupa Tüccarı" ve bu tüccardan birine ait "hizmetkâr" ile bir adet de "beratlı Devlet-i Aliyye Tüccarı" bulunmaktaydı¹⁰⁸. Önemli sayılabilecek bir yekûnu oluşturan eskici esnafı ise, adından da anlaşıldığı gibi eskimiş her şeyi satın almak veya satmakla uğraşmaktadır. Diğer esnaf arasında hayvan alım satımıyla uğraşan ağnam tüccarı, koyuncu, celepçi, sağmancı ve tavukçu; günlük alış veriş işleriyle meşgul olan tüccar, zahire fütüş, ahz ü'ita, bahçecilik kültürü türünden işlerle meşgul olan çiçekçi, gülcü ve tohumcu; yakacak malzemesi satan hatab-ı fütüş, oduncu¹⁰⁹; ufak tefek ve eskimiş ancak kullanılabilir türden maddeler satan hurdacı, hırdavatçı, köşeci¹¹⁰, köhneci; giyim eşyası üreten kavukçu¹¹¹ ve ketancı; faiz almak ve faiz karşılığı para vermek işiyle uğraştığını zannettiğimiz sermaye tüccarı, hayvansal yiyecekler üreten samancı gibi meslek gurupları şehirdeki diğer ticarî potansiyeli oluşturmaktaydı.

¹⁰⁶ Bkz. Tablo XVII, s. 48.

¹⁰⁷ Bkz. Pakalın, *Aynı eser*, I, 352.

¹⁰⁸ Topçuoğlu mahallesinde bulunan iki hâne Avrupa Tüccarı'ndan biri Bitlisli olup "Bitlisli Matgaş Oğlu Beratlı Tüccar Avidis veled-i Şahin" diğeri Arapkirli olup, tüccardan "Arapkirli Köse Oğlu Hanparsom" ve bunun hizmetkârı "Köse Oğlunun tevabi'i Simon" şeklinde bahsedilmektedir. Ali Paşa mahallesi Ballaroğlu köşesinde bulunan bir diğeri tüccar ise Devlet-i Aliyye beratlı tüccarlarından "Ballar Oğlu Ağa Can" olarak zikredilmektedir. Avrupa Tüccarları daha önce "beratlı tüccarlar" olarak Osmanlı sınırları dahilinde ticaret yaparlarken, tüccarlar üzerindeki, yabancı devletlerin müdahalesi engellenemiyordu. Bu durumu ortadan kaldırmak isteyen Sultan Selim III, Ağustos 1802'de yayınladığı bir nişân-ı hümayûnla, beratlı tüccarların Avrupa tüccarı adı altında toplanmalarını sağladı. 1815 tarihinde imparatorluğun muhtelif yerlerinde bulunan 412 Avrupa tüccarı, 1835 yılında hizmetkârlarıyla birlikte 1344 kişi kadardı. Ali İhsan Bağış'ın verdiği bilgilere göre Erzurum'da da bu tüccarlardan ve hizmetkârlarından ikişer kişi mevcuttu. Erzurum'da bulunan bu tüccar ve hizmetkârlardan biri Avrupalı olup hizmetkârı tespit olunmuştur, diğeri beratlı olup hizmetkârı tespit olunamayan iki adet tüccarın tespit olunması mümkün olabilmiştir (Avrupa tüccarları hakkında geniş bilgi için bkz. Bağış, *Aynı eser*, s. 63-64, 93-94).

¹⁰⁹ "Oduncu" esnafı "Hatab-ı fütüş" ile aynı işi yapmaktadır.

¹¹⁰ "Köşeci" muhtemelen "sokakda veya ekseri sokak veya dükkân köşelerinde çekmecesini olup akçe bozan ve küçük muamelatta bulunan küçük sarraf" tır (*Kamûs-i Türki*, s. 1206).

¹¹¹ "Kavukçu" esnafı olarak şehirde bir hane gayrimüslim bulunmaktadı.

Tablo XVII
Tüccarlar
(Hâne)

MAHALLELER	Ahali Sayısı	Yerleşme Yılı	Önce	Sıra	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı	Yerleşme Yılı										
Abdurrahman Ağa	1		5	1	1																							
Ali Paşa			2		1													11										
Bakırcı			9																									
Boyalıhane			4																									
Cağfıniye			2																									
Cami-i Kebir			2															5										
Cedid																		2										
Çarşı			2																									
Çortanoğlu			2																									
Çukur			2																									
Derviş Ağa			8																									
Emin Kurbu			3																									
ERZURUM																												
Feyziye			2																									
Gez			2																									
Habib Efendi-i Süfi	1		2																									
Habib Efendi-i Ulya			5																									
Hacı Cüm'a			1																									
Hanım Hanımı -Sivas			8																									
Hasan Baseri			2																									
Kâbe Mescidi			2																									
Kadana	1		2																									
Kasım Paşa (Merkez)			2																									
Kavak																												
Kurmacı																												
Kısa Ömer Ağa			1																									
Lala Mustafa Paşa			3																									
Mumcu-i Süfi			2																									
Mumcu-i Ulya			2																									
Murad Paşa			3																									
Mükerriş Efendi			5																									
Namervanlı Cami			4																									
Namervanlı Cami			4																									
Şeyh Emir			1																									
Şeyhler			1																									
Topçu Oğlu			2																									
Üveys Efendi																												
Vanî Efendi			2																									
Yeğen Ağa -Kal'a			6																									
Deruni* - Ali Paşa	1																											
Yoncalık-i Süfi			4																									
Zağracı Ali Ağa																												
TOPLAM:	8	4	1	98	1	23	8	1	1	1	3	3	7	1	1	1	5	4	2	5	2	10	3	4	3	1	34	1

h. Çeşitli işlerle uğraşan müste'cirler (Kiracılar)

Erzurum, çeşitli nedenlerle göç veren bir serhad şehri olduğu kadar, XIX. yüzyılın önemli bir ticaret ve iş merkezi olarak dışardan nüfus çektiği anlaşılmaktadır. Bu husus şehirdeki müste'cir yani kirada oturan bir kesimin varlığından bahsedilebilir. 58 hane ile şehir nüfusunun yaklaşık %1.88'ini oluşturan müste'cirlerin¹¹² geneli müslüman olup Hasan Basri mahallesinde meskündür. Geri kalanı ise Müderris Efendi mahallesinde oturmaktaydı. Büyük bölümü esnaf olan müste'cirleri baltacı, tekici¹¹³, çakmakçı, çerçi, çarıkçı, duhan kıyıcı, kahveci tab'ı, cülehâ, hizmetkâr, dellâl, dökücü, eskici, kavcı, kibritçi, pembeci ve tiftikçiler teşkil ediyordu. Bunların dışında kalanların bir kısmı ziraat, hayvancılık ve aynı zamanda işçilikle uğraşmakta olan otçu, canbaz, çiftçi, çoban ve hamaldır; bir kısmı ise görevliler arasında yer almaktadır. Bu görevliler kapu çavuşu ve çavuştan ibarettir. Diğer bir kısmı taşımacılık sektöründen olan arabacı, merkepçidir. Geri kalan haneler ise sosyal alanda çalışmaktaydı. Bunlar davulcu, natır, solak ve fakihdir. Bunların dışında müste'cir olarak şehirde bulunup hiç bir mesleğe dahil olmayan haneler de vardı. Bunların tamamı sekiz hanedir.

4. Görevliler

a. Sosyal Sahada Görevliler

İncelediğimiz dönemde şehirde "diyânet ve mâ'arif" alanında eğitim veren kurum ve kuruluşların yeterli derecede olmadığı anlaşılmaktadır. Devletin bir kontrol mekanizmasına dönüştürebileceği dinî müesseselerin bu şekilde az olması, önemli bir serhad şehri olan Erzurum'u İran kaynaklı propagandalara açık bırakmış olmalıdır¹¹⁴. Bu nedenle 1829 Rus işgali ile şehirden göçen esnafın bir kısmı Rusya'ya giderken

¹¹² Bkz. Tablo XVIII/1-2, s. 50-51.

¹¹³ Bu isim "yamacı" dışında "Tekeci" diye okunması keçilerin erkeği olan "Teke" leri yetiştirmekle uğraşanlar için kullanılan bir tabir de olabilir.

Tablo XVIII/1
Müste'cirler (Hâne)

MAHALLELER	Arabacı	Ezi'atçı	Çarbaz	Tekici	Müster	Çavuş	Çarıkçı	Çiftçi	Debağ Sakerci	Düman Kıyıcı	Zıncıçı	Kahve Tabii	Kepu Çavuşu	Kesep Çıraçı	Culehs	mazana	Fakih	Otçu	Çamaşçı	Çerçi	Çoban	Dellal	
Abdurrahman Ağa																							
Ali Paşa					1																		
Bakırçı																							
Boylubaae	1																						
Çağfeniye					1																		
Cami-i Kebir																							
Cedit																							
Çırçır																							
Çoranoğlu																							
Çukür																							
Devriş Ağa																							
Emîn Kerbu																							
ERZURUM																							
Fezziye																							
Gez																							
Habib Efendi-i Sadîa																							
Habib Efendi-i Ulya																							
Hacı Cüm'a																							
Hamm Hamam -Sivasi					4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	3	1	
Hassan Bascı																							
Kâbe Mescidi								1															
Kadaus																							
Kasım Paşa (Merkez)																							
Kavak																							
Kırman																							
Kose Omer Ağa																							
Lala Mustafa Paşa																							
Lala Mustafa Paşa																							
Mümc-i Sadîa																							
Mümc-i Ulya																							
Mürcü Paşa																							
Müderriş Efendi																							
Namervallı Cami																							
Sultan Medîk																							
Seyh Emir																							
Seyhler																							
Topçu Oğlu																							
Uveys Efendi																							
Vaai Efendi																							
Yeğen Ağa -Kal'a																							
Deran' - Ali Paşa																							
Yoncalık-i Sadîa																							
Zaferan Ali Ağa																							
TOPLAM:	4	2	2	2	8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1	2	1	2	

Tablo XVIII 2
Müste cirlir

MAHALLELİK	Devil cu	Eskiçi	Fakir	lane	Kavci	Kibri tçı	Mesleksiz	Merkepci	Nicar	Pembeci	Sai	Hifükçı	Solak	Döktüci	Hamal
Abdurrahman Ağa															
Ali Paşa															
Bakirci															
Boyahane															
Cafeniye															
Camii Kebir															
Cedid															
Çınır															
Çortanoğlu															
Çukur															
Derviş Ağa															
Emin Kurbu															
ERZURUM															
Fezviye															
Gez															
Habit Efendi-i Süflâ															
Habib Efendi-i Ulyâ															
Hacı Omi'a															
Hasan Basrı	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3
Hann Hamami -Sıraç															
Hasan Basrı															
Kâfibe Mescidi															
Kadana															
Kasım Paşa (Merkez)															
Kavak															
Kırmacı															
Köse Ömer Ağa															
Lala Mustafa Paşa															
Muncici-i Süflâ															
Muncici-i Ulyâ															
Murad Paşa															
Müderis Efendi															
Namervanlı Cami															
Sultan Melik															
Seyh Emir															
Şeyhler															
Topçu Oğlu															
Uveys Efendi															
Vani Efendi															
Yeşen Ağa -Kala													1		
Derun* Ali Paşa															
Yoncalık-ı Süflâ															
Zağracı Ali Ağa															
TOPLAM:								1	1	3	1	1	1	1	5

diğer bir kısmı ise İran'a iltica etmişti. Rusya'ya gidenlerin bir bölümünün sonradan geri dönmüş olmasına rağmen, İran'a gidenlerin çoğu geri dönmemiş veya geri dönmek isteyenlerin bir kısmına İran makamları izin vermemiştir¹¹⁵.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelene kadar mahallelinin hem dini hem de seküler başı olan ve çoğu zaman caminin yanında kendisi için yaptırılan evlerde oturmakta olan¹¹⁶ imam, müezzinbaşı ve müezzin dışında diğer görevliler hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz¹¹⁷. Tamamı 103 hane olan din ve eğitim alanında hizmet veren meslek erbâbı yekûn nüfusun yalnızca %3.22' sini oluşturmaktadır¹¹⁸. Bu görevlilerden müderris¹¹⁹ eğitim alanında önemli bir vazife ifâ etmektedir. Şehirde müderrislerden başka batı tarzında eğitim veren kuruluşların varlığına işaret ettiğini düşündüğümüz mektep hocaları da vardı. Bunların dışında talî olarak eğitim veren diğer mesleklerden önemli bir kaçını ders-i âm, emin-i fetvâ, erbâb-ı kitâp, fakih, hattat, hafız, keşiş¹²⁰, müftü, muâllim-i sibyan ve muâllime-i sibyan ile talebe şeklinde sıralayabiliriz. Yekûn 64 hâne olan öğretmenlerin tamamını 64 kişi olarak kabul edersek şehirde her eğitime yaklaşık 200 kişi düşmektedir. Bu oran, halktan önemli bir kesiminin eğitimden yoksun kaldığını göstermektedir.

Şehirde sosyal alanla alakadar çeşitli meslek gurupları vardır. Bu meslek gurupları içinde önemli bir yer tutan tellâl, berber ve bunların dışında ikinci derecede öneme haiz arzuhalci, ayak tellâlî, bağ bekçisi, bağçeci, cami-i kitâbet hizmetkârı; hastalara bakmakla vazifeli cerrah, çalgıcı, çöpçü, sarraç eskicisi, temizlik işleriyle uğraşan ferraş, terzi halifesi, muhtemelen gece bekçiliği yapıyor olan giceci, göncü

¹¹⁴ Şehirde 16 medrese ve 1 kilise bulunmaktaydı (BOA, *ML. CRD*, nr. 1146, s. 4). Bu tarihten 50 yıl sonrası için verilen bilgilerde şehirde 2 ibtidâ erkek mektep, 130 medrese, 42 sibyan mektebi bulunmaktaydı (*Salnâme*, 1315, aynı yer).

¹¹⁵ Küçük, *Erzurum'un Nüfus Durumu*, s. 188.

¹¹⁶ Kuban, *Aynı makale*, s. 66.

¹¹⁷ Geniş bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul 1982, V/3, s. 29-35.

¹¹⁸ Bkz. Tablo XIX/1-2, s. 53-54.

¹¹⁹ Önceden kendilerinden her halükârda vergi talep olunan müderrisler 25 Cemaziyel-evvel 1256 (25 Haziran 1840) tarihinde çıkarılan bir emir gereğince, müderris taifesinden olup ahalinin verdiği iane ile geçinenlerden vergi talep olunmaması kararlaştırıldı (BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 23670).

¹²⁰ Mumci-i Süfla mahallesine ait defterde keşişlerden bir tanesinin "gizli" olduğu ifade edilmektedir (BOA, *ML. VRD. TMT*, nr. 6850, s. ?).

Tablo XIX-1
Din ve Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren Meslekler (Hane)

MAHALLELER	Ders-i Am	Ders Havacesi	Emin-i Fetva	Eroab-1 Kitap	Fakih	Hanuf	Hatup	Hafız	Havace	İmze	İmam Vekili	Eroab-1 Kitap	Keşişlik	Kıyapçı
Abdurrahman Ağa										1				
Ali Paşa								1	2	2			2	
Bakırcı										2				
Boyahane								1		1				
Caferiye										2				
Cami-i Kebir														
Cedit														
Çarşı														
Çortanoğlu										1				
Çukur										1				
Derviş Ağa											1			
Emin Kurban														
ERZURUM														
Fezaiye										2				
Gez										1				
Hakk Efendi-i Süflâ	1													
Hakk Efendi-i Ulyâ														
Hacı Çınar'a														
Hannım Hanım - Sivazî								1	2	1				
Hessen Basrı														
Kâfî Mescidi														
Kadana										1		1		
Kesim Paşa (Merkez)														
Kavak														
Kırmacı														
Köse Ömer Ağa														
Lala Mustafa Paşa														
Mancı-i Süflâ		1												
Mancı-i Ulyâ							1							
Mirad Paşa														
Müderis Efendi														
Namervanlı Cami														
Sultan Melik						1								
Şeyh Emir														
Şeyhler														
Topçu Oğlu			1											
Üveys Efendi														
Vaif Efendi														
Yeğen Ağa -Kala														
Yoncalık-ı Süflâ														
Zağracı Ali Ağa								1	1	2			1	
TOPLAM:	1	1	1	1	1	1	2	4	6	32	1	1	5	1

Tablo XIX/2
Din ve Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren Meslekler

MAHALLELER	Kitabet	Müftü	Mecresenî in	Mektep Hocası	Muallim-i Sıbyan	Muallime-i Sıbyan	Müderris	Müezzan	MüezzinBa şı	Nasıh	Talimciyan	Tahm-i Sıbyan	Talebe
Abdurrahman Ağa				1				1					2
Ali Paşa								1					
Bakırcı					1								
Bozhanlı								2		1			
Caferye													
Cami-i Kebir													
Cedid													
Çınır													
Cortanoğlu													
Cukur								1					
Derviş Ağa							1						2
Emin Kurbu													
ERZURUM	1												
Fezlye								1					
Gez													
Habib Efendi-i Süflâ			2										
Habib Efendi-i Ulyâ													
Hacı Cum'a													
Hamam Hamamı -Sivası													
Hasan Basri													
Kâbe Mescidi													
Kâdane													
Kasım Paşa (Merkez)			1										
Kavak													
Kırmacı													
Köse Ömer Ağa												1	
Lala Mustafa Paşa									1				
Mumci-i Süflâ													
Mumci-i Ulyâ													
Murad Paşa													
Müderris Efendi													
Namervanlı Cami							2						
Sultan Melik													
Seçh Emir													
Şeyhler		2											
Topçu Oğlu													
Uveys Efendi			1										
Vani Efendi			2										
Yeşen Ağa -Kala													
Derun* - Ali Paşa													
Yoncalık-ı Süflâ													
Zağracı Ali Ağa													
TOPLAM:	1	2	7	1	1	1	4	14	1	1	1	1	10

tellâlı, gümrükleri kollamakla vazifeli gümrük rahtarları, hamam ortağı, hamam natırı, han kiracısı, hancı, han tellâlı, kasap solağı, kara bostancı, kapu ve baca tethiri, kaval çalgıcısı, kilise hizmetkârı, lağımçı, mazmançı, mezbe temizleyici (çöpçü), meyhaneci, mücellid, sallağlık, saraydarlık, sazendarlık, zibilci, zurnacı olmak üzere yekûn 190 haneden oluşan bu sınıf toplam hane miktarının %5.95'ini oluşturmaktaydı¹²¹.

Yine sosyal alanda faaliyet gösteren ve şehirde önemli bir yekûnü teşkil eden "müteferrik meslekler" ise bir çok kısma ayrılmaktaydı. Bu sınıf içinde bulunan ayakkabı tamircisi, müslümanlara ait bir meslek dalıdır. Bozmacı, modası geçmiş mücevherli eşyaları bozarak varsa elmas veya altın kısımları ayırdıktan sonra bunları tartı ile kuyumculara satmakla uğraşan bir meslek dalıdır¹²². Diğer meslekler arasında bulunan çitçi¹²³, bağ ve bahçe kenarlarını sargı ile çeviren kimselere verilen bir ad olmalıdır. Davulcu ve derviş, kulaççı, koltukçu ve tellâlı¹²⁴, külhancı, lapçinci¹²⁵, müzehhib¹²⁶, bağ ve bahçe bekçiliği yapan natır ve bir manada aynı vazifeyi icrâ eden mahalle bekçileri için kullanılır bir tabir olan paspan ve bundan bozma bir kelime olan pazvant; ermenice veya rumca bir tabir olması muhtemel pusho beyi; ayrıca sa'i, saka, saray hamamcısı, sandık emini, solak vs. olmak üzere toplam 94 hane ile yekûn nüfusun sadece % 2.94 'ünü temsil etmekteydiler¹²⁷.

b. İdarî ve Askerî Görevliler

Erzurum şehri meslek gurupları için yaptığımız sıralamada (tablo VI) yer alan idarî ve askerî görevi olanlarla ilgili gurup içinde askerî görevi olanlar önemli bir yekûn tutmaktadır. Bu guruba dahil olan Asâkir-i Nizâmiye Ordusu'na ait görevlilerden bazıları beybaşı, binbaşı, bölge emini, çavuş, imam, liva, müdür, müfettiş, mülazım,

¹²¹ Bkz. Tablo XX/1-2-3, s. 56-57-58.

¹²² Pakalın, *Aynı eser*, I, 241.

¹²³ "Çit" üzeri çiçekli ve şekilli pamuk bez, basma hakkında kullanılır bir tabirdir (*Aynı eser*, I, 379).

¹²⁴ "Koltukçu" terimi manasıyla koltuk yapan ve satana denir. Fakat "koltuk" tabiri düğünlerde damadın gelini alıp odasına kadar götürme merasimi yerinde kullanılan bir tabir olarak ta bilinir (*Aynı eser*, II, 289).

¹²⁵ "Lapçin" ayağa geçirildikten sonra kaytanla bağlanan mestin adıdır (*Aynı eser*, II, 350).

¹²⁶ "Müzehhib" altın tozu ile kitapları süsleyerek tezhip yapan sanatkarlar hakkında kullanılır bir tabirdir (*Aynı eser*, II, 641).

¹²⁷ Bkz. Tablo XXI/1-2-3, s. 59-60-61.

Tablo XXV.1
Sosyal Alanda Görevli Çeşitli Meslek Grupları
(Hane)

MAHALLELER	AKKâm	Arzâhâz	Ayak Telliâz	Bâğ Bekçisi	Bağçeci	Berber	Bezaz Odacısı	Cami Kütâbet Hizmet	Corrah	Çalgıcı	Çöpçü	Esikçi Sarraç	Ferâş	Terzi Halifesi
Abdurrahman Ağa			1											
Ali Paşa						1	1							
Bakırcı								1					1	
Boyalhane														
Cefeniye														
Cami-i Kebir			4		1						1			
Cedit														
Çıtır														
Cortanoğlu														
Cukur														
Derviş Ağa														
Emîn Karbu														
ERZURUM				2	2					2				
Fezâliye														
Gez														
Hâbib Efendi-i Süflâ						1								
Hâbib Efendi-i Ulyâ						1						1		
Hacı Çur'a		1												
Hannî Hamamı -Sivası														
Hasan Basri						2								
Kâbe Mescidi						2								
Kadana						2	3							
Kasım Paşa (Merkez)						2								
Kavak														
Kırmacı														
Köse Ömer Ağa						1								
Lâle Mustafa Paşa						1								
Mimci-i Süflâ						1							1	
Mimci-i Ulyâ						4								
Murad Paşa						2								
Müderis Efendi						3								
Namervanlı Cami														
Sultan Melik		1				3								
Şeyh Emir														
Şeyhler														
Topçu Oğlu														
Uveys Efendi						2								
Vani Efendi						1								
Yeşen Ağa -Kala						2			1					
Deruni* - Ali Paşa	1													
Yoncalık-i Süflâ														
Zağracı Ali Ağa		2			3	5	1	1	1	2	1	1	4	1
TOPLAM:	1	2	5	2	3	34	1	5	1	2	1	1	4	1

Tablo XX'2
İsosyal Alanda Görevli Çeşitli Meslek Grupları
(Hane)

MAHALLELER	Göçer	Göçer Tullalı	Gümruk Rahıan	İnce Dere Hamamı	Hamam Ortağı	Hamam Nâtrı	Hân Kıraçısı	Hân	Hân Tullalı	Hân at Hân	Hük kârı	Kasap Soleği	Kara Bostancı	Kapı Baş Ferahı	Kaval Çalmak	Klışe Haddamı	Lâğı mci
Abdurrahman Ağa												1				2	
Ali Paşa												1					
Bakırcı																	
Boyalhane					1												
Caferiye																	
Cami-i Kebir																	
Cedit																	
Çarşı																	
Çortanoğlu																	
Çukur																	
Derviş Ağa																	
Emin Kurbanı																	
ERZURUM		1						1							1		
Fezviye																	
Gez																	
Habib Efendi-i Süflâ																	
Habib Efendi-i Ulya																	
Hacı Cum'a																	
Hannı Hamamı -Sivası																	
Hasan Başı																	
Kâbe Mescidi																	
Kadana																	
Kasım Paşa (Mektez)																	
Kavak																	
Kırmaçı																	
Köse Ömer Ağa																	
Lala Mustafa Paşa																	
Mırmırcı-i Süflâ																	
Mırmırcı-i Ulya																	
Murad Paşa																	
Müderis Efendi																	
Namervanlı Cami																	
Sultan Melik																	
Şevh Emir																	
Sevher																	
Topçu Oğlu																	
Üveys Efendi																	
Vani Efendi																	
Yeğen Ağa -Kala																	
Deruni* - Ali Paşa																	
Yoncalık-ı Süflâ																	
Zağracı Ali Ağa																	
TOPLAM:	1	1	4	1	1	2	1	3	1	1	1	2	1	1	1	2	1

Tablo XX/3
Sosyal Sahada Görevli Çeşitli Meslek Gurupları
(Hane)

MAHALLELER	Mazman	Mezbe Femizley ici	Meyhan eci	Mücellid	Müftü Hısmetk an	Odacı	Sallağık	Saraydər lik	Sazandı lik	Şebhend er	Şebhend er Vekili	Tella	Zibici	Zurnacı
Abdurrahman Ağa														
Ali Paşa		1							2			4		
Bakırcı												1		
Boyahane														
Caferiye														
Cami-i Kebir									1			1		
Cedid									1			2		
Çarşı														
Çortanoğlu														
Cukur												2		
Deriş Ağa						1			4			1		
Emin Kurban												1		
ERZURUM														
Fezaiye														
Gez												1		
Habib Efendi-i Süflü												5	1	1
Habib Efendi-i Ulyâ												2		
Hacı Cum'a												5		
Hannun Hammamı -Sivasî	4											5		
Hasan Bası												5		
Kâfibe Mescidi												5		
Kadana												1		
Kasım Paşa (Mertkez)														
Kavak														
Kırmacı														
Köse Ömer Ağa														
Lala Mustafa Paşa														
Mhıncı-i Süflü												1		
Mhıncı-i Ulyâ			1						1			1		
Mürad Paşa												4		
Müderris Efendi												3		
Namırvanlı Cami												3		
Sultan Melik												10		
Sevdi Emir														
Şeyhler														
Topçu Oğlu												1		
Uveys Efendi												2		
Vasî Efendi												3	1	
Yeşen Ağa -Kal'a												3		
Derun* - Ali Paşa														
Yoncalık-i Süflü					2									
Zağracı Ali Ağa												1		
TOPLAM:	4	1	1	1	2	2	6	3	10	1	2	60	2	1

Tablo XXI/1
Mülteferlik Meslek Grupları
(fane)

MAHALLELER	Davulcu	Bozmacı	Ham-Ham Bezzaz	Hamaancı	Hamaancı	Has Bezzaz Otlacı	Lapçıncı	Mahalle Bekçisi	Menkep Sakası	Merkepçi Hizmetkari	Kadın	Ayakkaşı Tamircisi	İhtisap Kuyumcusu	Mütekaid	Mütezhib
Abdurrahman Ağa			1								1				
Ali Paşa				1											
Bakırcı															
Boyalıane															
Çarfenye															
Cami-i Kebir															
Cedid															
Cıngır															
Çortanoğlu															
Çukur															
Derviş Ağa															
Emin Kurbu															
ERZURUM															
Feyziye															
Gez															
Habib Efendi-i Süflâ															
Habib Efendi-i Uylâ															
Hacı Cum'a															
Hanım Hamamı -Sivası															
Hasan Basi	1														
Kâbe Mescidi															
Kadına															
Kasım Paşa (Merkez)															
Kayak															
Kirmael															
Kâbe Çınar Ağa															
Lala Mustafa Paşa															
Muncî-i Süflâ															
Muncî-i Uylâ															
Murad Paşa															
Müderris Efendi															
Namervanlı Cami															
Sultan Melik															
Şeyh Emir		1													
Şeyhler															
Topçu Oğlu															
Uveys Efendi															
Vani Efendi															
Yeğen Ağa -Kala			2												
Deruni* - Ali Paşa															
Yoncalık-i Süflâ															
Zağpacı Ali Ağa															
TOPLAM:	1	1	3	11	1	1	1	1	1	2	3	1	1	1	2

Tablo XXI/2
Mureferrik Meslek Guruplan
(Hane)

MAHALLELER	Kırmacı	Kobaze	Kolruk Teilah	Kolrukçu	Kulaççı	Külhaneci	Naur	Paspanlılık	Parvant	Piri-Farı	Kerhanaca	Derviş
Abdurrahman Ağa												
Ali Paşa				2			1					
Bakırcı												
Boyahane										1		
Ca'fınye				1								
Cami-i Kebir								1				
Cedit												
Çırçır												
Çortanoğlu												
Çukur				1			1		1			
Derviş Ağa												
Emin Kurbu	1											
ERZURUM												
Fezviye												
Gez												
Habib Efendi-i Süflâ							1					1
Habib Efendi-i Ulyâ							2					
Hacı Cum'a												
Hannu Hanımı -Sivasî							3					
Hasan Basri				2			1					
Kâbe Mescidi												
Kadana												
Kasım Paşa (Merkez)			1									
Kavak												
Kırmacı												
Köse Ömer Ağa												
Lala Mustafa Paşa												
Muncici Süflâ				2								
Muncici Ulyâ							1					
Murad Paşa				1			1					
Müderis Efendi		1										
Namervanî Cami												
Sultan Mehk												
Seyh Emir												
Seyhler												
Topçu Oğlu												
Üveys Efendi												
Vani Efendi												
Yeşer Ağa -Kal'a							1					
Derunt* - Ali Paşa												
Yoncalık-ı Süflâ												
Zağracı Ali Ağa												
TOPLAM:	1	1	2	9	2	4	13	4	2	1	1	1

Tablo XXI/3
Müferrik Meslek Gurupları
(Hane)

MAHALLELER	Çiğlik	Neccar Hizmetkar	Kalemkarlı k	Karucı Hizmetkarı	Külahçı	Puşho Bevi	Sağı	Saı	Saka	Saray Hamamcısı	Solak
Abdurrahman Ağa		1		1							1
Ali Paşa											
Bakırcı											
Boyahane											
Çaferiye								1			
Camii Kebir								1			
Cedit											
Çıgır											
Cortanoğlu						1					
Cukur											
Derviş Ağa											
Emin Kurban			1						1		
ERZURUM											
Fezalye											
Gez											
Habib Efendi-i Süflâ											
Habib Efendi-i Ulyâ											
Hacı Cum'a											
Hann Hamamı -Sivası											
Hasan Başrı											
Kâbe Mescidi											
Kadana											
Kasım Paşa (Mektez)									1		
Kavak											
Kırsacı											
Köse Ömer Ağa											
Lala Mustafa Paşa											
Mumci-i Süflâ	4										
Mumci-i Ulyâ	3	1									
Murad Paşa											
Müderis Efendi											
Namervanlı Cami											
Sultan Melik											
Seyh Emir											
Seybler											
Topçu Oğlu											
Üveys Efendi											
Vani Efendi											
Yegen Ağa											
Derun* - Ali Paşa											
Yoncalık-i Süflâ											
Zağracı Ali Ağa											
TOPLAMI:	7	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1

tabur kâtibi, topçu yüzbaşı, tüfenk endâz¹²⁸, yüzbaşı olmak üzere tamamı 42 hânedir. İkinci sırayı alan kal'a topçu neferleri ve bu guruba ait çavuş¹²⁹, yüzbaşı, onbaşı olmak üzere hepsi 32 hanedir. Bunların dışında sadece gümrüklerde ve önemli geçitlerde görev yapan rahtarlar ve asayişî düzene sokan zaptiyeler, bağlarda ve bostanlarda bekçilik yapan bostancılar bulunmaktadır. Yüksek dereceli devlet görevlilerinin muhafızlığını yapan muhızır ve muhızırbaşından başka müdür; tanzimattan sonra teşkilata dahil olunan kaza müdürü, nüfus tahrir işini düzenlemek ve yürütmekle mükellef nüfus nazırı, sancaktar, sipahi, beledî işlerden sayılan suyun dağıtılmasından sorumlu olan su nazırı, süvari askeri, süvarî zaptiyesi, tabur kâtibi, tahmis mültezimi¹³⁰, idarî sahada vazifeli dergâh-ı âlfî kapucubaşı, enderun ağası yanında kapuculuk¹³¹, İran'ı temsil eden bir adet şehbender ve şehbender vekili, hacedgân-ı divân-ı hümâyûn, korucu, kolağası ve kolağalığından mahreç, tımarlı, topçu, tüfenkçi başı, yazıcı, zaptiye mülazımı, şehrin asayişini sağlamakdan sorumlu zaptiye nazırı, haberci veya postacı görevi yapan tatarlar, cizye tahsili işiyle görevli memurları korumakla vazifeli cizye kolcusu, şehirdeki pazar fiyatlarını kontrol etmek ve düzeni sağlamakla görevli olan ihtisapçı ve ihtisap memuru¹³², iltizâmcı, yine koruma görevli olan kavvas, orduda teğmen rütbesinde bulunan mülâzımlar, mahkeme başkâtibi, muhtar, naib, onbaşı, Erzurum gümrüğünde vazifeli gümrükçü ve kâtip olmak üzere toplam 221 hâne ile yekûn nüfusun %6.92'sini oluşturmaktaydı¹³³.

5. İşsiz ve Güçsüzler

Mesleklerin tereküp tarzı konusunda verilebilecek son bilgiler, işsiz ve güçsüz hane sahipleri hakkındadır. Şehirde büyük bir çoğunluğu oluşturan bu hane sahipleri

¹²⁸ Tüfenk-endâz, Tophane-i Amire'ye ait bir görevli olmalıdır (BOA, *D.BŞM*, nr. 42093 1244 tarihli maaş nizâm-nâmesi).

¹²⁹ Gayrimüslim hâneler arasında görevli olarak sadece bir adet "çavuş" bulunmaktadır.

¹³⁰ "Tahmis" kuru kahve ve benzeri şeyleri kavurmak demektir. Tahmis mültezimi muhtemelen kahveye ait vergiyi toplayan kimseye denir.

¹³¹ "Kapıcılık", bu isim önceleri saray görevlisi olan hizmet erbâbına verilmekteyken, sonradan daimi görevle taşrada bulunanlara da verilir oldu. Bu meslek dalı 1908 yılına kadar devam etmiştir (İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 396-407).

¹³² Geniş bilgi için bkz. Çadırcı, *Aynı eser*, s. 119-123; ayrıca bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisap Rûsûmu*, İstanbul 1987.

¹³³ Bkz. Tablo XXII/1-2-3-4, s. 63-64-65-66.

Tablo XXIII/1
İdarî ve Askerî Görevleri Olan Memleketler
(Hane)

MAHALLELER	Beybaşı	Bimbaşı	Bölge Emimi	Çavuş	İnan	Livası	Mahreç	Müdürlük	Müfettiş	Mülazım	Nefer	Onbaşı	Şabur Zâhibi	Topçu Yüzbaşı	Tüfenk Endaz	Yüzbaşı
Abdurrahman Ağa										1	1					
Ali Paşa											1					
Bakırcı											1					
Boyahane											1					
Çaferiye											1					
Cami-i Kebir					1		1								1	
Cerid																
Çırçır																
Cortanoğlu																
Cukur																
Derviş Ağa																
Emin Kurban																
ERZURUM																
Fezaiye																
Gez																
Habib Efendi-i Süflâ		1														
Habib Efendi-i Ulyâ																
Hacı Cüm'a																
Hann Hamamı - Sivas																
Hasan Bası																
Kâbe Mescidi																
Kadana																
Kasım Paşa (Merkez)									1		1					1
Kavak																
Kırmacı																
Köse Ömer Ağa																
Lala Mustafa Paşa																
Mumci-i Süflâ																
Mumci-i Ulyâ																
Murad Paşa																
Müderis Efendi																
Namervanlı Cami																
Sultan Melik																
Seyh Emir																
Seyhler																
Topçu Oğlu																
Üveys Efendi																
Vani Efendi																
Yeğen Ağa -Kal'a																
Deruni* - Ali Paşa																
Yoncalık-ı Süflâ																
Zağracı Ali Ağa																
TOPLAM:	1	1	1	4	2	1	2	1	1	3	9	3	3	2	2	6

Tablo XXII/3
İdarî ve Askerî Görevleri Olan Meslekler
(Hane)

Meslek	Özellik Eş.	Mevki	Paşa Mevki	Niçin Mevki	Kilitli	Subaylar	Esnak	Sis. Num.	Sırt. Adm.	Sev. Zevce	Yük. Mev.	Tabip Mev.	Emel	Topp.	Topraf Eş.	Yak. Mev.	Yak. Mev.	Yak. Mev.	Yak. Mev.	Yak. Mev.	Yak. Mev.
MAHALLELER																					
Abdurrahman Ağa																					
Ali Paşa						1															1
Bakırcı																					1
Boyahane																					1
Çeftenye	1		1																		1
Çam-ı Kebir																					1
Cedit																					1
Çırpır																					1
Çortanoğlu													1								
Derviş Ağa																					
Emin Kırrou																					
ERZURUM																					
Fezviye						1															1
Gez																					
Habib Efendi-i Süflâ																					
Habib Efendi-i Ulyâ																					1
Hacı Çınar'a																					
Hannan Hammam - Sivast																					
Hasan Basrı						1															
Kâbe Mescidi																					
Kadana						2															
Kesim Paşa (Merkez)						1															
Kavak						1															
Kırmacı						1															1
Köşe Ömer Ağa																					1
Lala Mustafa Paşa																					1
Mumci-i Süflâ														1							1
Mumci-i Ulyâ						2															
Murad Paşa																					
Müfettiş Efendi																					
Namıyarlı Cami																					
Sultan Melik																					
Seyh Emir																					
Seyhler																					
Topçu Oğlu																					
Uveys Efendi																					
Vanf Efendi														2							
Yeşen Ağa -Kal'a																					
Derunus - Ali Paşa																					
Yoncalık - Süflâ						1															
Zağracı Ali Ağa																					
TOPLAM:	2	1	1	1	12	2	1	1	1	1	1	1	3	3	1	4	1	24	1	8	1

TabloXXII/4
İdarî ve Askerî Alanda Görevli Mestekler
(Hâne)

MAHALLELER	Kolağası	Dergah-ı Ali Kıpucu Başı	Enderun Ağası	Koleu	Kapuçluk	Sandık Emni
Abdurrahman Ağa						
Ali Paşa	M				1	
Bakırcı					3	
Boyahane			3			
Caferiye				1		
Cami-i Kebir						
Cedid						
Çarşı	1					
Çortanoğlu						
Çukur						
Derviş Ağa					1	1
Emin Kurbanı						
ERZURUM						
Fezviye						
Gez						
Habib Efendi-i Süflâ						
Habib Efendi-i Ulyâ	1					
Hacı Cmi'a						
Hannam Hamamı -Sivasî				1		
Hasan Basrı						
Kâbe Mescidi				1		
Kadana						
Kasım Paşa (Merkez)						
Kavak						
Kırmacı						
Köse Ömer Ağa						
Lala Mustafa Paşa						
Mumci-i Süflâ						
Mumci-i Ulyâ						
Murad Paşa			1			
Müderriş Efendi						
Nanervanî Cami						
Sultan Melik		1				
Şeyh Emir						
Şeyhler						
Topçu Oğlu						
Üveys Efendi						
Vanî Efendi						
Yeğen Ağa -Kal'a						
Derunur - Ali Paşa						
Yoncalık-ı Süflâ	1					
Zağracı Ali Ağa						
TOPLAM:	1	1	4	3	5	1

her hangi bir mesleğe mensup görünmemektedir. Bu gurubun tamamı yakını müslümanlardan oluşmakta olup, gayrimüslim mahallelerinde bulunan işsiz ve güçsüzlerin sayısı oldukça azdır. Bu sayı sadece "iâne" ile geçinen 8 hâne ile sınırlı kalmaktadır. İâne ile geçinen hâne sahipleri dışında diğer işsiz ve güçsüz hanelerin genelinin, geçinebilecek kadar hayvan, arazi veya bir başka gelir kaynağına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şehirde hiç bir mesleği olmayan ve muhtemelen atadan ve dededen mal ve mülk sahibi olan zengin kimseler de vardır.

Mesleksizler gurubuna dahil ettiğimiz haneleri iki guruba ayırmak mümkündür. Bunlardan biri ve en kalabalık olanı "bir mesleğe sahip olmayanlar" olup bunlar 217 hanedir. Bu gurup şeyh, derviş, kocası olmayan kadın ve muhtemelen yetim kalan ve "sabi" olarak kaydedilen küçük çocuklardan meydana gelmektedir. İkinci guruba dahil olan "iane ile geçinen" kimseler ise 113 hane kadar olup, düşkünler, ihtiyarlar ve talebelerden oluşmaktaydılar. Tamamı 354 hane olan işsiz ve güçsüzler gurubu yekûn hane sayısının %11.09'unu teşkil etmekteydi¹³⁴. Bu gurup içinde ayrıca evkaf mütevellisi, dilenci¹³⁵, fakir, fakih, mecnûn, mevâli-i kirâm, nakşibendi tarikatı hülefası, sübyân tekâ'üdü, yetim vs. gurupları da bulunmaktaydı.

Erzurum şehrinde bulunan esnaf ve meslek gurupları hakkında verilen bilgiler, şehirde canlı bir ticaret merkezinin varlığına işaret etmektedir. Eksikliğini hissettiren en önemli husus, şehirdeki meslek guruplarının belirli konularda uzmanlaşmış elemanlardan yoksun olmasıdır. Bu guruplar hakkında kabaca bir tasnif yaparsak şehirde bulunan nüfusun %80'ini esnaf gurupları oluşturmaktadır. Geri kalan %20'lik gurubun 1/3'ünü inşaat ve fizikî güce dayalı meslekler, 1/3'ünü görevliler, 1/3'ünü ise mesleksizler ile ziraat ve hayvancılık ile uğraşanlar paylaşmaktadır.

¹³⁴ Bkz. Tablo XXIII, s. 68.

¹³⁵ "Dilenci" Gayrimüslim cemaatlerden Ermenilere aittir. Fakirler ise müslümanlardandır.

Tablo XXIII
Meslekisizler (Hane)

MAHALLELER	Ayvaz	Evkaf Mutevellisi	Dilenci	Fakir	Fakih	Hane	Mecnun	Mesleksiz	Mevali-i Kiram	Naksibendi Tarikat Hıfesi	Subyan Tekaidü	Şeyh	Tekaid	Yetim
Abdurrahman Ağa						1		2						
Ali Paşa			1			15		10						
Bakırcı						3		1						
Bovalhane						1		7					1	
Cafenye				1		5		1						
Cami-i Kebir				1		6	1	8						
Cedid				1		2		2						
Çınır						3		2						
Çortanoğlu						2		2						
Çukur						2		2						
Devriş Ağa						2		4						
Emin Kurban						2		3						
ERZURUM						4		3						
Fezliye						1		24						
Gez						2		4						
Habib Efendi-i Süflâ						9		8				3		
Habib Efendi-i Uylâ						1		2						
Hacı Cum'a						1		8						
Hannu Hamamı -Sivası						16		8		1				
Hasan Basrı						2		4						
Kadana						2		3						
Kâbe Mescidi						2		1						
Kasım Paşa (Merkez)						1		2						
Kavak						1		9						
Kırmacı					1	1		2						
Köse Ömer Ağa						1		9						
Lâle Mustafa Paşa						7		6						
Mıncı-i Süflâ						1		6	1					
Mıncı-i Uylâ				1		1		11						
Murad Paşa						2		9						
Müderris Efendi						2		5						
Namervanlı Cami		1				9		7						
Sultan Melik						1		3			1			
Şeyh Emir						1		13						
Şeyhler						5		3						
Topçu Oğlu						5		3						
Uveys Efendi						5		15						
Vanf Efendi						2		13						1
Yeğen Ağa -Kal'a						1		11						
Deruni* - Ali Paşa	1			3	1	1		2						
Yoncaaltı-i Süflâ						1		11						
Zağracı Ali Ağa				7	2	113	1	217	1	1	1	5	2	1
TOPLAM:	1	1	1	7	2	113	1	217	1	1	1	5	2	1

C. BİNALARIN DAĞILIMINA GÖRE ŞEHRİN SOSYAL YAPISI

Ekonomik potansiyel bakımından bölgeler arasındaki farklılığı yansıtan önemli faktörlerden biri de şehir sakinlerinin sahip oldukları emlak çeşitleridir. Bu hususta Erzurum şehri de diğer Osmanlı şehirlerinden pek farklı değildi. Zamanın şartlarına uygun yapılara sahipti. Anadolu'nun diğer şehirlerinde görülebilecek türden olan bu yapılardaki farklılığın en belirgin göstergesi, yöreye has isimlerle ifade olunmuş olmalarıydı¹³⁶.

Şehrin mahallelerine sayısal olarak oldukça ahenkli bir şekilde dağılmış olan binalar arasında, hayvanların beslendiği veya muhafaza edildiği ahırların tamamı müslümanlara aitti. Bu ahırların tamamı bütün binaların %0.60'ını teşkil ediyordu. Bu ahırlardan bir tanesi Gül Ahmed çarşısında yer almakta ve Kadana mahallesinde ikamet eden hane sahipleri üzerine kayıtlı bulunmaktaydı.

Tanzimat yıllarında şehirde oldukça kalabalık olması gereken dükkânlar, düşündüğümüzün aksine oldukça az olarak tespit olunabilmektedir¹³⁷. Anadolu şehirlerinde yüzyıllardır gelişerek sürmekte olan iktisadî düzenin son merhalesini teşkil eden dükkânlar¹³⁸, *Temettüat defterleri* ne göre şehirdeki 493 adet binanın¹³⁹ yaklaşık %53.75'ini oluşturmaktaydı¹⁴⁰. Bir miktarı hisseli olan dükkânların tamamı müslümanlara aitti.

Kadana mahallesinde oturan hane malikleri üzerinde kayıtlı emlakın bir bölümü, Gül Ahmed çarşısında bulunmaktaydı. Adı geçen çarşıda 6 adet dükkân vardı.

¹³⁶ Kırzioğlu tarafından yayınlanan ve 1753 ile 1846 yıllarında kaleme alınmış Kağızmanlızâdelere ait iki vakfiyede, bu yıllarda şehirde bulunan dükkân, han, hamam ve çarşılar gibi ticarî faaliyetler açısından büyük öneme haiz yerler hakkında mukayeseli bilgiler bulmak mümkündür (Kırzioğlu, *Aynı makale*, s. 25-86).

¹³⁷ 1312 senesinde Erzurum şehri'nde 2.299 dükkân, mağaza ve kahvehâne bulunmaktadır (*Salnâme-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1299, s. 154).

¹³⁸ Baykara, *Aynı makale*, s. 278.

¹³⁹ Bkz. Tablo XXIV/1-2, s. 70-71.

¹⁴⁰ XVI. yüzyılda iki yüz yetmiş yedi dükkânın bulunduğu Erzurum şehrindeki dükkân ve diğer binaların miktarı hakkında bkz. Dündar Aydın, "Erzurum Şehri'nin Osmanlı Fethini Mülteakip Yeniden İmârı, İskânı ve İlk Sâkinleri", *AÜ. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, I, Ekim 1970, s. 107-108.

Tablo - XXIV/1
Hane Reislerinin Sahip Olduğu Binaların Mahallelere Göre Dağılımı
(Kıta)

Mahalleler	Cemaa	Hane	Asyab	Kirahane	Menzal	Dukkan	Vakif	Malikâne	Herrafhane	Oda	Ahır
		Kıta	Kıta	Kıta	Kıta	Kıta	Kıta	Kıta	Kıta	Kıta	Kıta
Abdurrahman Ağa	Isl			13							
Ali Paşa	Erm	5	1		1	16					
Bakırcı	Isl	2				2					
Boybahane	Isl	1	3	1		11					
Cafeniye	Isl		1		1	4					
Cami-i Kebir	Isl-Rea				3						
Cedid	Erm	2			1	1					
Cedid	Isl	2				3					
Çukur	Isl	2		1		3					
Emin Kurbi	Erm					6					1
Emin Kurbi	Isl	1		4		13,5					
Erzurum	Ahl					2					
Feyzaye	Isl	4	1+1			2					
Gez	Isl	1	1/2	2+1		3				1	
Habib Efendi-i Süfla	Isl	2				3					
Hannam Hamamı	Isl	4	3			1,4				1	
Hasan Basri	Isl	4				3-4					
Kadana	Isl	1				6					
Kasım Paşa	Ahl	8									
Kavak	Isl	1									
Köse Ömer Ağa	Isl	1				12					
Lala Mustafa Paşa	Isl	2		1		2					
Mumci-i Süfla	Isl	2	1								
Mumci-i Süfla	Erm	2	1+1	1+2	1						
Mumci-i Ulya	Erm	2		4		12	1				1
Mumci-i Ulya	Isl					4					
Murad Paşa	Isl	1-2				24-11+					
Müderis Efendi	Isl	4				4 Müst.					
Namervani Cami	Isl										
Sivasi	Isl	1		1		8					
Sultanmelik	Isl	2-3		3		1+1+2+1			1		
Şeyh emir	Isl	7	5			27,5					
Şeyhler	Isl	3		8		10					
Topçuoğlu	Erm	3	1	2		6				1	
Topçuoğlu	Isl	3	1/4			20	1+1+6			2	
Üveys Efendi	Isl	3									
Vani Efendi	Isl	9	3		3	7					
Yeğen Ağa	Erm					14 vakıf					
Yeğen Ağa	Isl					+3					
Yoncalık-ı Süfla	Isl					1					
Zağracı Ali Ağa	Isl	1+1		49	11	265	9	2	1	5	3
Toplam:		77	22,5	49	11	265	9	2	1	5	3

Tablo XXIV/2
Binaların Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Cemaat	KahveHa ne	Han	Merek	Firm	KebabHa ne	Maran	Kıra Menzıl	Debbağ Hane	Kerhane	Kiremid Hane	Ev İcare	Vakıf Hamam	Sabun Hane	Vakıf Hane	
Ali Paşa	İsl	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra	Kıra
Boya Hane	İsl	1/2	1/2		1/2		1							1		
Cefenye	İsl		His													
Cukur	İsl	1	His													
Eminkurbi	İsl	5	His													
Erzurum	Kd.															
Erzurum	Ahl															
Habib Efendi-i Süfla	İsl	1		1												
Habib Efendi-i Ulya	İsl	1														
Hanım Hanımı Mes.	İsl	1														
Hısan Basrı	İsl	1														
Kadana	İsl	2														
Kasım Paşa	Ahl															
Köse Ömer Ağa	İsl															
Münci-i Süfla	Erm															
Lala Mustafa Paşa	İsl		hisse													
Namervani Camii	İsl		2 hisse													
Şeyhler	İsl		1.5-1.2-2													
Topçuoğlu	İsl		2													
Üveys Efendi	İsl	2+1+1	1-1	1	1/2		1									
Yani Efendi	İsl	1			1											
Yeğen Ağa	İsl															
Yeğen Ağa-Kalı'a Der	Erm															
Zağracı Ali Ağa	İsl															
Toplam		16	6	2	3	2	2	3	6 köşe	2	1	1	3	1		200

Şehirdeki dükkânların 9 tanesi "kepenk" olarak nitelendirilmekteydi. Kepenk olarak nitelendirilen dükkânlardan ikisi Tebriz kapısında idi. Lala Mustafa Paşa mahallesinde kayıtlı emlak arasında, Saray Ötü'nde dört adet ve İçmedan'da bir adet olmak üzere toplam beş adet dükkân vardı. Namervanlı Camii mahallesinde 18 adeti kullanılabilir ve 11 adeti harabe olmak üzere toplam 29 adet dükkân, Hatunî kadın mülkü olarak Kağızmanlı evkafı mütevellisi Ahmed Ağa üzerine, tamir ve bakımı yapılmak üzere kayıtlıydı. Aynı mahallede kayıtlı olup Tebriz kapusunda, ikisi müşterek olmak üzere altı adet dükkân olduğu anlaşılmaktadır. Bu mahallede iki adet müşterek tahtacı dükkânı ve İçmedan denilen beldede niteliği belirsiz iki adet müşterek dükkân bulunmaktaydı.

Sultan Melik mahallesinde oturan hane sahiplerinin üzerine kayıtlı emlakın sayısı, Erzurum şehri dahilindeki sekiz adet dükkândan ibaretti. Şeyh Emir mahallesinde ikamet eden hane sahipleri üzerinde ise, Haffafhâne'de bir adet, Gül Ahmed'de üç adet dükkânın bulunduğu görülmektedir. Gül Ahmed'de bulunan üç adet dükkânın tamamının Kavak mahallesindeki çeşmeye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Şeyhler mahallesinde, 3 adet dükkânın yanı sıra Şeyhler caminin vakfına kayıtlı 4 adet dükkân daha vardı. Kalabalık bir emlak sahibi olan Vanî Efendi mahallesi sakinlerinin üzerinde, Erzincan kapusunda bir adet alahtar dükkânı, Saray Ötü mevkiinde bir adet terzi dükkânı, Gürcükapı dışında niteliği belirtilmeyen dokuz adet dükkân ve bir adet sarraf dükkânı; Gürcükapı dahilinde bir dükkân ve bir adet de demirci dükkânı bulunmaktaydı. Nazik Çarşısında ise ayrıca üç dükkânın varlığına işaret edilmekteydi. Bunlardan başka Yoncalık-ı Süflâ mahallesinde sâkin hane sahipleri üzerinde ve Kundakçı Camii evkafına ait on dört adet dükkânın kaydına rastlanmaktadır.

Lala Mustafa Paşa mahallesinde bulunan dükkânlardan 5 tanesinin "sağancı dükkânı" olduğunu tespit edebilmekteyiz. Yine Ali Paşa mahallesinde bir adet tahtacı dükkânı, Artuk çarşısı denilen mekânda türü belli olmayan bir adet dükkân, Caferiye mahallesinde bir adet nalbant dükkânı, Sovuk Sipahi denilen beldede yarım hisseli bir dükkân ile Haffafhâne'de iki adet dükkân bulunmaktaydı. Bunların dışında Gürcükapı hisarı arasında bir adet çerçi dükkânı ve ayrıca Sarraçhane'de bir adet dükkânın olduğu da anlaşılmaktadır. Erzurum mahallesinde bir tanesi Misafir Camiinin vakfına ait olan diğeri Koyun Pazarı denilen mahalde olmak üzere iki dükkân mevcuttu. Geri kalan

dükkânlar hakkında herhangi bir belirleyici ifadenin kullanılmamış olması, bu dükkânların sıradan iş yerleri olduğu kanaatini vermektedir.

Caferiye mahallesinde oturan hâne sahipleri üzerinde kayıtlı olup, Gazzaz-zâde hânında olduğu anlaşılan, yaklaşık sekiz tanesi yarım ve bir tanesi dördte bir hisseli toplam dokuz parça han hissesi bulunmaktaydı. Gazzaz-zâde hânındaki bir adet hisse ise Boyahâne mahallesinde oturan bir kişinin üzerine kayıtlıydı. Bunun yanında Çukur mahallesi sakinleri, Gazzaz-zâde hanında bir yarım hisseden başka, Kızılbaş vakfında miktarı bellirsiz bir emlak hissesi sahibiydiler. Hasan Basri mahallesinde kayıtlı hâne sahipleri arasında Sinanoğlu hânında iki adet yarım hisseye, Kadana mahallesinde oturan hâne sahipleri içinde Sinanoğlu hânında bir hisseye, Namervânlı Camii mahallesinde oturan maliklerin Zorlu-zâde hanında ve Mazlum Ağa hanında birer hisseye sahip oldukları tespit edilebilmektedir. Şehirde bunlardan başka 7 adet "kürk ve han hissesi" bulunmaktaydı.

Şehirdeki değirmenler, "değirmen" veya "âsîyab" adı altında yazılmışlardır. Ancak bunların sayısı fazla değildir¹⁴¹. Sayıları, toplam bina arasında %4.56'lık bir oranı teşkil etmektedir. Değirmenler içinde iki adeti yarım ve bir adeti tam hisse sahibi bulunan toplam 3 adet değirmen mevcuttur. Bu değirmenlerden sadece 3 tanesi ermenilere aitti. Şehirdeki değirmen sahiplerinden ikisi Ali Paşa mahallesinde oturmaktaydı. Ancak değirmenlerden biri Artözi karyesinde, diğeri Kân karyesindeydi. Diğer değirmenlerden bir tanesi şehir içinde, bir diğeri ise Karaarz karyesindeydi. Caferiye mahallesinde oturmakta olan bir kişinin Şikav karyesinde bir adet; Feyziye mahallesinde oturan bir kişinin, Gez mahallesinde yine bir adet; Şeyhler mahallesinde oturan bir şahsın, aynı adla bilinen camiye vakfedilmiş iki adet ve Murad Paşa camisine vakfedilmiş bir adet değirmeni bulunmaktaydı. Topçuoğlu mahallesi sakinleri arasında ise Taze Gül karyesinde bir adet değirmeni olan bir kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şehirdeki fırınlar 4 adet olup bunların tamamı müslümanlara aitti¹⁴². İki tanesi yarım hisseli olan bu fırınlardan biri, şehirde orta derecede kalabalık bir nüfusa sahip

¹⁴¹ 1299 (1881) senesinde şehirde 36 adet değirmen bulunmaktadır (*Salnâme*, 1299, s. 157).

¹⁴² Temettüat tahririnden iki yıl sonra yapılan nüfus sayımında şehirdeki fırınların adeti 28 olarak verilmektedir. Bu fırınlar Mahallebaşı, Tebriz kapısı, Gülbaşı, Sarayöntü, Arapkirler, Erincan Kapusu,

olan Ali Paşa mahallesinde; diğeri ise Topçuoğlu mahallesinde bulunmaktaydı. Bu fırınlar dışında "kebabhâne ve fırın dükkânı" olarak kullanılan iki adet işletmenin Şeyhler mahallesinde yaşayan müslümanlara ait görülmektedir. Hasan Basri mahallesinde oturan hane sahiplerinden birinin Saray Hamamı kurbunda bir adet fırını vardı. Ayrıca Namervânî Camii mahallesinde sakin olan hane sahiplerinden bir diğerrinin Tebrizkapısında bir adet müşterek fırın hissesi ve bir başka kimsenin ise Şeyhler mahallesinde bir ekmekçi fırını olduğu görülmektedir.

Çok küçük rakamlardan meydana geldiği için yüzdesini vermediğimiz bir adet "kiremidhâne", şehrin Erzurum mahallesinde yaşayan ve ülke dışından gelen misyonerlerin etkisiyle katolikleşen Ermenilere aitti¹⁴³.

Şehirde bulunan hanlar daha ziyâde müslüman mahallelerinde toplanmıştı. Şehirdeki 10 adet han, tabloda yaklaşık 7 adet olarak görülmektedir¹⁴⁴. Bu sayı, yekûn emlak içinde %1.35 gibi küçük bir rakamı oluşturur. Bunun nedeni hanların 4 tanesi dışında kalanların hisseli olmasıdır. Hanlardan beş tanesi 1/2 yani "yarım" hisseleridir. Geride kalan beş adet hanın durumu ise belli değildir. Şeyhler mahallesinde bulunan dört adet handan ikisinin nisf (yarım) hisseli olduğu görülmektedir. Şehir sakinlerinden birinin yarım hisseye sahip olduğu bir adet han, gayrimüslimlerin yoğun olarak bulunduğu Ali Paşa mahallesindeydi. Hanlardan bir diğeri Şeyhler mahallesindeki Şeyhler camiinin vakfına aitti. Aynı mahallede bulunan bir diğerr han, Murad Paşa Camii vakfına kayıtlıydı. Hanların hisseler halinde tasarruf olunması, şehirde ortakçılık anlayışının varlığına işaret etmektedir. Erzurum şehrinde bulunan fakat *Temettüat defterleri* nde her nedense zikredilmemiş olan Pervizoğlu hanı, şehirdeki ticarî hayatın önemli fonksiyonlarından birini teşkil etmekteydi. Bu han Temettüat tahririnin yapıldığı yıllarda muhtemelen harabe halindeydi. Sonradan İranlı tüccarlar tarafından imar ve

Nazık Çarşısı, Kel Ahmed, Hasan Basri, Kilise Kapısı, ve Mumci-i Süflâ gibi mahallerde bulunmaktadır (BOA, *ML. CRD*, nr. 1146, s. 2).

¹⁴³ Dıştan gelen etkilerle katolikleşen ve önce nüfuz alanında oldukları devletin tabiyetine giren ve sonra pişman olup tekrar Osmanlı Devleti tabiyetini seçen ermenilerden olduğunu zannettiğimiz ve Erzurum şehir merkezinde oturan 52 adet katolik ermeninin patrikhane defterine kaydedildiği bildirilmektedir (BOA, *HR. MKT*, nr. 79/95).

¹⁴⁴ Bahsi geçen "han" ların adeti ise aynı vesikada 17 olarak gösterilmektedir (BOA, *ML. CRD*, nr. 1146, s. 4).

iskana açılmış olduğu anlaşılan han, 28 Ekim 1851 tarihlerine ait bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla bölge idarecileri ile İranlı tüccarlar arasında mücadele alanı oldu.

Şehirdeki hâne sahiplerinin oturduğu emlak çeşitleri arasında önemli bir yer tutan ve tamamı 78 adet olan "hâne" ler bütün emlakın yaklaşık %15.82'sini teşkil etmektedir¹⁴⁵. Bu emlak içinde yalnızca bir tanesi hakkında verilen malumatta "ev" olduğu belirtilmiştir. Bütün şehirde doğrudan hâne olarak ifade olunan emlak yalnızca Şeyhler mahallesinde bulunmaktaydı. Tamamı beş adet olan bu hâneler Murat Paşa Camii'ne vakfedilmişti. Diğer haneler hakkında açıklayıcı bir bilgiye rastlanılamamıştır.

Şehirde 7 adet debbağhâne bulunduğu sanılmaktadır. Ancak Yeğen Ağa mahallesine ait defterlerde debbağhâneler ifade edilirken, "debbağhâne 6 kıt'a köşe" şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Kasım Paşa mahallesinde ise bir adet debbağhâne hissesi bulunmaktaydı¹⁴⁶. Bu debbağhanelerin tamamı müslümanlara aitti. Şehirdeki debbağhânelerden birinde, Köse Ömer Ağa mahallesinde oturan bir kişi üzerine kayıtlı bir adet köşe'nin bulunduğu ifade edilmektedir.

Yine şehirdeki emlak arasında bir adet "haffafhâne" ve bir adet "vakıfhâne" bulunmaktadır. Şehirdeki bu çeşit gayrimenkulden yalnız iki tanesi gayrimüslimlere aitti. Sosyal yaşamın vaz geçilmez faktörlerinden biri olan hamamlardan sadece 3 tanesi tepit olunabilmiştir. Her üçü de vakıf olan bu hamamların tamamı Şeyhler mahallesinde bulunmaktaydı¹⁴⁷. Ayrıca Murad Paşa Camii vakfına kayıtlı bir adet gedik hamamı hissesi olup, emlakın tasarrufluşusu Erzurum mahallesinde oturmaktaydı. Kayıtlara geçmeyen diğer hamamlar ise ya vakıflar tarafından işletilmekte veya tamamen devlet mülkiyetinde bulunmaktaydı.

¹⁴⁵ Hâne tabirinin meydana çıkması hususunda geniş bilgi için bkz. Nejat Göylünc, "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı*, Sayı 32, Mart 1979, s. 331-348.

¹⁴⁶ Temettülat verilerinden elde ettiğimiz bilgilerden debbağhânelerin bir kısmının Yeğen Ağa mahallesinde olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak 1263 senesinde yapılan nüfus sayımında verilen bilgilere göre şehirde bulunan debbağhâneler Boyahâne, Kumludere, Tebrizkapısı, büyük Gürcükapısı, ve küçük Gürcükapısı'nda bulunmakta olup sayıları toplam 5 tane olarak verilmiştir (*Aynı vesika*, s. 4).

¹⁴⁷ 1881 yılında şehirde 17 adet hamam bulunmaktadır (*Salnâme*, s. 154); 1263 tarihli nüfus sayımında verilen hamam adeti ise yalnızca 9 dur (*Aynı vesika*, s. 4).

Şehirde bulunan kahvehânelerin sayısı 16'dır. Kadana mahallesinde oturan hâne malikleri üzerinde kayıtlı bir adet kahvehâne Gül Ahmed çarşısında idi. Vanî Efendi mahallesi sakinleri üzerinde ise Erzincankapısı'nda yarım hisseli bir adet kahvehânenin olduğu anlaşılmaktadır. Bu kahvehânelerin müslüman mahallelerinde olmasının ve aynı zamanda müslümanlar tarafından işletilmesinin, kahve kültürünün gelişmesinde öteden beri müslümanların oynadığı rolün ne derece önemli olduğunu gösterse gerekir¹⁴⁸. Osmanlı devrinde, yerleşim bölgelerinde ortaklaşa yaşam daha çok kahvehanelerde sürerdi. Camilerde başlayan, bir yerde toplanma eylemi kahvehanelere aksettikten sonra, yeni bir yapılanmayı da beraberinde getirdi. Bu yapılanmanın bu güne kadar ne önemi üzerinde durulmuş, nede toplum üzerinde meydana getirdiği değişimler incelenmiştir¹⁴⁹.

Halk dilinde "kerhâne"¹⁵⁰ olarak nitelendirilen "kârhâneler" in tamamı iki adet olup bunlar Ermeni topluluğunun yaşadığı Mumci-i Süflâ mahallesinde bulunmaktaydı. Bu işletmelerin daha fazla olması mümkündür. Ancak kayıtlarda bunlara ait başka bilgilere rastlanılmamıştır. Şehirdeki meyhane binalarının varlığına dair bir bilgiye rastlanılmaması oldukça ilginçtir. Bu durum, Tanzimat yıllarında "meyhane" tabiri yerine ister istemez "kârhane" tabirinin kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir¹⁵¹. Eğer böyle ise, bu kâtiplerin marifetinden kaynaklansa gerekir.

Kiraya verilmek suretiyle tasarruf olunan 49 adet emlakın 6 tanesi gayrimüslimlere aittir. Bu emlak dışında 3 adet "kirahâne" vardır ki, bunlar da Ermenilere aittir. Bunları yekûn dışında bıraktık, çünkü bu kirahânelerin mahiyeti hakkında açıklayıcı bir kayda rastlanılmamaktadır. Kiraya verilen emlakın diğer emlaklara oranı %9.93'tür. Bir ailenin oturduğu yer anlamında kullanılan "menzil", kâtipler tarafından "ev" manasına kullanılmış olmalıdır. Menzil olarak isimlendirilen binaların tamamı 11 adettir. Ancak bu sayının gerçek bir sayı olmadığını belirtmeliyiz. Bunların

¹⁴⁸ Kahve kültürünün gelişmesi hususunda geniş bilgi için bkz. Muzaffer Gören, *Osmanlı Devleti'nde Kahve ve Kahvehanelerin Kapatılması (Bitirme Tezi)*, İstanbul 1982, s. 16-42.

¹⁴⁹ Raymond, *Aynı eser*, s. 213.

¹⁵⁰ Pakalın, *Aynı eser*, II, 202.

¹⁵¹ 1881 yılında Şehir'de 16 adet meyhâne bulunmaktadır (*Salnâme, Aynı yer*).

yekûn gayrimenkul içindeki oranı ise %2.23'tür. Bu gayrimenkülden 2 tanesi hariç geri kalanın tamamı gayrimüslimlere aittir. Müslümanların olduğu anlaşılan bu 2 adet menzilin "vakıf" olduğu anlaşılmaktadır. Bunların dışında yine gayrimüslimler elinde bulunan menzillerden 3 tanesi ise "icârede" yani kirâdaydı.

Küçük işyeri manasında kullanıldığını tahmin ettiğimiz "oda"lar şehirde 5 adetti. Bu odaların tamamı müslümanlara aitti. Şehirdeki odalardan yalnızca bir tanesinin "dikici odası" olduğu belirtilmektedir. Odalardan biri Hanım Hamamı Mescidi mahallesinde bulunan bir haneye ait olup, Arapkirli çarşısında; diğeri Kadana mahallesinde ikamet eden bir kişiye ait olup, Gül Ahmed çarşısında; geride kalan odalardan ikisi ise Vanî Efendi mahallesi sakinleri üzerine kayıtlı olup, Gürcükapı civarında bulunmaktaydı.

Şehirde evlerin yanında ot, saman ve benzeri hayvan yiyeceklerinin muhafaza edildiği anlaşılan 2 adet "merek" bulunmaktaydı.

Şehirde ayrıca 1 adet "maranhâne" ve 1 adet "güm" (veya kem) bulunmaktaydı. Sahibi her ne kadar şehirde oturuyor olsa da, bu Güm'ün Tercan kazasında olduğu anlaşılmaktadır.

Yine şehirde 9 adet vakıf emlakın bulunduğunu görmekteyiz. Bu vakıfların tamamı müslümanlara aitti. Ayrıca Ali Paşa mahallesinde kayıtlı olan ve Artuk çarşısında bulunan bir adet "sabunhâne" ve Topçuoğlu mahallesinde bir adet "muytaphâne" bulunmaktaydı.

Gelir miktarı en yüksek mülk, doğal olarak "malikâne" lerdir. Malikânelerden biri Sivasî mahallesinde, diğeri ise Mumci-i Ulyâ mahallesinde oturmakta olan kimselere ait olup, bu şahıslar müslüman idi. Sivasî mahallesinde oturan malikâne sahibinin, beşte bir hisse sahibi olduğu malikâne Pasin-i Ulyâ kazasında; Mumci-i Ulyâ mahallesinde oturan malikâne sahibinin beşte bir hissesinin bulunduğu malikâne ise Pasin-i Süflâ kazasında bulunuyordu.

Verilen bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, şehirlerde önemli bir gelir kaynağı olarak ifade edilen gayrimenkullerin, Erzurum şehri ile alakalı *Temettuat defterleri* 'ne fazla yansımadağı görölmektedir. Bunda bazı mahallelere ait *Temettuat defterleri* nin eksik olmasının rolünü de hesaba katmak lazımdır.

II. BÖLÜM

ZİRAİ HAYAT ve HAYVANCILIK

A. ŞEHİRDEKİ ZİRAİ TOPRAKLARIN DURUMU

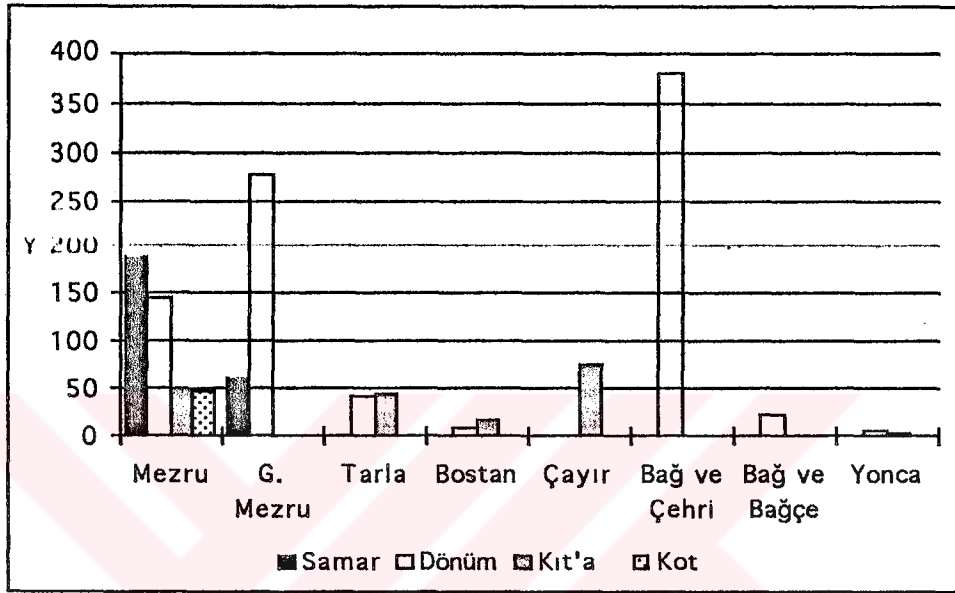
1. Ziraî Toprağın Miktarı ve Tasarruf Şekli

Şehirde yeterli miktarda tarıma elverişli toprağın olmaması, geniş ziraat alanlarının şehir dışında kaldığını ve tarımsal faaliyetlerin köy ve mezralara terk edildiğini göstermektedir. Şehirde az miktarda olduğu anlaşılan bu toprakların ölçü birimleri *Temettüat defterleri* nde iki şekilde verilmektedir. Birinci ölçü birimi tarlaların yüzey ölçüleri esas alınarak verilen "kıt'a" ve "dönüm", ikinci ölçü birimi ise tarlaların mahsulat ağırlığı esas alınarak verilen "samar" ve "kot"tur. Bu birimler esas alındığında şehirde toplam 84 kot¹ ve 251.5 samar²; 192.5 kıt'a ve 886.5 dönüm arazi

¹ Erzurum'un 1261 ve 1262 seneleri ta'sirâtına işaret eden bir belgede dört kot'un bir kile olduğu belirtilmektedir (BOA, A.MKT. UM, nr. 99/42). Ayrıca Kırzioğlu'nun yayınladığı Kağızmanlızâdeler'e ait iki vakfiyenin ikincisinde dört kot buğdayın 96.5 kg. olduğu ifade edilmektedir (bkz. Kırzioğlu, Aynı makale, s. 63).

² Temettüat defterlerinden "Samar" ölçü birimi hakkında yeterli malumat edinmemiz mümkün olamamıştır. Ancak başka defterlerden elde ettiğimiz bazı veriler bize, bu konuda bir ip ucu verecektir sanıyoruz. Verilen bilgilere göre, merkezin İstanbul için Erzurum'dan yapmak istediği hububat mübaya'ası sırasında cereyân eden yazışmada " Nefs-i Erzurum'da samar tabir olunur sekiz İstanbul kile hinta on yedi kuruşa ve bir samar şair on kuruşa fûruht" olunmakta olduğu bildirilmektedir. Buna göre Erzurumda kullanılan bir samar ölçeğinin, sekiz İstanbul kilesine karşılık geldiği söylenebilir (BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 26884 Erzurum ve Tarbzon valisi serasker Abdullah Paşa'ya Gurre-i Cemaziye'l-ahir 1205 tarihinde yazılan hüküm). Bir başka belgede Erzurum'dan toplanan zahireye atıfta bulunularak "Devletlü Nuri Osman Paşa Hazretleri Erzurum Valisi iken Erzurum eyaletinden zahire cem' olunarak on iki kazadan Tercan kazası hissesine isabet eden beher samarı dört kile olmak üzere hinta ve şair bin beşyüz samar olub..." şeklindeki

bulunmaktaydı³. Bu arazilerin tasarruf şekli ise çeşitlilik arz etmektedir. Araziler "mezrû tarla", "gayrimezrû tarla", "tarla", "bostan", "çayır", "bağçe ve çehrilik"⁴, "bağ ve bağçe"⁵, "yoncalık", "bağ" ve "çehrilik" şeklinde sınıflandırılmaktaydı.

Grafik 2: Şehirdeki Arazinin Dağılımı

Defterlerdeki ifadelerden anlaşıldığı gibi, bu arazilerin önemli bir kısmı Saz mahallinde, Kavak mahallesinde ve Erzurum'un etrafında bulunmaktaydı. Burada dikkati çeken husus, Kavak mahallesine ait deftere düşülen notlarda mahallede meskûn hane sahiplerinin hiç biri üzerinde bu mahalleye ait bir toprağa rastlanılmamış olmasıdır.

ifadeden Erzurum'da bir samarın dört kileye isabet ettiği anlaşılmaktadır (BOA, A.MKT. UM, nr. 99/42). Bu ifadelerden bir Erzurum samarının 4 kile, 4 Erzurum kilesinin ise 8 İstanbul kilesine eşit olduğu anlaşılmaktadır.

³ Bkz. Tablo XXV, s. 81.

⁴ Defterlerde çehrilik hakkında açıklayıcı her hangi bir ifadeye rastlanılmamıştır (BOA, TmtD, nr. 6891, s. 2-18).

⁵ Bağ ve bağçe tarımı, kurak bir ülke olan Türkiye'de bütün halkın işi olmaktan çok, sulama olanaklarının bulunduğu bölgelerde, özellikle şehir ve kasaba insanlarıncı yapıyordu (Bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*, II, Ankara 1971, s. 166-167).

Tablo XXV
Hane Reislerinin Sahip Oldukları Toprak Miktarının Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Cem.	Hane						Bostan		Çayır		Bağ ve Çeşme		Bağ ve Çeşme		Bağ ve Çeşme		
		Mezru			Gayri Mezru			Tarla		Kıta		Dönüm		Kıta			Dönüm	
		Samar	Kıta	Kot	Dönüm	Samar	Dn	Kıta	Dönüm	Kıta	Dönüm	Kıta	Dönüm	Kıta	Dönüm			
Abdurrahman Ağa	Isl																	
Ali Paşa	Isl																	
Cafeniye	Isl																	
Çukur	Isl	26																
Çukur	Isl	12																
Emin kurbi	Isl																	
Erzurum	Ahl				145		257	3	1	3	10	11/dn	1	34	23	6	235+6	106
Fezaye	Isl																	
Gez	Isl	90		12				1	90									
Habib Efendi-i Süfla	Isl																	
Habib Efendi-i Ulya	Isl	27.5						1/3hi	2	4								
Hanım Hanımı	Isl							3	3	2								
Hasan Bası	Isl	8.5		1				3	2	2								
Köse Ömer Ağa	Isl							4	3	1								
Lala Mustafa Paşa	Isl							4	4	1								
Munaci-i Süfla	Isl							8	8	1								
Munaci-i Ulya	Isl	24		9				8	1	1								
Murad Paşa	Isl	19.5		40				7	3	6								
Müderis Efendi	Isl	2		15						1/2								
Namervanlı Camii	Isl									2								
Sultan Melik	Isl									3								
Şeyh Emir	Isl	5		5														
Şeyhler	Isl	8.5																
Topçu Oğlu	Isl																	
Uveys Efendi	Isl																	
Vani Efendi	Isl																	
Yeşen Ağa	Isl																	
Yoncalık-i Süfla	Isl																	
Zağracı Ali Ağa	Isl	4		12														
Toplam	-	189	50	84	145	278	46	43.5	17.5	10	76	1	34	23	6	241	106	

Arazi içinde ziraate elverişli olan kısım "mezrû tarla" şeklinde ifade edilmekteydi. Şehirdeki mezrû tarlaların 189 samar, 84 kot, 50 kıt'a ve 145 dönüm olduğu görülmektedir. Grafik 2'de de görüldüğü üzere, şehirdeki mezrû tarlalar, samar olarak ifade edilen toprakların %75.14'ünü, kot olarak ifade edilen toprakların %100'ünü, kıt'a olarak ifade edilen toprakların %25.97'sini, dönüm olarak ifade edilen toprakların ise %16.35'ini oluşturmaktaydı. Defterlerde hasılatı belirtilmeyen, sadece adeti veya ölçü birimi verilen ve muhtemelen nadasa bırakılmış olan araziler "gayrimezrû tarla" şeklinde ifade edilmektedir. Gayrimezrû tarlaların tamamının 62.5 samar ve 278 dönüm olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre gayrimezrû tarlalar, bütün toprakların samar olarak %24.85'ini, dönüm olarak ise %31.35'ini teşkil etmekteydi. Küçük parçalar halinde şehrin tüm mahallelerine yayılmış olan ve üzerlerinde ne tür ziraatin yapıldığı belirtilmemiş olan tarlalar 46 Kıt'a ve 43.5 dönümdü. Bu tarlalardan kıt'a olarak ifade edilenler toplam arazinin %23.89'unu, dönüm olarak ifade edilenler ise %4.90'ını meydana getirmekteydi.

Diğer bir arazi çeşidi olan "bostan" ların şehirdeki miktarı 17.5 kıt'a ve 10 dönüm kadardı. Bostanların genel arazi içindeki oranı kıt'a cinsinden %9.09, dönüm cinsinden ise %1.12 idi. Şehirde kesilmek üzere yetiştirmeye bırakılan otların bulunduğu alanlar veya hayvanların otlatıldığı meralar olan "çayırlar" ise yalnızca 76 kıt'a kadardı. Buna göre çayırlar, şehirdeki arazinin kıt'a cinsinden %39.48'ine tekabül etmekteydi.

Şehirde ortak üretim alanları olarak kullanılan "bağçe ve çehrilikler" ile "bağ ve bağçeler" arazi içinde büyük bir yekûn tutmamaktaydı. Muhtemelen sebze üretiminde kullanılan bu arazilerden bağçe ve çehrilikler 1 kıt'a, 34 dönüm, bağ ve bağçeler ise 23 dönüm idi. Bu arazilerden bağçe ve çehrilikler şehirdeki toprakların %3.83'ünü, bağlar ve bağçeler ise %2.59'unu oluşturmaktaydı.

Hayvanların beslenmeleri için yetiştirilen, kaliteli bir ot türü olan ve şehirde küçük miktarlarda bulunan "yoncalık" alanların tamamı Erzurum mahallesindeydi. Bu araziler kıt'a ve dönüm cinsinden ifade edilmişlerdi. Şehirdeki yoncalık alanların tamamı 2 kıt'a ve 6 dönümdü. Bu durumda yoncalık alanlar bütün arazinin kıt'a cinsinden %1.03'ünü, dönüm cinsinden ise %0.67'sini meydana getirmekteydi.

Şehirdeki toprakların önemli bir kısmını oluşturan ve 241 dönüm olan "bağlar"ın tamamı Erzurum mahallesindeydi. Bu arazinin 6 dönümü "harap" yani kullanılamaz bir haldeydi. Şehirdeki arazi içinde bağlar dönüm cinsinden yaklaşık %27.18'lik bir orana varmaktaydı. Ancak *Temettü defterleri* nde, bağlarda yetiştirilen ürünler hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Ne ifade ettiğini henüz bilmediğimiz "çehrilik" araziler ise yekûn arazinin 106 dönüm ile yaklaşık %11.95'ini teşkil etmekteydi⁶.

Dikkat edilecek olursa, yukarıdan aşağıya verdiğimiz tüm bilgiler içinde gayrimüslimlere ait ifadelere rastlanılamamıştır. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Erzurum'da bulunan gayrimüslimler ne ziraatle ne de ziraatle doğrudan ilişkili bir meslekle işgal etmekteydiler. Oturdıkları hanelerden başka bir araziye sahip olmayan gayrimüslimler, genel nüfustan çıkarıldığında geriye kalan 2614 hane müslümandan, hane başına düşen toprak miktarı ise şöyle sıralanabilir: 251.5 samar olan topraklardan müslüman hane başına 0.09 samar, 0.07 kıt'a, 0.03 kot ve 0.33 dönüm toprak düşmekteydi⁷.

2. Toprağın Mahallelere Göre Dağılımı

Osmanlı ziraat istatistiklerinde işletmeler genel olarak büyüklüklerine göre üç kısma ayrılarak incelenmektedir. Yüzölçümü 10 dönümden az olan işletmeler "imalat-ı sağire", 10-50 dönüm arasında olan araziler "imalat-ı mutavassita", 50 dönümden fazla olanlar ise "imalat-ı cesime" şeklinde ifade edilmektedir⁸. Erzurum şehrindeki toprakların çok az bir bölümü bu üç tasnife girmektedir. Toprakların, alınan mahsülün ağırlık ölçüsü cinsinden kot ve samar olarak; yüz ölçümü cinsinden dönüm ve kıt'a olarak ifade olunması ve bunların birbirine dönüştürülememesi bizi yukarıda yapılan

⁶ Bkz. Tablo XXV, s. 81.

⁷ Erzurum ve çevresinde yakın tarihlerde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi şekli ve sonuçları hakkında bir mukayese yapmak üzere bkz. Mecdi Emiroğlu, "Erzurum Kır Yerleşmelerinin Ortalama Yüzölçümleri Parsel sayıları ve Büyüklükleri İle İlgili Bir Araştırma", *DTCFD*, XXVIII/1-2, Ankara 1970, s. 155-193.

⁸ Güran, *Tarım Ekonomisi*, s. 242-243.

sınıflama dışında ikinci bir tasnif yapmak zorunda bırakılmaktadır⁹. Buna göre şehirdeki topraklar:

- a. Dönüm cinsinden (İmalat)
- b. Kıt'a cinsinden
- c. Kot ve samar cinsinden olmak üzere üç sınıfta incelenecektir.

a. Erzurum şehrindeki toprakların önemli bir kısmını oluşturan ve dönüm olarak ifade edilmiş olan toprakların mahallelere göre dağılımı şöyleydi:

Şehirde "imalat-ı sağıre" olarak nitelendirilen işletmeler 1 ila 10 dönüm arasındaki topraklardan meydana gelmekteydi. Bu tip işletmelerin bulunduğu Abdurrahman Ağa mahallesinde 2 dönüm toprağa sahip bir hane bulunmaktaydı¹⁰. Topraklarının tamamı dönüm olarak ifade edilen¹¹ Erzurum mahallesinde, imalat-ı sağıre tipinde toprakları elinde bulunduran toplam 25 aile vardı. Bu ailelerin elindeki toprağın miktarı yaklaşık 138 dönüm civarındaydı. Bu topraklar şehirde dönüm olarak belirtilen toprakların yaklaşık %15.56'sını meydana getirmekteydi. İmalat-ı sağıre tipindeki toprakların son bölümü Murad Paşa mahallesinde bulunmakta olup, 12 dönümden ibaretti¹². Buna göre imalat-ı sağıre tipindeki topraklar, dönüm cinsinden ifade edilen toprakların yaklaşık %17.48'ini meydana getirmekteydi.

Şehirde, "imalat-ı mutavassıta" tipindeki işletmeler olarak nitelendirilebilecek topraklara sadece Erzurum mahallesinde rastlanılmaktadır ki, bu toprakların tamamı aynı mahallede yaşayan 10 hanenin elinde bulunmaktaydı. İmalat-ı mutavassıta tipinde yani 10 ila 50 dönüm arasında bulunan işletmelerin ilk limitini oluşturan 11 ila 20

⁹ Temettuat defterlerinde Erzurum şehri için verilen toprak birimlerinin ağırlık ve yüzey ölçüm birimleri olması ve "kıt'a" gibi kaç dönüme isabet ettiği belirsiz olan ifadelerin kullanılması, bu birimlerin bir birine dönüştürülmesini engellemektedir. Elimizdeki malzemede bir kıt'a arazide kot veya samar cinsinden kaç kile hinta veya şairin ekildiğinin bilinmemesi; aynı zamanda bir dönüm arazi üzerinde yapılan ekim hakkında da aynı belirsizliğin geçerli olması meseleyi çözümsüz bırakmaktadır. Bu bakımdan işletme çeşitlerini, iki gurup halinde, kendi aralarında ağırlık ve yüzey ölçüleri olarak sınıflandıracaktır.

¹⁰ BOA, *TmtD*, nr. 6892.

¹¹ BOA, *TmtD*, nr. 6891, 2-18.

¹² BOA, *TmtD*, nr. 6896, s. 3-12.

dönüm arasındaki arazilere sahip olan bu hanelerin elindeki toprak miktarı yaklaşık 145 dönüm kadardı. Bu topraklar şehirdeki dönüm cinsinden toprakların sadece %16.35'ini teşkil etmekteydi. İmalat-ı mutavassıta tipindeki işletmeleri meydana getiren 21 ila 30 dönüm arasında kalan toprakların tamamı Erzurum mahallesinde oturan bir haneye ait olup, 22 dönümdü. Aynı gurubun üçüncü kısmını oluşturan 31 ila 40 dönüm arasında kalan topraklar iki hane elinde bulunmakta olup, yaklaşık 67 dönüm civarındadır. Bu mahallede bulunan orta dereceli işletmelerin son ayağını oluşturan 41 ila 50 dönüm arasındaki toprakların tamamı bir hane elinde olup, sadece 47 dönümden ibarettir. Buna göre imalat-ı mutavassıta tipindeki toprakların şehirdeki miktarı yaklaşık %31.69 civarındaydı.

Dönüm olarak ifade edilen toprakların son aşamasını "imalat-ı cesime" tipindeki işletmeler oluşturmaktadır. Şehirdeki imalat-ı cesime tipi işletmelerin tamamı Erzurum mahallesinde oturan iki hane elinde bulunmakta olup, 451 dönümden ibaretti. Şehirde dönüm olarak ifade edilen topraklar arasında, imalat-ı cesime tipindeki topraklar yaklaşık %50.87 oranındaydı.

b. Şehirde "kıt'a" olarak ifade olunan fakat, ne kadarlık bir alanı kapladığını bilemediğimiz toprakların mahallelere göre dağılımı şöyleydi:

Erzurum şehrinde kıt'a cinsinden ifade edilen topraklar, taşıdıkları belirsizlik nedeniyle yukardaki işletmeler (imalat) cinsinden ifade edilmeleri mümkün olmamakla birlikte, bu toprakların aynı sayısal birimler arasında bir sınıflandırmaya tabi tutulması mümkündür. Buna göre şehirdeki beş mahallede 1 ila 10 kıt'a arasında olan önemli bir miktar toprak bulunmaktaydı. Bu mahallelerden Ali Paşa mahallesinde oturmakta olan altı hâne, toplam 17 kıt'a toprak işletmekteydi¹³. Yine Ca'feriye mahallesinde meskûn sekiz hâne elinde 18 kıt'a toprak vardı¹⁴. Murad Paşa mahallesinde ise 22 kıt'a toprağı yaklaşık yedi hâne işletmekteydi¹⁵. Vanî Efendi mahallesinde bulunan 10 hâne ise

¹³ BOA, *TmtD*, nr. 6885, s. 3-10.

¹⁴ BOA, *TmtD*, nr. 6862, s.2-9.

¹⁵ BOA, *TmtD*, nr. 6896, s. 3-12.

toplam 20 kıt'a toprak sahibiydi¹⁶. Yeğen Ağa mahallesinde ikamet eden altı hânedan, hâne başına sadece 1 kıt'a toprak düşmekteydi¹⁷.

Şehirde 11 ila 20 kıt'a arasında kalan ve tamamı 17 kıt'a olan topraklar, Ca'feriye mahallesinde oturan bir haneye aitti. 21 ila 30 kıt'a arasında kalan toprakların hemen hepsi Yoncalık-ı Süflâ mahallesinde meskûn bir kaç hanenin elinde bulunmaktaydı¹⁸.

c. Şehir genelinde elde edilen mahsülün ağırlık ölçüsüne göre, "kot ve samar" olarak sınıflandırılan arazilerin mahallelere dağılımı ise şöyleydi:

Osmanlı Devleti'nde bir kişinin yıllık hububat tüketiminin ne kadar olduğu hususunda çeşitli ifadelerin olduğu söylenebilir. Bu hususun Erzurum için tespiti konusunda, önemli bir aşama kaydettiğimizi sanıyoruz. Erzurum'dan İstanbul için yapılan hububat mübaya'asında kullanılan ağırlık ölçüleri arasında, 1 Erzurum samarının 8 İstanbul kilesine tekabül ettiği ifade olunmaktadır. Buna mukabil bir Erzurum samarının arpa veya buğday ölçüsü olarak 4 Erzurum kilesi; 4 Erzurum kot'unun ise 1 Erzurum kilesi olduğu belirtilmektedir¹⁹. Bu bilgilerden hareket ettiğimizde Erzurum kilesinin, İstanbul kilesinin iki katı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre bir İstanbul kilesinin ortalama 25 kg olduğu kabul edilirse²⁰, bir Erzurum kilesinin 50 kg olduğu söylenebilir. Yapılan bir hesaplama göre bir kişinin yılda tüketeceği buğday miktarı 196.5 kg, diğer bir hesaplama göre 190 ila 235 kg'dır²¹. Biz burada Erzurum'daki miktarın biraz daha düşük olabileceğini düşünerek, bir kişinin bir yılda harcayabileceği hububat miktarının 190 kg yaklaşık 4 kile olduğunu söyleyebiliriz.

Aşağıda haklarında açıklama yapılan hane sahiplerinin her ne kadar tamamı oşr vergisi vermiyor olsa da, sahip oldukları arazilerin üzerinden elde ettikleri bir yıllık oşr

¹⁶ BOA, *TmtD*, nr. 6856, s. 2-10.

¹⁷ BOA, *TmtD*, nr. 6877, s. 3-10.

¹⁸ BOA, *TmtD*, nr. 6880, s. 2-7.

¹⁹ Bu hususuta bkz. II. Bölüm 1. Kısımda samar ile ilgili dipnot.

²⁰ Pakalın, *Aynı eser*, II, s. 281.

²¹ Öztürk, *Bilecik*, s. 147.

hasılatı defterlerde gösterilmiştir. Bu öşrün, arazilerin bir yılda verebileceği ürün miktarı göz önüne alınarak tespit edildiği düşünülürse, şehirden elde edilen genel ürünün mahallelere göre dağılımı şöyleydi²²:

Şehirdeki toprakların bir kısmında mahsul, "kot" veya "samar" ağırlık birimleri üzerinden toplanmaktadır. Bu birimlerden 1 ila 10 samar arasında kaldığı anlaşılan toprak işletmelerinin bulunduğu Ca'feriye mahallesinde, bir hanenin 3 samar toprağı mevcuttu²³. Bu hanenin arazisinden bir yılda elde edebileceği buğday veya arpa mahsulü muhtemelen 12 Erzurum kilesidir. Beş kişilik bir ailenin bir yıllık buğday ihtiyacının genel olarak 20 kile olduğu düşünülürse, bu 12 kile bir ailenin geçimi için oldukça düşük bir miktar olmalıdır.

Çırçır mahallesinde meskûn 5 hânenin 1 kot ve 22 samar ürün almakta olduğu bir miktar toprağı bulunmaktaydı²⁴. Bu hâneler arasından bir tanesine ait olan 1 kot arazinin üzerinden alabileceği buğday ve arpa muhtemelen 1/4 kile kadardı. Diğer dört ailenin yaklaşık 22 samar toprağı vardı. Bu dört ailenin ortalama 20 kişi olduğu varsayılırsa ve fert başına yılda 4 kile ürün gerektiği düşünülürse, araziler üzerinden elde edilmesi mümkün olan 88 kile buğday veya arpanın ailelerin ihtiyacını karşılayabileceği düşünülebilir. Çukur mahallesinde oturan bir hanenin muhtemelen 3 kile ürün veren 12 kotluk bir arazisi bulunmaktaydı²⁵.

Gez mahallesindeki bir hanenin ise, 8 samar ve 12 kot arazisi mevcuttu²⁶. Bu hane ihtiyacı olan bir yıllık ürünü aldıktan başka, fazladan yaklaşık 32 kile ürün elde etmiş olabilir. Habib Efendi-i Ulyâ mahallesinde bulunan beş hânenin toplam 24.5 samar toprağı vardı²⁷. Bu topraktan bir yılda elde edilen 98 kile üründen hane başına düşen 19.6 kile buğdayın bu ailelere yeterli olduğunu düşünmek mümkündür. Hasan

²² Burada şehirden elde edilebileceği varsayılan ürünler hakkında verilen bilgiler, bir sonraki bölümü oluşturan "Yetiştirilen Ürünler" adı altında topladığımız bölümle karıştırılmamalı.

²³ BOA, *TmtD*, nr. 6862, s.9.

²⁴ BOA, *TmtD*, nr. 6860, s. 2-10.

²⁵ BOA, *TmtD*, nr. 6863.

²⁶ BOA, *TmtD*, nr. 6884, s. 4.

²⁷ BOA, *TmtD*, nr. 6886, s. 2-6.

Basri mahallesinde bulunan üç hanenin muhtemelen 46 kile ürün veren toplam 11.5 samar toprağı bulunmaktaydı²⁸. Buna göre hâne başına düşen ürün miktarı ortalama 15 kile kadardır ki, bu da bu aileler için yeterli bir miktar olmalıdır.

Mumci-i Ulyâ mahallesinde ikamet etmekte olan iki hânenin muhtemelen 60 kile ürün veren toplam 15 samarlık toprağı vardı²⁹. Buna göre bu iki hâne, bir yıllık ihtiyaçlarını giderebileceğı gibi, önemli bir miktar ürünü başka amaçlarla kullanabilecektir. Murad Paşa mahallesinde ikamet etmekte olan üç hânenin muhtemelen 56 kile ürün veren toplam 14 samar toprağı bulunmaktaydı. Bu hânelerden birinin ise yalnızca 10 kot arazisi bulunmaktaydı³⁰. Ancak kot cinsinden arazi sahibi olan bir hânenin ürün miktarının dört kileden düşük olması hasebiyle geçinebilmesi için muhtemelen bir miktar daha ürün satın alacaktır.

Müderriş Efendi mahallesindeki 6 hânedan bir tanesi 5 samar 2 kot, bir tanesi 5.5 samar 4 kot, diğer dört hane ise toplam 23 samar toprak sahibiydi³¹. Bu hânelerden ilkinin elde ettiği ürün miktarı 20.5 kile olup, hane sahibinin bir yıllık ihtiyacını karşılayabilmesi mümkündür. Bunun yanında diğer hanenin 22.5 kile ürün alabileceğı ve bunun da ihtiyacını rahatlıkla karşılayabileceğı göz önünde bulundurulabilir. Diğer dört hanenin elde ettiği ürün miktarı yaklaşık 92 kiledir. Buradan hâne başına ortalama 23 kile ürün düşmektedir ki, bu hânelerin de rahatlıkla geçinebilecek düzeyde gelire sahip oldukları söylenebilir.

Namervânlı Camii mahallesinde oturmakta olan iki hânedan birinin 1 samar 11 kot, diğerinin 1 samar 4 kot arazisi vardı³². Buna göre bu hânelerden birincisinin yaklaşık 6.5 kile, ikincisinin 5 kile ürün elde etmekte olduğu görülmektedir. Şeyhler mahallesinde bulunan iki hânedan birinin 6 samar ve 5 kot, diğerinin 9 samar arazisi

²⁸ BOA, *TmtD*, nr. 6871, s. 3-20.

²⁹ BOA, *TmtD*, nr. 6852, s. 2-6.

³⁰ BOA, *TmtD*, nr. 6896, s. 11.

³¹ BOA, *TmtD*, nr. 6890, s. 2-11.

³² BOA, *TmtD*, nr. 6865, s. 2-5.

olduğu anlaşılmaktaydı³³. Bu hânelerden her ikisinin de rahat bir geçim seviyesinde olduklarını söylemek mümkündür. Topçuoğlu mahallesinde yaşayan üç hanenin 34 kile ürün verebilecek toplam 8.5 samar toprağı bulunmaktaydı³⁴. Dolayısıyla bu ürünün söz konusu bu üç hâne için yeterli bir miktar olmadığı da düşünülebilir.

ila 20 birim arasında kalan samar veya kot cinsinden işletmelerin şehirdeki miktarının oldukça az olduğu anlaşılmaktaydı. Çırçır mahallesinde oturmakta olan bir hânenin muhtemelen 64 kile ürün veren 16 samar arazisi bulunmaktaydı³⁵. Erzurum mahallesinde bulunan bir hâne 12 kile yani yaklaşık 3 samar veya 48 kot'a tekabül eden bir araziye sahipti³⁶.

Gez mahallesinde bulunan 6 haneden bir tanesinin 15, diğer beş hanenin ise toplam 72.5 samar toprağı mevcuttu³⁷. Buna göre, toplam 350 kile ürün alınan bu arazilerden hane başına ortalama 58.33 kile ürün düşmektedir. Bu ürün hânelerin ihtiyacını karşılayacağı gibi, bir kısmının ticarî maksatlarla kullanılması da mümkün olacaktır. Habib Efendi-i Ulyâ mahallesinde bir hanenin 17 samar yaklaşık 68 kile ürün veren bir arazisi bulunmaktaydı³⁸. İve Yoncalık-ı Süflâ mahallelerinde bulunan birer hanenin 12'şer kotluk yani 3'er kile ürün aldıkları ve ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek araziye sahip oldukları da görülmekteydi³⁹.

Şehirde kot veya samar cinsinde 21 ila 30 birim arasında kalan toprakların bulunduğu mahalle, Müderris Efendi mahallesiydi. Müderris Efendi mahallesindeki bir hânenin 22 kot, muhtemelen 5 kile ürün alınan bir arazisi bulunmaktaydı. Ortalama beş kişilik nüfusa sahip olan bir hanenin yılda 15 kile ürün sarfettiği düşünülürse, bu hânenin bir yıllık ürün açığının yaklaşık 10 kile olduğu ortaya çıkmaktadır.

³³ BOA, *TmtD*, nr. 6858, s. 2-6.

³⁴ BOA, *TmtD*, nr. 6859, s. 3-10.

³⁵ BOA, *TmtD*, nr. 6860.

³⁶ BOA, *TmtD*, nr. 6891, s. 2.

³⁷ BOA, *TmtD*, nr. 6884.

³⁸ BOA, *TmtD*, nr. 6886, s. 6.

³⁹ BOA, *TmtD*, nr. 6880, s. 2-6.

Nitekim, Erzurum şehrindeki mahalleler içinde geniş ölçekli üretime elverişli toprakların sadece Erzurum mahallesinde olduğu anlaşılmaktaydı. Geri kalan topraklar yeterli üretime imkân veremeyecek şekilde dağınık bir yapıya sahipti. Şehirde miktarı en fazla olan topraklar "imalat-ı cesime" tipindeki topraklar olup, bu toprakların tamamı dönüm olarak ifade edilmekteydi. Gerekenden çok az olduğu anlaşılan "imalat-ı mutavassıta" tipindeki arazilerin belli mahallelerde toplanması ve geneli ifade etmemesi toprak dağılımındaki ifrat ve tefriti göstermekteydi. Ancak "imalat-ı sağire" denilen ve 1 ila 10 dönüm arasında kalan topraklar ise önemli bir yekûn tutmamakla birlikte, hemen hemen her mahallede belirli bir miktar arazi bulunmaktaydı. Şehirde, kıt'a cinsinden ifade edilen toprakların ne tür ürünler verdiği hakkında her hangi bir ifadeye rastlanılamamış olması, bu konuda yorum yapılmasını imkansız hale getirmektedir. Kot ve samar olarak belirtilen arazilerden alınan ürün miktarı göz önüne alındığında, şehirdeki hanelerin bir kısmının kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek ürüne sahip oldukları; diğer bir kısım hane sahibinin ise bu ürünün bir bölümünü ticarî maksatlarla tasarruf edebilecek durumda olduğu görülmektedir.

Bu değerlendirmeden çıkan bir başka sonuç ise, şehirdeki 3190 hânenin %95.20'sine tekabül eden 3037 hânenin tamamı topraksız olmasıydı. Bu topraksız hânelerin %81.04'ünü müslümanlar, %18.96'sını ise gayrimüslimler teşkil etmekteydi. Buna karşılık, şehirde yalnızca 153 hânenin toprak sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Tamamı müslüman olan bu toprak sahibi hanelerin şehir nüfusunu oluşturan 3190 hâneye oranı ise %4.19 civarındadır⁴⁰.

B. YETİŞTİRİLEN ÜRÜNLER

Erzurum Vilayeti'nde, buğday, arpa, darı, nohud, çavdar, patates, ceviz, elma, armud, kiraz, vişne, dut, ayva, kavun, karpuz, badem, fındık, bakla, fasulye, zeytin, , soğan, duhan çerviş vs. mahsüllerin yetiştirildiği muhtemeldir⁴¹. Geç tarihli bir

⁴⁰ Bkz. Tablo XXVI/1-2, s. 91-92.

⁴¹ *Salnâme-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1288, s. 154.

Erzurum Vilayet Salnâmesinde yukarıdaki ürünler hakkında verilen bilgilere dayanarak bu ürünlerin bir kısmının şehir genelinde yetiştirilmekte olduğu söylenebilir. Ancak bizim araştırmalarımıza konu olan *Temettüat defterleri* nde yaptığımız incelemelerden şehirde iki cins ürünün yetiştirildiği tespit olunmuştur. Bu ürünler hinta (buğday) ve şaîr (arpa) dir⁴².

Tablo XXVII/1
Yetiştirilen Hububatın Miktarları

Hububat	Kot
Hinta (Buğday)	54
Şaîr (Arpa)	106.5
Toplam	160.5

Şehirdeki hanelerden bir kısmına ait kayıtlarda rastladığımız bu iki ürünün toplam miktarı 160.5 kottur. Şehirden öşr toplanmak suretiyle tespit edilen bu ürünün %33.64'ü buğday, %66.35'i ise arpaydı⁴³. Bu ürünün mahallelere göre dağılımından ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo XXVII/2
Hububatın Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Hinta (Buğday)		Şaîr (Arpa)
	Kot	Samar	Kot
Çırçır	8		13
Gez	8.5	1	16.5
Habib Efendi-i Ulya	14.5		42.5
Murad Paşa			8
Müderriş Efendi	15		15.5
Namervanlı Camii	5 (kıyye)		
Topçuoğlu	3		3
Zağracı Ali Ağa			8
Toplam	54	1	106.5

⁴² Bkz. Tablo XXVII/1, s. 93.

⁴³ Bkz. Tablo XXVII/2, s. 93.

Çırçır mahallesinde yetiştirilen buğday, şehirde yetiştirilen bütün ürünün yaklaşık %14.81'ini, arpa ise %12.20'sini teşkil etmekteydi. Gez mahallesinde yetiştirilen buğday tüm ürünün %15.74'ünü, arpa ise %15.49'unu meydana getirmekteydi. Habib Efendi-i Ulyâ mahallesinde üretilen buğday bütün ürünün yaklaşık %26.85'ini, arpa ise %39.90'ını oluşturuyordu. Murad Paşa mahallesinde yalnızca arpa üretilmekteydi. Bu mahalleden elde edilen arpa, şehirdeki arpa mahsülünün %7.51'ini temin etmekteydi. Müderris Efendi mahallesi, buğdayın %27.77'sini, arpanın ise %14.55'ini; Namervanlı Camii mahallesi, buğdayın sadece %9.25'ini sağlamakta olup, aynı mahalleden arpa mahsülü ise alınmamış olduğu anlaşılmaktadır. Topçuoğlu mahallesinde bütün buğdayın %5.55'i, arpanın ise %2.81'i yetiştirilmişti. Zağracı Ali Ağa mahallesinden yalnızca 8 kot arpa ürünü alınmış olup, bu miktar ise genel arpanın sadece %7.51'ini teşkil etmektedir.

Şehirde yetiştirilen arpa ve buğday ürünlerinin tamamı hâne sahiplerinin bir senede vermiş oldukları öşr vergisinden alınmıştır. Tanzimat döneminde öşr vergisinin %10 üzerinden alındığı⁴⁴ göz önünde bulundurulursa, mahallelerde yetiştirilen buğday ve arpa miktarlarında bir düzenleme yapmamız mümkün gözükmemektedir.

Buna göre 1260/1844 tarihinde Çırçır mahallesinde 80 kot buğday, 130 kot arpa; Gez mahallesinde 85 kot buğday, 165 kot arpa; Habib Efendi-i Ulyâ mahallesinde 145 kot buğday ve 425 kot arpa; Murad Paşa mahallesinde 80 kot arpa; Müderris Efendi mahallesinde 150 kot buğday ve 155 kot arpa; Namervanlı Camii mahallesinde 50 kıyye buğday, Topçuoğlu'nda 30 kot buğday ve 30 kot arpa ve Zağracı Ali Ağa mahallesinde sadece 80 kot arpanın üretildiği anlaşılmaktadır. Buna göre şehirden 1260 tarihinde elde edilen bütün mahsülün 540 kot buğday ve 1065 kot arpa olduğu meydana çıkmaktadır.

⁴⁴ 17 Cemaziye'l-ahir 1256 (15 Ağustos 1840) tarihinde yazılan bir arzuhale verilen cevapta: 'Tanzimât-ı Hayriyye usûlünce mahsulattan aynı olarak alınan onda bir vergi miktarının Rumeli'deki gibi demet usulüne çevrilmek istenmesinin reddedildiği ve kesin emir gereği Anadolu'da onda bir usulünün icrâsına dikkat edilmesine karar verildiği belirtilmektedir (BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 21774).

C. HAYVANCILIK

Tarımın hakim olduğu sanayî öncesi ekonomilerde bir çeşit birikmiş servet niteliğini taşıyan hayvancılık⁴⁵, Şehirdeki gelir kaynaklarından elde edilen bir yıllık toplam hasılatın çok küçük bir miktarını teşkil etmekteydi. Diğer bir ifadeyle, şehirde ticarî gelir kaynağı olmaktan uzak olan hayvan yetiştiriciliğinin, hane sahiplerinin geçimine yönelik olduğu anlaşılmaktadır⁴⁶. Esasen yakın zamanlara kadar hayvancılık açısından önemli merkezlerden biri olan Erzurum'da⁴⁷, incelediğimiz dönem için, hayvan yetiştiriciliğinin yetersiz olması, arazinin darlığı, yerleşik hayatın önem kazanması ve gelir seviyesinin düşük olmasına bağlanabilir⁴⁸. Ticarî hayattaki kısmi canlılığın etkileri, hemen tamamı meslek sahibi olan ve küçük sanayii kesiminde çalışan gayrimüslim haneler üzerinde görülmekteydi.

1260/1844 yılında şehirdeki 42 mahallede, büyük baş hayvanların çoğunluğunu oluşturan ineklerin sayısı 1500 adetti. Küçük baş hayvanlar arasında çoğunluğa sahip olan ve ağnam olarak isimlendirilen koyunlar ise 1256 adetti. Keçiler ise 72 adetti. Büyük baş hayvanlar arasında potansiyel bir güç ve besin kaynağı olarak önemli bir yer tutması gereken câmûslar sadece 152 taneydi. Şehirde beslenen hayvanların bir bölümü taşımacılıkta kullanılmaktaydı. Bu hayvanların büyük bir kısmını merkepler meydana getirmekteydi. Geriye kalan hayvanlar şehirdeki büyük ve küçük baş hayvanların yavrularını, kısırlarını ve erkeklerini meydana getirmekteydi. Bu hayvanlar kara sığır

⁴⁵ Güran, *Tarım Ekonomisi*, s. 258.

⁴⁶ Şevket Pamuk, zamanın Erzurum Sancağı hakkında bilgi verirken, *tarımın halkın geçimine yönelik olduğunu, hayvancılığın ise uzak pazarları hedef aldığını* ileri sürmektedir (*Aynı eser*, s. 121). Mustafa Akdağ ise, "iklimin kurak olduğu ve doğal afetlerin bolca görüldüğü Anadolu'da, emniyete alınmadığı sürece pek de güvenilir olmayan toprak ürünlerine nazaran, hayvan ürünleri Türk halkı için ikinci bir geçim kaynağı olarak önemini korumaktadır" şeklinde benzer bir ifade kullanmak suretiyle meseleyi biraz daha genelleştirmiştir (bkz. *Aynı eser*, s. 164). Fakat bu ifadeler şehir merkezi için geçerli olmadığı gibi tarımdan daha önemli bir gelir potansiyeline sahip olan hayvancılığın ancak halkın ihtiyaçlarının giderilecek seviyede kaldığı gözlenmektedir.

⁴⁷ Ramazan Özey, "Fırat-Karasu Kaynakları Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Sosyo-Ekonomik Sorunları ve Çözüm Yolları - Erzurum Merkez İlçesi ve Çevresi", *AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, Erzurum 1990, s. 213-214.

⁴⁸ Tefvik Güran, Osmanlı İmparatorluğu'nda çok yaygın bir faaliyet olan hayvancılığın gelişmemesini beş önemli faktöre dayandırıyor. Bu faktörlerden birincisi hastalıklar, ikincisi vergi sistemindeki düzensizlik, üçüncüsü doğurgan hayvanların kesilmesi, dördüncüsü bakımlı mera, çayır ve yaylakların bulunmayışı, beşincisi nüfus artışının toprakları tarlalara dönüştürmesidir (Güran, *Aynı eser*, s. 265-266).

ineği⁴⁹, keçi, koyun, manda, mozik⁵⁰, tiftik, beygir, buzağı, cemel, camus ineği⁵¹, dişi düve, dişi yavru manda, dölsüz inek, dölsüz kısarak, dölsüz manda, dölsüz merkep, düve, ekreş, esb, hımar, kıl keçi, kısır inek, kısarak, kuzu, oğlak, öküz, tay, tosun, erkek merkep olmak üzere tamamı 3.661 adetti⁵². Buna göre esasen aynı cinsi temsil eden ancak farklı isimler altında toplanmış olan hayvanları bir araya getirdiğimizde ineklerin sayısı yaklaşık olarak 1511, koyunların sayısı ortalama 1300 ve merkeplerin sayısı ise 118 adeti bulmaktaydı.

Hayvanların şehirdeki cemaatlere göre dağılımı şöyledir: Tamamı 3.661 adet olan hayvanların 191 tanesi Ermenilere, 33 tanesi Katoliklere ve geriye kalanlar ise Müslümanlara aitti⁵³. Buna göre şehirdeki hayvanların %4.64'i gayrimüslimlerin, %95.36'sı ise müslümanların idi. Bu hayvanların miktar olarak mahallelere dağılımı ise şöyleydi:

Hayvanların adeti bakımından yoğunluk olarak %1 ve bu oranın altında kalan mahalleler; Abdurrahman Ağa, Bakırcı, Çortanoğlu, Çukur, Derviş Ağa, Feyziye, Habib Efendi-i Ulyâ, Kâbe Mescidi ve Zağracı Ali Ağa mahallesinin olduğu anlaşılmaktaydı.

Yoğunluğun %1 ila 2 arasında olduğu mahaller; Cami-i Kebir, Hacı Cum'a, Hanım Hamamı, Kasım Paşa, Kırmacı, Köse Ömer Ağa, Lala Mustafa Paşa, Mumci-i Süflâ, Namervânlı Camii, Şeyh Emir ve Yoncalık-ı Süflâ mahalleleriydi.

⁴⁹ Taşıma işlerinde ve tarımda çekme gücünden faydalanılan Karasığır diğer bir adıyla Öküz, pazarlarda yüksek değerler biçilen bir hayvandır (Bkz. Akdağ, *Aynı eser*, s. 164).

⁵⁰ Karadenizin doğusunda sıkça rastlanan ve az süt veren, daha çok eti için beslenen bir inek cinsidir. Bölgesel adı "Moziga Sığır"dır.

⁵¹ Su sığırı olarak tanımlanan camuslar tarımda çekme gücünden faydalanılan bir hayvandır (bkz. Akdağ, *Aynı yer*).

⁵² Bkz. Tablo XXVIII, s. 97; 1261-62 tarihine ait Temettüat defterlerinden tespit edilebildiğimiz kadarıyla 3.661 adet olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık 1288/1871 tarihine ait bir kaynak, Erzurum sancağında 30.100 öküz, 5944 manda, 3195 mozik, 26.800 inek, 10.422 kısarak, 4.387 tay vs. bulunmakta olduğunu belirtmektedir (Bkz. *Salnâme-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1299, s. 156).

⁵³ Bkz. Tablo XXIX/1-2-3, s. 98-99-100.

Tablo XXVIII
Erzurum Şehrinde Bulunan
Hayvan Adeti

Sağman	Gayri Sağman	Hayvanat	Adet (Re's)
"		Ağnam (Koyun)	1256
"		Boz (Koyun)	8
"		Camuş	152
"		Ganem (Koyun)	44
"		İnek	1500
"		Kara Sığır İneği	10
"		Keçi	72
"		Koyun	16
"		Manda	45
"		Mozik	14
"		Tiftik	32
"	"	Bargir	36
"	"	Boz Ağnam (Koyun)	40
"	"	Buzağı	6
"	"	Camal	13
"	"	Camuş İneği	2
"	"	Dişi Düğe	14
"	"	Dişi Yavru Manda	1
"	"	Dölsüz İnek	2
"	"	Dölsüz Kısarak	1
"	"	Dölsüz Manda	9
"	"	Dölsüz Merkep	15
"	"	Düğe	4
"	"	Ekreş	2
"	"	Esb	13
"	"	Hayvan	5
"	"	Hımar	25
"	"	Kıl Keçi	49
"	"	Kısır İnek	1
"	"	Kısarak	13
"	"	Kuzu	74
"	"	Merkep	76
"	"	Müzek	7
"	"	Oğlak	48
"	"	Öktüz	50
"	"	Tay	2
"	"	Tosun	3
"	"	Zükür Merkep	1
	"	Toplam	3661

Tablo XXIX/1
Mahallelerdeki Hayvanatın Dağılımı

MAHALLELER	Cemaat	SAĞMAN							Kısrak	Esb	Zükür Kıl Keçi	Dölsüz Merkep	Ekre ş
		İnek	Ağnam	Çamuş	Manca	Müzek	Keçi	Re's					
Abdurrahman Ağa	İsl.	7	17	1									
Ali Paşa	Erm.	41	17			9	2	1					
Ali Paşa	İsl.	66	52	10			1		1				
Bakırcı	İsl.	4	5		2								
Boyahane	İsl.	4	-	4	-	-	-	-					
Çağferiye	İsl.	51	32	1	6		8	1					
Cami-i Kebir	İsl.	31		7									
Cedid	İsl.	61	48			2	4						
Çırçır	İsl.	27	61	5			5						
Çortanoğlu	İsl.	6		1									
Çukur	İsl.	2	6	2									
Derviş Ağa	İsl.	5		2									
Emin Kurbi	İsl.	42	48	7			3						
Emin Kurbi	Erm.	23				1		1					
Erzurum	Ahl.	3	75	1			4	2	1	49	1	2	
Erzurum	Ktl.	24	4			1							
Fezyiye	İsl.	12	4	2									
Gez	İsl.	123	38		7		5						
Habib Efendi-i Ulyâ	İsl.	19	9	1			2						
Habib Efendi-i Suf	İsl.	44	35	2				1					
Hacı Cuma	İsl.	20	20		4		2						
Hanım Hamamı	İsl.	15	22	3			4						
Hasan Hasri	İsl.	83	72		12		7						
Kabe Mescidi	İsl.	6			1								
Kadana	İsl.	58	31	7				1	1				
Kasım Paşa	Ahl.	28	37	3			2						
Kavak	İsl.	21	67	4			5						
Kırmacı	İsl.	5											
Köse Ömer Ağa	İsl.	17	23		4								
Lala Mustafa Paşa	İsl.	14	12	5	2		6		1				
Mumci-i Süflâ	İsl.	32		6									
Mumci-i Süflâ	Erm.	11	10	3		3							
Mumci-i Ulyâ	İsl.	36	21	7				1					
Mumci-i Ulyâ	Erm.	16	18	3									
Murad Paşa	İsl.	61	85	6	1		12						
Müderris Efendi	İsl.	53	23	5									
Namervanlı Camii	İsl.	20	18	10			7	1					
Sultan Melik	İsl.	38	53	2	1		2		1				
Şeyh Emir	İsl.	21	17	4			1						
Şeyhler	İsl.	50	91	7	6	2		4	4		4		
Topçuoğlu	İsl.	83	62	16			6	1					
Topçuoğlu	Erm.	1											
Üveys Efendi	İsl.	54	33	6									
Vanî Efendi	İsl.	64	99	3	8						10		
Yeğen Ağa	İsl.	43	43	3					1				
Yeğen Ağa	Erm.	4											
Yoncalık-ı Süflâ	İsl.	28	12	3	2				3				
Zağracı Ali Ağa	İsl.	23			1			1					
Toplam		1500	1256	152	45	14	72	13	13	49	15	2	

Tablo XXIX/2
Mahallelerdeki Hayvanların Dağılımı

MAHALLELER	Sığıman													
	Kara Sığır	Tiftik	Boz	Koyun	Ganem	Hınar	Oküz	Merkep	Müzek	Dışı	Erkek	Dışı Yavru	Deisuz	Kısarak
Ce.	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Düğe	Re's	Re's	Re's	Re's
Ali Paşa	isl.				19						1			
Ali Paşa	Erm												4	
Caferiye	Isl.				9					2				
Cami-i Kebir	isl.				2			15		2				
Çirçir	Isl.				2		10							
Emin Kurbi	Erm.													
Erzurum	Ahl.	10	32	8							1			
Erzurum	Ktl				4									
Gez	Isl.						8		1					
Hasan Basri	Isl.									5			2	
Kâbe Mescidi	Isl.						4							
Kadana	Isl.									1				
Kasım Paşa	isl.						4							
Lala Mustafa Paşa	Isl.													
Mumci-i Süflâ	Erm.				8									
Murad Paşa	Isl.													
Müdermis Efendi	Isl.						10							
Sultan Melik	isl.						2	28	3	1	1			
Şeyhler	isl.						2	4			5			
Yeni Efendi	Isl.						10	14		3	1	1	3	1
Yeğen Ağa	Isl.													
Yoncalık-ı Süflâ	Isl.													
Toplam		10	32	8	16	44	50	76	7	14	13	1	9	1

Tablo XXIX/3
Mahallelerdeki Hayvanatın Dağılımı

MAHALLELER	Bargir		Kuzu		Tay		Camal		Boz Ağnam		Diğe		Dölsüz İnek		Hayvan		Tosun		Camuş İneği		Buzacı		Oğlak		
	Cem.	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	
Ca'feriye	İsl.																								
Çirçir	İsl.																								
Erzurum	Ahl.																								
Hasan Basri	İsl.																								
Kırmacı	İsl.	36																							
Mumci-i Ulya	İsl.																								
Şeyhler	İsl.																								
Üveys Efendi	İsl.																								
Vani Efendi	İsl.																								
Toplam		36		74	2	13	40	4	5	3	2	6	48	6	2	48	6	2	48	6	2	48	6	48	

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM BAKANLIĞI
DOKUZ AYDIN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ İLHMLER FAKÜLTESİ

Tablo XXX

Şehirde Bulunan Arı Kovanı

Arı Kovanları	
Mahalleler	Adet
Abdurrahman Ağa	7
Ca'feriye	33
Cami-i Kebir	3
Emin Kurbi	2
Erzurum	5
Habib Efendi-i Süflâ	17
Hanım Hamamı-Sivasî	20
Lala Mustafa Paşa	2
Şeyhler	21
Vanî Efendi	20
Yoncalık-ı Süflâ	1
TOPLAM	131

Tabloda görüldüğü gibi mahallelerdeki arı üreticiliği küçük birimlerden oluşmaktadır. Tamamı 131 adet olan arı kovanlarının dağıldığı mahallelerde yaşayan nüfus içinde arı kovanı olan gayrimüslim bulunmamaktaydı. Arı kovanı sahipleri her ne kadar adı geçen mahallelerde oturuyor olsalar da, defterlerde verilen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bu kovanların önemli bir kısmı şehrin dışında bulunmaktaydı. Kovan sahipleri, tahrir esnasında kovanlarını ya şehir dışında bulunan bir köydeki mülkünde bıraktığını veya bu köylerde yaşayan bir yakınına emanet ettiğini beyan etmekteydi.

Şehirde arıcılığın yoğun olarak yapıldığı mahallelerin başında Ca'feriye mahallesi gelmekteydi⁵⁴. İkinci derecede üretim yapan mahalleler Hanım Hamamı ve Vanî Efendi mahalleleriydi. Bu mahallelerin herbirinde yirmişer kovan bulunmaktaydı. Bir arı kovanının senelik hasılatının 5 guruş olduğu göz önünde bulundurulursa arıcılıktan elde edilen gelirin, şehir ekonomisinde önemli bir yer tutmadığı görülmektedir⁵⁵.

⁵⁴ Bkz. Tablo XXX, s. 101.

⁵⁵ Yirminci yüzyıl başlarında Anadolu'da 1.3 milyon, Rumeli'de 0.3 milyon civarında arı kovanı bulunuyordu. Bu yüzyılda bir arı kovanından 4-6 kg. bal, 300-600 gr. balmumu elde edilmekteydi. Bu ürünün satışından çiftçinin bir yılda elde ettiği hasılat kovan başına Anadolu'da 18 kuruş iken Rumeli'de 24 kuruş idi (Güran, *Aynı eser*, s. 263).

Nitekim bütün bu ifadeler, şehirde hayvancılığın önemli bir yekûn tutmadığını göstermektedir. Hane sahiplerinin, her türlü ticarî kaygıdan uzak bir şekilde, topraklarını işlemek ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak için hayvancılık yaptıkları anlaşılmaktadır⁵⁶.

Bölgesel ticarete önemli bir yer tutuyor olması gereken koyun ve benzeri küçük baş hayvanların sayısı ise oldukça az idi. Yaklaşık iki haneye ancak bir koyun düşmekteydi. Önemli bir ihracat malı olan büyük baş hayvanlardan ineklerin durumu da aynıydı. Yine şehir geneline yaydığımızda yaklaşık iki hane başına ancak bir inek düşmekteydi. Şehirdeki ticarî canlılığı devamlı kılmak amacıyla yetiştirilen yük hayvanlarının sayısı ise çok azdı. Taşımacılık daha ziyâde merkeplerle yapılmaktaydı. Uzun yola dayanabilecek yük hayvanlarından cemeller (deve) 13 taneydi. Develerin sayısının bu kadar az olması, bu hayvanların bölge iklimiyle uyşamamış olmasından kaynaklanabilir. Binek hayvanı olarak atların 13 tane olması 3.190 haneli bir şehirde şaşılacak bir durumdur. Ticarî olduğu kadar askerî açıdan da stratejik bir konuma sahip olan Erzurum'da bu rakamdan çok daha fazla at bulunması gerekirdi.

⁵⁶ Buna rağmen Erzurum eyaletinin tamamı göz önüne alındığında "Osmanlı İmparatorluğu'nda çiftçiliğe ağırlık verilen Sivas, Ankara ve Konya gibi vilayetler hayvan ihtiyaçlarını, hayvancılığın gelişmiş olduğu Erzurum Sancağı'ndan temin ediyorlardı" (*Aynı eser*, s. 259).

III.BÖLÜM

İKTİSADÎ DURUM

A. GELİR KAYNAKLARI ve DAĞILIMI

1. Gelir Dağılımı

Incelediğimiz kısa zaman dilimi içinde, bir şehir yerleşim yerinin taşıması gereken en uygun coğrafi konuma sahip olan Erzurum şehri nüfusunda görülen hareketliliğin, ekonomik hayatına pek yansımadağı anlaşılmaktadır.

Coğrafi konumun bir sonucu olarak, şehrin iktisadî gelirine hakim olan unsurlar arasında en önemli yeri muhtelif meslek gelirleri almaktadır. Bu meslekî gelir grupları hayvancılık, kira akarları, ziraat, maaş ve zanaat ile nereden geldiği belli olmayan gelirler yani zuhurat olup, bu kaynakların oranlarını Grafik 3'ten izlemek mümkündür. Gelirlerin gelir kaynakları itibarıyla dağılımına geçmeden, nüfus dağılımına göre şehrin genel gelir düzeyine bir göz atmakta fayda vardır.

Şehirde bulunan haneler üzerinde yapılan inceleme sonucunda, gelir dağılımı açısından on ayrı gurubun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu guruplar arasında hiç bir geliri olmayanlar dışında, 100 ila 800 kuruşa kadar gelir sahibi olanlar yanında, 800 kuruştan fazla geliri olanlara da tesâdüf edilmektedir¹. Şehirde hiç bir gelire sahip olmayan hanelerin hemen hemen tamamının müslümanlara ait olduğu anlaşılmaktadır.

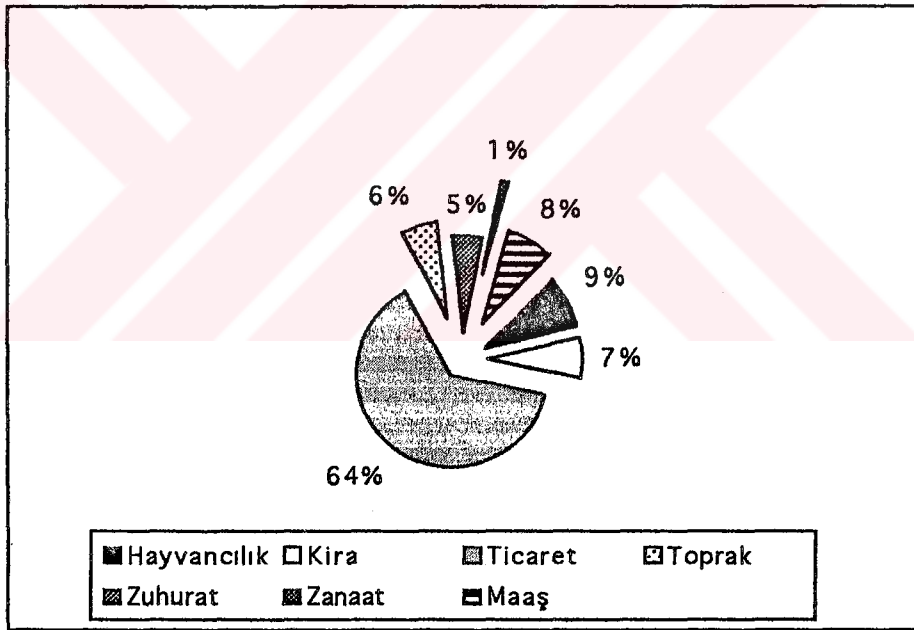
¹ Bkz. Tablo XXXI, s. 104.

Tablo XXXI
Mahallelere Göre Hane Sahiplerinin Gelir Dağılımı
(Guruş Üzerinden Hane Hane Başına Düşen)

MAHALLELER	Gérsüz		1-100		101-200		201-300		301-400		401-500		501-600		601-700		701-800		801+	
	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.	Müsl.	Gayri Müsl.
Abdurrahman Ağa	4		10		44		4		2	10		1	8	4		1	2		1	3
Ali Paşa	11	3	28	35	7		6	15	11	2		5	8	6		1	2		2	
Bakırcı	6	3					6		2			5							1	
Boyahane	1	1	17	1			6	13	11			8	4			2			1	
Çağniye	9	9	19	30			6		2			2	4			1			9	
Cami-i Kebir	23	3	25	23	6	3	15		7	3		5	2			4		1	5	
Cedid	3	11	24	11	5	2	9		7	2		2	3							
Çırpır	3	3							1			1								
Çortanoğlu	3	3	1				2		5			4				1			3	
Cukur	2	8	27	1			2		2			2	4			1			3	
Derviş Ağa	1	1	17	8	10	10	10		6	18		4	2			1			3	
Emin Kurbi	4	4	7	20	22	24	1		3			2	2			1			4	
Ervavun	8	8	7				6		1			4	2			1			2	
Fezliye	5	2					6		7			4	2			1			4	
Gez	14	15	30	15			19		6			5	3			2			5	
Habib Efendi-i Süflâ	8	25	22	25			5		7			2	3			2			3	
Habib Efendi-i Ulya	13	25	11	25			4		3			2	2			2			3	
Hacı Cuma	18	10	18	10			8		1			1	1			1			2	
Hanım Hanımı-Sivaslı	4	3	4	3			3		8			10							2	
Hasan Basrı	15	68	139	68			19		7			2	4			3			4	
Kabe Mescidi	3	6	2	2			2		2			4	1			1			1	
Kasım Paşa (Merkez)	10	7	12	7			2		2			4	4			3			4	
Kadana	12	17	25	17			9		6			2	4			1			4	
Kavak	4	3	6	3			1		3			2	1			1			1	
Kırmacı	1	1	8	1			6		1			2	2			1			2	
Köse Ömer Ağa	4	3	7	3			4		1			2	5						2	
Lala Mustafa Paşa	4	4	4	4			4		8			4	4			1			2	
Lala Mustafa Paşa	9	21	34	21			16		3			3	3			1			2	
Müncü-i Süflâ	4	5	29	5	22	7	13		4	6		4	1			1			2	
Müncü-i Ulya	4	6	39	6	39	6	17		8	8		5	6			2			3	
Murad Paşa	8	20	65	20			17		6			4	4			2			3	
Müderis Efendi	8	32	53	32			13		6			4	2			1			1	
Namervanlı Cami-i Şerif	6	6	3	6	0	0	4		4			2	2			1			2	
Sultan Melik	11	27	64	27			16		3			2	2			1			1	
Seyhler	3	2	10	2			3		3			2	2			2			8	
Şeyh Emir	5	14	9	14			7		2			2	2			3			6	
Topçu Oğlu	7	22	24	22			12		15			5	5			3			6	
Uveys Efendi	13	16	25	16			16		9			1	1			1			4	
Vani Efendi	6	18	47	18			21		6			3	3			1			4	
Yeğen Ağa-Kal'a Derunu* - Ali Paşa	2	15	43	15	33	8	18		9	7		2	4			1			4	
Yoncalık-ı Süflâ	10	6	23	6			12		12			1	1			1			2	
Zağracı Ali Ağa	5	1	11	1			9		4			4	4			1			2	
Toplam	269	16	929	531	230	57	375	152	200	54	103	20	71	5	38	11	26	3	89	6

Bu durumda olanlar şehrin genel nüfusuyla mukayese edildiğinde, müslümanların %8.43'ünün, gayrimüslimlerin %0.50'sinin hiç bir gelir sahibi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre müslüman nüfus içinde hiç bir gelire sahip olamayanların oranı %10.27 iken, hiç bir gelire sahip olmayan gayrimüslimlerin kendi nüfusları arasındaki oranı %2.79 kadardır.

Osmanlı vilayetlerinde Temettüat vergisinin yeniden tespit edilmesi maksadıyla 1844-1845 tarihlerinde gerçekleştirilen Temettüat tahriri ve nüfus sayımına ait nizam-nâmelerde, tüccarın ve esnafın bir yıllık kazancının her yüz kuruşu üzerine isabet eden vergi matrahı göz önüne alındığında, şehir için yukarıda verilen gelir guruplarını 100 kuruşluk dilimlere ayırmak mümkün olacaktır². Ayrıca bu gelir sahiplerini geçim seviyesinin altında gelir sahibi olanlar, vasat yani orta derecede gelir sahibi olanlar ve yüksek derecede gelir sahibi olanlar şeklinde üç ayrı gurup olarak da ayırmak mümkün görünmektedir.

Grafik 3: Kaynaklara Göre Gelir Dağılımı

² Erzurum şehrinden alınan vergi-i mahsusanın tarafımızdan 100 Guruşluk dilimlere ayrılmasının sebebi; Vidin eyaleti dahilinde bulunan Vidin sancağı kazalarına ait temettlat tespit edilirken vergi memurları vergi-i mahsusayı vergi mükellefleri gelirinin her bir yüz kuruşuna isabet eden miktar üzerinden almış olmalarıdır(BOA, *MMJ*, nr. 102).

Şu halde gelir seviyesinin en düşük dilimini oluşturan 1 ila 100 kuruş arasında gelir sahibi müslümanların, 3190 hane olan şehir nüfusu içindeki oranı %16.64 iken; gayrimüslimlerin oranı ise %1.78 kadardır. Bu tasnifte 101 ila 200 kuruş arasında bir gelire sahip olan müslümanlar % 29.12, gayrimüslimler ise %7.21 oranındadır.

Vasatın altında bir gelir dilimini temsil eden 201 ila 300 kuruş arası gelirlere sahip olan müslümanlar oranı %11.75 iken, gayrimüslimlerin oranı %4.76'dır. Fakirlik sınırını aşmış, vasat denebilecek seviyede 301 ila 400 kuruşa kadar gelir sahibi olan gurupları oluşturan müslümanların nüfus oranı %6.26 iken, gayri müslimlerin oranı %1.69'dur. Erzurum şehrinde zengin zümre arasında yer almak şansını yakalamış ve 401 ila 500 kuruş arasında gelire sahip olan müslümanların oranı %3.22, gayrimüslimlerin oranı ise %0.62'dir. Nüfusun üst düzey gelir seviyesini oluşturan sınıflar 500 kuruş ila daha fazla gelir sahibi olanlar tarafından meydana getirilmektedir. Bu sınıflar şöyle sıralanabilir: Bu gurupta 501 ila 600 kuruş geliri olan müslümanların oranı %2.22 iken, gayri müslimler, yüzdeye giremeyecek kadar az bir oranı oluşturmaktadır. Tasnifimizde 601 ila 700 kuruş arasında gelir sahibi olan müslümanların oranı %1.19, gayrimüslimlerin oranı ise %0.34'dür.

Gelir seviyesi 701 ila 800 kuruş düzeyine erişmiş olan ve şehrin eşraf kısmını oluşturduğunu tahmin ettiğimiz hane sahipleri arasında sadece 11 hâne müslümana karşılık 26 hâne gayri müslimin bulunması, şehirdeki ticaret girdilerinin önemli bir kısmının gayrimüslimler elinde olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Şehirde genel nüfus göz önüne alındığında, parasal olarak en yüksek gelirin yine müslümanlara ait olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre şehir nüfusu içinde müslümanlar arasında 800 kuruştan fazla geliri olanların oranı %2.78 iken, gayri müslimlerin oranı ise sadece %0.18'dir. Ancak bu farklılık müslümanların ticarî faaliyetlerinden kaynaklanmamaktadır. Müslümanların devlet görevlisi olması hasebiyle elde ettikleri yüksek geliri, bu farklılaşmada önemli bir rol oynamaktadır. Zenginlik sınırını aşmış nüfus içinde müslümanların oranı %3.40, gayrimüslimlerin oranı ise %1.04'dür.

2. Kaynaklara Göre Gelir Dağılımı

Yukarıda belirttiğimiz gibi şehirdeki gelirlerin kaynak itibarıyla dağılımı ziraat, hayvancılık, ortaklık, esnaf ve ticaret, zuhurat ve kira gelirleri gibi bir kaç çeşitten oluşmaktadır³. Grafik 4'te de görüldüğü gibi bu gelirlerin en büyük kısmını esnaflık ve ticaretten elde edilen gelirler meydana getirmektedir. Bu guruba ait toplam gelirin 553.239.5 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Bu miktar, şehirden bir yılda elde edilen hasılatın yaklaşık %63.82'sini oluşturmaktadır. Gelirin diğer bir kısmını oluşturan ziraat geliri ve topraktan elde edilen kira gelirlerinin yekûnü 52.045.5 kuruş olup bir yıllık hasılatın %6'sını oluşturmaktadır. Ziraat geliri oluşturan guruplardan tarla ziraatinden elde edilen hasılat, yekûn gelirin %3.37'sini meydana getirirken, bağ ve bağçelerden elde edilen gelirlerin oranı sadece %0.51 kadardır. Büyük bir bölümü "müşterek" ziraat faaliyetlerinden hasil olan gelirin oranı ise %0.94 civarındadır.

Defterlerde, ne tür gelirleri içerdiği belirtilmemiş olan ve adına "zuhurat" denilen bir kısım gelirler de kaydedilmiştir. Bu gelirin parasal değeri yaklaşık 45.139 kuruş olup, bir yılda elde edilen toplam gelirin %5.20'sini oluşturmaktadır. Hâne sahiplerinin belirli bir zanaatla uğraşmak suretiyle elde etmiş oldukları gelirin tamamı 9.337 kuruştur. Bu miktar toplam hasılat içinde yaklaşık %1.07'lik bir oran tutmaktadır. Bir diğer gelir kaynağı olan hayvancılığın bir yıllık gayri safi⁴ hasıla içinde %8.89 gibi önemli bir miktarı havi olduğu görülmektedir.

³ Gelirin kaynaklar itibarıyla gelir dağılımı ve bu konudaki yüzdeler için bkz. Tablo XXXII/1-2, s. 108-109.

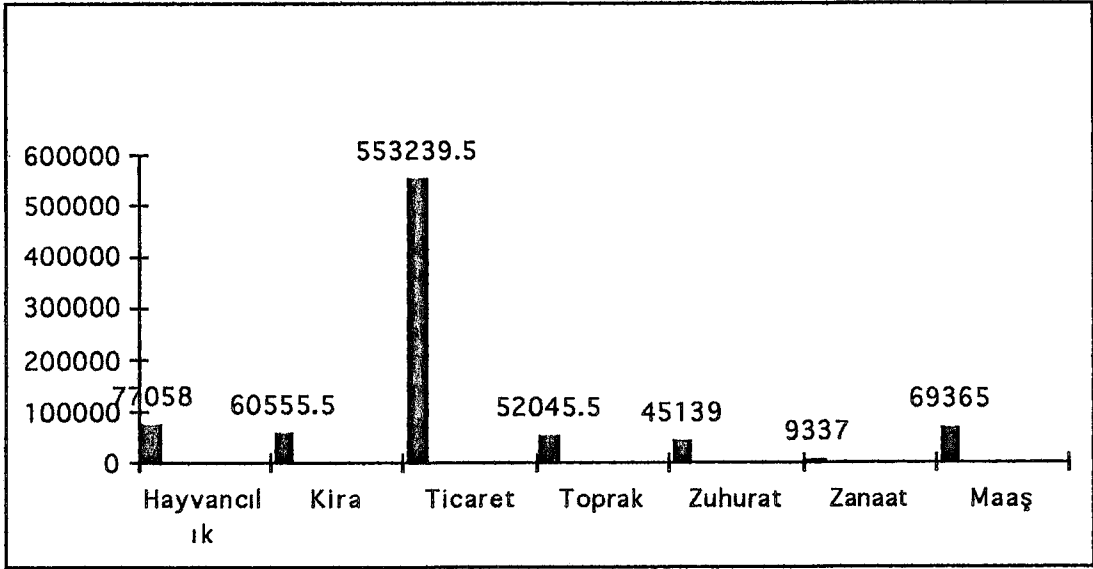
⁴ Tozduman, *Temettülat defterleri* 'nde gösterilen bütün gelirlerin "gayrisafi" olduğunu söylemektedir (bkz. Tozduman, *Aynı tez*, s. 89, dip not 8).

Tablo XXXIII/1
Meslek Guruplarının Elde Ettikleri Gelirlerin Kaynakları İtibarıyla Dağılımı
(Guruş)

Gelir Kaynakları	Ziraat ve Hayvancılıkla Uğraşan Küçük Üreticiler	İnşaat ve Fiziki Güce Dayalı		Küçük Sanayii ve Ticaretle İlgili Esnaf ve Tüccarlar	Görevliler		İşsiz ve Güçsüzler		Toplam
		İşçiler (Her Çeşit işi yapan)	İnşaatçı		Sosyal, Din ve Maarif Sahası	İdarî ve Askerî Sahada	Meslekli Olmayanlar	Diğer (Şeyh, Derviş, Sabi, Kadın, İnce)	
1. Ziraat	1350				644		4770.5		8170
a. Tarla Ziraatı	1039.5	209	1007.5	7643	2095	5045.5	11112.5	1116.5	29268.5
b. Bağ ve Bahçe		628		2192	681		970		4471
2. Hayvancılık	4293	3320	1774	40850.5	2842.5	6453	14942	2583	77058
4. Esnaflık ve Ticaret	18603	44817.5	32102	355296	15244	51171.5	34529	1477	553239.5
5. Zuhurat		4194	1568	170	12924	4427	19991	1865	45139
6. Zanaat	508.5	272		7286.5			405	865	9337
7. Maaş	218	1109	132	12284	12943.5	38530	642.5	3506	69365
8. Kira Gelirleri									
a. Bina Kiralan		1341	1205.5	11077	1673	16731	25639.5	2888.5	60555.5
b. Toprak Kiralan	620.5	707.5		1059	4381	3368			10136
Toplam	26.632.5	56.598	37.889	438.663.5	52.784	126.370	112.502	14.301	866.739.5
10. Kira Giderleri		301	270	3537					4108

Tablo XXXII/2
Meslek Gruplarının Elde Ettikleri Gelirlerin Kaynakları İtibarıyla Dağılımı
(Yüzde)

Gelir Kaynakları	Ziraat ve Hayvancılıkla Uğraşan Küçük Üreticiler	İnşaat ve Fiziki Güce Dayalı		Küçük Sanayii ve Ticaretle İlgili Esnaf ve Tüccarlar	Görevliler			İşsiz ve Güçsüzler		Toplam
		İşçiler	İnşaatçı		Kalfa, Çırak, Şakird, İşçi	Sosyal, Din ve Eğitim Sahası	İdari ve Askerî Sahada	Meslekleri Olmayanlar	Diğer (Şeyh, Derviş, Sabi, Kadın, İane)	
1. Ziraat	5.06			0.32			0.50	4.24		0.94
a. Tarla Ziraatı	3.90	0.36	2.65	1.74			3.99	9.87	7.80	3.37
b. Bağ ve Bahçe		1.10		0.49			1.20	0.86		0.51
2. Hayvancılık	16.11	5.86	4.68	9.31			5.10	13.28	18.06	8.89
4. Esnaflık ve Ticaret	69.85	79.18	84.72	80.99			28.87	30.69	10.32	63.82
5. Zuhurat		7.41	4.13	0.38			3.50	17.76	13.04	5.20
6. Zanaat	1.90	0.48		1.66				0.35	6.04	1.07
7. Maaş	0.81	1.95	0.34	2.80			24.52	0.57	24.51	8.00
8. Kira Gelirleri										
a. Bina Kiraları		2.36	3.18	2.52			3.16	22.79	20.19	6.98
b. Toprak Kiraları	2.32	1.25		0.24			8.29			1.16
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0			100.0	100.0	100.0	100.0
10. Kira Giderleri		7.32	6.57	86.10						100

Grafik 4: Kaynaklara Göre Gelir Dağılımı

Şehirde bulunan görevlilerin vazifelerinden dolayı aldıkları maaştan elde ettikleri gelir, yekûn hasılatın %8'ini oluşturmaktadır. Gelirler arasında önemli bir yer tutan kira gelirleri, hâne reislerinin sahip olduğu dükkân, hâne (menzil), âsîyab (değirmen) ve fırın gibi gayrimenkullerin icara verilmesinden elde edilen gelirleri kapsamaktadır. Bu gelirin tamamı 70.691.5 kuruş olup, yekûn hasılatın %8.15'ini oluşturmaktadır. Kira gelirinin %85.66'sını bina gelirleri oluştururken, yine kira gelirleri içinde toprağın kiralanmasından elde edilen gelir, %14.34'lük bir oranı teşkil etmektedir. Bu iki gelirden bina kiralari bütün hasılat içinde %6.98, toprak kiralari ise %1.16 kadar bir yekûne ulaşmaktadır⁵.

3. Gelir Kaynaklarının Meslek Guruplarına Göre Dağılımı

I. Bölümde bahsetmiş olduğumuz gibi, şehirdeki haneler meslek itibarıyla beş ayrı guruba ayrılmaktadırlar⁶. Burada bu beş meslek grubunun hasılat girdilerini gösteren tabloların da yardımıyla şehirdeki meslek guruplarının hangi kaynaklardan ne kadar gelir girdisi temin ettikleri incelenecektir. Erzurum şehrine ait 42 mahallenin

⁵ Burada bahsi geçen rakamsal miktarlar ve yüzdelik ifadeler için bkz. Tablo XXXII/1-2, s.108- 109.

⁶ Bkz. I. Bölüm, Tablo VII..

Temettuat defterleri nden çıkan sonuçlara göre, 1844 (1260) yılı gayrisafi hasılatının yaklaşık 866.739.5 kuruş olduğu anlaşılmaktadır⁷.

İnceleme alanımızın bir bölümünü teşkil eden meslek guruplarından ziraat ve hayvancılık alanında uğraşanların, şehir genelindeki bir yıllık hasılatı aldıkları pay oranı, %3.07, inşaat ve fizikî güce dayalı mesleklerin aldığı pay oranı %10.89'dir. Bu son gurup içindeki işçilerin aldığı pay oranı %6.52, inşaatçıları ise 4.37 kadardır. Küçük sanayii ve ticaret erbâbının toplam gelirden aldığı pay oranı %50.61 civarındadır. Sosyal alanda faaliyet gösteren meslek dalları yanında, din ve eğitim alanında vazife yapanlar ile bunların dışında bir çok meslek dalını kapsayan müteferrik meslekler gurubu ve (I. Bölümde Tablo VI'de yer alan) görevlilerle aynı gurupta bulunan çeşitli hizmet erbâbının bir yıllık gayrisafi hasıladan aldığı pay %6.08'e tekabül etmektedir. İdarî ve askerî sahada vazife yapan görevlilerin toplam hasılatı aldıkları pay %14.57'ye; şeyh, derviş, kadın, çocuk ve iâne ile geçinenlerden başka adına hiç bir meslek sınıfının kayıtlı olmadığı ancak hayvan, toprak ve emlak gelirleriyle geçinenlerin toplandığı işsiz ve güçsüzler sınıfının hasılatı elde ettiği gelir oranının ise %14.61'e ulaştığı görülmektedir. Bu sınıf içinde mesleksizlerin genel hasılatı aldıkları pay %12.97, "diğer" adı altında topladığımız ikinci bir gurubun elde ettiği gelir miktarının %1.64'lerde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu toplu meslek dallarının birer açılımı olarak aşağıda gurupları içinde bahsedeceğimiz meslek sınıflarının hane miktarları I. bölümdeki Tablo VI'den takip edilebilir.

⁷ Mevcut Temettuat defterlerinin sonunda mahallelerin "mecmu' temettuat" miktarları verilmekte olup, buradan elde ettiğimiz rakamlara göre 42 mahallenin 1260 yılına ait toplam temettuatı 1.000.000 kuruş civarındadır. Fakat muhtemelen defterlerin içinde bulunan sahife ve diğer eksikliklerin veya mahallelerin sonunda kaydedilen toplamın kâtipler tarafından fazla kaydedilmeleri sonucunda ortaya önemli yanlışlıkların çıktığı anlaşılmaktadır. Geneli ifade etmemekle birlikte bu yanlışlıklar hakkında verilebilecek en bariz misal olarak, Yeğen Ağa mahallesi gayrimüslimlerinin kayıtlı bulunduğu defterde gösterilebilir. Defterdeki kayıtlı mahallenin yekûn temettuatı 236.718 kuruştur. Bir kısım sayfaları eksik olan defterde yalnızca 28.560 kuruşun kaydı bulunmaktadır (BOA, *TmD*, nr. 6868). Meselenin ciddiyeti bizi sonraki yıllara ait gelirlerin tespit edilmesine yöneltti. Maliyeden Müdevver tasnifi içinde bulunan ve Erzurum'un varidatını havi olduğu kayıtlı bir kaç defter üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda yukarıda verdiğimiz malumatı doğrular mahiyette bilgiler elde edilmiştir. Bu defterlerden 1286, 1287, 1288, 1289 yıllarını havi genel vergi türlerini kapsayan defter içinde Erzurum Eyaletine ayrılan sütunların tamamen boş bırakıldığı görülmektedir (BOA, *MAD*, nr. 13132); yine 1289 tarihine ait bir başka defterde de aynı duruma rastlanmıştır (BOA, *MAD*, Nr.11239). Bahsi geçen konuda gerekli bilgileri, yine aynı seri içinden 1291 senesine ait Varidat Defteri'nden elde edebiliyoruz. Bu defterden Erzurum'a ait bir yıllık emvâl ve Ağnam gelirinin toplam 657.586 kuruş olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız (BOA, *MAD*, nr. 11210). Defterler arasında bu hususta bilgi veren bir başka deftere de rastlayamadık. Ayrıca başka bir tür kaynaktan Erzurum Eyaleti'nin 1310/1892 senesi "Temettuat" gelirinin 958.314 kuruş olduğu kaydedilmiştir (*Salnâme-i Vilayet-i Erzurum*, Sene 1310, s. 178).

Ziraat ve hayvancılıkla uğraşan küçük üreticilerin tamamı 66 hane olup, bu gurubun yekûn gelir kaynakları içindeki hasılat miktarı 26.632.5 kuruştur⁸. Bu gelirin %8.96'sını oluşturan ziraat gelirlerinin %5.06'sını ziraat türü belirsiz olan gelirler oluşturmaktadır. Geri kalan miktarın % 3.90'ını tarla ziraatinden elde edilen gelirler meydana getirmekte ve bu gruba dahil olanların bağ ve bağçe işleriyle uğraşmadığı anlaşılmaktadır. Ziraat ve hayvancılıkla uğraşan meslek gurublarının gelir kaynakları arasında önemli bir yer işgal eden hayvancılık gelirleri, tüm hasılat içinde %16.11 gibi önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Genel anlamde ziraat ve hayvancılıkla uğraşan bu meslek sınıfının yıllık gelirlerinin %1.98'ini, müşterek ziraaî faaliyetlerin sonucunda elde ettiklerini söylemek mümkündür. Bu meslek gurubunun en önemli gelir kaynağı, yıllık hasılatın %69.85'ini teşkil eden esnaflık ve ticaret gelirleri oluşturmaktadır. Şehirdeki toprağın küçük parçalardan meydana gelmesi ve yetersiz olması bu gurubu oluşturan meslek erbabının, tarıma yönelik faaliyetleri yanında ziraaî ve hayvancılık maksatları taşıyan esnaflık ve ticaret alanlarına yönelmelerine neden olmuştur. Yine bu guruba ait zanaat ve maaş gelirleri, genel hasılatın %2.71'ini meydana getirmektedir. Bu gelirler, meslek erbâbından bir kısmının devlet kurumlarındaki vazifelerinden kaynaklanan kazançları yanında, talî işlerden de elde ettikleri kazançlarından meydana gelmektedir. Ziraat ve hayvancılıkla uğraşanların gelirlerinin bir kısmı ise kira gelirlerinden sağlanmaktadır. Şehirdeki yıllık hasılatın %8.14'ünü oluşturan kira gelirlerinden ziraat ve hayvancılıkla uğraşan küçük üreticilerin aldıkları pay, sadece toprak gelirlerine dayanmakta olup, genel hasılatın %2.32'sine tekabül etmektedir.

Şehirde inşaat sektöründe çalışan ve fizikî güce dayalı işlerle geçimini temin eden meslek guruplarının hane sayısı 462 olup, bu meslek sınıfının bütün kaynaklardan elde ettiği gelirin miktarı 94.587 kuruştur⁹. Bu gurup içindeki meslek erbâbının çoğunluğunu oluşturan ve tamamı 377 hane olan işçilerin, genel hasılatın aldıkları pay 56.598 kuruş olup, bunun %1.46'sını ziraat gelirleri meydana getirmekteydi. Ziraat gelirleri içindeki tarla ziraatından elde edilen gelir, %0.36 gibi çok küçük bir oranı teşkil ederken, bağ ve bağçe ziraatinden elde edilen gelirler %1.10'luk bir miktara tekabül etmektedir. İşçi sınıfının gelirlerinin bir kısmını temin eden hayvancılık gelirleri, yıllık hasılatın %10.54'üne ulaşmaktadır. Fizikî güçleri sayesinde geçimlerini temin eden

⁸ Bu guruba ait meslek adları için bkz. I. Bölüm Tablo VII.

⁹ Bu guruba ait meslek adları için bkz. I. Bölüm Tablo IX.

işçilerin en önemli gelir kaynaklarını, kendi iş alanlarından elde ettikleri esnaflık ve ticarete dayalı gelirler oluşturmakta ve bunların genel hasılatından aldıkları pay %79.18'e ulaşmaktadır. Bir gelir kaynağı olarak zuhurattan, işçi sınıfının elde ettiği gelir, yıllık hasılatın yaklaşık %7.41'ini teşkil etmekteydi. İşçilerin çeşitli işlerden ve devlete ait görevlerden sağladıkları kazanç ise yıllık hasılatın %1.95'ine tekabül etmekteydi. İşçi sınıfının bir yılda elde ettiği kira geliri toplam 2048.5 kuruştur. Bu gelirin %65.46'sını bina kiralari, %34.54'ünü toprak kiralari oluşturmaktaydı. Aynı meslek sınıfı içinde yer alan inşaat sektöründe çalışanların tamamı 85 hane idi. Bunların tüm kaynaklardan elde ettikleri gelirin yıllık hasılat içindeki payı 37.889 kuruştur¹⁰. İşçi sınıfının bir yıllık çalışmalarının karşılığında ziraat sektöründen elde ettikleri gelir sadece tarla ziraatine aitti ve buradan elde edilen gelir genel hasılatın yaklaşık %2.65'lik bir oranı idi. Bunların hayvancılıkla uğraşmaktan sağladıkları gelir miktarı genel hasılat içinde %4.68'lik bir orana ulaşmaktaydı. İşçilerin en çok geliri, esnaflık ve ticaret alanından elde etmekteydiler. Buradan elde edilen gelirin toplam hasılat içindeki payı %84.72 idi.

İnşaat sektöründe çalışanların (keresteci, neccar, nakkaş, taşçı vs.) gelir elde ettikleri bir diğer kaynak ise zuhurat olup bunun hasılat içindeki payı %4.13'dür. Bu sektörde maaş karşılığı elde edilen gelir miktarı çok az bir yekün teşkil etmektedir. 132 kuruş olan bu gelir, meslek erbâbının devlet için yapmış olduğu ikinci bir işten eline geçen miktardır. İnşaat sektöründe çalışanların yıllık hasılat içindeki kira gelirleri, binalardan elde edilmektedir. Bu gelirler yaklaşık %3.18 oranındadır.

Küçük sanayii ve ticaretle uğraşan esnaf ve tüccarların tamamı 1819 hanedir. Bu sınıfın 1844 yılına ait gayrisafi hasılatından aldığı pay 438.663.5 kuruştur. Bu sayı, da bir yıllık gayrisafi hasılatın %50.61'ini teşkil etmektedir. Bu durumda esnaf ve tüccarların, yıllık hasıladan pay alan guruplar arasında en yüksek geliri aldığı anlaşılmaktadır¹¹. Bu meslek sınıflarının elde ettikleri ziraat gelirinin oldukça küçük miktarlardan oluştuğu görülmektedir. Tamamı %2.55'lik bir oranı teşkil etmektedir. Aynı gurubun hayvancılıktan elde ettiği gelir, önemli bir yekün tutmakta olup, bunun yıllık hasılat içindeki oranı %9.31'dir. Bu gelir içinde müşterek kullanılan binalardan elde edilmekte olan hasılat payı %1.52'dir. Küçük sanayii ve ticaret erbâbının en çok gelir

¹⁰ Bu guruba ait meslek adları için bkz. I. Bölüm Tablo VIII.

¹¹ Bu guruba ait meslek adları için bkz. I. Bölüm Tablo X-XVIII arası.

temin ettikleri kaynaklar, yine bizzat içinde oldukları esnaflık ve ticarettir. Bunların gelirleri, gayri safi hasılanın %80.99'unu teşkil etmektedir. Yıllık hasılat içinde pek önemli bir yer işgal etmeyen zuhûrat, zanaat ve maaş gelirlerinin yekûn oranı ise %4.84 kadardır. Bu mesleklere ait gelir kaynaklarından kira gelirlerinin hasılat içindeki miktarı da %2.76'lık bir oranı teşkil etmektedir.

Şehirde mevcut çeşitli hizmet erbâbını, ictimâî, dinî ve maarif alanlarında görev yapmakta olanlar ile hiçbir guruba yerleştirilememiş olan müteferrik meslek mensupları oluşturmaktaydı. Bu meslek gurubunun yekûnunu 489 haneden müteşekkildi¹². Bunların yekûn hasıla içindeki gelir miktarı 52.784 kuruştı. Bu gelirin şehrin yıllık hasıla içindeki oranı %5.16 kadardı. Gelirin yalnızca 2095 kuruşu tarla ziraatından elde edilirken, 681 kuruşu ne tür ürünlerin yetiştirildiği hakkında bilgi verilmemiş olan bağ ve bağçe ziraatine aitti. Çeşitli meslekler icra edenlerin hayvancılıkla da uğraştıkları anlaşılmaktadır. Hayvancılıktan elde edilen gelir 2.842.5 kuruş ile toplam gelirin %5.38'ini oluşturmaktaydı. Bu gurubun her hangi bir şekilde müşterek çalışma alanlarının olmadığı anlaşılmaktadır. Yıllık hasılanın %28.87'sini oluşturan 15244 kuruşluk esnaflık ve ticaret gelirleri yanında, gelir kaynakları içinde büyük bir yekûn teşkil eden zuhurat gelirleri 12.924 kuruş ile bütün hasılatın yaklaşık %24.48'ini oluşturmaktaydı. Çeşitli hizmet erbâbı içinde maaş alan hane reislerinin yekûn hasıla içindeki maaş gelirleri 12.943.5 kuruştı ve bunların genel hası içinde aldıkları pay yaklaşık %24.52 kadardı. Bu maaşın büyük bir kısmını dinî sahada görev yapan imamlar ve maarif sahasında görevli müderrisler almaktaydı. Bu meslek erbâbının önemli bir kısmını da kira gelirleri oluşturmaktaydı. Yekûnü 6.054 kuruş olan kira gelirlerinin %27.63'ünü bina kiralari, %72.37'sini toprak kiralari oluşturmaktaydı.

Şehirde idarî ve askerî sahada görev yapan meslek erbâbının tamamı 221 hâne olup bunların yıllık toplam gelirleri 126.370 kuruştı¹³. Genel hasılatın %14.57'sini oluşturan bu guruba ait gelirin %4.49'u ziraî gelirlerden elde edilmekteydi. Ziraî gelirlerin %3.99'u ise tarla ziraatından sağlanan gelirlerdi. Görevlilerin gelir kaynakları arasında hayvancılık gelirleri %5.10 oranında yer almaktaydı. İdarî ve askerî sahada görev yapan devlet personelinin, esnaflık ve ticaretle uğraşması Osmanlı devlet

¹² Bu guruba ait meslek adları için bkz. I. Bölüm Tablo XIX-XXI arası.

¹³ Bu guruba ait meslek adları için bkz. I. Bölüm Tablo XXII/1-2-3-4.

idaresinin bozulması yıllarında belirgin olarak görünen bir vakı'aydı¹⁴. Erzurum'da görevli idarî ve askerî personel arasında esnaflık yapanların yıllık gelirleri %40.49'luk oran ile önemli bir yekûn oluşturmaktaydı. Bir diğer gelir kaynağı olan zuhûrat gelirleri ise %3.50 kadardı. Görevli meslek erbâbının yaptıkları görev ve hizmet karşılığında maaşlardan elde ettikleri gelirler esnaflık ve ticaretten elde ettikleri gelirlerden az olup yıllık gelirlerinin yaklaşık %30.48'ini teşkil etmekteydi. Bu gurubun bir diğer önemli gelir kaynağının kira gelirleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelirin yıllık hasılat içindeki oranı %15.89 olup, bunun %13.23'ünü bina gelirleri, %2.66'sını ise toprak gelirlerinin oluşturduğu görülmektedir.

Şehirde gelir sahibi gurupların sonuncusu olan "meslekleri olmayanlar" ın toplam mevcudu 354 hane¹⁵ olup, bu gurubun bir senede elde ettiği gelir 126.803 kuruştur. Meslekleri olmayanların gelirlerini iki gurupta inceleyebiliriz. "Mesleksizler" olarak ayırdığımız birinci guruba dahil olan hanelerin yıllık gelirleri 112.502 kuruştur. Bu miktar iki guruba ait yıllık gelirlerin yaklaşık %89.42'sini oluşturmaktaydı. İkinci gurubu meydana getiren ve "diğer" adı altında toplanan şeyh, derviş, sabi, kadın ve iane ile geçinenler yekûn gelir içinde %10.58 oranında pay almaktaydı. Mesleksizlerin önemli gelir kaynaklarından biri ise hayvancılıktı. Bu kaynaktan sağlanan gelir, toplam hasılanın %13.28'ini oluşturmaktaydı. Ziraat ile de uğraştığı anlaşılan bu gurubun ziraat gelirlerinin miktarı %14.97 kadardı. Bu miktarın yaklaşık %4.24'ü, faaliyet türü belli olmayan ziraat gelirlerdi. Gelirin %9.87'sini tarla ziraatı, %0.86'sını bağ ve bağçe gelirleri temin etmekteydi. Bu guruba dahil hane sahiplerinin bir mesleği olmamasına rağmen, şu veya bu şekilde esnaflık ve ticaret gelirlerinin olduğu anlaşılmaktadır¹⁶. Mesleksizler gurubunun esnaflıktan ve ticarî faaliyetlerden elde ettikleri gelir, yıllık hasılatın %30.69'unu oluşturmaktaydı. Gelir kaynaklarından biri olan zuhurat ise yıllık gelirin %17.76'sını teşkil etmekteydi. Zanaat ve maaştan¹⁷ elde edilen gelirler ise çok fazla değildi. Gelir kaynakları içinde en önemli miktarı oluşturan kira gelirleri,

¹⁴ Raymond'un Cezayir ocağı hakkında verdiği hiciv yüklü bir şarkının sözleri aslında Osmanlı devletinin son yüzyıllarındaki bir gerçeğin altını çizmek için yeterliydi. "Seyredelim orduyu, bir çarşı, bir pazar... Reçel tüccarı olmuş askerlerin, yada yoğurt satarlar... Askerlerin bakkal olmuş... Bil bunu padişahım" (*Aynı eser*, s. 40-41).

¹⁵ Bu guruba ait meslek adları için bkz. I. Bölüm Tablo XXIII.

¹⁶ Mesleksizler gurubu bu ticarî faaliyetlerine rağmen defterlerde her hangi bir meslek ile kaydedilmemişlerdir.

¹⁷ Bu tür gelirler hane sahiplerinin akrabalarından birine ait olabileceği gibi, kendisinin devletle ilişkili her hangi bir işten kazandığı küçük birikimler de olabilmektedir.

mesleksizlerin esas geçim kaynağı mahiyetini taşımaktadır. Bu gelir kaynağının tamamını oluşturan bina kiralari, yıllık hasılat içinde %22.79'luk bir miktarı oluşturmaktaydı.

Meslekleri olmayanlar gurubunun ikinci kısmını oluşturan "diğer" gurubunun önemli bir gelir kaynağı olan hayvancılık, yıllık gelir içinde %18.06 gibi önemli bir miktarı teşkil etmekteydi. Bu gelirlerin bir diğer kısmını oluşturan maaş gelirleri ise %24.51 kadardı. Bina kiralarından elde edilen kira gelirlerinin %20.19 oranında olduğu görülmektedir. Bu guruba ait yıllık gelirlerin %13.04'ü zuhûrat, %10.32'si esnaflık ve ticaret, %6.04'ü ise zanaattan elde edilen gelirlerdi.

Sonuç olarak, Erzurum'da mütemekkin hane sahiplerinden bir mesleğe mensup olanların başında gelen "esnaf ve tüccarlar", "inşaatçı ve işçiler" ve "görevliler", yıllık gelirlerinin hemen hemen % 75'e yakın bölümünü sahip oldukları mesleklerden elde etmekteydiler. Ziraat ve hayvancılıkla uğraşan üreticiler, meslek gelirleri dışında, gelirlerinin %55.13'ünü esnaflık ve ticaretten, geri kalanı hayvancılık ve kira gelirlerinden sağlamaktaydılar. İşçi ve inşaatçılar, meslekleri dışında kalan gelirleri, ziraat, hayvancılık ve kiradan; küçük sanayii ve ticaretle uğraşan esnaf ve tüccarlar ise, meslekleri dışında en önemli gelirleri hayvancılık ve kiradan; "çeşitli hizmet erbâbı" ise gelirlerinin önemli kısmını zuhurattan elde etmekteydiler. Bu arada resmi görevlilerin meslekleri üzerinden elde ettikleri gelirler, esnaflık ve ticaretten sağladıkları gelirden düşük kalmıştır. "Meslekleri olmayanlar" ın önemli gelirleri arasında hayvancılık ve kira gelirleri ön sırayı almaktaydı.

B. GELİR KAYNAKLARININ MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

1. Ziraî Kaynaklardan Elde Edilen Gelirler

Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi şehirde 251.5 samar, 84 kot ve 192.5 kıt'a, 886.5 dönüm arazi bulunmaktadır¹⁸. Ziraate elverişli veya elverişsiz tüm topraklardan elde edilen gelirin tamamı 55.564.5 kuruştur. Bunun %36.30'unu tarla gelirleri oluşturmaktadır. Bu gelirin 14.200 kuruşu mevrû tarlalardan, 105 kuruşu gayrimevrû tarlalardan, 5.866 kuruşu ise cinsi belli olmayan tarlalardan elde edilmektedir. Gelirin %7.14'ünü bostanlıklar oluşturmaktadır. Muhtemelen hayvanların kışın ihtiyacı duyduğu otlukların temin edildiği alanların veya mera olarak kullanılacak çayırların bu hasılat içindeki miktarı 5.960 kuruştur. Bu miktar, ziraat gelirinin yaklaşık %10.72'sini meydana getirmektedir. Tımar ve zeâmet olarak belirtilmiş topraklardan elde edilen gelir ise 10.000 kuruş ile yekûn gelirin %17.99'unu teşkil etmektedir. Bu gelirin %50'si zeâmet şeklinde tasarruf olunan topraklardan, %50'si ise tımar olarak kullanılan topraklardan elde edilmekteydi. Ziraatden elde edilen gelirler 9.917.5 kuruş olup, şehir genelinde elde edilen hasılatın %17.84'ünü meydana getirmektedir. Bu gelirlerin sadece 6.828.5 kuruşu müşterek ziraatden elde edilen gelirlerdir. Bağlık alanlardan ve çehrilik alanlardan elde edilen hasılat gelirinin yekûn 4.786 kuruştur. Bu gelir bütün toprak hasılatının %8.61'ini oluşturmaktadır. Şehirden elde edilen gelirin 200 kuruşu iyi cins bir hayvan yiyeceği olan yoncalık alanlardan, 110 kuruşu ise bir adet çiftlik hissesinden elde edilmektedir. Müşterek çayır ve tarlalardan sağlanan hasılatın tamamı 450 kuruştur. Bu gelir yekûn hasılatın yaklaşık %0.80'ini meydana getirmektedir.

Bu gelirin mahallelere göre dağılımına gelince: Şehirde en az ziraî gelire sahip olan mahalleler sırasıyla Feyziye ve Abdurrahman Ağa mahalleleridir. Abdurrahman Ağa mahallesinin sağladığı hasılat, tarla gelirlerinin %3.23'ünü teşkil eder. Bu gelir yekûn toprak gelirinin sadece %0.34'ünü karşılamaktadır. Buna mukabil en yüksek ziraî gelirin sağlandığı mahalle ise Gez mahallesidir. Mahallenin mevrû tarla ziraatinden temin ettiği gelirin oranı %35.80'dir. Gez mahallesi, tarla hasılatının %25.55'ini,

¹⁸ Toprakların mahalleleri ilgilendiren miktarları için bkz. II. Bölüm Tablo XXVI/1-2.

müşterek ziraatin ise yaklaşık %96.26'sını sağlamaktadır. Mahalleler arasında ziraate elverişli topraklar yönünden en çok çeşide sahip olan mahalle Erzurum mahallesidir. Bu mahalle sakinlerine ait ekilebilir toprakları oluşturan "mezru tarla" lar ile "gayri mezru" adı altında kaydedilmiş olup muhtemelen nadasa bırakılmış veya kıraç olan toprakların bütün tarlalar içindeki oranı %4.87'yi bulmaktadır. Bir kısmı müşterek kullanılan, mera veya kışlık ot ihtiyacının karşılandığı çayırlar ile yine kaliteli ot yetiştirilen "yoncalık" alanların tamamından Erzurum mahallesinin aldığı pay, ziraî gelirlerin yaklaşık %12.82'sini oluşturmaktadır. Tamamı Erzurum mahallesine ait olan ve ekonomik değer taşıyan ürünlerin elde edildiğini zannettiğimiz bağlık ve çehrilik arazilerden sağlanan gelirin yekün hasılat içindeki oranı %8.61'i bulmaktadır. Hasan Basri mahallesi, mezru tarlalardan sağlanan hasılatın %3.48'ini, hangi ürünlerin yetiştirildiği belirtilmemiş tarlalardan elde edilen gelirin %1.27'sini, türü belli olmayan ziraatın %69.05'ini, bostanların ise %25.18'ini sağlamaktadır. Yoncalık-ı süflâ mahallesindeki çayırlardan temin edilen hasılat, topraktan elde edilen hasılatın yaklaşık %25.67'sini teşkil etmektedir. Diğer mahalleler arasında Habib Efendi-i Ulyâ mahallesi mezru tarla hasılatının %12.89'unu, Müderris Efendi mahallesi aynı gelirin % 8.79'unu meydana getirir. Buna karşılık Caferiye mahallesi, çayırılık alanlardan elde edilen gelirin %43.62'sini karşılamaktadır.

Bu konuda belirtilebilecek belki en önemli husus, şehirdeki mahallelerin ziraî topraklardan elde ettiği gelirin en önemli kısmının, mevrû yani işlenebilir nitelikte olan tarlalardan sağlanmakta olmasıdır. Şehrin geneline yayılmış olan bu tarla gelirleri, mahallelerin ikinci derecede önemli toprak gelirlerini oluşturmaktadır¹⁹. Bütün toprak gelirlerinden şehir genelinde hane başına yaklaşık 17.41 kuruş düşmektedir. Şehir nüfusundan ziraatle uğraşmayan gayrimüslimler çıkarıldığında geri kalan nüfusu oluşturan müslümanların ziraatten elde ettikleri pay hane başına yaklaşık 21.25 kuruştur.

¹⁹ Diğer mahallelerin topraktan elde edilen hasılat miktarları için bkz. Tablo XXXIII, s. 119.

Tablo XXXIII
Ziraat Hasılat ve Toprak Kirasından Elde Edilen Gelirinin Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Cemsaat	Mezru-u		Tarla		Bostan	Çayır	Mezruat	Ziraat	Zeaet*		İştiraken	Bağ	Yoncalık	Çiftlik	Müşterek	Bağ	Çeltik
		Hasılat	İcaresi	Hasılat	İcaresi					Hasılat	Hasıl							
Abdurrahman Ağa	İsl			190														
Ali Paşa	İsl			670														
Carifnye	İsl			490														
Çayır	İsl	756				700												
Çukur	İsl	60																
Emin Kurbi	İsl			550														
Ezurum	Ahl																	
Fezaye	İsl	587	105			1000												
Gez	İsl	5084																
Habib Efendi-i Süfla	İsl			300														
Habib Efendi-i Ulya	İsl	1830		170		750												
Hann Hamamı	İsl			130														
Hasan Basri	İsl	494.5		75		1000												
Köse Ömer Ağa	İsl	70		100														
Lala Mustafa Paşa	İsl			400														
Munc-i Süfla	İsl	460																
Munc-i Ulya	İsl	875																
Murad Paşa	İsl	810																
Müderis Efendi	İsl	1249.5																
Namervanî Camii	İsl	260																
Sultan Melik	İsl	100		507														
Seyh Emir	İsl	750																
Seyhler	İsl	490																
Topçu Oğlu	İsl																	
Uveys Efendi	İsl																	
Vani Efendi	İsl																	
Yeğen Ağa	İsl			300														
Yoncalık-i Süfla	İsl	60		880														
Zağracı Ali Ağa	İsl	264		300														
TOPLAM	-	14.200	105	5.866	3.970	5.960	135	2.984	10.000	6.828.5	745	200	110	300	150	2.901	1.140	

2. Hayvanlardan Elde Edilen Gelirin Mahallelere Göre Dağılımı

Şehirde bulunan hayvanlar 3.661 adet olup²⁰, bunlardan elde edilen yıllık hasılat 77.058 kuruştur²¹. Grafik 5'te de detaylı bir şekilde belirtildiği gibi bu gelirin %58.12'si sağman ineklerden, %19.08'i sağman koyunlardan²², %1.24'ü sağman moziklerden, %10.94'ü sağman camuşlardan, %3.65'i sağman mandalardan ve %0.96'sı sağman keçilerden elde edilmekteydi. Sağman kara sığır ineği, sağman tiftik gibi hayvanların tamamının hasılat içindeki oranı ise %0.38 kadardı. Bir yük hayvanı olan bargirlerden elde edilen hasılatın yekûn hayvancılık gelirleri içindeki oranı %1.97'dir.

Diğer hayvanlardan sağlanan gelirler sırasıyla şöyledir: Cemelden sağlanan gelirler 1300 kuruş, kıl keçi gelirleri 92 kuruş, merkep gelirleri 680 kuruş ve kısrağ gelirleri ise 720 kuruştur. Ayrıca 131 adet arı kovanından elde edilen hasılatın miktarı ise 649 kuruştur²³.

Erzurum şehrindeki hayvanlardan elde edilen hasılatın mahallelere göre dağılımı ise şöyledir: Abdurrahman Ağa mahallesindeki hayvanlardan elde edilen hasılatın yekûnü 444 kuruştur. Bu miktar şehir genelindeki hayvanlardan elde edilen gelirin sadece %0.57'sini oluşturmaktadır. Abdurrahman Ağa mahallesinde sağman ineklerden %40.54, ağnamlardan ise %45.94 oranında gelir sağlanmıştı. Ali Paşa mahallesinde hayvanlardan elde edilen 5484 kuruşluk gelir, şehir genelinde elde edilen yıllık hasılatın yaklaşık %7.11'ini oluşturmaktadır. Bu hasılatın %40.33'ünü meydana getiren 2.212 kuruş, mahallede yaşayan ermenilere aittir. Geri kalan hasılatın yaklaşık %59.66'sını teşkil eden 3.272 kuruş ise müslümanlara aittir. Ali Paşa mahallesi sakinleri, hayvanlardan sağlanan gelirin %35.75'ini sağman ineklerden, %11.39'unu

²⁰ Şehirde bulunan hayvanların adetleri hakkında bkz. II. Bölüm Tablo XXVIII.

²¹ Şehirdeki hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen hasılat için bkz. Tablo XXXIV/1, s. 121.

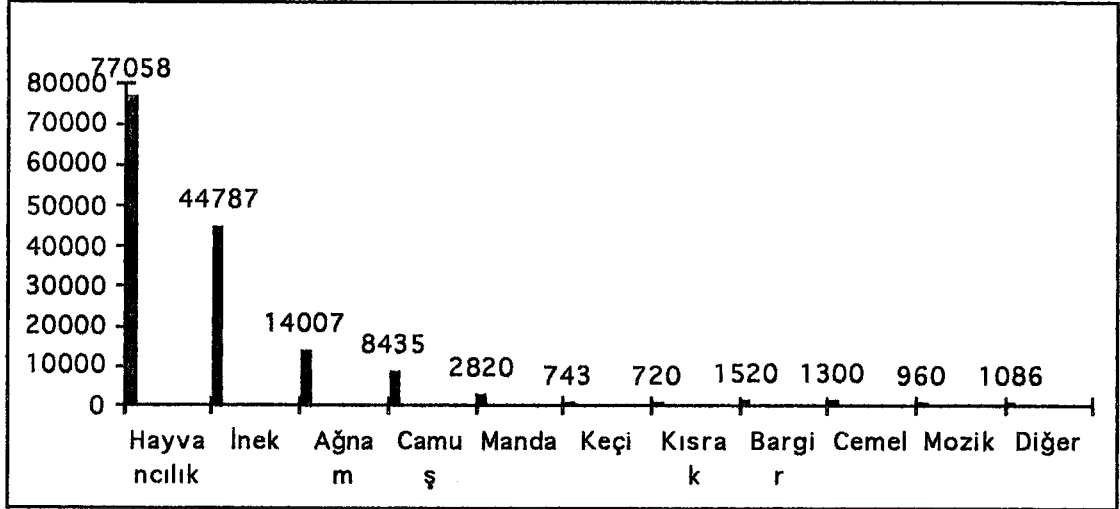
²² Sağman koyunların hasılat yüzdesine defterlerde aynı manaya gelen fakat farklı şekilde yazılmış olan koyun cinslerinden elde edilen hasılat da dahil edilmiştir. Koyunların farklı isimleri hakkında bkz. Tablo XXXIV/1, s. 121.

²³ Şehirdeki arı kovanlarının mahallelere göre dağılımı hakkında bkz. Tablo XXXIV/2, s. 125.

Tablo XXXIV/1
Şehirdeki Hayvansat Hasılatının Mahalelere Göre Dağılımı

MAHALLELER	Cemaat	SAGMAN																
		Inek	Ağnam	Müzek	Karasığiri inçe	Tiftik	Boz	Koyun	Gazam	Camuş	Manda	Keçi	Balgır	Camal	Boz Ağnam	Kıl Keçi	Merkep	Kısrak
		Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat
Abdurrahman Ağa	Isl.	180	204	540					60									60
Ali Paşa	Erm.	1230	204						222									
Ali Paşa	Isl.	1980	612															
Bakırcı	Isl.	120		240														
Boyhane	Isl.	120																
Çarfiye	Isl.	1530	384															
Cami-i Kebir	Is-Re	840																
Cedit	Isl.	1770	576	120														
Çarçır	Isl.	810	722															
Çortanoğlu	Isl.	180																
Çukur	Isl.	60	72															
Deriş Ağa	Isl.	150																
Emîn Kurbi	Isl.	1260	520															
Emîn Kurbi	Erm.	690		60					24				1300	40	92		60	
Erzurum	Ahl.	90	347															
Erzurum	Kül.	720	40	60				216		12								
Fezayle	Isl.	390	48															
Gez	Isl.	3690	456					96										
Hamam Ham-Sivasi	Isl.	450	264															
Habib Efendi-i Süf	Isl.	1350	420															
Habib Efendi-i Uly	Isl.	570	132															
Hacı Cuma	Isl.	600	240															
Hasan Basri	Isl.	2490	864															
Kâbe Mescidi	Isl.	180																
Kadana	Isl.	1740	372															
Kasım Paşa	Aha.	840	444	240														
Kavak	Isl.	630	804															
Kırmacı	Isl.	150																
Köse Omer Ağa	Isl.	510	276															
Lala Mustafa Paşa	Isl.	390	144															
Murad Paşa	Isl.	1830	1008															
Müdens Efendi	Isl.	1590	280															
Müncü-i Süflâ	Isl.	960																
Müncü-i Süflâ	Erm.	330	120	180					96									
Müncü-i Süflâ	Isl.	1080	252															
Müncü-i Süflâ	Erm.	480	216	180														
Namer Cami-i Şer.	Isl.	600	216															
Sultan Melik	Isl.	1140	636															
Şeyh Emir	Isl.	700	168															
Şeyhler	Isl.	1400	912															
Şeyhler	Isl.	2490	828															
Topçuoğlu	Isl.	30	326															
Topçuoğlu	Erm.	30																
Uveys Efendi	Isl.	1620																
Vanî Efendi	Isl.	1920	1188					60										
Yegen Ağa	Isl.	1260	480															
Yegen Ağa	Erm.	120																
Yoncalık-ı Süflâ	Erm.	840	144															
Zağracı Ali Ağa	Isl.	690																
Toplam		44790	14007	960	80	216	12	176	470	8435	2820	743	1520	1300	92	680	720	

sağman ağnamlardan, %11.17'sini camuşlardan elde etmektedir. Sağman keçilerden elde edilen hasılatın yekûnu ise 80 kuruştur.

Grafik 5: Şehirdeki Hayvan Hasılatının Dağılımı (Kuruş)

Bakırcı mahallesinin hayvanlardan elde ettiği yıllık gelirin tamamı 300 kuruştur. Bu miktar şehir genelinde elde edilen hasılatın yaklaşık %0.39'unu oluşturmaktadır. Mahalle sakinlerinin sağman ineklerden elde ettiği yıllık hasılat, bir senede hayvanlardan elde edilen gelirin %40'ını, sağman mandalardan elde edilen ise %60'ını meydana getirmektedir.

Caferiye mahallesinde bir yılda hayvanlardan sağlanan gelir 1964 kuruştur. Bu gelir sağman ineklerden elde edilen gelire ait şehir ortalamasının yaklaşık %4.38'ine tekabül etmektedir. Mahalleye ait hasılatın büyük bölümü sağman ineklerden elde edilmektedir. Bu gelir mahalleye ait bütün birimlerden temin edilen yıllık hasılatın yaklaşık %77.90'ını meydana getirmektedir. Gelirin geri kalan kısmının %19.55'i sağman koyunlardan, %2.44'ü ise sağman keçilerden sağlanmaktadır. Cami-i Kebir, Cedit ve Çırçır mahallesine ait hayvancılıktan elde edilen gelirin yekûnu 5700 kuruştur. Bu gelir, şehirden elde edilen hayvancılık gelirlerinin %7.39'unu oluşturmaktaydı. Gelirin %22.94'ü Cami-i Kebir mahallesine, %43.69'u Cedit mahallesine, %33.42'si ise Çırçır mahallesine aitti. Bu üç mahalleye ait gelirin büyük bir bölümü sağman ineklerden ve sağman koyunlardan temin edilmekteydi. Bu mahallelerde sağman

ineklerden bir yılda elde edilen hasılat, bütün hayvanlardan elde edilen hasılatın %60'ıdır. Aynı mahallelerdeki sağman koyunlardan elde edilen hasılatın oranı ise %22.77 olup, geri kalan miktarı oluşturan sağman müzek, camuş ve keçilerden sağlanan hasılatın oranı ise %17.23'tür.

Mahallelerden Çortanoğlu, Çukur, Derviş Ağa ve Eminkurbi mahallelerinde bulunan müslümanların bir yılda hayvanlardan elde ettikleri gelirin tamamı 3.780 kuruştur. Bu miktar şehir genelinde hayvancılıktan elde edilen gelirin yaklaşık %4.90'nunu oluşturmaktaydı. Gelirin 2340 kuruşluk kısmını oluşturan sağman ineklerin mahallelere ait hasılat içindeki oranı yaklaşık %61.90, koyunların oranı %15.66, camuşların oranı %15.87, keçilerin oranı ise %2.75 kadardı. Eminkurbi mahallesinde yaşayan ermeni milletinin bir yıl içinde hayvanlardan elde ettiği gelir, bütün bu mahallelere ait gelirin %22.06'sını oluşturmaktaydı. Eminkurbi mahallesindeki ermenilerin bu gelirin %92.80'ini sağman inek, müzek ve ganemden; %7.19'unu ise kısıraklardan temin etmekteydiler. Mahalleler arasında hayvanlardan sağlanan gelirin çeşitliliği bakımından en kalabalık mahalleyi Erzurum mahallesi meydana getirmekteydi. Toplam 3037 kuruş gelir temin edilen mahalle, şehir genelinde hayvanlardan elde edilen gelirin yaklaşık %3.94'ünü karşılamaktadır. Bu gelirin tamamına yakını, mahallede meskûn müslümanlara aittir.

Şehirde yaşayan ve sadece Erzurum mahallesinde bulunan katolik milletinin bu gelirden aldıkları payın oranı %27'dir. Feyziye, Gez, Hanım Hamamı ve Sivasî mahalleleri ile Hasan Basri, Hacı Cuma, Habib Efendi-i Ulyâ ve Süflâ mahallelerine ait yıllık gelir 14.220 kuruştur. Bu miktar, şehir genelinde elde edilen yıllık gelirin yaklaşık %18.45'idi. Gelirin önemli bir kesimini oluşturan sağman ineklerden sağlanan hasılat, adı geçen mahallelerin hayvancılıktan kazandıkları gelirin yaklaşık %67.08'ini karşılamaktadır. Hayvanlardan sağlanan gelirlerin geri kalanının %17.04'ünü sağman ağnamlar, %5.06'sını sağman camuşlar, %8.43'ünü sağman mandalar ve %1.26'sını ise sağman keçilerden elde edilen kazançlar oluşturmaktadır. Kısıraklardan elde ettikleri hasılatın yekünü ise 60 kuruştur.

Kâbe Mescidi, Kadana, Kasım Paşa, Kırmacı, Köse Ömer Ağa, Lala Mustafa Paşa, Murad Paşa ve Müderris Efendi mahallelerinin tamamından elde edilen bir yıllık

hayvancılık gelirleri 15.188 kuruş olup, bu gelir şehirdeki hayvancılık faaliyetlerinden temin edilen gelirin %19.70'ini teşkil etmekteydi. Bu gelirin büyük bir kısmının meydana gelmesinde rol oynayan sağman ineklerin gelir içindeki payı yaklaşık %51.75 idi. Aynı şekilde sağman ağnamların payı ise yaklaşık olarak %21.91 oranındaydı. Mahallelerin bir yıllık hayvancılık gelirlerinin bir diğer önemli bölümünü meydana getiren camusların hasılat içindeki payı %10.27, bu hayvanların dişileri olan mandalardan elde edilen gelirin oranı %2.76, keçilerden elde edilen gelirin oranı ise 200 kuruş civarındadır. Sağman hayvanların dışında kalan ve bir yük hayvanı olan bargirlerin geliri 1520 kuruş olup, şehir genelinde hayvancılıktan bir yılda elde edilen gelirin sadece %10'unu oluşturmaktaydı.

Mumci-i Ulyâ ve Mumci-i Süflâ mahallelerinde meskûn müslüman ve gayrimüslimlerin hayvanlardan elde ettiği 4854 kuruş, şehir genelinde hayvancılıktan elde edilen gelirin yaklaşık %6.29'unu meydana getirmektedir. Bu gelirin %65.01'i müslümanlara, geri kalan %34.99'u ise ermenilere aittir. Mahallelere ait hasılatın %58.71'i sağman ineklerden, %12.11'i koyunlardan %7.41'i müzeklerden ve %18.54'ü ise camuslardan elde edilmekteydi. Mahallelerden Namervanlı Camii, Sultan Melik, Şeyh Emir, Şeyhler ve Topçuoğlu mahallelerinde bir yılda elde edilen hayvancılık geliri, 12.416 kuruştü. Bu gelir, hayvancılık gelirlerinin yaklaşık %16.11'ini teşkil etmekteydi. Bu mahallelerin, hayvanlardan temin ettiği gelirlerin %51.22'sini sağman inekler, %22.22'sini sağman ağnamlar, %18.84'ünü sağman camuşlar, %3.18'ini sağman manda ve keçiler, %4.02'sini ise merkep ve kısraklar karşılamaktaydı.

Yeğen Ağa mahallesinin bir yılda hayvanlardan sağladığı 3040 kuruş gelir, şehir genelinde hayvancılıktan elde edilen hasılatın %3.94'ünü karşılamaktadır. Bu gelirin %94.73'ü müslümanalara, geri kalan 120 kuruş ise mahallede meskûn ermeni milletine aittir. Tamamı sağman hayvanlara ait olan gelirin %74.34'ünü inekler, %15.78'ini koyunlar ve %5.92'sini ise camuşlar karşılamışlardır. 1844 yılında Mahallelerden Üveys Efendi, Vanî Efendi, Yoncalık-ı Süflâ ve Zağracı Ali Ağa'nın hayvancılıktan elde ettikleri 8.808 kuruş gelir, şehir genelinde aynı yıl hayvanlardan elde edilen gelirlerin yaklaşık %11.43'ünü teşkil etmektedir. Bu gelirlerin mahalle genelinde taksimine gelince: Bu dört mahallenin sağman ineklerden elde ettiği gelirlerin oranı,

mezkûr mahallelerin hayvanlardan temin ettiği yıllık gelirin %58.76'sını, koyunlardan elde edilen gelirler %18.82'sini, koyun, câmûs ve mandadan elde edilen gelirler ise yaklaşık %21.79 civarındadır. Geri kalan 60 kuruş ise gayri sağman kısırdan elde edilmiştir.

Tablo XXXIV/2

Arı Kovanlarından Elde Edilen Hasılat

Arı Kovanları	
Mahalleler	Hasılat
Abdurrahman Ağa	35
Ca'feriye	130
Cami-i Kcibir	24
Emin Kurbi	5
Erzurum	50
Habib Efendi-i Süflâ	85
Hanım Hamamı-Sivasî	100
Lala Mustafa Paşa	10
Şeyhler	105
Vanî Efendi	100
Yoncalık-ı Süflâ	5
TOPLAM	649

Tablo XXXIV/2'den anlaşılacağı üzere on bir mahallede yapılan arıcılık faaliyetlerinden elde edilen hasılatın yekünü 649 kuruştur. Bu miktar yukarıda bahsettiğimiz hayvancılık gelirleri arasına dahil edilmemiş, farklı bir iktisadî faaliyet olarak görüldüğünden, bahis dışında bırakılmıştır. Bu gelirin tamamı müslümanlara aitti. Arıcılıktan elde edilen gelirin mahallelere göre dağılımı şöyledir:

Abdurrahman Ağa yekûn hasılatın %5.39'unu, Caferiye %20.03'ünü, Cami-i Kcibir %3.69'unu, Erzurum %7.70'ini, Habib Efendi-i Süflâ %13.09'unu, Hanım Hamamı ve Vanî Efendi %15.40'ını ve Şeyhler %16.17'sini karşılamaktadır.

Şehirde beslenmekte olan hayvanların her birinin yıllık hasılatı ise şöyledir: Şehir genelinde sağman ineklerin beherinden elde edilen bir yıllık hasılat 30 kuruş, kâtiplerin boz (1 kuruş), boz ağnam (1 kuruş), ganem (ortalama 11.15 kuruş), koyun (12 kuruş) şeklinde çeşitli isimler altında yazdıkları koyunların her birinin bir yılda verdikleri üründen elde edilen hasılat ortalama 10.43 kuruştur, müzekten 60 kuruş, kara sığırdan 10 kuruş, tiftikten ortalama 6.75 kuruş, camuştan ortalama 41.44 kuruş, keçiden 6.77 kuruş, mandadan 61.88 kuruş elde edilmektedir. Sağman hayvanların dışında kalan ve yük hayvanı olan bargirden 9.57 kuruş, cemelden 100 kuruş, kıl keçiden 1.87 kuruş, kısraktan 37.33 ve merkeplerin beherinden 4.12 kuruş gelir elde edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Şehirde çok kısıtlı imkânlarla yapılan arıcılıktan kovan başına 5 kuruş hasılat alındığı görülmektedir²⁴.

3. Esnaflık-Ticaret, Zuhurat, Sanat ve Maaş Gelirlerinin Dağılımı

Şehirden elde edilen yıllık gelirin en önemli kısmını oluşturan esnaflık, ticaret, zuhurat, zanaat ve maaş gelirlerinin toplamı 677080.5 kuruş olup, bu da bütün gelirlerin yaklaşık %78.11'ini meydana getirmekteydi²⁵. Buna göre şehirden elde edilen gelirlerin %63.82'sini esnaflık ve ticaret gelirleri, %5.20'sini nereden geldiği belirsiz olup defterlerde zuhurat olarak kaydedilen gelirler, %8'ini devletin faaliyet gösterdiği alanlardaki vazifelerden doğan maaşlar ve %1.07'sini ise meslek erbabının kendi zanaatından elde ettiği gelirler oluşturmaktaydı. Defterlerde hane sahiplerine açılan kısımlarda, hane sahibinin kardeşleri veya evlatlarına ait kazançlar Tablo XXXV'te "ticaret" gelirleri kısmına dahil edilmiştir.

Bu gelirin mahallelere göre dağılımına gelince: Şehirde en fazla temettüat geliri Hasan Basri mahallesinde yaşayan müslümanlara aittir. Bu mahallenin geliri şehir genelinde yaklaşık % 5.03 oranındadır. Buna nazaran ticarî faaliyetlerden elde edilen gelirlere bakıldığında, Hasan Basri mahallesinde meskün müslüman ahalinin geliri, Ali Paşa mahallesinde iskan edilmiş ermeni milletinden sonra ikinci sırada gelmektedir. Ali Paşa mahallesinde ikamet etmekte olan ermenilerin sahip olduğu ticarî gelirler, şehirden

²⁴ Mahallelere göre hayvan başına düşen hasılatın miktarı Ek-2 'teki dökümanlarda ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

²⁵ 1260/1844 yılında şehirden elde edilen gelirler hakkında bkz. Tablo XXXV, s. 127.

Tablo XXXV
1844-1845 Yılında Mahallelerden
Elde Edilen Hasılat
(Guruş)

Mahalleler	Toplam Temettu	Hayvan	Kıra	Ticaret	Toprak	Zuuhurat	Zanaat	Maas
Abdurrahman Ağa	10957	479	1103	4045	190			5140
Ali Paşa-Ermeni	39332	2272	100	36960				
Ali Paşa İslam	29812	3108	2280	21244	670	1720	790	
Bakırcı-İslam	6445	300	250	5095				800
Boyahane-İslam	8210	300	560	1350				6000
Caferiye-İslam	31838	2653	2601.5	18897	2236.5	800		4650
Camii Kebir-İslam	9117	1202	485	7250		80	100	
Cedid-Ermeni	7440		120	7320				
Cedid İslam	24354	2558	406	21010		380		
Çırçır Ermeni	2400			2400				
Çırçır İslam	12187	1948	370	7202	756	100	1811	
Çortanoğlu İslam	2690	240		2450				
Çukur İslam	12022	252	2120		1550	200		7900
Derviş Ağa-İslam	12945	300		9645				3000
Emin Kurbi-İslam	18840	2285	2075	12460	550	1290		180
Emin Kurbi -Ermeni	37414	834	400	35720		460		
Erzurum -Ahali	12306	2197	1070		7858		480	701
Erzurum -Katolik	11554	940	8810	1804				
Feyziye-İslam	4873	558	610	3150	30	115		410
Gez -İslam	26849	4546	185	11740	9418			960
Habib Efendi-i Süflâ-İslam	10773	2065	1280	5800	300	514	419	395
Habib Efendi-i Ulyâ-İslam	11007.5	654	1370	3705	2750.5	200	70	2258
Hacı Cuma-İslam	7637	1088		6549				
Hanım Hamamı Mescid-İs.	12054	866	288	8250	130	2240		280
Hasan Basri-İslam	43618.5	4132	1276	33545	3609.5	896	100	60
Kâbe Mescidi-İslam	3170	300		2720			150	
Kadana-İslam	23832	2592	2250	15390	60			3540
Kal'a Derunu -Ermeni	1700		100	1600				
Kanyolu Ali Paşa- Rum	2680			2680				
Kasım Paşa-İslam	9265	1480	550	5925		300		1010
Kavak-İslam	4600	1744	240	1646			870	100
Köse Ömer Ağa-İslam	8702	1026	110	7246	170	150		
Kırmacı-İslam	4870	1670		3200				
Lala Mustafa Paşa-İslam	9457	1017	850	5300	400	1520		370
Müdderris Efendi-İslam	19796.5	2166	95	16146	1389.5			
Mumci-i Süflâ -Ermeni	17193	846	590	15757				
Mumci-i Süflâ- İslam	16310	1320	200	13470	460	830		30
Mumcu-i Ulyâ -Ahali	35890	1836	7105	19240	6125	1584		
Mumcu-i Ulyâ -Ermeni	12660		940	11720				
Murad Paşa-İslam	32830	3318	530	23056	1724	1562		2640
Namervanlı Cami Şerif-İsl	13840	1516	2694	4620	260	400	150	4200
Sultan Melik-İslam	20840	1972	890	16425	657	700	116	80
Şeyh Emir-İslam	6623	1136	650	3510		100	599	628
Şeyhler-İslam	32527	3107	3637	5458	4785	1500		14040
Topçuoğlu-İslam	33617	4356	1200	23411	900	2550	1200	
Topçuoğlu -Ermeni	6150	30	200	5920				
Üveys Efendi-İslam	20183	2492	2250	14416	55	820		150
Vani Efendi-İslam	32150	3308	4965	16258.5	1827.5	4128	1000	663
Yeğen Ağa -Ermeni	12575	120	150	12305				
Yeğen Ağa -İslam	28560	1920	1580	19388	1030	710	1482	2450
Yoncalık-ı Süflâ-İslam	40184	1199	470	11805	1590	19290		5830
Zağracı Ali Ağa-İslam	9860	810	550	7036	564			900
Toplam	866.739.5	77.058	60.555.5	553.239.5	52.045.5	45.139	9.337	69.365

elde edilen ticarî gelirlerin yaklaşık %6.68'ini, Hasan Basri mahallesinde oturan müslümanların ticarî gelirleri ise bu gelirin yaklaşık %6.06'sını oluşturmaktadır. Ticarî gelirlerden pay almayan mahalle sakinleri genellikle Çukur ve Erzurum mahallelerindeki müslümanlardı. 1350 kuruşluk ticari gelire sahip olan Boyahane mahallesi gibi ticarî gelirleri 5000 kuruşun altında olan mahalleler arasında Abdurrahman Ağa, Bakırcı, Çırçır (mahallesinde meskûn ermeni milleti), Çortanoğlu, Erzurum (mahallesinde oturan katolikler), Feyziye, Kâbe Mescidi, (Kal'a dışındaki ermeni milleti), Kân yolu Ali Paşa (mahallesinde sakin Rum milleti), Kavak, Kırmacı, Namervânî Camii ve Şeyh Emir sayılabilir. Şu veya bu şekilde kazanılmış olan ve zuhûrat olarak kaydedilen gelirlerin yaklaşık %42.73'ü Yoncalık-ı Süflâ mahallesinde yaşayan müslümanlara; %9.14'ü Vanî Efendi mahallesindeki ahaliye; %5.64'ü Topçuoğlu mahallesinde oturan müslümanlara ve %4.96'sı ise Hanım Hamamı Mescidi ve Sivasî mahallesine aitti.

Zanaattan elde edilen gelirlerin %19.39'u Çırçır mahallesindeki müslümanların ve %15.87'si ise Yeğen Ağa mahallesindeki müslümanlarıdır. Zanaat gelirleri 1000 kuruşun üzerinde olan mahalleler arasında Vanî Efendi ve Topçuoğlu mahallesinde yaşayan müslümanları sayabiliriz.

Maaş gelirleri hemen hemen bütün mahallelerde bulunmaktadır. Maaştan elde edilen gelirlerin önemli bir kısmı Şeyhler mahalesinden sağlanmaktadır. %20.24 oranına ulaşan bu mahallenin gelirini 5000 kuruşun üzerinde maaş gelirleri olan mahalleler izlemektedir. Bu mahallelerden Abdurrahman Ağa %7.41, Boyahâne %8.64, Çukur %11.38, Yoncalık-ı Süflâ %8.40 gelir payına sahiptir.

4. Kira Gelirlerinin Dağılımı

Binalardan elde edilen kira gelirleri toplam 60.555.5 kuruş olup bu gelir şehirden elde edilen bir yıllık hasılatın yaklaşık %6.98'ini oluşturmaktadır²⁶. Grafik 6'da da görüldüğü gibi kira gelirleri içinde en büyük payı dükkân kiralari oluşturmaktadır. Buradan gelen gelir, bütün kira gelirlerinin %35.87'sini teşkil etmekteydi. Vanî Efendi mahallesi, 5.550 kuruş dükkân kira gelirleri ile genel kira gelirlerinin yaklaşık

²⁶ Şehirdeki binalardan elde edilen kira gelirleri hakkında bkz. Tablo XXXVI/1-2, s. 129-130.

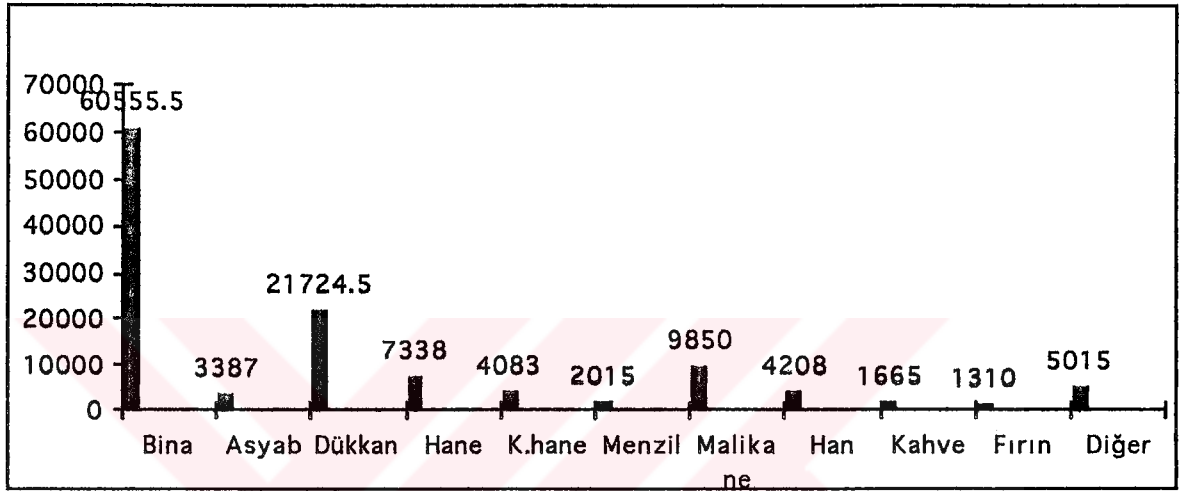
Tablo XXXVI/1
Bina Hasılatının Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Cemazat	Hane	Asyab	Kirahane	Menzil	Dükkan	Vakıf	Maidâne	Muyıtlaplıhane	Oca	Ahur
	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi
Abdurrahman Ağa	İsl			1103							
Ali Paşa	Em	510	200		100	200-530+240					
Ali Paşa	İsl	502				110					
Bakırcı	İsl		1400	50	120	431.5					
Boyhahane	İsl				120	100					
Cefteriyeye	İsl				100	100					
Cami-i Kebir	Em	206			360	250				40	
Cedid	İsl	80		100		270					
Cedid	İsl	40				1400					40
Çarşı	Em			315	360	660+170					40
Çukur	İsl					210					
Erzin Kurbi	Em					250					
Erzin Kurbi	İsl			205		68				100	
Erzurum	Ahl		300			464					
Fezaiye	İsl	245				230+450					50
Gez	İsl	1000	200			500					
Habib Efendi-i Süfla	İsl					740					
Hazım Hanımı	İsl	20				100					
Hassan Basri	İsl	290	200		150	1555					
Kadana	İsl	850				230	250	5350			
Kesim Paşa	Ahl	50				1625-120					300
Kavak	İsl	240				Harabe					
Köse Ömer Ağa	İsl	80				800					
Lala Mustafa Paşa	İsl			30		100-15-20+					
Mamcı-i Süfla	İsl			100		15					
Mamcı-i Süfla	Em	180				2214					
Mamcı-i Ulyâ	Em	180	350	440		505					
Mamcı-i Ulyâ	Em			100		220					
Mirad Paşa	İsl					3550			125		
Müderriş Efendi	İsl	95				350					
Namervanlı Cami-i Ş.	İsl	250				470					
Sivazi	İsl					100					
Sultanmelik	İsl	500		90	135	800					
Şeyh emir	İsl					100-15-20+					
Şeybler	İsl	60				15					
Topçuoğlu	Em		262	120		2214				40+40	
Topçuoğlu	İsl	250		200		505					
Uveys Efendi	İsl		115	850		220					
Vanf Efendi	İsl	480	60	70		3550					
Yeğen Ağa	Em					350					
Yeğen Ağa	İsl	1130				470					
Yemcalık-ı Süfla	İsl	100		50		100					
Zağnacı Ali Ağa	İsl					100					
Toplam:		7.338	3387	4083	2015	19.362.5	1350	9850	125	610	430

Tablo XXXVI/2
Hane Reislerinin Sahip Oldukları Bina Hisselerinin Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Cer.	Kahvehane Sabun Hane*	Hane	Merek	Firm	Kebab Hane	Maran Hane	Kira Menzil	Debbağ Hane	Kerhane	Kiremid Hane	Ev	Hane Hissesi	Vakıf Hane
		İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi	İcaresi
Ali Paşa	Isl	300*	250		50									
Boya Hane	Isl		450											
Caferye	Isl		500											
Cukur	Isl		1000=1/2											
Eminikurbi	Isl	60												
Erzurum	Ktl	360									100	90		
Erzurum	Ahl			30	240									
Habib Efendi-i Süfia	Isl	120												
Habib Efendi-i Ulyâ	Isl	100												
Hanım Han.- Sivası	Isl	50			50									
Hasan Basri	Isl	120	206											
Kadana	Isl		500											
Kasım Paşa	Ahl		200											
Köse Ömer Ağa	Isl								115					
Lala Mustafa Paşa	Isl								30					
Namervanî Camii	Isl		300		400					100			40	
Seyhler	Isl		222		300								125	
Topçuoğlu	Isl				150									
Uveys Efendi	Isl	360	280-300	100	120		100							
Vani Efendi	Isl	5												
Yeğen Ağa	Isl	120												
Yeğen Ağa-Kal'a Der	Em													
Zağracı Ali Ağa	Isl								100					
Toplam	--	1665	4.208	130	1310	1100	100	230	245	100	100	90	165	200

%25.54'ünü karşılamaktadır. Dükânlardan 1000 kuruşun üzerinde kira geliri elde edenler Eminkurbi, Mumci-i Ulyâ, Namervânî Camii ve Şeyhler mahallesinde oturmaktaydı. Kira gelirleri arasında ikinci sırayı malikâneler almaktadır. Bu binaların sayıları az olmasına rağmen sağladıkları gelir miktarı önemli bir yekûn oluşturmaktadır. Kira gelirlerinin yaklaşık %16.26 sını karşılayan malikane gelirleri sadece Mumci-i Ulyâ ve Sivasî mahallelerinde oturanlardan elde edilmekteydi.

Grafik 6: Şehirdeki Bina Hasılatının Dağılımı (Kuruş)

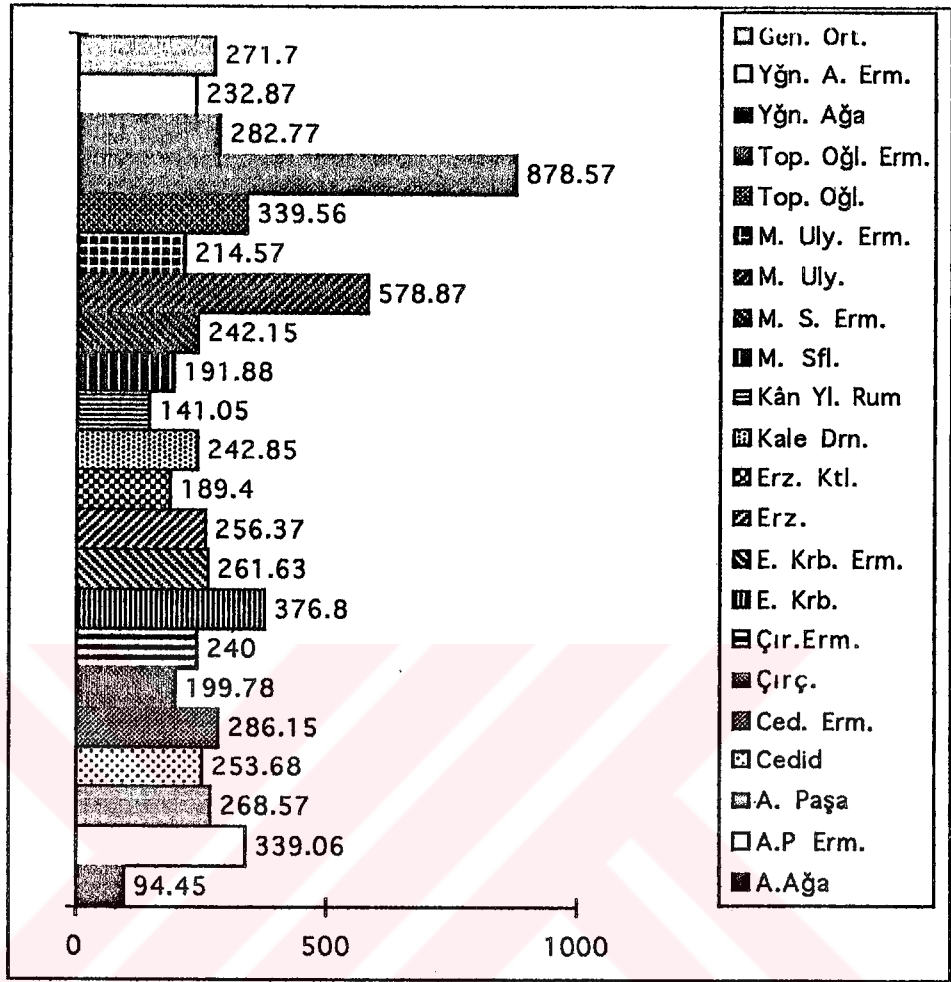
Bir diğer önemli gelir kaynağı ise ikametgâh olarak kiraya verilen evlerdir. Bunlardan elde edilen kira gelirleri, bütün kira gelirlerinin yaklaşık %12.11'ini oluşturmaktadır. Bu gelirin önemli bir kısmı Habib Efendi-i Süflâ ve Yeğen Ağa gibi mahallelerde meskûn müslüman ahaliden sağlanmaktaydı. Bu mahallelerin her biri 1000 kuruşun üzerinde gelir getirmekteydi. Erzurum şehrinde ikamet etmekte olan ahalinin şehir dışında bulunan hanelerinden sağladıkları kira gelirleri "kirahane" ler gurubunda toplanmış bulunmaktadır. Bu gelirler mevcut kira gelirlerinin yaklaşık %6.74'ünü oluşturmaktadır. Bu guruptan elde edilen gelirler içinde 1000 kuruş üzerinde gelir temin eden tek mahalle Abdurrahman Ağa mahallesidir. Kira gelirleri önemli bir yekûn tutan diğer bir bina çeşidi ise "han"lardır²⁷. Büyük bir kısmı

²⁷ Hanların ticaret sektöründe üstlendikleri rolün önemi hakkında bkz. Lütfi Güçer, "XVI.-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, I, İstanbul 1987, s. 51-55.

vakıflardan oluşan bu binalardan elde edilen gelirler, tüm gelirin %6.94'üne tekabül etmektedir. Bu gelirlerden 1000 kuruş üstünde gelir sağlayan tek mahalle Çukur mahallesidir. Ancak bu gelir aslında mezkûr hanların birine ait olan yarım hisseden sağlanmaktadır.

5. Mahallelerden 1844 Yılında Sağlanan Gayrisafi Hasılatın Hâne Başına Düşen Gelirin Dağılımı

Şehirde *Temettüat defterleri* mevcut mahallelerden 1844 yılında toplam 866.739.5 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu mahallelerde bulunan yekûn 3.190 hâneye Grafik 7'de görüldüğü gibi bu gelirden (hane başına) ortalama 271.70 kuruş yıllık gelir düşmektedir. Mahalleler itibarıyla bu miktar önemli değişiklikler arz etmektedir. Sadece müslümanların yaşadığı mahallelerden biri olan Abdurrahman Ağa mahallesinde 94.45 kuruş olan hane başına gayrisafi hasıla, müslümanlar ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Ali Paşa mahallesinde, müslümanlar arasında 268.57 kuruşa kadar düşerken, gayrimüslimler arasında 339.06 kuruşa kadar yükselebilmektedir. Bazı mahallelere ait gelirin oranı 800 ila 1000 kuruş arasında değişmektedir.

Grafik 7: Mahallelere Göre Ortalama Gelir Dağılımı (Hane)

Meselâ Boyahâne mahallesinde hâne başına düşen gelir 912.22 kuruştur. Bu gelir, 9 hânenin bir yılda sağlamış olduğu 8.210 kuruşluk gelirden teşekkül etmektedir. Aynı şekilde Sivasî mahallesinden elde edilen bir yıllık hasılat 5.350 kuruş olup, bundan hane başına düşen gelir 1.070 kuruştur. Topçuoğlu mahallesinden bir yılda elde edilen temettuat gelirinden, mahallede ikamet etmekte olan 7 ermeni hanesinin her birine ortalama 878.57 kuruş düşmekteydi.

Topçuoğlu mahallesinde bulunan gayrimüslimler hariç diğer mahallelerde oturan gayrimüslimlere yıllık gelirden ortalama 100 ila 300 kuruş düşmekteydi. Buna karşılık

müslümanlardan hane başına düşen gelir ise ortalama 200 ila 500 kuruş arasında değişmekteydi²⁸.

6. Şehirdeki Zengin Şahısların Meslekleri İtibarıyla Gelir Dağılımı

Şehirde çeşitli derecelerde yüksek gelire saip yaklaşık 59 kişi bulunmaktadır²⁹. Bu şahısların 1260/1844 yılı hasılatından paylarına düşen gelir miktarı, bir yıllık hasılatın yaklaşık %20.06'sını oluşturmaktadır. Bu şahısların gelir dağılımını 1000 kuruş ve 1000 kuruşun üzerinde yer alan gelirler itibarıyla sıraladığımızda, şehirdeki en yüksek gelir sahibi kesimin idarî veya ictimâî sahada görev yapan devlet mensuplarının olduğu görülmektedir. Bu şahıslar arasında en fazla gelir sahibi olan ve Mumci-i Ulyâ mahallesinde oturan ve aynı zamanda Erzurum şehrinin ileri gelen eşrafından olan Cennet-zâde Abdullah Efendinin yıllık geliri yaklaşık 21.555 kuruştur. Abdullah Ağa'nın hanesine düşülen derkenarda; Erzurum şehri ovası köylerinden, Özbek, Söğütlü, Örenlü, Stavik, Hınıs, Gez ve ayrıca Tercan kazasının Pekriç köyünde tarlaları ve hayvanları olduğu belirtilmektedir. Yine Abdullah Ağa'nın Gümler'de de bir miktar koyununun olduğu anlaşılmaktadır. Abdurrahman Ağa'nın sahip olduğu gelirin 5000 kuruşu, müderris olan oğlu Abdurrahman Ziya Efendi'ye aittir. Bu gelir Ziya Efendi'nin tekaüdlük maaşına karşılık verilmiş zeamet gelirinin beşte bir hissesine tekabül etmektedir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu ailenin merkezle yakın ilişkileri bulunmakta olup, İstanbul'a zaman zaman zeytin yağı gibi kıymetli mahsüller bile göndermektedir³⁰. Geliri yüksek şahıslardan bir başkası, müderrisi müteveffa Hacı Abdurrahman Efendi-zâde Hacı İbrahim Efendi'dir. Yoncalık-ı Süflâ mahallesinde ikamet etmekte olan İbrahim Efendi'nin geliri 20.000 kuruştur. İbrahim Efendi bu gelirin 17.000 kuruşunu zuhûrat ve akçe mürabâhâsından temin etmektedir. Bir diğer zengin şahıs Şeyhler mahallesinde mükim Kadızâde Müftü Edhem Efendi'dir. Bu şahsın şehirdeki mülkü dışında Örenlü karyesinde de tarlaları vardı. Edhem Efendi'nin buradan elde ettiği yıllık gelir 12.562 kuruştur. Bu gelirin önemli bir kısmını Erzurum emtia gümrüğünden her ay aldığı 1000 kuruş meydana getirmekteydi.

²⁸ Hane başına düşen yıllık gelir hakkında bkz. Tablo XXXVII, s. 135.

²⁹ Şehirdeki zengin şahısların meslekleri itibarıyla dağılımı hakkında bkz. Tablo XXXVIII, s. 136.

³⁰ BOA, A. AMD, nr. 95/19, 5 Cemaziye'l-evvel 1270.

Tablo XXXVII
Hane Başına Dışın Gelirin Dağılımı

Mahalleler	Cemaat	Hane Sayısı	Toplam Temettu (Guruş)	Hane Başına Gelir (Guruş)
Abdurrâhman Ağa	İsl	27	10957	94.15
Ali Paşa	Erm	116	39332	339.06
Ali Paşa	İsl	111	29812	268.57
Bakırcı	İsl	29	6445	222.24
Boyahane	İsl	9	8210	912.22
Caferiye	İsl	81	31838	393.06
Camii Kebir	İsl	81	9117	112.55
Cedid	Erm	26	7440	286.15
Cedid	İsl	96	24354	253.68
Çırcır	Erm	10	2400	240.00
Çırcır	İsl	61	12187	199.78
Çortanoğlu	İsl	15	2690	179.33
Çukur	İsl	10	12022	1202.3
Derviş Ağa	İsl	45	12945	287.66
Emin Kurbi	İsl	50	18840	376.80
Emin Kurbi	Erm	143	37414	261.63
Erzurum	Ahl	48	12306	256.37
Erzurum	Kıl	61	11554	189.40
Feyziye	İsl	24	4873	203.04
Gez	İsl	101	26849	265.83
Habib Efendi-i Süflâ	İsl	68	10773	158.62
Habib Efendi-i Ulyâ	İsl	65	11007.5	169.34
Hacı Cuma	İsl	40	7637	190.92
Hanım Hamamı Mescid	İsl	20	6704	335.2
Hasan Basri	İsl	262	43618.5	166.48
Kâbe Mescidi	İsl	13	3170	243.84
Kadana	İsl	82	23832	290.63
Kal'a Derunu	Erm	7	1700	242.85
Kanyolu Ali Paşa	Rum	19	2680	141.05
Kasım Paşa	İsl	39	9265	237.56
Kavak	İsl	21	4600	219.04
Köse Ömer Ağa	İsl	25	8702	348.08
Kırmacı	İsl	19	4870	256.31
Lala Mustafa Paşa	İsl	36	9457	262.69
Müderriş Efendi	İsl	117	19796.5	169.20
Mumci-i Süflâ	Erm	71	17193	242.15
Mumci-i Süflâ	İsl	85	16310	191.88
Mumcu-i Ulyâ	Ahl	62	35890	578.87
Mumcu-i Ulyâ	Erm	59	12660	214.57
Murad Paşa	İsl	134	32830	245.00
Namervanlı Cami Şerif	İsl	30	13840	461.33
Sivasî	İsl	5	5350	1070.0
Sultan Melik	İsl	129	20840	161.55
Şeyh Emir	İsl	37	6623	179.00
Şeyhler	İsl	36	32527	903.52
Topçuoğlu	İsl	99	33617	339.56
Topçuoğlu	Erm	7	6150	878.57
Üveys Efendi	İsl	88	20183	229.35
Vani Efendi	İsl	110	32150	292.27
Yeğen Ağa	Erm	54	12575	232.87
Yeğen Ağa	İsl	101	28560	282.77
Yoncalık-ı Süflâ	İsl	69	40184	582.37
Zağracı Ali Ağa	İsl	38	9860	255.47
Toplam	—	3190	866.739.5	271.70

Tablo XXXVIII
Şehirdeki Zengin Şahısların Mahallelere Göre Dağılımı
(1000 Guruştan Fazla Geliri Olanlar)

Mahalleler	Meslekler	Müslim	G. Müsl.	Mahalleler	Meslekler	Müslim	G. Müsl.
Abdurrahman Ağa	Kâtip	5084		Müderriş Efendi	Mesleksiz	1200	
Ali Paşa	Celepçi	1330		Namervanlı	Dukkancı (Kadın)	1020	
	Tüccar	1188			Mesleksiz	1320	
	Tüccar		1000		Müderriş	4428	
	Tüccar		3000	Sultan Melik	Mesleksiz	1220	
	Tüccar		2300	Şeyhler	Müfti	12526	
Boyahane	Kâtip	6860			Katip	1200	
Çukur	Sandık Emni	7412			Mesleksiz	1454	
	Mesleksiz	1328			Mesleksiz	1070	
	Katip-i Nüfus	1800			Mesleksiz	2270	
Caferiye	Arabacı	2720			Mesleksiz	4380	
	Kavvas	1500			Mesleksiz	1200	
	Kavvas	1500		Topçu Oğlu	Debbağ	1341	
	Hamamcı	1060			Tüccar		4000
	Zaptiye	1440			Tüccar		1400
Derviş Ağa	Koyuncu	1050			Bezzaz	1000	
İmin Kurbi	Canbaz	1155			Debbağ	1300	
	Mesleksiz	1835			Kömlürcü	1020	
Habib Efendi-i Ulyâ	Mesleksiz	1410			Keresteci	1000	
Hanun Hamamı	Mesleksiz	2956			Erbab-ı Kitap	3150	
Sivaslı	Mesleksiz	4650		Üveys Efendi	Ketenci	1108	
Hasan Basri	Mesleksiz	1610			Limoncu	1086	
Kadana	Süvari Zaptiye	1950		Vanî Efendi	Kundakçı	3010	
	Zaptiye	1800			Mesleksiz	1294	
Köse Ömer Ağa	Terzi	2210			Oturakçı	1200	
	Tüccar	1114		Yeğen Ağa	Hamamcı	1038	
Mumci-i Süflâ	Katip	1200			Kala Topçu	1710	
Mumci-i Ulyâ	Mevali-i Kiran	21555			Ketan Tüccarı	1258	
Mürad Paşa	Kâtip	1200			Sermaye Tüccarı	1648	
	Naip	1350		Yoncalık-ı Süflâ	Müderriş	20000	
	Oturakçı	1425			Şehbender	5000	
Toplam	59 Kişi	81692	6300			80451	5400

Bunların dışında kalan hane sahiplerinin gelirleri 1000 ila 7000 kuruş arasında değişmektedir. 5000 kuruş yıllık gelir temin eden meslek erbâbı Abdurrahman Ağa mahallesinde ve Boyahâne mahallesinde bulunan birer adet kâtip ile Yoncalık-ı Süflâ mahallesinde meskûn bir adet İran Şehbenderini sayabiliriz³¹. Gelirleri 4000 ila 5000 kuruş civarında olan meslek erbâbı arasında Sivasî mahallesinde mesleği belli olmayan eşraftan bir kişi, Namervânlı Camiinde bir müderris, Şeyhler'de yine mesleği belirsiz eşraftan bir kişi ve Topçuoğlu mahallesinde gayrimüslim tüccardan bir kişi sayılabilir. Namervânlı Camii mahallesinde meskûn müderris Dursun Efendi gelirinin 4200 kuruşunu Erzurum emtia gümrüğünden tahsis olunan ve aylık 350 kuruşa tekabül eden maaşından sağlamaktadır. Namervânlı Camii mahallesinde yine meşhur bir aileye mensup Kağızmanlı evkafının mütevellisi Ahmed Ağa bulunmaktadır. Ahmed Ağa'nın defter kaydında üzerinde kayıtlı her hangi bir malı olmadığı, Kağızmanlı evkafının tamir ve termimatı ile meşgul olduğu ve Hatunî kadının mülki olarak 18'i sağlam, 11'i harabe, toplam 29 adet dükkâna sahip olduğu belirtilmektedir.

2000 ila 3000 kuruş arasında gelir temin eden meslek erbâbı arasında sayılabilecek Caferiye mahallesinde bir arabacı, Hanım Hamamı Mescidi mahallesinde eşraftan bir kimse, Köse Ömer Ağa mahallesinde bir terzi, Şeyhler mahallesinde eşraftan bir kişi, Topçu oğlu mahallesinde erbab-ı kitaptan bir zat, Vanî Efendi mahallesinde bir adet kundakçı ve Ali Paşa mahallesinde meskûn iki adet gayrimüslim tüccarı saymak mümkündür.

1000 ila 2000 kuruş arasında geliri bulunan hane sakinleri arasında Ali Paşa mahallesinde meskûn müslümanlardan bir adet celepçi ile biri gayrimüslim iki adet tüccar, Çukur mahallesinde ikamet etmekte olup temettü tahririni yürüttüğünü zannettiğimiz bir nüfus kâtibi ve eşraftan bir kişi; Caferiye mahallesinde oturan ve muhafızlık göreviyle iştiğal eden iki kavvas, bir hamamcı zaptiye memuru, Derviş Ağa mahallesinde bir adet koyun taciri, Eminkurbi mahallesinde bir canbaz ile bir mesleksiz,

³¹ 1848 yılında İran ile Osmanlı devleti arasında yapılan Erzurum Antlaşması ve sonrasında birer ticarî elçi olarak vazifelendirilen Şehbenderler daha sonra Avrupadaki benzerleri olan konsoloslara aynı haklara sahip hale getirilmişlerdir. Şehbenderler Erzurumda olduğu gibi daha bir çok Osmanlı şehrinde konsolosluk vazifesi yapmışlardır. Bkz. Bruce Masters, "The Treaties of Erzurum (1823 and 1848) and the Changing Status of Iranians in the Ottoman Empire", *Iranian Studies*, Volume XXIV, Number 1-4 1991, s. 13.

Kadana'da bir süvari zaptiyesi ile bir zaptiye memuru, Mumci-i Ulyâ'da kâtip, Murad Paşa'da kâtip ve nâipten başka hacet gidermek için gerekli alet ve edevatı üreten bir oturakçı³², Şeyhler mahallesinde bir kâtip, Yeğen Ağa mahallesinde hamamcı, kal'a topçusu, ketan tüccarı ve dört sermaye tüccarı vardı.

Önemlilerinden bazılarını saydığımız bu meslek erbâbı şehir genelinde bir yılda en çok gelir sahibi şahısları göstermekle beraber, zamanın sosyal şartları içinde kazanç sağlayıcı mesleklerin neler olduğunu ve bu gelirin miktar itibarıyla hangi cemaatlere nasıl ve ne oranda dağıldığı hakkında bizlere gerekli fikirleri vereceği kanısındayız.

C. ŞEHİRDEN BİR YILDA ELDE EDİLEN VERGİNİN CİNSİ ve MİKTARI

1. Vergi Türleri

a. Vergi-i Mahsûsa

II. Mahmud devrinde başlatılan vergi reformu, onun ölümünden sonra da devam ettirilerek 24 Ocak 1840 tarihinde yayınlanan bir fermanla yürürlüğe konuldu. Bütün Osmanlı eyaletlerinde başlatılmış olan kadastro çalışmaları sonuçlandırıldığında, hayvan başına konulmuş olan *ağnam resmi* ile gayrimüslimlerden kişi başına alınan *cizye* haricinde tüm istihşâl ve istihlâk vergileri kaldırıldı. Pazar ve şehirlerden temin edilen istihşâl vergileri yerini dolduracak şekilde esnâf ve sanatkârlara, kârlarından kesilmek üzere *temettül* adı altında yeni bir vergiyi ödeme yükümlülüğü getirildi³³.

Temettüat vergisinin tespiti maksadıyla 1261 (1845) yılında yapılmaya başlanan tahrirler şehir, kaza, köy ve mahallelerde meskûn halkın yıllık gelirleri üzerinden

³² Kâmûs-i Türkî, s. 187.

³³ Stanford Shaw, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, s. 935.

tahammüllerine göre ancemaatin³⁴ olarak toplanacak vergiye yönelik idi. Fakat dinî bakımdan farklılık gösteren cemaat topluluklarına göre sınıflandırılarak toplanmasına başlanan verginin halktan adaletsiz bir şekilde tahsil edilmeye çalışıldığı yönünde şikayetlerin gelmesi üzerine³⁵ vücûh ve rüesâ-yı reâyânın Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye sundukları lâyhâlarda vergi meselesinin halk tarafından ciddi bir şekilde takip edildiği ve asayişin sağlanabilmesi için bu konuda adil davranılması gerektiği ifade olunmakta idi. Buna rağmen bu işe memur kılınanlar tarafından vergi maddesi gereğince uygulanamamış olup, bunun hakkaniyete aykırı durumlar doğurduğuna işaret edilmektedir³⁶. Bu sebeple tanzimine girişilen her sınıf tebaanın kudreti ve temettuatına göre vergilendirilmesinden başka tüccarın da lâyıkıyla tahrire iştirak ettirilmesi sayesinde meselenin üstesinden gelinebileceği bildirilmektedir³⁷. Bu zorlukların ortadan kaldırılması amacıyla hazırlanan *Temettüat defterlerinde* haneler için ayrılan kısımlara, hane sahibinin bir senede elde ettiği temettüat geliri ve ayrıca defterlerin sağ üst köşesine "sene-i sâbıkada verdiği vergi-i mahsûsası" yazılmıştı³⁸.

Tahrir çalışmalarının sonucunda alınan bütün tedbirlere rağmen, hanelerden alınan vergi-i mahsusanın toplanmasında bir takım adaletsiz uygulamaların rol oynadığı ortaya çıkmış idi³⁹. Öyleki 4500 kuruş temettüatı olan bir şahıstan 700 kuruş, 3900

³⁴ Tanzimattan önce, bir kısım örfî vergiler tahsil edilirken önce tahsil edilecek bir toplu vergi miktarı tespit edilir ve sonra mahalle veya köylerdeki erkek nüfus veya bir hane baz alınmak suretiyle paylaşılırdı. Tanzimat sonrasında, örfî vergilerin yerine getirilen ancemaatin vergi de böyle tevzii bir vergiydi. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990, s. 23; Ziya Karamürsel, esnaf ve tüccarın kazancına göre tahsil olunmak üzere Tanzimât'tan sonra kaldırılan ihtisap vergisinin yerine tahsis olunan temettüat vergisinin, 1255(1839) senesinden 1275(1858) senesine kadar vergi mükelleflerinin servet ve iradı üzerine tarhedilen ve ancemaatin tevzi olunan bir vergi türü olduğunu ileri sürmektedir. Bu hususla ilgili olarak bkz. Karamürsel, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1990, s. 194.

³⁵ Ermenilerin kendilerinden fazla vergi talep edildiğini iddia etmeleri üzerine yapılan tahkikatta meselenin asılsız olduğu anlaşılmıştır (BOA, A. MKT. UM, nr. 63/35 12 Şevval 1267 tarihli ilâm).

³⁶ Buna rağmen zaman zaman gayrimüslim tebaanın ileri gelenleri, vekilleri oldukları şahıslardan fazla vergi alındığını iddia etmelerine rağmen, mahkemede davalarını ispata davet edildiklerinde ve kendilerine durumun böyle olmadığı ispat edildiği zaman dava sahiplerinin bu iddialarından vaz geçtikleri ifade olunmaktadır (BOA, A. MKT. UM, nr. 53/16 23 Cemaziyel- evvel 1267 tarihli ilâm).

³⁷ BOA, A.MKT, nr. 32/55.

³⁸ Osmanlı malî literatüründe vergi-i mahsûsa olarak geçen bu ifade, Erzurum Şehrine ait defterlerde "Sene-i sâbıkada vermiş olduğu tekâlif" şeklinde ifade olunmakta idi.

³⁹ Tefvik Güran'a göre "...bu tahrirler verginin gerek bölgeler, gerekse kişiler arasında dağılımının son derece adaletsiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Fakat bölgeler arası geniş çaplı bir ayarlama yapmanın yaratacağı problemlerden kaçınılarak bu durumun devamına göz yumulmuştur". Bu hususta bkz. Güran,

kuruş temettüatı olan bir kimseden yine 700 kuruş vergi alınırken 5900 kuruş temettüatı olan bir kimseden yalnızca 320 kuruş vergi tahsil edilmişti⁴⁰. Meselenin ciddiyeti karşısında, Meclis-i Vâlâ bir layıha hazırlayarak Bâb-ı âlî'ye sundu. Bu lâyhada vergi mescesinin daha uygun şartlarda icrâ olunabilmesi için Anadolu ve Rumeli'den birer pilot bölge seçilmesi ve buralardan alınacak iyi sonuçlara göre hareket edilmesi tavsiye edilmekteydi. Lâyhadan anlaşıldığı kadarıyla Anadolu'da İzmid Sancağı, Rumeli'de Gelibolu Sancağı pilot bölge olarak seçildi⁴¹. Lâyiha sonucunda⁴²:

a) İzmid sancağı, ileri gelen ayan ve eşrafı da kapsayacak şekilde, sancağın nüfusu dikkate alınarak ahalinin emlak ve emvali üzerinden,

b) Gelibolu sancağı, tahammülü olan vergi mükellefinin bir yıllık kazancını gösteren temettüat yüzdesi üzerine ne isabet ederse⁴³.

Pilot bölge uygulamasından alınan sonuçlar Meclis-i Vâlâ ve Ceride muhasebesinde incelendiğinde, 100 kuruş temettüata yaklaşık 3 kuruştan 70 kuruşa kadar bir verginin isabet ettiği görülmüştür. Buna mukabil her yerin vergisi birbirine eşit olmadığı gibi ahalinin vergisinin de aynı oranlarda olmadığı ortaya çıkmıştır. Yani senelik temettüat üzerinden %1.5'tan %55'e kadar vergi veren kimselerin olduğu tespit olunmuştur⁴⁴.

Erzurum şehrine aid *Temettüat defterleri* incelendiğinde, vergi dağılımındaki bu adaletsizliği görmek mümkündür. Buna mukabil yıllık geliri aynı olan iki kişiden farklı

"Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları", *Belgeler*, XIII/17, Ankara 1988, s. 221.

⁴⁰ BOA, *MM.I*, nr. 74 lef 1, 6 Şaban 1261.

⁴¹ Kaynaklarda Anadolu ve Rumelide Tanzimat sonrası uygulanacak olan yeni vergi reformu çalışmalarının II. Mahmut dönemine kadar uzun bir geçmişinin olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde de Anadolu ve Rumelide pilot bölge uygulamalarına geçildiği hatta o zaman Hüdavendigâr ve Gelibolu sancaklarının "Tanzimat-ı Hayriye'ye numûne olmak üzere" seçildiği ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Şener, *Aynı eser*, s. 22.

⁴² Layihalar hakkında ayrıca bkz. Güran, "Ziraat Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1876", *150.Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 222-223.

⁴³ BOA, *MM.I*, nr. 102 lef 11, 21 Recep 1262.

⁴⁴ Ceride kayıtlarında yapılan tahkikat sonucunda Mart 1262 tarihine kadar gelen defterlerden tahriri sonuçlanan Osmanlı vilayetlerinde 4.178.898 islâm ahâli ve gayrimüslim nüfus bulunduğu ve bu nüfustan tahsil olunan verginin tamamı ise 356.168 kise-i rumî civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfustan vergi mükellefi olmayan sıbyanlar çıkarıldığında kalan nüfusa oranlanan vergiden kişi başına 64.5 kuruşun düşeceği ifade edilmektedir (*Aynı vesika* lef 6).

oranlarda vergi alındığı gibi geliri fazla olandan az, geliri az olandan fazla vergi alındığı da vakidir.

Temettüat defterleri ndeki bu kayıtlardan 1844 yılında Erzurum'un merkezine ait 42 mahallenin devlete ödediği toplam vergi-i mahsûsayı ve mahallelerden toplanan verginin Erzurum'daki dağılımını tespit etmek bir kaç mahalle dışında mümkün olamamıştır⁴⁵. *Temettüat defterleri* ne göre 1844 yılında Erzurum şehrinden toplanan vergi-i mahsûsanın (tekâlif) miktarı 23.829 kuruştur. Önemli bir ticaret şehri olan Erzurum'un 1844 yılına ait vergisinde görülen büyük düşüşün aslında defterlerin tamamında açıkça dile getirilmemiş bazı faktörlerden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Kâbe Mescidi mahallesine ait defter incelendiğinde mahallenin 1844 yılına ait vergisinin tespit edilmemiş olduğu görülecektir. Bu durum defterin başlığında "mahalle-i mezbûrun sene-i sâbıkada vergüleri olmadığından bâlâsına kayd ve beyân olmadığı" şeklinde ifade olunmaktadır. İfadeden de anlaşıldığı gibi mahallenin 1260/1844 tarihine ait vergi borçlarının önceden tahsil edildiğini söylemek mümkün olabilir. Bir diğer faktör, şehrin müslümanlara ait vergisinin 1259/1843 senesinde 1261/1845 senesine mahsub olunacak şekilde belirlendiğidir. Buna göre Erzurum'un merkezinde yaşayan müslümanlardan önceden vergi verenlerin tahammülü olan 219.080 kuruş ve 1843 yılına kadar vergi vermemiş olanların tahammülü olan 75.920 kuruştan oluşan toplam vergi gelirinin 295.000 kuruş olduğu yazılmıştır. Ayrıca burada şehirdeki mahallelerde bulunan müslüman ahalinin her sene vereceği verginin ne kadar olduğu anlaşıldığı gibi mahallelerdeki müslümanlar üzerinden alınan vergi üzerinde ruz-ı hızırda 98.737 kuruş, ruz-ı kasımda 105.310 kuruş tevziat yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁶. Belgede verginin mahalleler arasındaki taksimi hakkında ise her hangi bir izahat verilmemiştir.

Temettüat defterlerinden şehirdeki 10 mahalleden yaklaşık olarak 23.829 kuruş vergi gelir temin edilmiştir. Vergi gelirinin 4565 kuruşu müslümanlara, geri kalan miktar ise gayri müslimlere aittir. Verginin mahallelere göre dağılımı ise şöyledir: Ali Paşa mahallesinden sağlanan 4542 kuruşluk verginin tamamı gayri müslimlere ait olup, bütün vergi gelirinin yaklaşık %19.06'sını oluşturmaktadır. Cami-i Kebir mahallesinde kiracı olarak meskûn olan üç haneye ait 125 kuruş vergi tespit edilmektedir. Cedid

⁴⁵ Bkz. Tablo XXXIX, s. 142.

⁴⁶ BOA, KK, *Varidat Muhasebesi*, nr. 5938, s. 1.

Tablo XXXIX
Vergi-i Mahsusa'nın Mahallelere Göre Dağılımı
(Tekâlif)

Mahalleler	Cemaat	Tekalif Vergisi
Abdurrahman Ağa	Isl	
Ali Paşa	Erm	4093
Ali Paşa Kân Yolu	Erm	449
Ali Paşa	Isl	
Bakırcı	Isl	
Boyahane	Isl	
Caferiye	Isl	
Cami-i Kebir	Isl	125
Cedid	Erm	733
Cedid	Isl	
Çortanoğlu	Isl	
Çukur	Isl	
Çırçır	Erm	173
Çırçır	Isl	
Derviş Ağa	Isl	
Emin Kurbi	Isl	
Eminkurbi	Erm	4316
Erzurum	Ahl	3847
Erzurum Kal'a Derununda	Erm	191
Erzurum	Ktl	1545
Fezziye	Isl	
Şeyh Emir	Isl	
Şeyhler	Isl	
Gez	Isl	
Habib Efendi-i Süflâ	Isl	
Habib Efendi-i Ulyâ	Isl	
Hacı Cuma	Isl	
Hanım Hanımı	Isl	
Hasan Basri	Isl	
Kâbe Mescidi	Isl-Rea	
Kadana	Isl	
Kasım Paşa	Ahl	
Kavak	Isl	
Köse Ömer Ağa	Isl	
Kırmacı	Isl	
Lâla Mustafa Paşa	Isl	
Müderriş Efendi	Isl	
Mumci-i Süflâ	Erm	2363
Mumci-i Süflâ	Isl	
Mumci-i Ulyâ	Erm	1479
Mumci-i Ulyâ	Isl	
Murad Paşa	Isl	
Namervanlı Camii	Isl	
Sivasî	Isl	
Sultan Melik	Isl	
Topçuoğlu	Erm	860
Topçuoğlu	Isl	
Üveys Efendi	Isl	
Vanî Efendi	Isl	
Yeğen Ağa	Erm	2937
Yeğen Ağa	Isl	
Yoncalık-ı Süflâ	Isl	
Zağracı Ali Ağa	Isl	
Toplam		23.829

mahallesinde sakin gayrimüslim ahaliden elde edilen vergi geliri 733 kuruş olup, bütün verginin %3.07'sini teşkil etmekte idi. Eminkurbi mahallesinde mükim ermenilere ait vergi miktarı genel verginin %18.11'ini meydana getirmektedir. Şehirde 1844 yılına ait vergi borcu olduğu anlaşılan tek müslüman mahallesi Erzurum mahallesi idi. Bu mahallede yaşayan 48 hanenin vergi yükü olan 3847 kuruş, yekûn verginin %16.14'ünü teşkil etmekte idi. Kale içinde bulunan ermenilerin vergi-i mahsûsası 191 kuruştan ibaretti. Erzurum mahallesinde bulunan 61 hane katoliğe ait vergi-i mahsûsanın tamamı 1545 kuruş idi. Bu verginin yekûn vergi içindeki miktarı %6.48 idi. Mumci-i Süflâ mahallesi ermenilerinin 1844 yılı vergi-i mahsûsası 2363 kuruş olup, yekûn verginin yaklaşık %9.91'inden müteşekkildir. Mumci-i Ulyâ mahallesinde bulunan ermenilerin vergi borcu 1479 kuruştur. Bu verginin yekûn içindeki oranı ise %6.20 kadardır. Topçuoğlu mahallesinde mütemekkin 7 hâne ermeninin vergi borcu ise 860 kuruştur. Yeğen Ağa mahallesinde bulunan ermenilerin 1844 yılı vergi borcu 2937 kuruş olup, bütün verginin yaklaşık %12.32'sini oluşturmaktadır.

1259/1843 yılında Erzurum şehrinde yaşayan müslümanların 1261/1845 yılına ait vergileri tespit edilmişti. 1843 tarihli tahrir ait belgede gayrimüslimlerle ilgili bir ifadenin geçmiyor olması, onların bu tahrirden muaf tutulduklarını akla getirmektedir. Buna rağmen 1844-45 tarihli Temettüat tahriri esnasında, mahallelerdeki gayrimüslimler için tutulan *Temettüat defterleri*'nde bunların ödemekle mükellef oldukları vergiler belirtilmiştir. Buna karşılık müslümanların gayrimüslimlerle birlikte oturduğu Erzurum mahallesinde, müslümanlara ait defterde bir kısım hanenin vergisi belirtilmişken, diğer mahallelerdeki müslümanlara ait defterlerde vergi-i mahsûsa türünden her hangi bir ifadeye rast gelinmemiştir. Bu durumun 1259/1843 tarihinde bu müslümanların ya vergi borcunun olmamasından veya 1844 yılında vergi ödeme tahammüllerinde meydana gelen bir iyileşmeden kaynaklandığı söylenebilir. Kâbe Mescidi mahallesine ait defterin başına düşülen bir not bu hususta önemli bir ip ucu olarak değerlendirilebilir. Defterin başına düşülen notta *mahalle-i mezbûrun sene-i sabıkada vergüleri olmadığundan balâsına kayd ve beyân olmadığı işbu mahalle şerh ve ilân olundu* ifadesi yer almaktadır⁴⁷. Bu ifade 1843 tarihli tahrirdeki beyânatı doğrulamaktadır.

⁴⁷ BOA, *TmtD*, nr. 6878, s. 1.

Mahallelerden tahsil edilen verginin şahıslar bazında dağılımı ise şöyleydi: Erzurum mahallesinde ikamet etmekte olup, tahrir esnasında Ankara'da bulunduğu anlaşılan bir Su Nazırı'nın vergi borcunun 110 kuruş, bir müderrisin 30 kuruş⁴⁸, iki adet talebe-i ulûmdan birinin 24 kuruş, diğerinin 3 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Mahallede bulunan esnafa ait vergi borcunun 10 kuruştan 400 kuruşa kadar değiştiği görülmektedir. Yeğen Ağa mahallesinde mütemekkin ermeni milletine ait 1844 yılı vergi miktarları 17 kuruş ile 87 kuruş arasında değişmektedir. Mahallede yaklaşık 11 hanenin vergi vermediği anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu hane sahipleri vergiden muaf tutulmuşlardır. Cedid mahallesinde mükim ermeni milletinin vergi borcu ise 17 kuruş ile 140 kuruş arasında değişiklik göstermektedir. Bu mahallede mütemekkin ermenilerden de 11 kişinin vergiden muaf tutulduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada dikkatimizi çeken en önemli husus vergilendirmedeki adaletsizliğin bariz olarak görülmesidir. Mahalledeki Penbeci esnafından birinin 700 kuruşluk yıllık gelirine 140 kuruş vergi gelirken, bir Enfiyeci esnafının yıllık temettuat geliri 800 kuruş idi ve bu gelir üzerinden alınan verginin 52 kuruş olması aradaki adaletsizliği açıkça ortaya koymaktadır. Aynı şekilde 400 kuruş yıllık geliri olan bir tellâldan 70 kuruş vergi alınmasına karşılık 500 kuruş geliri olan bir çulfa esnafından 35 kuruş vergi talep edilmesi, şüphesiz vergilendirmedeki adaletsizliklerin bir başka boyutunu oluşturmaktaydı. Kân yolu Ali Paşa mahallesinde oturan ermenilerin dinî görevlisi bir keşişin 60 kuruşluk yıllık gelirinden 10 kuruş vergi talep olduğu görülmektedir. Buna karşılık Eminkurbi mahallesinde meskûn bir keşişin 70 kuruşluk yıllık gelirine karşılık vergisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Eminkurbi mahallesinde ayrıca 46 hânenin vergi miktarları kaydedilmemiştir. Bunlar da diğer mahallelerde olduğu gibi muhtemelen vergiden muaf tutulmuşlardır. Erzurum şehrinde bulunan katoliklere ait vergi borcu içinde; yıllık geliri 1000 kuruşun üzerinde olan bir tüccarın vergi borcu 200 kuruştur. Geri kalan esnafın vergi geliri 5 kuruş ile 60 kuruş arasında değişmekte ve bu mahallede de vergi oranları arasında âdil olmayan uygulamaların varlığı hemen

⁴⁸ Erzurum şehrinde oturan müderris ve talebeden gelir sahibi olanlardan vergi tahsil olunduğunu ve bunun yürürlükte bulunan uygulamalara aykırı olmadığını 25 Cemaziye'l-evvel 1256 (25 Haziran 180) tarihinde Zikirli kazası muhassıllığına yazılan bir emirden anlamak mümkündür. Bu emirde "... ber mantûk-i arıza hisse-i vergülerinin afvi istirhâm olunan müderrisin-i müma-ileyhin mahallesinde *hâne-i avârıza bağılı müceb-i temettü olacak hiç bir güne emlâk ve arâzi olmayub da ahalinin iânesiyle geçinmekte oldukları halde vergi mutâlebesi muğayîr-i nizâm olacağından men'i husûsuna himmet buyurmaları siyâkında...*" şeklinde bir ifade yer almaktadır (BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 23670). Müderrislerin gelirleri hakkında bkz. Tablo XXXVIII.

dikkat çekmektedir. Mahallede 8 kişinin vergisi belirtilmemiş olup, bunlardan ikisinin zaten iâne ile geçinmekte olduğu belirtilmiştir.

Ali paşa mahallesinde oturan ermenilere ait vergi oranları 17 kuruş ile 420 kuruş arasında değişmektedir. Mahallede yaklaşık 31 hanenin vergisi belli değildir. Geri kalan hanelerden 1000 kuruş ve bunun üzerinde geliri olan bir kuyumcu ve tüccarın 210 kuruş, 3000 kuruş geliri olan bir adet tüccarın 420 kuruş, Ali Paşa mahallesi Kân yolu üzerinde Ballaroğlu köşesinde oturan ermeniler arasından 2300 kuruş yıllık geliri olan bir Avrupa tüccarına ait vergi miktarının 420 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Bu mahallede de vergilendirmedeki adaletsizlik açıkça görülmektedir.

Mumci-i Ulya mahallesine ait vergi oranları 17 kuruş ile 140 kuruş arasında değişmektedir. Mahallede yaklaşık 22 hanenin vergisi belli değildir. Hane maliklerinden bir adet kürkçünün yıllık geliri 500 kuruş olup yükümlü olduğu vergi borcu 100 kuruştur. Yine bir adet bezzaz esnafının geliri 700 kuruş olup vergi yükü 140 kuruştur. Mahalle genelinde vergilendirmenin belli oranlarda âdil bir dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Mumci-i Süflâ mahallesi sakinlerine ait vergi borcu oranları 17 kuruş ile 210 kuruş arasında değişmektedir. Mahallede yaklaşık 10 kişinin vergisi belirsizdir. Vergi dağılımının adaletli bir şekilde uygulandığını söylemek oldukça zordur. Öyleki 230 kuruş geliri olan bir kürkçüden 210 kuruş vergi talep edilirken, 700 kuruş geliri olan bir odacıdan 140 kuruş vergi alınmaktadır. Topçuoğlu mahallesinde mütemekkin 7 hane ermeniye ait vergi oranları 20 ile 560 kuruş arasında değişmektedir. Bu esnafın yaklaşık %80'inin vergisi belli değildir. Vergisi belli olan ve 4000 kuruş gelire malik bulunan iki Avrupa tüccarından 560 kuruş, 1400 kuruş geliri olandan ise 280 kuruş vergi alındığı görülmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Erzurum şehrine ait temettuat defterlerinde 1844(1260) yılında ait vergi-i mahsusası belirlenmiş olan hane sahiplerinin %95'i gayrimüslimdir. Bu haneler üzerinde yaptığımız inceleme, şehir genelinde vergi oranlarının gayet adaletsizce taksim olunduğunu ve bu vergi oranlarının bazan fahiş miktarlara dayandığını ortaya koymaktadır.

b. Öşr

Klasik dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun temeli ziraat ekonomiyeye dayanmaktaydı. Daha sonraki yüzyıllarda ve XIX. yüzyılda devletin bu durumunda fazla bir değişiklik olmadan devam etmişti. Bu bakımdan gelirleri arasında toprak ve tapraktan elde edilen ürünlerden alınan vergiler önemli bir yekûn tutmaktaydı. Tanzimata kadar toprak mahsüllerinden alınan vergiler yanında, "avâriz-ı divâniye"den olan nüzûl, sürsat ve hububat ticaretinden çeşitli vergiler alınırdı⁴⁹. Ancak bu vergilerin meydana getirdiği karışıklık ve halk üzerinde oluşturduğu baskı, II. Mahmud'un vergi reformu ile ortadan kaldırılmaya; hatta bu vergilerin yerine tek bir verginin alınmasına yani öşr sisteminin uygulanmasına karar verildi.

Öşr, toprak mahsülünden belirli oranlarda alınan bir vergi türüdür⁵⁰. Tanzimatın ilanından sonra yeniden başlatılan vergi türlerinin ve oranlarının islah edilmesi çalışmalarını sırasında, öşr meselesine de el atılmış ve bu verginin toplanması esnasında yaşanan güçlükler göz önünde bulundurularak, öşr vermekle mükellef şahısların vereceği öşr miktarını kesin bir orana kavuşturulmaya çalışılmıştır⁵¹. 15 Safer 1256 (18

⁴⁹ Lütfi Güçer, XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s. 39.

⁵⁰ Osmanlılarda devletin kuruluşundan yıkılışına kadar önemini koruyarak devam ettiren vergi müessesesinin bir kısmını oluşturan Öşür, gayrisafi ürün tutarının yarısından, onda birine kadar farklı oranlarda uygulanmıştır. Bu vergi mülk araziden değil, kuru mülkiyeti devlete, tasarrufu reâyâyaya ait olan mîri arazilerden alınan bir vergidir. Bu haliyle öşür zaman içinde gayrimüslimlerden de tahsil olunmuştur. Bilgi için bkz. Şener, *Aynı eser*, s. 120

⁵¹ 9 Receb 1256/6Eylül 1840 tarihinde Divân-ı Hümayûn Kalemî'ne verilen bir ilm ü haberden öşrün bu tarihe kadar yalnızca hububattan alınmakta olduğu ancak, bu tarihten sonra aynı ve nakdî olarak diğer ürünlerden de alınmasına karar verildiği anlaşılmaktadır. Buna göre: "Zeytün bahçelerinden ve sâir meyveler eşcârından ve bağlardan şimdiye kadar öşr nâmıyla bir şey alınmayub fakat zeytün eşcârından mukata'â-i zemin nâmıyla beher dönümden on üçer para alınmakta olduğundan ve sebze ve meyve öşrüne dair muhassilin tarafların verilen talimât-ı seniyyede bir güne serahat olmadığından bu bâbda ne vechile hareket olunması bazı taraflardan inhâ ve istizân olunmuş olduğundan keyfiyet Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye havâle ve iktizâsı Meclis-i Umûmi'de müzâkere olundukda memâlik-i mahrûse-i şahânede husûle gelen duhan ve penbe ve sebze ve meyveden ve kaffe-i hububat ve timardan öşr alınmak şeran caiz olduğu misillü hatab ve kiyâh gibi hüdâyi nabet şeylerden ve derûn-i şehir ve kurâda olan hâneler havalisinde bulunan sebze ve eşcârın meyvesinden öşr tahsili meşru' olduğu ve resm-i dönüm penbe ve resm-i bağât misillü rusumâtın ilgâsıyla fakat öşr alınacağı cihetle duhan ve penbe ve zeytün ve bunlara mümâsil mahsûlattan aynen ve üzüm ve meyve ve sebze makûlesinden râyic-i bedel üzere bedelen öşr tahsili lazım gelub şu kadar ki zikr olunan sebze kâffe-i memâlik-i mahrûsede olmayub bazı mahallerde olsa bile ekser derûn-i şehirde hasil olacağına ve bundan öşr fazili takdirinde husûle gelecek münâfi'i cüz'iyatdan makûlesinden olacağına binâ'en sebze öşründen müstesnâ olarak buna dair bir şey ka'ale götürülmemiş ve hariç-i şehirde bulunsa da sebzedden öşr tahsil olunması ve zikr

Nisan 1840) tarihinde yayınlanan bir genelge ile öşr miktarının onda bir oranında olması kararlaştırılmıştır⁵². Ancak aynî olarak toplanan öşrün Anadolu ve Rumeli'deki tahsilinde bazı değişik uygulamaların görülmesi üzerine bunlar arasındaki farkın ortadan kaldırılmasına karar verildi. Anadolu'da bütün hububatın onda biri olarak tahsil olunan öşrün, Rumeli'de "Rukurçin" tabiriyle bilinen "demet" üzerinden toplanmasına ve on demette bir demetin öşr olarak sipahiye verilmesine karar verildi. Ancak bu durum her ne kadar ahalice hoş görüyle karşılanmış ise de bir süre sonra halkın bu durumdan rahatsızlık duyma tehlikesi karşısında, tekrar her türlü hububattan onda bir öşr tahsil edilmesi kararına dönmüştür⁵³.

Erzurum şehrinde 1844/1260 tarihinde yetiştirilen ürün üzerinden toplanmış olan öşrün yekünü 54 kot hinta ve 106.5 kot arpadan ibarettir. Öşr olarak kanûn-i kadîm üzere tahsil olunan Çırçır mahallesi 8 kot buğday ile şehirde yekûn olarak toplanan buğdayın yaklaşık %14.81'ni karşılamaktadır. Aynî olarak alınan buğdayın rayiç bedeli 40 kuruştur. Yine aynı mahalleden öşr olarak toplanan 13 kot şaîr, yekûn şaîrin yaklaşık %12.20'sini meydana getirmektedir. Bu şaîrin rayiç bedeli ise 26 kuruştur. Erzurum mahallesinde yetiştirilen ürün üzerinden alınan öşrün aynî değil nakdî olarak alındığını görmekteyiz. Mahalle genelinde nakdî olarak toplanan öşrün yekünü 508 kuruştur. Buna ilaveten âşâr ve ağnam rusumu olarak 200 kuruşun toplandığı anlaşılmaktadır. Gez mahallesinden öşr olarak toplanan 8.5 kot hintanın rayiç bedeli 122.5 kuruştur. Mahalleden öşr olarak toplanan şaîrin miktarı 16.5 kottur. Şehirde elde edilen ve aynî olarak toplanan şaîr şehirde elde edilen genel öşrün %15.49'unu oluşturmakta olup rayiç bedeli 36 kuruştur. Habib Efendi-i Ulyâ mahallesinden toplanan öşrü oluşturan 14.5 kot buğday, şehir genelinde elde edilen öşrün %26.85'ini meydana getirmekte olup, rayiç bedeli 71.5 kuruştur.

olunan aşârın aynen ve bedelen tahsili şıkları kazalar meclislerine havale olundu...." (BOA, *Nizamât*, nr. 30, s. 18/2).

⁵² Tanzimat-ı Hayriyye'yi müteakip neşr olunan nizâmâta göre 15 Safer 1256 (18 Nisan 1840) tarihinde ilan edilen bir ilm ü haberin beşinci maddesi gereği toprak mahsûlünden Rumeli'de sekiz de bir ve Anadolu'da beşte, altıda, yedide ve onda bir ve bazı vilayetlerde daha ziyade ve noksan olarak öşr talep olunduğu ifade olunmuştur. Bu hususa bkz. Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kâvâidi*, İstanbul 1330, s. 241.

⁵³BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 12408, 5 Cemaziye'l-ahir 1256 tarihli tezkere.

Tablo XXXX
Hane Reislerinin Vermiş Oldukları A'şar Vergisi

Mahalleler	Hinta			Şaîr		A'şar ve Ağnam Rusumu	
	Kot	Guruş	Samar	Kot	Guruş	Guruş	
Çırçır Erzurum	8	40		13	26	508Aşar + 200 Aşar ve Ağnam	
Gez	8.5	122.5	1	16.5	36		
Habib Efendi-i Ulya	14.5	71.5		42.5	109.5		
Murad Paşa				8	17.5		
Müderris Efendi	15	75		15.5	35		
Namervanlı Camii	5 (kıyye)	10					
Topçuoğlu	3	15		3	6.5		
Zağracı Ali Ağa				8	18		
Toplam	54	334	1	106.5	248.5		718

Mahalleden aynî olarak elde edilen ve arpa olarak toplanan genel öşrün %39.90'ını oluşturan 42.5 kot şaîrin rayiç bedeli ise 109.5 kuruştur. Murad Paşa mahallesinden sadece şaîr üzerinden tahsil olunan öşrün miktarı 8 kot olup şehir genelindeki şaîr öşrünün %7.51'ini karşılamaktadır. Aynî olarak toplanan bu öşrün şaîr olarak rayiç bedeli 17.5 kuruştur. Müderris Efendi mahallesinden öşr olarak şehir genelinin %27.77'sini meydana getiren 15 kot buğday ve %14.55'ini oluşturan 15.5 kot şaîr toplanmıştır. Bu iki üründen buğdayın şehirdeki rayiç bedeli 75 kuruş, şaîrinki ise 35 kuruştur. Namervanlı Camii mahallesinden değeri 10 kuruş olan 5 kıyye buğday öşrü aynî olarak tahsil olunmuştur. Topçuoğlu mahallesinden 3 kot buğday öşrü alınmış olup, buğdayın şehirdeki rayiç bedeli 15 kuruştur. Mahalleden şaîr olarak alınan öşrün mitarı 3 kot olup rayiç bedeli 6.5 kuruştur. Topçu oğlu mahallesinden sadece şaîr olarak 8 kot öşr tahsil edilmiş olup şehirden elde edilen şaîr öşrünün %7.51'ni teşkil etmektedir. Bu şaîrin rayiç bedeli 18 kuruştur⁵⁴.

Yukardaki tablodan da anlaşıldığı gibi şehirde sadece iki çeşit üründen öşr alınmaktadır. Fakat bu ürünün fiyatı, kalitesine göre mahalleden mahalleye önemli

⁵⁴ Bkz. Tablo XXXX, s. 148.

değişiklikler göstermektedir. Ürünün önemli bir kısmını oluşturan buğdayın kot olarak şehirdeki bedeli, ortalama olarak 6.18 kuruştur. Şairin rayiç bedeli ise 2.33 kuruş kadardır. Oysa Tanzimât uygulamalarının yürürlüğe girdiği Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde "onda bir" oranının tatbikine başlanmasıyla, harmanlama işinin yarısına gelindiği bir zamanda mahsül fiyatlarının hızla artarak bir kile hintanın 115 kuruş ile 120 kuruş arasında, bir kile şairin ise 45 ila 50 kuruş arasında değiştiği ifade olunmaktadır⁵⁵.

Sonuç olarak, şehirden elde edilen öşr vergisi, aynı olarak toplam 160.5 kot, nakdî olarak ise yaklaşık 718 kuruştur.

c. Cizye

Osmanlı Devleti, İslam devletlerinde uygulana gelen cizye⁵⁶ usûlunu benimseyerek yönetimi altında bulunan ve zimmi statüsündeki kadın, çocuk, ihtiyar ve din görevlileri dışında kalan ve her hangi bir işte çalışabilecek durumda ki hâne sahibi olanlar ile bülûğ çağına gelmiş ve evlenmiş olup, ayrı bir kazancı olan erkeklerden yani mücerred olanlardan cizye vergisi almaktaydı⁵⁷. Erkeklerin sakat ve oldukça yaşlı olanlarından cizye talep olunmamış, ancak sakat olupta vergi verecek derecede mal ve mülk sahibi olanlardan cizyenin tahsili yoluna gidilmiştir⁵⁸.

III. Murat zamanına kadar cizye mükellefi olan şahıslardan a'lâ derecesine müstehak olanlardan 30 akçe, evsât derecesine müstehak olanlardan 20 akçe, ednâ derecesine müstehak olanlardan 10 akçe cizye vergisi toplanırken III. Murad, bu miktarı 15, 30 ve 45 akçe şeklinde değiştirmişti⁵⁹. 1691'de yapılan cizye reformu ile bu

⁵⁵ BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 19520 15 Cemaziye'l-ahir 1256 tarihli tezkere.

⁵⁶ Şer'i bir vergi türü olan cizye, Osmanlı Devletinin kuruluşundan Tanzimatın ilanına kadar önemli bir değişime uğramadığı gibi tımar ve ze'amet sahiplerine bırakılmayarak doğrudan cizyedârlar, kolcular ve özel memurlar tarafından toplatılmıştır (Şener, *Aynı eser*, s. 112). Bu itibarla Erzurum şehrine ait meslek tabloları incelendiğinde şehirde bir adet "Cizye Kolcusu" nun bulunduğu görülecektir (Bkz. Tablo XXII/2).

⁵⁷ Cizyenin tarihî gelişimi hakkında bkz. C. H. Becker, "Cizye", *IA*, s. 199-201.

⁵⁸ Tozduman, *Aynı tez*, s. 105.

⁵⁹ Öztürk, *Aynı eser*, s. 180.

miktarlar yeniden belirlenerek alâdan 48, evsattan 24, edanâdan 12 akçe alınmaya başlanmıştır⁶⁰. II. Mahmut 26 Nisan 1834 (16 Zilhicce 1249) tarihinde yayınladığı irade ile cizye miktarlarını yeniden belirleyerek zengin, orta halli ve fakirlere karşılık gelen, a'lâdan 60, evsâtdan 30 ve ednâdan 15 kuruş olarak tahsil edilmesini ilan etmiş idi⁶¹.

Tanzîmâtın ilanına kadar cizyedâr, tahsildâr, mübâşir ve diğer memurlar vasıtasıyla toplanan cizye, zaman zaman vukû bulan yolsuzluklar karşısında mültezimlere ihâle olundu⁶². Ancak, mültezimlerin daha çok gelir temin etmek istemeleri ve bu yolda usûlsüzlük yapmaları, tahsil işinin Baş Mültezime terk edilmesine sebep olmuştur. Gerek baş mültezim ve gerekse Cizye Muhâsebesi kalemi tarafından baş vurulan zorlamalar had safhasına kadar vardığı gibi, tahsildarlar cizyeden muâf kimseler yanında, yollarda rastladıkları ecnebilerden de cizye tahsil etmeye başlamışlardı⁶³. Cizyenin toplanmasındaki bu usûlsüzlükler arttıkça zamanla reâyâ, kitleler halinde daha güvenilir bölgelere göçmeye başladı⁶⁴. Bu göçler yüzünden reâyâ nüfusu azaldığı halde, cizye senetlerinin aynı miktarlarda kalması, yerinden ayrılan reâyânın ödemesi gereken miktarın geride kalanlardan tahsil edilmeye kalkışılmasıyla sonuçlandı⁶⁵. 1828-29 Osmanlı-Rus harbinden sonra Erzurum'da yaşayan gayrimüslimlerin büyük kısmı Ruslar tarafından çeşitli vaadlerle Rusya'ya göç ettirildi.

60 Cizyenin, Osmanlı gümtüş parasına göre, 1691'den 1834'e kadar geçirmiş olduğu değişimler hakkında bkz. Halil İnalçık, "Cizye", *DİA*, VIII, s. 47.

61 Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Bellekten*, VIII/32, (1944), s. 627.

62 Cizye Tanzîmât döneminde olduğu gibi cizyedarlar ve diğer özel memurlar tarafından toplanmayacaktı. Devlet sorumluluğu cemaatlere yabancı insanlar yerine doğrudan onlarla temas halinde olan dinî liderleriyle paylaşmak istiyordu. Ancak bu durum dinî liderleri cemaat içinde daha etkin kıldığı gibi sonradan sorun çıkaracak liderlerin vucut bulmasına da neden olacaktır (bkz. Şener, *Aynı eser*, s. 114). Temettüat defterlerinden tahrir katılan görevliler arasında bir adet "Karabaş" ın da bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, TmtD, nr. 6868). Kocabaşı tabiri yerine kullanılan bu ünvanın sahibi olan gayrimüslim liderler, Rus harbi sırasında bazan devletin yanında bazanda karşısında yer almışlardır. "Karabaş" tabiri hakkında bkz. Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı - Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, Sayı 17, Ankara 1993, s. 365-434.

63 Cevdet Küçük, "Tanzimat'ın İlk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reâyâ Nüfusu", *Tarih Dergisi*, XXXI, Mart 1977, s. 200-201.

64 Halil İnalçık, reâyânın XVII. yüzyıl sonlarından itibaren yabancı istilacılarla işbirliği yapmalarına başlıca sebep olarak, cizye mükelleflerine karşı yapılan yolsuzlukları göstermektedir (bkz. İnalçık, *Aynı madde*, s. 48).

65 Küçük, *Aynı makale*, s. 201.

Buna rağmen cizye tahsili hâlâ eski kayıtlar üzerinden yapıyordu. Bunun üzerine Erzurum reâyâsı, patrikleriyle Bâb-ı âlî'ye müracaat ederek yerlerini terk edenlerin cizyelerinin, geride kalanlardan alınmamasını istihâm ettiler⁶⁶. Rus harbinden sonra durumu yakından takibe alan hükümet, patrikhanenin baş vurusunu göz önünde bulundurarak hem Ruslarla giden ermencilerin geri gelmesini temin etmek hem de Rusların gayrimüslimler üzerindeki tahriklerini önlemek amacıyla 11 Kasım 1830 (24 Cemaziye'l-Evvel 1246) tarihinde bir genelge yayınladı. Bu genelge ile 1246 senesine ait cizye vergilerinin afvedildiğini bildirdi. Buna rağmen reâyânın önemli bir kısmının terk-i vatan etmesi ve 47 senesine ait cizyenin tahsil zamanı geldiğinde reâyâdan hem geçen yıla hem de bu yıla ait vergilerin alınması düşünülmüş idi⁶⁷. Nitekim defterdar tarafından Meclis-i Şura'da alınan karar gereği, Erzurum şehri ve civarından alınacak cizyenin te'hirinin mümkün olamayacağı, buna karşılık reâyânın büyük bir kısmının yerlerini terk etmeye meyilli olduğu ve bu insanların geri getirilmesini sağlamaya vesile olarsa cizyenin ertelenmesine müsaade olunmasının gerektiği bildirildi. Ayrıca Mecliste eski Erzurum valisi Hasan Paşa'nın 1246 senesine ait vergiyi afvettiği, karardan geri dönülmesinin reâyânın devlete olan itimadını sarsacağı, bu sebeple verilen sözden geri dönmeyeceği, hatta cizyenin afvedilmesinin giden reâyânın geri gelmesini mümkün kılacağı ve bu sene doğacak zararın, gelecek seneki cizyeden tahsil edilebileceği dahi ileri sürülmüştür⁶⁸.

1249-1250/1833-1834 tarihlerinde çıkarılan bir irâde gereği Erzurum cizye geliri, Erzurumda bulunan XVI. Alay Piyâde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin maaş, mâhiyye ve tâ'yînât bahâlarına tahsis olundu⁶⁹. Bu senelere ait cizye gelirinin tamamı 56.960 kuruştur. 1258 (1842) tarihinde Erzurum ve çevresinde yapılan bir cizye tahririnden 1834 yılında ilan olunan kararname gereği olarak cizye evraklarının a'lâsından 60 kuruş, evsâtından 30 kuruş, ednâsından 15 kuruş alındığı

⁶⁶ Aynı makale, göst. yer.

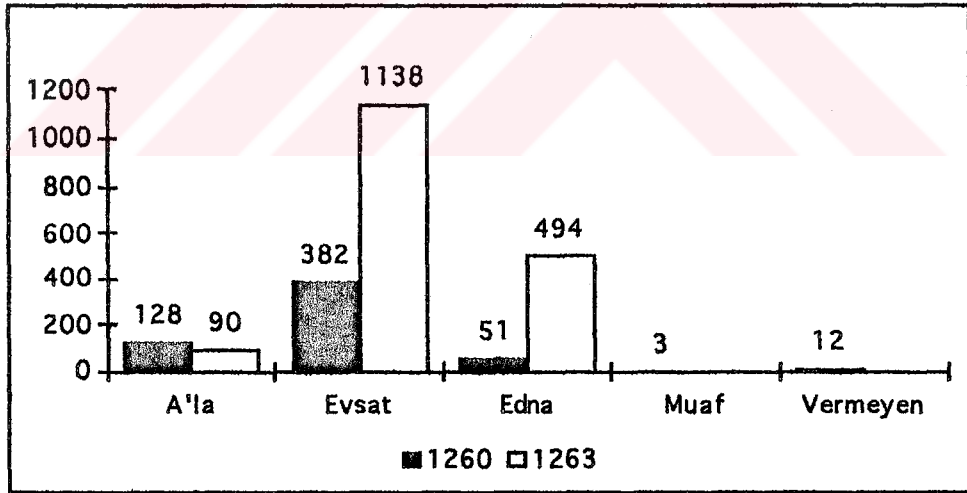
⁶⁷ BOA, *Cevdet-Maliye*, nr. 25532 lef 1, Erzurum Valisi Es'ad Paşa tarafından 24 Cemaziye'l-ahir 1246 tarihinde varid olan tahrirat hûlasası.

⁶⁸ Aynı vesika, lef 2.

⁶⁹ Tanzimat dönemine hazırlık safhasını oluşturan 1249-50/1833-34 tarihlerinde Erzurum'dan elde edilen cizye gelirinin miktarı ve şekli hakkında bkz. Küçük, *Aynı makale*, s. 199-234; Erzurum Şehri'nin 1249/1833 senesine ait cizye gelirinin toplamı 18.575 kuruş, 1250/1834 senesine ait cizye gelirinin toplamı ise 38.385 kuruştur.

anlaşılmaktadır⁷⁰. Bu oranların 1844-1845/1260-1261 tarihlerinde de geçerli olduğu göz önünde tutulursa, bu tarihlerde gerçekleştirilen *Temettilat tahriri* neticesinde Erzurum şehrinin 7 mahallesinde toplam 576 hane yani yaklaşık 2880 kişinin yaşadığını tespit edebiliriz⁷¹. Bu toplam hane içinde 12 hanenin hiç cizye vermediği, 3 hanenin ise muaf olduğu görülmektedir. Bu hanelerden herbirinde en az iki kişinin cizye mükellefi olduğu düşünülürse Erzurum şehrinin 1844 yılı cizye gelirinin a'lâ sınıfından 7.680 kuruş, evsat sınıfından 11.460, ednâ sınıfından 765 kuruş olmak üzere yekûn 19.905 kuruşa tekabül ettiği anlaşılacaktır. Erzurum şehrine ait olup eksik mahallelerin gayrimüslim nüfusunu gösteren defterler tespit edilebilirse bu miktarın biraz daha artabileceği şüphesizdir.

Ancak *Temettilat tahriri* esnasında gayrimüslimlerin önemli bir kısmının şehirde bulunmadığını peşinen söylemek mümkündür. Bu sebeple 1263/1847 tarihinde yapılmış olan yeni bir nüfus sayımı sonunda cizye vergisi ödemekle yükümlü hane sayısı Grafik 8'de de görüldüğü gibi 1260 tarihine göre oldukça fazladır. 1260/1844 tarihinde her hangi bir sebeple sayıma katılmayanlar ya kendi istekleri ile ortaya çıkmışlardır veya 1847 sayımında daha titiz davranılmıştır.

Grafik 8: 1260-1263 Yılların Cizyenin Karşılaştırılması (Hane)

⁷⁰ Bu belgeye göre Erzurum kazasında 427 nefer a'lâ, 2991 nefer evsât, 671 nefer ednâ cizye vergi mükellefi bulunmaktadır. Aynı yıl ihaleye çıkarılan cizye gelirlerinin karşılığı olarak 554 nefer a'la, 3566 nefer evsat, 1288 nefer ednâ cizye mükellefi tespit edilmiştir (BOA, *ML. VRD. CMH*, nr. 136).

⁷¹ Hâneler 5 rakamıyla çarpılmıştır.

Şehirde bulunan gayrimüslimlerden elde edilen cizye gelirinin önemli bir kısmını teşkil eden a'lâ sınıfına mensup 128 hanenin %75'i Yeğen Ağa mahallesinde meskûn idi. Evsat sınıfını oluşturan 382 hanenin %23.29'u Ali Paşa mahallesinde, %27.74'ü Eminkurbi mahallesinde, %12.56'sı Erzurum mahallesinde, %29.84'ü Mumci-i Ulyâ mahallesinde ve %4.71'i Yeğen Ağa mahallesinde ikâmet etmekte idi. Ednâ sınıfına müstehak olanların %58.82'si Eminkurbi mahallesinde, %19.60'ı Mumci-i Ulyâ mahallesinde yaşamakta idi⁷².

Tablo XXXXI
Erzurum Şehrindeki Cizye Mükellefleri
(Hâne)

Mahalleler	Vermeyen	A'la	Evsat	Ednâ	Muaf	Avrupa Tüccarı	Toplam
Ali Paşa	5	14	89	5	1	1	114
Cami-i Kebir			3				3
Eminkurbi	3	5	106	30			144
Erzurum		5	48	6			59
Mumci-i Ulyâ	3	8	114	10			135
Topçuoğlu			4		2	2+1*	6
Yeğen Ağa	1	96	18				115
Toplam	12	128	382	51	3		576

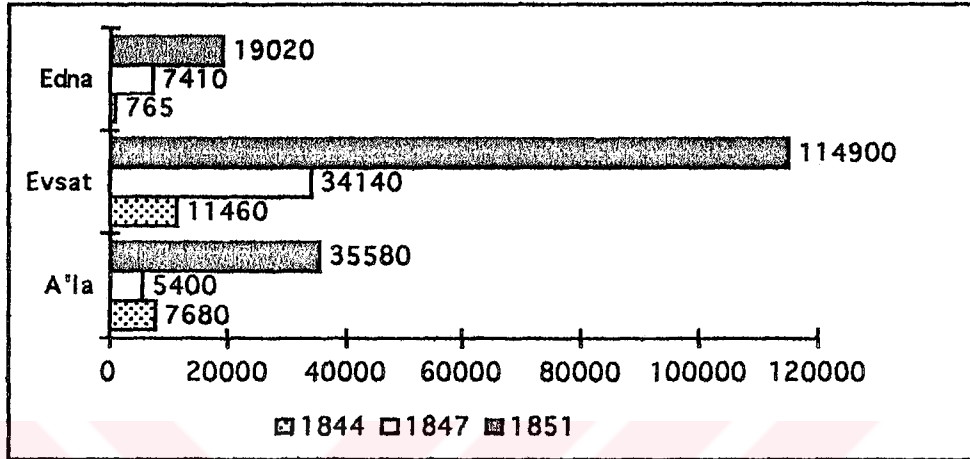
Grafik 9'da Erzurum şehrinin 1844, 1847 ve 1851 yıllarını içeren cizye tahrirlerinin güzel bir karşılaştırması verilmiştir. Grafikte de görüldüğü üzere 1263/1847 tarihinde gerçekleştirilen nüfus sayımına göre şehirde a'lâdan 90, evsâattan 1138, ednâdan 494 hane gayrimüslim bulunmaktadır. Bu üç sınıfa ait hane sayısı toplam 1722 dir⁷³. Bu hanelerden genel cizye fiyatları olan 15,30,60 oranları ile tahsilat yapıldığı farzedilirse, şehirden a'lâdan 5.400 kuruş, evsattan 34.140 kuruş, ednâdan

⁷² Bkz Tablo XXXXI, s. 153.

* Topçuoğlu mahallesinde oturan iki Avrupa Tüccarı'na ait 2 adet hizmetkârı göstermektedir.

⁷³ BOA, ML. CRD, Nr. 1146, s. 4.

7.410 kuruş; 1267/1851 senesinde 593 a'la, 3830 evsât ve 1268 ednâ hane olmak üzere toplam 5691 hane gayrimüslimden⁷⁴ a'lâdan 35.580, evsâtdan 114.900, ednâdan 19.020 kuruş cizye geliri temin edildiği söylenebilir.

**Grafik 9: Şehirde Yapılan Üç Ayrı Tahrirden
Elde Edilen Cizye Vergisi
(Kuruş)**

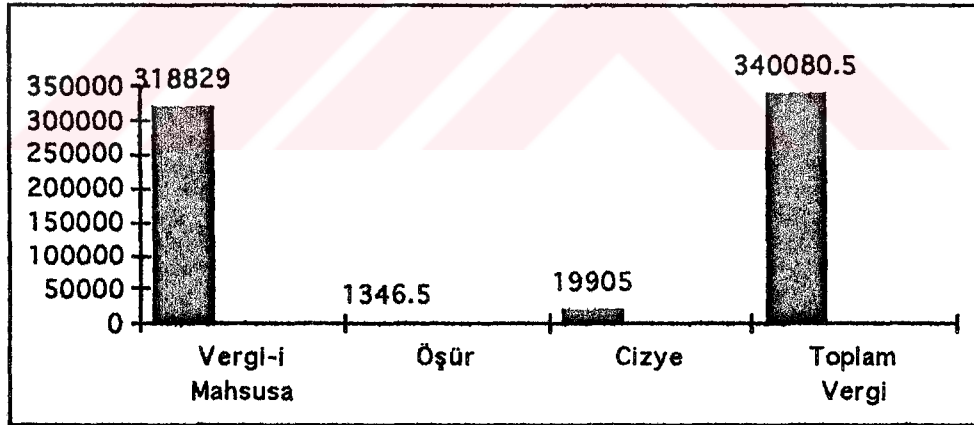
Netice olarak denilebilir ki, 1828-29 Osmanlı-Rus harbi sonunda Rus işgaline uğrayan Erzurum şehrindeki gayri müslimler işgal güçleri tarafından zorla veya çeşitli vaadlerle şehirden uzaklaştırılarak Osmanlı sınırları dışına çıkarılmıştı. Ancak Osmanlı Devleti kaybettiği tebaasını geri getirmek için mücadele etmiş ve bu hususta müsbet neticeler almaya başlamıştı. Bu müsbet neticelerin alınmasında onların gittiği yerlerde baskı ve zulumlere uğraması da rol oynamıştı. Bu durum yukarıda verilen tahrir istatistikleri ile 1273/1856 tarihinde çıkarılan bir tezkireden de anlaşılmaktadır. Bu tezkirede 1828-29 Osmanlı-Rus harbine işaret edilerek 30 sene önce vatanlarından Ruslar tarafından çıkarılmış olan gayrimüslimlerden 300 hane kadarının, Kırım savaşında Osmanlı Devleti'ne yaptıkları yardımların karşılığı olarak geri dönmek istedikleri, patrikleri tarafından Bab-ı âlf'ye bildirilmiştir⁷⁵.

⁷⁴ BOA, ML. VRD. CMH, nr. 1278.

⁷⁵ BOA, A. AMD, nr. 75/14.

2. Toplam Vergi Miktarı

Yukarıda Erzurum şehrinde mütemekkin ahaliden 1844 yılında tahsil olunan üç çeşit vergi türü incelenmiştir. 1260/1844 yılına ait *Temettüat defterlerinde* kaydedilmeyen ancak 1259/1843 yılında tespit edilerek 1261/1845 yılına mahsûben, müslüman ahaliden toplanmış olan 295.000 kuruş ve 1844 yılına ait olan *Temettüat defterlerinden* tespit edebildiğimiz kadarıyla bir kısmı gayrimüslimlerden diğer kısmı ise müslümanlardan olmak üzere toplam 23.829 kuruş vergi-i mahsusa tahsil edilmiştir. Gırafik 10'da da görüldüğü gibi şehirden elde edilen vergi-i mahsusanın tamamı 318.829 kuruştur. Şehirden öşür olarak tahsil edilen verginin 628.5 kuruşu aynı olarak, 718 kuruşu ise nakdî olarak tahsil olunmuştur. Öşür vergisinin nakdî kısmını meydana getiren 718 kuruşun 508 kuruşu âşâr olarak toplanırken 200 kuruşu aşar ve ağnam rusumu adı altında tahsil olunmuştur. Cizye olarak tahsil olunan verginin tamamı 19.905 kuruştur. Şehirden tahsil olunan bütün vergilerin yekünü ise 340.080.5 kuruştur⁷⁶.

Grafik 10: 1260 Yılında Şehirden Toplanan Toplam Vergi (Kuruş)

⁷⁶ Şehrin XVI. yüzyıla ait toplam vergisi 36.350 akçe kadardı. Bu verginin hangi kaynaklardan toplandığı hakkında bkz. Dündar, *Aynı makale*, s. 109.

Erzurum şehrinde meskûn müslim ve gayrimüslimlerin 1844-45 yılı gayrisafi gelirlerinin tamamı 866.739.5 kuruştur. Bu gelirin 735.514.5 kuruşu müslümanların, 131.225 kuruşu gayrimüslimlerindir. Müslümanlardan 295.000 kuruş vergi-i mahsûsa, 1346.5 kuruş öşr olmak üzere toplam 296.346.5 kuruş vergi tahsil edilmiştir. Gayrimüslimlerden 23.829 kuruş vergi-i mahsusa, 19.905 kuruş cizye vergisi olmak üzere yekûn 43.734 kuruş vergi toplanmıştır. Müslümanların gelirlerini, vergi miktarlarının toplamına oranladığımızda çıkan rakam toplam vergi yükünü gösterir ki, bu da %40.20'dir. Bu vergi yükünün %40.10'unu vergi-i mahsûsa, %0.18'ini ise öşr oluşturmaktadır. Şehir genelinde müslümanlardan hane başına düşen vergi yükü ise yaklaşık 113.36 kuruştur. Şehirdeki gayrimüslimlerin 1844 yılına ait vergi miktarı ise şöyledir:

Gayrimüslimler 23.829 kuruş vergi-i mahsusa, 19.905 kuruş cizye vergisi ödemişlerdir. Bu verginin toplamını bir yıllık gelirlerine oranladığımızda, bir yıllık vergi yükleri ortaya çıkacaktır ki, bu da %33.32 dir. Bu verginin %18.15'ini vergi-i mahsûsa, %15.16'sını ise cizye vergileri oluşturmaktadır. Şehirdeki gayrimüslimlerden hane başına düşen vergi yükü ise yaklaşık 75.92 kuruştur.

Burada verdiğimiz ifadeler ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü elimizde defterleri mevcut olmayan mahallelere ait veriler yoktur. Bunun yanında tahrirden kaçan veya şehirden göçen reâyâyı da göz önüne aldığımızda önemli bir vergi kaybının olduğu anlaşılacaktır.

SONUÇ

Osmanlı vergi sisteminin ıslahı yönündeki çalışmalar II. Mahmud'un sağlığında başlatılmış olup, Tanzimatın ilanından sonra da devam ettirilmiştir. Tanzimât'a kadar oldukça karmaşık bir şekil alan vergi sisteminin ortadan kaldırılıp, sistemin yeniden organize edilmesi maksadıyla başlatılan çalışmaların sonucunda, esnâf ve sanatkârın bir yıllık kârı üzerinden tahsil edilen *temettü vergisi* yürürlüğe konulmuştur. Bu yeni verginin tahsil edilmesi için 1260-1261/1844-1845 yıllarında bütün Osmanlı vilayetlerinde olduğu gibi Erzurum'da da sürdürölen tahrir çalışmalarından elde edilen *Temettüat Defterleri*, şehrin sosyal ve ekonomik durumu hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

1261-1262/1845-1846 yıllarında Erzurum'da yapılan Temettüat tahririnden geride kalan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne intikal eden 47 defter üzerinde yaptığımız incelemeden yaklaşık 42 mahalle tespit edilmiştir. Oysa aynı arşivde bulduğumuz 1263/1847 tarihli bir nüfus defterinden şehirde toplam 53 mahallenin olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut *Temettüat defterleri*'nde köy olarak kaydedilmiş *Ağ Mescidi Karyesi* mahalle olmadığından çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. şehre ait *Temettüat defterleri* ve nüfus defteri göz önüne alındığında şehirdeki 53 mahallenin 48 tanesinin esamisi kesin olarak tespit edilebilmektedir. Bu iki kaynaktan adını tespit edemediğimiz fakat varlığından haberdar olduğumuz mahalleler muhtemelen Erzincan Kapısı, Tebriz Kapısı, Harput Kapısı, Gürcü Kapısı ve Mirza Mehmet mahalleleridir.

Erzurum, XIX. yüzyıl başlarında, nüfusu ortalama 20 binin üzerinde olan bir şehirdi. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan Osmanlı-Rus harpleri neticesinde istila edilmesi, şehrin kaderini birden bire değiştirmiş, nüfusun büyük bir kısmı Rusların ve isyancı ermenilerin baskılarıyla Rusya ve İrana'a göç etmek zorunda kalmıştı. Osmanlı idaresine girdiği yıllarda küçük fakat ticarî ve stratejik yönlerden önemli bir serhad

şehri olan Erzurum şehrinin 1261-1262 (1844-1845) *Temettüat Defterleri*'ne göre durumu şöyleydi:

Şehirdeki nüfusun küçük bir kısmını oluşturan gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nde uygulanan Millet Sistemi'nin bir sonucu olarak farklı mahallelerde oturması gerekirken, bölgesel zorunluluklardan dolayı müslümanlar ile aynı mahallelerde oturdukları anlaşılmaktadır. *Temettüat defterleri* olan 42 mahallede toplam 3190 hane nüfus yaşamaktaydı. Bu mahallelerin 7 tanesinde toplam 576 hane gayrimüslim müslümanlarla birlikte oturmaktaydı. Bu gayrimüslimler 61 hane katolik ermeni, 19 hane rum, geri kalanını gregoriyan ermeni idi. Buna göre şehirdeki nüfusun %18.05'ini gayrimüslimler, %81.95'ini ise müslümanlar oluşturmaktaydı. Bu da şehrin bu dönemde de tam manasıyla bir Türk şehri olduğunu göstermektedir. Ayrıca 1263/1847 tarihli nüfus defterini göz önüne aldığımızda manzaranın üç yıl zarfında fazla bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir. Defterden, Ermeni çetelerinin ve Rusların şehirden sürdükleri müslümanlar ve gayri müslimler ile vergi sayımından kaçanların büyük bir kısmının nüfus sayımı esnasında geri döndüğü anlaşılmaktadır. Bu sayımdan elde ettiğimiz verilere göre şehirde toplam 5369 hane bulunmaktadır. Bu nüfusun %80.45'ini oluşturan 4319 hane müslümanlara, %19.55'ini oluşturan 1050 hane ise gayrimüslimlere aittir. Bu gayri müslimlerin kimlerden meydana geldiği birinci bölümdeki Tablo III'den takip edilebilir.

Yukarıdaki ifadeler Ermenilerin son yıllarda iddia ettiği gibi, kendilerinin en yoğun yaşadıkları bölge olan Erzurum ve çevresinde hiç bir zaman Ermeni nüfus Türk nüfusun üstünde olmamıştır. Aksine diğer gayrimüslimler hariç tutulursa Ermeni nüfusun çok daha az olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ve bundan sonraki tarihlerde de Ermeni nüfusun büyük çoğunluğunu barındırdığını tahmin ettiğimiz Erzurum şehri ile Anadolu'nun doğusunda kalan diğer şehirlerden 1915 yılında tehciire tabi tutulan Ermeni nüfusun milyonlara varan bir rakam olamayacağı aşikârdır¹.

¹ Erzurum'dan sonra önemli bir Ermeni nüfusun Adana'da yerleşik olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak Adana'daki Ermeni olayları üzerinde yapılmış önemli bir çalışmadan yukarıdaki iddiamızın ne kadar gerçekçi olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın birinci bölümünde yer alan Tablo I'de 1872-1902 tarihleri arasında Adana'da yaşayan müslim ve gayri müslimlerin oranı verilmektedir. Burada 1872'li yıllarda 138.544 müslümana karşılık 19.049 gayrimüslim yaşamakta olup bunlara Ermenilerin de dahil olduğu ifade edilmektedir. 1894'de 341.376 müslüman nüfusa karşılık 32.815 Ermeni ve 1902 tarihinde

Şehirdeki nüfusun hane itibarıyla %2.06'sını ziraat ve hayvancılıkla uğraşanlar, %14.48'ini ise inşaat ve fizikî güce dayalı mesleklerde çalışanlar ve %11.81'ini işçiler teşkil etmekteydi. Nüfusun %56.52'sini meydana getiren küçük ölçekli sanayii ve ticaretle ilgili mesleklerle uğraşanların tamamı 1803 haneydi. Bu nüfusun %9.48'ini dokumacılıkla uğraşanlar teşkil etmekteydi. Bu meslekler arasında çulfa (çulha), çulfa cüleha muytap (veya yaygın adıyla mutaf) ve pembeci (pamukçu) vardı. Küçük sanayii erbâbının %9.15'ini giyim eşyaları üreten ve satanlar oluşturuyordu.

Küçük sanayii ve ticaret erbâbının %17.58'ini dericilikle ilgili mal üreten ve satanlar meydana getirmekteydi. Bunlar çarıkcı, çizmeci, debbag ve debbag yardımcıları, haffaf, mestçi, 57 sarraç vardı. Aynı gurup mesleklerin %6.54'ünü meydana getiren maden işlemeciliği sanayiinde çalışanlar arasında demirci, 16 dökümcü, nalband ve yardımcıları ile tenekeci bulunmaktaydı. Yine bu gurubun %3.21'ini teşkil eden alet imali ve ev eşyası üreten ve satanlar arasında baltacı, çakmakçı, kuyumcu, oturakçı ve sabuncular vardı. Küçük sanayii esnafın %18.81'ini meydana getiren yiyecek ve içecek üretici ve satıcıları arasında alaftar, bakkal, duhancı, ekmekçi, kasap ve yardımcıları, kahveci vs. bulunmaktaydı. Küçük sanayiinin iletişimini kolaylaştıran ve bu gurubun %6.48'ini oluşturan ulaşım ve taşımacılıkla uğraşanlar arasında arabacılar, kiracılar ve merkepçiler vardı. Küçük sanayiinin bel kemiği olan tüccarlar bu kesimin yaklaşık %12.81'ini meydana getirmekte olup, aralarında çerçi, eskici ve tüccarlar bulunmaktaydı.

Küçük sanayii içinde son olarak şehir dışından gelen meslek erbabını sayabiliriz. Bu meslek erbabının tamamı kiracı olarak kaydedilmiştir. Müste'cirler olarak sınıflandırdığımız bu gurup küçük sanayiinin %3.32'sini meydana getirmekteydi. Şehir nüfusunun %15.32'sini oluşturan görevlilerin %54.80'ini sosyal sahada görev yapanlar teşkil etmekteydi. Bu görevlilerin %30'unu din ve eğitim alanında hizmet verenler oluşturmakta olup, bunlar arasında 32 imam, 14 müezzin ve 10 talebe bulunmaktaydı. Çeşitli mesleklerde çalışanlar arasında iletişimi sağlayan ve aracılık vazifesini yapan hizmet erbâbı sosyal sahada çalışanların %45'ini teşkil etmekte olup aralarında 34 berber, 10 sazandar ve 60 tellal bulunmaktaydı. Bu gurubun geri kalanını

ise 388.927 müslümana karşılık 34.291; Tablo II'de 1906'da 47.047 ve 1914'de 50.139 Ermeni'nin yaşadığı ifade edilmektedir (Seda Bayındır, *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, İstanbul 1997, s. 7-8).

oluşturan müteferrik hizmet gurupları ise mesleklerin yaklaşık %25'ine tekabül etmekteydi.

Temettuat defterleri nden anlaşıldığı kadarıyla şehirdeki nüfusun %18.05'ini teşkil eden gayrimüslimlerin yaklaşık %18'i yukarıda ifade ettiğimiz Küçük sanayii ve ticaret erbâbı arasında yer almaktaydı

Şehir nüfusunun %6.92'sini oluşturan idarî ve askerî sahada görevliler arasında kal'a topçu neferi, rahtar ve zaptiye bulunmaktaydı. Şehir nüfusunun önemli bir kısmını işsiz güçsüzler teşkil ediyordu. Bu kesimin şehir nüfusuna oranı %11.09 olup, bu gurup içinde her hangi bir mesleği olmayanların oranı %6.80, iâne ile geçinenlerin oranı %3.54 ve hiçbir meslek gurubuna dahil edilmemiş olup "diğer" adı altında topladığımız meslekler ise %0.75 oranındadır.

Şehirde bulunan 493 adet binanın yaklaşık %53.76'sını dükkânların meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Geri kalan binalar arasında 16 kahvehâne, 7 han, 5 fırın, 7 debbağhâne, 88 menzil veya hâne, 22 veya 23 değirmen, 49 kirahâne, 9 vakıf mülkü, 2 malikâne hissesi, 1 haffafhâne, 5 oda ve 3 ahır bulunmaktaydı.

Şehirdeki ziraî toprakların yüz ölçüsü cinsinden 886.5 dönüm, 192.5 kıt'a ve mahsülün ağırlık ölçüsü cinsinden 84 kot, 251.5 samar olduğu anlaşılmaktadır. "Kot" ve "samar"ın günümüz literatüründe ne manaya geldiği hakkında şifahi bilgiler dışında bir bilgiye sahip bulunmayışımız bizi arşivde uzun bir zaman uğraşmak zorunda bıraktı. Ancak yaptığımız incelemeler sonucunda bu belirsiz tabirlerin ne ifade ettiklerini belgelemeyi başardık. Fakat "kıt'a" türündeki arazilerin ölçü miktarının ne olduğu hususundaki fikirlerimiz hâlâ muallakta kalmıştır. Defterlerdeki ifadelerden şehir sakinlerinin önemli miktarlardaki toprakları, şehrin çevresindeki köylerde veya Erzurum eyaletine bağlı kazalarda bulunulduğu anlaşılmaktaydı. Bu durum büyük ölçekli ziraî faaliyetlerin şehir dışına kaydığını göstermektedir. Şehir içindeki toprakların büyük bir bölümünde ekim yapılmasına rağmen arpa ve buğdayın dışında, alınan mahsül hakkında *Temettuat defterlerinden* her hangi bir bilgi edinmemiz mümkün olmamıştır. Şehirdeki toprakları nüfusa oranladığımızda, nüfusun yaklaşık %18'ini meydana getiren gayrimüslimlerin tamamen topraksız olduğu anlaşılmaktadır.

Şehirdeki toprakların samar cinsinden %75.29'unu mevrû tarlalar, %24.85'ini ise gayrimevrû tarlalar oluşturmaktaydı. Mevrû tarlalar kot cinsinden toprakların tamamını meydana getirmekteydi. Kıt'a veya parça cinsinden şehirdeki arazinin %25.97'sini mevrû topraklar, %23.89'unu tarlalar, %39.48'ini ise çayırlar teşkil etmekteydi. Şehirdeki toprakların dönüm cinsinden %16.35'ini mevrû tarlalar, %31.35'ini gayrimevrû tarlalar, %1.12'sini bostanlar, %15.79'unu çebrilikler, %2.59'unu bağçeler ve %27.18'ini ise bağlar teşkil etmekteydi.

Hayvancılık ise şehir genelinde her guruptan insanın uğraştığı bir geçim kaynağıydı. Toplam 3.661 adet olan hayvanlardan sadece 191 tanesi Ermenilere, 33 tanesi ise Katoliklere aitti. Buna rağmen şehirdeki hayvancılık, daha ziyâde hane sahiplerinin geçimlerine yönelik bir faaliyet olarak göze çarpmaktadır. Şehirdeki hayvanların sayı itibarıyla önemlileri arasında ineklerin oranı %41.27, koyunların oranı %37.25, camuşlar ve mandaların oranı %5.70, keçilerin oranı %4.17, merkeplerin oranı %3.22, binek veya yük atlarının oranı %1.44, öküzlerin oranı %1.36, moziklerin oranı ise %0.57'dir.

Erzurum şehrinin 1260/1844 yılına ait gelirlerinin toplamı yaklaşık 886.739.5 kuruştı. Bu gelirin sektörlere dağılımında ön sırayı, ticaret ve esnaflıktan sağlanan gelirler elde etmektedir. Bunu hayvancılık gelirleri, maaş gelirleri, kira gelirleri, toprak gelirleri ve zuhûrat gelirleri takip etmektedir. Şehir nüfusunun %8.93'ünü ise hiç bir gelire sahip olmayanlar meydana getirmekteydi. Bu sayının yaklaşık %8.43'ünü müslümanlar, geri kalanını gayrimüslimler teşkil etmekteydi. Şehirdeki en yüksek gelir dilimini meydana getiren 800 kuruş ve yukarısındaki gelirlere sahip olanlar nüfusun sadece %2.97'sini oluşturmakta olup, bu sayının %2.78'ini müslümanlar oluşturmaktaydı.

Meslek guruplarının, şehir genelinde elde ettikleri gelirlerin kaynaklar itibarıyla dağılımı ise şöyleydi: Şehirdeki bütün kaynaklardan elde edilen gelirlerin tamamı 886.739.5 kuruştı. Bu gelirler içinde zanaat gelirlerinin oranı %1.07'dir. Ziraat gelirlerinin şehir genelindeki oranı ise %4.82'dir. Maaş gelirlerinin oranı ise %8'dir. Nereden elde edildikleri belli olmadığından zuhûrat olarak ifade edilen gelirlerin oranı ise %5.20'dir. Kira gelirlerinin oranı yaklaşık olarak %8.14 olup, bunun %6.98'ini

bina kiralari, %1.16'sını ise toprak kiralari teşkil etmektedir. Hayvancılık gelirlerinin oranı %8.89'dur. Şehirdeki ticaretin bel kemiğini oluşturan esnaf ve ticaret gelirlerinin oranı %63.82'dir.

1260-1261 yıllarında gerçekleştirilen temettüat tahrirlerinin, esnaf ve tüccarın bir yıllık temettü gelirleri yani bir yıllık kârları üzerinden tahsil olunacak vergi-i mahsûsanın tespiti amacıyla yapıldığını daha önce muhtelif defalar belirtmiştik. Ancak Erzurum şehrine ait *Temettüat defterleri* üzerinde yaptığımız incelemelerde gördük ki, Erzurum mahallesi dışında kalan müslümanlara ait vergi-i mahsusanın yöredeki adıyla tekaliif vergisinin hiç bir deftere kaydedilmediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık Kâbe Mescidi mahallesine ait defterin başına mahallenin 1260 yılına ait vergi borcunun olmadığı kaydı düşülmüştü. Bu ipucu araştırmalarımızı şehirdeki müslümanlara ait verginin daha önceki bir tarihte tespit edildiği fikri üzerinde yoğunlaştırdı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız uzun ve yorucu bir sondaj neticesinde Maliyeden Müdevver Tasnifi içinde 1259/1843 tarihli bir defterde Erzurum şehrinde oturan müslümanların 1261/1845 tarihine mahsuben tespit ve tahsil olunmuş olan vergi kaydını bulduk. Bu verginin tutarı 295 bin kuruştur. Ancak bu miktar şehirdeki 53 mahallenin tamamını kapsamadığı kanısındayız. Çünkü 1844 tarihli Erzurum mahallesi temettüat defterinde, bir kaç müslüman hanesine ait verginin yazılı olması, 1843 tarihinde belirlenen vergi içinde bu mahalleye ait verginin bir kısmının bulunmadığını iddiasını teyid etmektedir.

Şehirden vergi-i mahsusa, öşür ve cizye gibi vergilerin tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Bu vergilerin toplamı 340.080.5 kuruştur. Bu verginin %3.35'sini öşür, %5.85'ini cizye ve %93.75'ini vergi-i mahsusa karşılamaktadır. Buna göre şehir genelinde vergi-i mahsusadan müslim ve gayrimüslim hane başına yaklaşık 99.94 kuruş düşmektedir. 1259/1843 tarihinde şehirdeki bütün müslümanlar adına tespit edilen 295 bin kuruş vergi-i mahsusa ile 1260/1844 yılında şehirdeki bir iki mahallede yaşayan müslümanlardan tahsil olunan toplam vergi-i mahsusadan müslüman hane başına 114.37 kuruş, gayrimüslimler üzerinden tahsil olunan toplam 19.857 kuruş vergiden hane başına 35.84 kuruş düşmektedir.

Görüldüğü gibi 1260-1261(1844-1845) yıllarında Erzurum şehrinde yaşam koşullarının henüz yeterince olgunlaşmadığı anlaşılmaktadır. Şehir, doğu ve batı ticaret yollarını birleştiren bir noktada bulunuyor olmasına rağmen, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde vuku bulan üç aylık Rus işgali sırasında nüfusunun büyük bir kısmını yitirmesi, şehrin refaha ulaşamamasında önemli bir sebep olmuştur. Diğer Osmanlı şehirleriyle bir karşılaştırma yapıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Şehirdeki en fakir mahallede hane başına düşen gelir ortalaması 94.45 kuruş iken en zengin mahalledeki gelir ortalamasının 1.202 kuruş olduğu görülmektedir. Buna karşılık aynı yıllarda tahriri gerçekleştirilen Bilecik şehrinde mahalle ortalaması olarak hane başına başına düşen en düşük gelir 744.1 kuruş ve en yüksek gelir yaklaşık 2206 kuruştur. Bütün mahalleler bazında ortalamayı ele aldığımızda Erzurum'da 271.70 kuruş olan gelir seviyesi, Bilecik'te 1189.7 kuruş civarındadır². Aynı şekilde genel ortalama Aydın Güzelhisar'da yaklaşık 958 kuruştur³. Bütün bu olumsuzluklara rağmen *Temettülat defterleri* ne göre şehrin canlı bir ticaret merkezi olduğunu söylemek mümkündür.

² Öztürk, *Bilecik*, s. 71.

³ Bu 958 kuruş Güzel hisardan bir yılda elde edilen tüm gelirler toplamının hane sayısına bölünmesinden elde edilmiştir (Bu hususta bkz. Tozduman, *Aynı tez*, s. 85-96).

B İ B L İ Y O G R A F Y A

A. ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

a) Âmedî Kalemî Tasnifi (A.AMD)

nr. 75/14, 95/19.

b) Mektûbî Kalemî (A.MKT)

nr. 32/55.

c) Mektûbî Kalemî-Umum Vilâyet (A.MKT.UM)

nr. 52/16, 53/16, 86/38 , 99/42.

d) Cevdet Tasnifi

Dahiliye, nr. 12901, 14948, 7107, 14949.

Maliye, nr. 8570, 3190, 19620, 21774, 22496, 23670, 25532, 26884.

e. Baş Muhasebe (D.BŞM)

nr. 42093.

f. Hariciye Tasnifi (HR.MKT)

nr. 38/85, 79/95.

g) Kâmil Kepeci Tasnifi (K.K)

Varidat Muhasebesi, nr. 5938.

h) Maliyeden Müdevver Tasnifi (MAD)

nr. 11210, 13132, 11239.

ı) Maliye Ceride Tasnifi (ML.CRD)

nr. 1146.

i) Maliye Varidat Cizye Muhasebesi Tasnifi (ML. VRD. CMH)

nr. 136, 1278

j) Mesâil-i Mühimme İradeleri Tasnifi (MM.İ)

nr. 74, 102

k) Meclis-i Tanzimat Defteri Tasnifi

Nizamât, nr. 30.

l) Tapu Tahrir Defteri (TD)

nr. 205, 387.

m) Tevziat Defteri

Esnaf Defteri, nr. 30.

n) Yıldız Arşivi Sadaret Resmî Mârûzat Evrakı (Y. A-Res.)

nr. 62/11.

o) Temettüat Defterleri (TmtD)

nr. 6850, 6851, 6862, 6853, 6854, 6856, 6857, 6858, 6859, 6860, 6861, 6862, 6863, 6864, 6865, 6866, 6867, 6868, 6869, 6870, 6871, 6872, 6873, 6874, 6875, 6876, 6877, 6878, 6879, 6880, 6881, 6882, 6883, 6884, 6885, 6886, 6887, 6888, 6889, 6890, 6891, 6892, 6893, 6894, 6895, 6896, 6897.

B. SALNAMELER

Salname-i Vilayet-i Erzurum, Sene 1288,

Salnâme-i Vilayet-i Erzurum, Sene 1299,

Salnâme-i Vilayet-i Erzurum, Sene 1310,

Salnâme-i Vilayet-i Erzurum, Sene 1315,

C. İNCELEMELER

Akdağ, Mustafa; *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, II, Ankara 1971.

Aydın, Dündar; "Erzurum Şehri'nin Osmanlı Fethini Müteakip Yeniden İmarı, İskânı ve İlk Sakinleri", *AÜ. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, I, Ekim 1970, s. 101-114.

Barkan, Ö. L; "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" *Türkiyat Mecmû'ası*, X, İstanbul ts. s. 1-26.

Baykara, Tuncer; "Tanzimat'ta Şehir ve Belediye", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 277-288.

Bağış, Ali İhsan; *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar-Berathlı Tüccarlar- Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1983.

Bayındır, Seda; *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

Becker, C. H; "Cizye", *IA*, III, İstanbul 1993, s. 199-201.

Behar, Cem; "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiyenin Nufusu 1500-1927", *Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi*, II, Ankara 1996.

Beydilli, Kemal; "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, Sayı 17, Ankara 1993, s. 365-434.

-----; *II. Mahmut Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830) -Recognition Of The Armenian Catholic Community And The Church In The Reign Of Mahmud II. (1830)*, Harvard 1995.

Çadırcı, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1991.

Cuinet, Vital; *La Turquie d'Asie*, I, Paris 1890.

Emecen, Feridun; "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990 Bildiriler*, İstanbul 1991, s. 143-156.

Emiroğlu, Mecdi; "Erzurum Kır Yerleşmelerinin Ortalama Yüzölçümleri Parsel Sayıları ve Büyüklükleri İle İlgili Bir Araştırma", *DTCFD*, XXVIII/1-2, Ankara 1970.

Ergenç, Özer; "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları (=OA)*, IV, İstanbul 1984, s. 69-78.

Eryılmaz, Bilal; *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul 1992.

Erim, Neşe; "Trade, Traders and The State In Eighteenth-Century Erzurum", *New Perspectives On Turkey*, 5-6 (1991), s. 123-149.

Faroqhi, Suraiya; *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (İkinci Baskı) İstanbul 1994.

Genç, Mehmet; " Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", *Ahilik ve Esnaf: İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayınları*, I, İstanbul 1986.

Gören, Muzaffer; *Osmanlı Devleti'nde Kahve ve Kahvehanelerin Kapatılması (Bitirme Tezi)*, İstanbul 1982.

Göyünç, Nejat;"Hane Deyimi Hakkında", *İÜEF Tarih Dergisi Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı*, Sayı 32, Mart 1979, s. 331-348.

Güçer, Lütfi; *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.

-----; "XVI.-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, I, İstanbul 1987, s. 51-55.

Güran, Tefvik; "Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910 " *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, I, İstanbul 1987, s. 225-303

-----; *Structure Economique et Sociale d'une Region de Campagne Dans L' empire Ottoman Vers le Milieu du XIX* , Sofia 1979.

-----; "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları", *Belgeler*, XIII/17, Ankara 1988, s. 213-364.

-----; "Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1876", *150.Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 219-234.

-----; "Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", *İÜİF Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan Özel Sayısı*, İstanbul 1985, s.301-319.

İnalcık, Halil; "Cizye", *DİA*, VIII, İstanbul 1995, s.42-48.

Karamürsel, Ziya; *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1990.

Kâtip Çelebi; *Cihannümâ*, İstanbul 1145.

Kazıcı, Ziya; "Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul 1982, V/3, s. 29-35.

-----; *Osmanlılarda İhtisap Rüşumu*, İstanbul 1987.

Kırzioğlu, M. Fahrettin; "1753 ve 1846 yıllarında Erzurum Çarşıları İle Esnafını Tanıtan Kağızmanlı-zâdeler'in İki Vakfiyesi", *AÜ Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1976, s. 25-86.

Konukçu, Enver; *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992.

Kuban, Doğan; "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 7, İstanbul 1968, s. 53-73.

Küçük, Cevdet; *Tanzimat Devrinde Erzurum*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1975.

-----; "Tanzimat Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8'den ayrı basım, İstanbul 1977, s. 185-224.

-----; "Erzurum", *DİA*, XI, s. 321-329.

-----; "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul ts. s. 1007-1024;

-----; "Tanzimat'ın İlk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reâyâ Nüfusu", *Tarih Dergisi*, XXXI, Mart 1977, s. 199-234.

Kütükoğlu, Mübahat S.; "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, sayı 225, Ankara 1995, s. 395-412.

Mahiroğulları, Adnan; "Fransız seyyah Vital Cuinet'nin notlarıyla: 100 Yıl Önce Erzurum", *Tarih ve Medeniyet*, sayı 25, İstanbul 1996, s. 57-61.

Martal, Abdullah; "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Bellekten*, sayı 161, Ankara 1977 s. 1585-1652.

Masters, Bruce; "The Treaties of Erzurum (1823 and 1848) and the Changing Status of İranians in the Ottoman Empire", *Iranian Studies*, Volume XXIV, Number 1-4 1991, s. 3-17.

Mehmed Akif; "Rusya ile 1244 ve 1245 Senelerinde Vukû Bulan Harbe Dâir Bir Vesika", *TOEM*, 13-24, sene 2-4, s. 882-904.

Nedkoff, Boris Christoff; "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Bellekten*, VIII/32, (1944), s. 599-652.

Özey, Ramazan; "Fırat-Karasu Kaynakları Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Sosyo-Ekonomik Sorunları ve Çözüm Yolları -Erzurum Merkez İlçesi ve Çevresi", *AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, sayı 18, Erzurum 1990, s. 193-229.

Öztürk, Said; *Tanzîmât Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul Mart 1996.

Pamuk, Şevket; *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*, İstanbul 1994.

Raymond, Andre; *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, İstanbul 1995.

Sertoğlu, Mithat; *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986

Shaw, Stanford; "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, s. 934-946.

Şahin, İlhan.-Emecen, Feridun M.; "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *OA*, VII-VIII, İstanbul 1988, s. 289-308.

Şahin, İlhan; "XIX. Yüzyıl Ortasında Erzurum'un Nüfus ve İskân Durumu" (12-13 Mart 1994 Erzurum'un Kurtuluş Seminerine Sunulan Basılmamış Tebliğ).

-----; "XV. ve XVI. Yüzyılda Sofya-Filiba-Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 48, İstanbul 1987, s. 249-256.

Şener, Abdüllatif; *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990.

Tozduman, Arzu; *Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisâdî Durumu (1844)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

Tuncel, Metin; "Erzurum- Bugünkü Erzurum", *DİA*, IV, s. 334-335.

Tuğlacı, Pars; *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985.

Ünal, R. Hüseyin; "Erzurum-Mimari", *DİA*, IV, s. 329-334.

Uzunçarşılı, İsmail H.; *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988.

EKLER

1) Bu kısımda Erzurum şehrine ait Temettüat defterlerinden çıkarılan istatistikî tablolar yer almaktadır. Bu tablolar şehirdeki hane sahiplerinin hangi tür meslekler ile ilgilendiği hususunda Ek-2'deki dökümanlardan daha düzenli ve daha anlaşılır bilgiler sunmaktadır.

Ayrıca bu tablolar üzerinde bazı işaretlendirmeler yapılmak suretiyle, ifadelerin kısaltılması yoluna gidilmiştir. Temettüat defterlerinde geçtiği şekliyle alınan meslek adlarının yardımcı guruplarını meydana getiren bu kısaltmalar şu şekilde sıralanabilir:

Bütün meslek guruplarında kalfa (K), çırak (Ç), Usta (U), şakird (Ş), kethüda (Kt.), perdahçı (P), işçi (İ), halife (H) şeklinde kısaltmalar yapılmıştır.

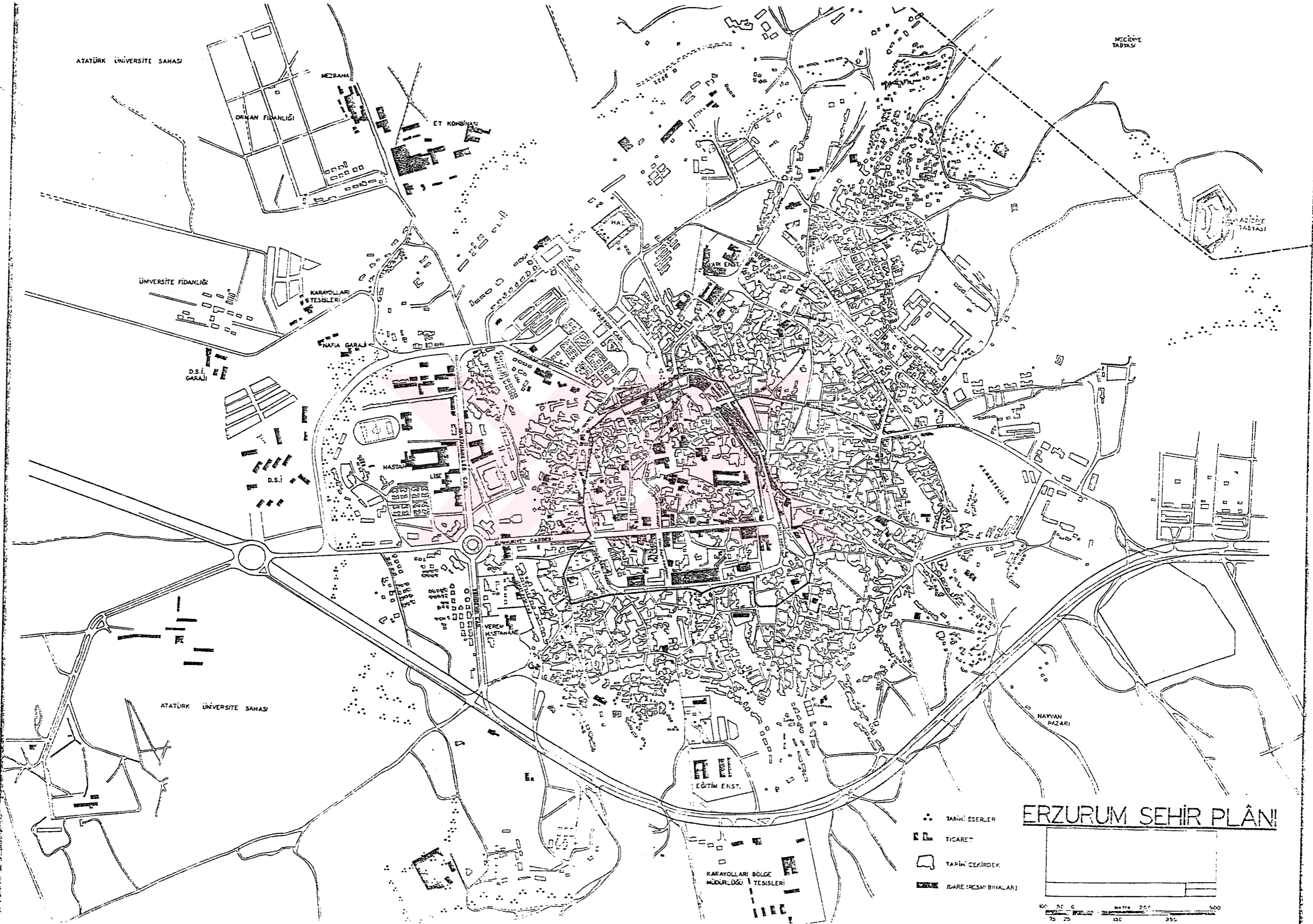
Bu kısma ek olarak iki harita eklenmek gereği duyulmuştur. Bu iki haritadan biri 1904 yılına ait olup, şehrin 1844 yılından 1904 yılına kadar geçirdiği değişimi; ikinci harita ise 100 yıl sonrasına yani günümüze kadar geçen sürede nelerin değiştiğini göstermesi bakımından incelemeğe değerdir.

2) Açıklama: Bu kısımda Erzurum şehrinin 42 mahallesine aid Temettüat Defterlerinin tablolar halinde dökümü yapılmıştır. 1845-1846 yıllarında biraz gecikmiş olarak Erzurum'da gerçekleştirilen vergi sayımında tutulan bu defterlerde yer alan kayıtların 1260 (1844) yılına ait olanları kesin, 1261 (1845) yılına ait olanları tahmini olarak ifade edilmiştir. Bu durum dikkate alınarak çalışmamızda sadece 1260 (1844) verileri kullanılmıştır. Çalışmamızın son kısmını meydana getiren bu tablolarda 1261 (1845) tahmini verileri de ayrıca gösterilmiştir.

Tablolar şehirdeki her bir mahalle için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Bu tablolarda yer alan veriler çoğunlukla defterlerdeki sıra takip edilerek yerleştirilmiştir. Defterlerde bir kaç şekilde ifade edilen gelirler tablolarda bazı kısaltmalar ile gösterilmiştir. Bu gelirlerden ticaret (T), kira (K), sanat (S), zuhurat (Z), maaş (M) şeklinde kısaltmalarla ifadelendirilmiştir. Ayrıca gümrük rahtarlığından olan temettüatı (GR), evkaf fazlası (EF), sandık eminliği (SE), dükkan şeriklerinden (DŞ), bi'l-iştirak ziraat (BZ), kardeşinin temettüatı (KT), evkaftan zuhurat (EZ) gibi ifadeler çalışmamızın ilgili bölümlerinde genel bir ifade ile "çeşitli gelirler" adı altında (Ç) olarak gösterilmiştir.

Erzurum'un 1320 r. (1904) tarihinde Erkâniharp Kaymakamı Kafkasyalı Fuad Bey tarafından çizilen haritası (Harp Akademileri Matbaası, Şubat 1982)

ATATÜRK ÜNİVERSİTE SAHAŞI

ORHAN FİDANLIĞI

MEZBANA

ET KÖMÜRÜ

MECİDİYE TABIYASI

ÜNİVERSİTE FİDANLIĞI

KARAYOLLARI TESİSLERİ

D.S.İ. GARAJI

D.S.İ.

HASTA

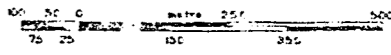
ATATÜRK ÜNİVERSİTE SAHAŞI

EĞTİM ENST.

KARAYOLLARI BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ TESİSLERİ

ERZURUM SEHIR PLANI

- TARİHİ ESERLER
- TİCARET
- TARİHİ ÇEKİRDEK
- İDARE (PESM) BİNALARI

ERZURUM MAHALLATINDAN
ABDURRAHMAN AĞA MAH.
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT			Ağnam	Arı kovam	HANE			TEMETTUALILAR			TARLA			
		inek	Camuş	Re's			Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Verdiği	M	T	Toplam	Çerçilik	Kıta
1	Mah.İmamı -Çerçi	3	90	3	36	7	35	1	30	40	501	300				
2	Moytab	2	60								340					
3	Mektep Havacesi			4	48			1	100	250	148					
4	Kâtib			2	24			1	60	5000	5084					
5	İane										200					
6	Hamalık									150						
7	Çiftçi									100						
8	Kahveci									200						
9	Kasab Solağı									300						
10	Oduucu									800						
11	Bakkal			5	60			1	68	550						
12	Ayak Dellallığı							1	50	928						
13	Mesleksiz			3	36			2	60	50						
14	Bakkal	1	30					1	50	286			2	190		
15	Bakkal			1	60					150						
16	Ertia YemişKapucusu									600						
17	Mesleksiz															
18	Kundakçı							2	125	75						
19	Hamal									150						
20	Unçu									150						
21	Ask.Niz Mülazım															
22	Nefer															
23	Arabacı Esnaf.															
24	Katırcı Hizmetkari									250						
25	İcarcı							1	300	360						
26	Sancakdar							1	80							
27	İcarcı							1	80							
	TOPLAM:	6	180	1	60	17	204	7	35	7	35	3135	9277	300	2	190

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr. 6892.

DERUN-I ERZURUMDA
ALI PAŞA MAHALLESİ
ERMENİ MİLLETİ

No	MESLEKLER	HAYVANAT			CIZYE			TEKALIF	TEMET.	Sakin Olduğu Hanenin İcari	KISRAK		MENZİL
		İnek Re's	Haslat Re's	Milzeye Re's	Sığırın Milyeyk Re's	Haslat Re's	Keçi Re's				Haslat Re's	Haslat Re's	
27	Terzilik							Vergisi 30	Toplam 200				
28	Katircilik								150				
29	İane								50				
30	Terzilik								150				
31	Keşişlik								150				
32	Keşişlik								100				
40	İane								100				
41	Çulfa								200	30			
42	Kuyumculuk								300				
43	Kuyumculuk								200				
44	Kuyumculuk								300				
45	Hamallık								300				
46	Taşçılık								200				
47	Necarlık								200				
48	Hidmetkarlık								150				
49	Sazandarlık								200				
50	Duhancılık								700				
51	Kilise Haddanı								50				
52	Tökmecilik								250				
53	Dileçlilik								150				
54	Değirmencilik								200				
55	Suyolculuk								200				
56	Dökmecilik								200				
57	İane								3000				
58	Töccarlık-Abz ü İ'ta								200	20			
59	Terzilik								200				
60	Töccarlık-Abz ü İ'ta	4	120	2	120	15	180		1000		1	60	1
61	Bezaz Odacılık	3	90						350				
62	Terzilik	2	60						700				
63	Demircilik								500				
64	Terzilik								300				
65	Dökmecilik								120				
66	Demircilik	1	30						850				
67	Saatçilik								500				
68	Kasablık								250	80			
33	Terzilik								250				
34	Çerçilik								250				
35	Penbecilik								600				
36	Çarıkçılık								600				
37	Çulfalık								350				
38	Çulfalık								150				
39	Çulfalık								150				
	Toplam	10	300	2	120	15	360	2076	14620	130	1	60	1

DERUN-I ERZURUMDA
ALI PAŞA MAHALLESİ
ERMENİ MİLLETİ

No	MESLEKLER	HAYVANAT				CIZYE	TEKALİF	TEMET.	Sakin Olduğu Hanenin İcare	KISRAK	MENZİL
		İnek Re's	Haslat Re's	Sağman Mitizyk Haslat Re's	Apşam Re's						
40	Nealibendlik					Ev	300	50			
41	Ali Paşa Mahallesi Kân Yolunda Ballaroglu Köşesinde Bulunan Ermeni Milleti										
1	Kötrükçülük	1	60			Ev	100	35	50		
2	Koltukçuluk	5	150	3	180	Al	2300	420	50		
3	Tüccar-Abz ü l'vâ				10	Al	250	35			
4	Çizmacılık	2	60			Ev	300	35			
5	Kuyunculuk					Ev	400	70			
6	Kuyunculuk					Ev	300	35	50		
7	Kazzazlık					Ev	300	17			
8	Papuççuluk					Ev	200	35	50		
9	Aşçılık					Ev	120	50			
10	Neccar Hizmetkan					Ev	250	35			
11	İrgadlık	2	60	1	60	Ev	250	50			
12	Kuyunculuk					Ev	250	35			
13	Terzilik	1	30			Ev	300	35			
14	Kazzazlık	1	30			Ev	500	105			
15	Kuyunculuk					Ev	250	35			
16	Ham Bezzazlık	1	30			Ev	500	105			
17	Demircilik					Al	400	70			
18	Kuyunculuk					Al	400	70			
19	Kırkçılık					Al	500	70			
20	Sabunculuk	2	60			Ev	150	17			
21	Terzilik					Ev	200	35			
22	Tiftikçilik					Ed	300	105			
23	Kuyunculuk					Ev	600	70			
24	Tökmecilik					Al	400	70			
25	Terzilik					Ev	400	35			
26	Terzilik	3	90			Ev	150	105			
27	Kesablık	2	60			Ev	600	35			
28	Çerçilik	2	60			Ev	250	70			
29	Rençberlik	2	60			Ev	300	70			
30	Değdmançılık	4	120			Al	11920	1899	200	0	0
31	Bezzazlık	26	810	4	240						
	Toplam:				6						
			16		72						
			192		192						

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6894

NEFSİ ERZURUM MAHALLATINAN
ALI PAŞA MAHALLESİ
ISLAM

No MESLEKLER

HAYVANAT

Soğman

BİNALAR

Dükkan

Kafes

Asyab

Adet

Hare

Kıta

Farun

Hasse

Jenar

Inek Re's	Haslat	Agnam Re's	Haslat	Camus Re's	Haslat	Kepi Re's	Haslat	Esb Re's	Dükkan Kafes	Asyab Adet	Hare Kıta	Farun Hasse	Jenar
3	90	3	36			1	8						
1	30							1					
2	60	1	60						1	1	200		
1	30	1	60								1	60	
2	60								2				50
1	30												
1	30												
1	30												
3	90	2	24	3	180								
2	60	2	24										
2	60	2	24										
2	60	3	36										
4	120												
2	60												
5	150	10	120							1			
3	120								1				300

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
ALİ PAŞA MAHALLESİ
İSLAM
No MESLEKLER

No	HAYVANAT			HAYVANAT			HAYVANAT			HAYVANAT			HAYVANAT			HAYVANAT			HAYVANAT		
	Inek Res.	Haslat Res.	Agşam Res.	Sığırtan Haslat Res.	Çemür Res.	Haslat Res.	Keci Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	Haslat Res.	
55																					
56																					
57	2	60	2	24																	
58																					
59																					
60	3	90																			
61	1	30																			
62																					
63	2	60																			
64																					
65																					
66																					
67	1	30			1	60															
68	1	30																			
69																					
70																					
71	2	60																			
72																					
73																					
74																					
75																					
76																					
77			2	24																	
78																					
79																					
80																					
81																					
82																					
83																					
84																					
85			7	84																	
86	1	30	4	48																	
87			3	36																	
88																					
89	1	30			1	60															
90																					
91																					
92																					
93																					
94																					
95																					
96			3	36																	
97			3	36	1	60															
98																					
99																					
100																					
101																					
102																					
103																					
104																					
105																					
106																					
107																					
108																					
109																					
110																					
111																					
63	3	90	3	36	1	60	1	8	1	16	970	2	200	6	810	3	50	0	0	0	
54		1920	54	648	10	600															

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6885

NEFS-1 ERZURUM MAHALLATINDAN
ALI PAŞA MAHALLESİ(İSLAM
MESLEKLER

No	MESLEKLER	TEMETTUALAR			Z	TARLA	Geri Mezar Tat.1	Çiftlik Hayvanat Tm1	BİNALAR Naf Han Hassesi E.t.s	Güm
		T	S	Z						
1	Kereseci	484								
2	Erbab-1 Ticaret	500	350							
3	Hatab-İFurs	230								
4	Kesim Tuccan	600								
5	Mesleksiz	100								
6	İane	1600								
7	Kesim Tuccan		150							
8	Na alband									
9	Mesleksiz									
10	Dubaacı	100								
11	Debbag	640								
12	Dellal Esmâh	100	350-150							
13	Çerçi Esm.	230	100	180						
14	Debbag Aycis	600								
15	Erbab-1 Ticaret	320								
16	Arabacı	180	160							
17	Sijeci	180								
18	Abshoy(Ogl.=Kamb)				195					
19	(Hatiz) İane	100			70					
20	Mesleksiz	100			70					
21	Mesleksiz									
22	Tebbç	100								
23	Hafiz	350								
24	İman	90								
25	Bekktal Enz.	280								
26	İman									
27	Kazıcı (?)	100								
28	Mesleksiz	1200								
29	Sıraç Esmâh	123								
30	Havace		100							
31	Ejeksi	50								
32	Havace	350								
33	Arabacı	100								
34	Ask.Niz.Nefer-İane		100							
35	Bekktal Tuycasi	150								
36	Haffar	200								
37	Kereseci Esmf.	260								
38	Arabacı	100								
39	Tebbç	186								
40	Arabacı	150								
41	Dikkci vekal'a Topru	100								
42	Kazanlı(?)	100								
43	Çerçi Esmf.									
44	Dubaac Kıyca	100								
45	Yuzukçu	100								
46	Erbab-1Ticaret	450								
47	Hurdanlık	100								
48	Dellal Esmâh	380	260							
49	İane	130	70							
50	İane									
51	Celeb	1330	1050							
52	Hidmetkar	50								
53	Debbag Esmf.	300								

NEFS-İ ERZURUM MAHALLESİNDEN
ALİ PAŞA MAHALLESİ(2)
İSLAM
No MESLEKLER

No	MESLEKLER	TEMETTUALAR			Z	TARLA		Gayri Mevzu Tarifi	Ciftlik Hayvanat Tut	EİN-ALAR Nispet Han Hissesi	GİHM			
		T	S	Z		Kat'a	Jenr				Kat'a	Jenr		
54	Suluhan Esnaf.	1150												
55	Bezzaz Esnafı	230												
56	Hımetkar	50												
57	Kesim Tuccarı	434												
58	Zahıyye	400												
59	Rafiki Esnaf.	500												
60	Menekşiz	190			100									
61	Bakkal Tıbbacı	130												
62	Hımetkar	50												
63	Debbag	250												
64	Alıfçılar	180			90									
65	Talebe	500							250			250		
66	Menekşiz	180												
67	Arabacı	90												
68	Alıfçılık	120												
69	Debbaglık	250												
70	Debbaglık	380												
71	Kesim Tuccarı	290												
72	Menekşiz	325												
73	Talebe				100									
74	Tıbbacı	100												
75	Debbaglık	270												
76	Debbag Esnaf.	120												
77	Sarraf Esnafı	124												
78	Kesim Tıbbacı	610												
79	Çambaz	180												
80	Keresteci				190									
81	Berber Kaiffesi	50(?)												
82	İlane													
83	Harif Esnaf.	90												
84	Alıfçılar	190												
85	Bakkallık	360												
86	Tuccarı	1188			276									
87	Kesim Esnafı	236			200									
88	Tuccarlık	550												
89	Kıbrıcci	350			260									
90	Meyyab	60												
91	Debbag Asçısı	100												
92	Bezzaz	290												
93	Muerzzin	260												
94	Bakkal Esnaf.	176			266									
95	Bakkal Esnaf.	200												
96	Bakkal Esnaf.	250												
97	Sarraf	60												
98	Sarraf	96												
99	Alıfçılık	386												
100	Cerri Esnafı	270												
101	Sarraf Esnafı	190												
102	Tıbbacı (İlane)				135									
103	Sarraf Esnafı	1440												
104	Aşşam Tıbbacı	300												
105	Hımetkarlık	540												
106	Debbaglık	450												
107	Menekşiz													
108	İlane													
109	Debbaglık	400												
110	Debbaglık	100												
111	Debbaglık	150												
	Sarraflık	186												
	Kendü	8182												
	Toplam:	12393	680	1555		1	12	670	5	0	250	1	0	0

NEFS-İ ERZURUM MAHALLİTİNDAN
BAKIRCI MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT			HANE		TEMETTUATLAR				Eğer Tahmimi Bir sn.de Tahmimi Tml.	
		inek Re's	Sağman Manda Re's	Ağnam Re's	Kıta Haslat	Toplam	T	M	Z			
1	Haffaf	3	90	2	120		410	200				
2	Arabacı							250				
3	Çerçi							250				
4	Bezzaz							300				
5	Asakir-i Nizamiyede					1	50					
6	Debbağ							350				
7	Mezbe Temizleyici						100					
8	Aşçı									480		
9	İane											
10	Ask.Niz.Nefer							500				
11	Debbağ						200					
12	Müsre'cir (İane)							150				
13	Debbağ Çırağı							300		120		
14	Gillekçi						420					100
15	Mesleksiz											
16	Hidmetkar						130					
17	Zaptıye:Neferi(Tumar)						300					
18	Muhtar											
19	Yamacı							200				
20	Muhtar											
21	Çerçi							200				150
22	İmam	1	30	5	60		290			200		
23	Dikici Esnf.						450					
24	İane											
25	İmam											
26	İrgadhk											
27	Manav											
28	Dallal							350				
29	Müezzin							250				
	Toplam:	4	120	7	180	0	2240	3300	1025	100		150

KAYNAK: Temsthat Defteri, nr. 6887

NEFS-i ERZURUM MAHALLATINDAN
CAĞFERİYE MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT																						
		İnek		Sağman		Manda		Ağnam		Keçi		Ari Kovanı		Dölsz Manda		Esb		Dişi Dülge		Hayvanat		Kısırak		
		Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	
45	Hafız(iane)																							
46	Çerçi																							
47	Haffaf	3	90																					
48	Mesleksiz	4	120	1	60																			
49	Bakkal	2	60	1	60																			
50	Hırdavatçı																							
51	Camikitabet Hizmeti	3	90			1	12																	
52	Mehterbaşı Zevci																							
53	Mesleksiz	3	90																					
54	Tatlılık																							
55	İane																							
56	Mültekaid																							
57	Hidmetkar																							
58	Çerçi ve Arzubal																							
59	Çerçi	2	60	1	60																			
61	Çerçi																							
62	Mesleksiz	2	60	1	60	6	72																	
63	Kahveci																							
64	Çerçi																							
65	Mualim-i Subyan																							
66	Bezzaz																							
67	Haffaf																							
68	Kahveci																							
69	Çerçi																							
70	Zabıtiye Mülazımı																							
71	Kavvas	2	60			3	36																	
72	Kavvas	2	60																					
73	Kavvas																							
74	Sarraç	2	60																					
75	Zıraatçı	1	60	1	60	2	24																	
76	İane	1	60																					
77	İane	2																						
78	Zabıtiye																							
79	Ask.Niz.Tıftek Endaz																							
80	Hidmetkar																							
81	Mahalle İmanı																							
	Toplam:	53	1530	7	423	65	348	6	48	33	165	4	2	2	5	0	1	60						

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
CAGFERİYE MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	BİNA		TARLA		Kıraya Verdi.Hane		Han Rub Hisse		ÇAYIR		ASYAB		Nısf Dikkkan		TARLA		Ziraatdan Hasılat	
		Dükkan	Kıt'a	Kıt'a	ıcar	Kıt'a	ıcar	Kıt'a	ıcar	Han	Rub	Hisse	Kıt'a	ıcar	Kıt'a	ıcar	Kıt'a		ıcar
43	Çerçi																		
44	Hizmetkar																		
45	Hafız(hane)																		
46	Çençi			2	50														
47	Haffaf	1	30																
48	Mesleksiz																		
49	Bakkal																		
50	Hırdavatçı																		
51	Cami Kızıbet Hizmeti																		
52	Mehterbaşı Zevci																		
53	Mesleksiz	1	90																
54	Tatarlık																		
55	İane																		
56	Mütekaid																		
57	Hidmetkar																		
58	Çerçi veArzuhal																		
59	Çerçi																		
60	Hamamcı																		
61	Çerçi																		
62	Mesleksiz																		
63	Kahveci																		
64	Çerçi																		
65	Muallim-i Subyan																		
66	Bezzaz																		
67	Haffaf			1	90														
68	Kahveci																		
69	Çerçi																		
70	Zabıtiye Mülazımı																		
71	Kavvas																		
72	Kavvas																		
73	Kavvas																		
74	Sarraç																		
75	Ziraatçı																		
76	İane																		
77	İane																		
78	Zabıtiye																		
79	Ask.Niz.Tüfek Endaz																		
80	Hidmetkar																		
81	Mahalle İmamı																		
Toplamı:		8.25	431.5	5	490	2522	50	500	28	5082	2640	2	1400	1	40	3	306.5	310	

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6862

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
CAGFERİYE MAHALLESİ
İSLAM

No MESLEKLER TEMETTUALAR Her Sene Verdiği Humus

	Toplam	T	M	Z	GR
1	2720				
2				150	
3				150	
4			150		
5	150				
6	400	322			
7		600			
8	890		600		
9	471				300
10	200				
11	400				
12	150				
13	350				
14	84				
15				100	
16	200				
17	420	300	120		
18	260	200			
19	150				
20	400				
21	200				
22	300				
23	310	250			
24	360	350			
25		200			
26	300				
27	1630				
28	494	450			
29		300			
30	300	270			
31		100			
32		250			
33		100			
34		800			
35	114				
36	330	300			
37	900	200			
38		500			
39	420	300	120		
40		320			
41	285	200			
42		200			
43		250			
44	275				
45					

NEFSİ ERZURUM MAHALLATINDAN
CAGFERİYE MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMEİTUATLAR					Her Sene Verdiği Humus
		Toplam	T	M	Z	GR	
46	Çerçi	250	200				
47	Haffaf	420	300				
48	Mesleksiz	780			600		
49	Bakkal	620	300				
50	Hırdavatçı	250					
51	Camii Kitabehizmeti	162		60			
52	Mehterbaşı Zevci	380			200		
54	Tatarlık		150				
55	İane						100
56	Müekzid						
57	Hidmetkar	300					
58	Çerçi veArzuhal		450				
59	Çerçi	200					
60	Hamamcı	1060	900				
61	Çerçi	600					
62	Mesleksiz	508			300		
63	Kahveci		100				
64	Çerçi		200				
65	Mualim-i Subyan				100		
66	Bezaz	320	300				
67	Haffaf	300	300				
68	Kahveci	306.5	200				
69	Çerçi	150					
70	Zabtiye Mtlazımı			600			
71	Kavvas	996	900				
72	Kavvas	1500		1410			
73	Kavvas	1500					
74	Sarraç	250	190				
75	Ziraatçı	492					
76	İane	60					
77	İane	60					
78	Zabtiye			1440			
79	Ask.Niz.Tıftek Endaz	300					
80	Hidmetkar	100					
81	Mahalle İnamı						
	Toplam	24577.5	11702	4500	1600	300	100

ERZURUM MAHALLATINDAN
CEDİD MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	İnek		Ağnam		Camus		HAYVANAT		BINALAR		TEMETTUALAR			
		Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Keçi	Re's	Hasılat	Hane	Dükkan	Toplam	T	Z
1	Debbağ Kalfası												100		
2	Sarraç Esnafı	1	30										250		
3	Sarraç Esnafı												280		
4	Canbaz Esnafı												300		
5	Mesleksiz			2	24								224	200	100
6	Sarraç Esnafı												380	350	50
7	Mesleksiz	1	30										200	140	
8	Kasab Esnafı	2	60										50		
9	Bakkal Esnafı												200		
10	Hıdmetçiler												440	350	
11	Kazzaz	3	90										350		
12	Kahveci												500	386	
13	Berber	3	90	2	24								150		
14	Debbağ Esnafı												200		
15	Duhancı esnafı												650	59	
16	Ayak Dellali	2	60	2	24								124	100	
17	Duhancı Esnafı												200	140	
18	Debbağ Esnafı												30		
19	İlane	2	60										300		
20	Sebze ve Eği	1	30										450	354	
21	Medrese Nişin												150		
22	Han Kiraası												200		
23	Mesleksiz	2	60	3	36								200		
24	Mesleksiz												360	300	
25	Cülcü Esnafı												200		
26	Dikici Esnafı			5	60								500	362	
27	Debbağ Esnafı												200		
28	Alafdar Esnafı	3	90	4	48								300	200	
29	Debbağ Esnafı												100		
30	Duhancı Esnafı									1	100		100		
31	Duhancı Esnafı												500	450	
32	Lilleci Esnafı									1	50		150	100	
33	Debbağ Kalfası												250	160	
34	Bezzaz Esnafı	1	30										300		
35	Kahveci Tabi	3	90										402	300	
36	Terzi Esnafı												330	300	
37	Ayak Dellali									1	56		150		
38	Alafdar Esnafı	1	30	3	36								300		
39	Bezzaz Esnafı												300		
40	Duhancı Esnafı												300		
41	Bakkal Esnafı												390		
42	Fukara gürtümdan												300		
43	Mesleksiz												250		
44	Duhancı Esnafı	3	90										500	484	
45	Sebze ve Eği												700	50	
46	Duhancı Esnafı												666	460	
47	Duhancı Esnafı	2	60	3	36								220	160	
48	Debbağ Esnafı												50		
49	Arabacı												666	160	
50	Bakırcı Esnafı	3	90										220		
51	Kasab Kalfası	2	60										300		
52	Keçici Esnafı												300		
													250		
													484		
													700		
													50		
													460		
													160		
													190		

* * *

ERZURUM MAHALLATINDAN
CEDİD MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT SACIMAN			BİNALAR			TEMETTÜTLAR								
		İnek Re's	Agnam Re's	Camuş Re's	Keçi Re's	Mützek Re's	Hasılat	Hane Ebab	Dükkan Kepuk	İcar	Menzil Ebab	İcar	Toplam	T	Z	
53	Mesleksiz												180			
54	Moyrab Esmafi													60		
55	Moyrab Çırağı													60		
56	Cüleha Kalfası													100		
57	Bostancı	5	150											850		
58	Ayak Delişah													100		
59	Dikici Esmafi													100		
60	Bezaz			2	24									324		
61	Ayak Dellah			4	48									164		
62	Moyrab Çırağı													100		
63	Arabacı													90		
64	Hamal													100		
65	Moyrab Esmafi	1	30											180	150	
66	Mesleksiz													150		
67	Keresteci Esmafi													896	800	
68	Mesleksiz	2	60	3	36									5		
69	Tüccar Taifesi	2	60	3	36									520	460	
70	Alafrın Esmafi													230		
71	Debbağ Esmafi	2	60											200		
72	Tüccar													100		
73	Berber Esmafi													363	225	
74	Kasab Çırağı	3	90	4	48									100		
75	Duhancı Esmafi													264	180	
76	Debbağ Kalfası													160		
77														160		
78	Günirlik	2	60	2	24									190		
79	Dülger Kalfası													100		
80	Debbağ Kalfası													166	82	
81	Moyrab Kalfası													830		
82	Berber Kalfası	2	60	24										642		
83	Debbağ Esmafi													100		
84	Tüccar													338	642	
85	Sarı	2	60	3	36									930	800	
86	Koyun Tüccarı	1	30								1	100		950	854	
87	Tüccar Taifesi	2	60	3	36									520	460	
88	Tüccar Taifesi	2	60											260		
89	Debbağ Esmafi													160		
90	Duhancı Esmafi													260		
91	Keresteci													260		
92	Kahveci													125		
93	Arabacı													150		
94	Moyrab													300		
95	Keresteci													200		
96	Hidmetkar Makalesi													650		
97	Kol															
	AgabıgındaMahreş	59	1770	72	576	0	0	2	12	2	120	3	206	1	100	1
	Toplam													20411	1260	300

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6854

NEFS-İ ERZURUM MAHALLELERİNDEN
ÇİRCİR NAM MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT		TARLA		Diğ. Re's	Mevkep Re's	Öküz Re's	Camus Hasılat Re's	Camus Hasılat Re's	Düğe Re's	Mezrun Samar Kot Hasılat	TARLA Samar Kot Hasılat	Gayri Mezrun Tarla Samar Kot				
		İnek Re's	Atlar Re's	Hasılat Re's	Hasılat Re's										Mezrun Samar Kot	Hasılat		
51	Hidmetkar																	
52	Dikici																	
53	Dikici																	
54	Jane																	
55	Dellal			2		24												
56	Çöpçü																	
57	Dikici																	
58	Dikici																	
59	Hidmetkar																	
60	Kayışçı																	
61	Coban																	
	Toplam:	25	750	61	732	2526	42	5	340	10	14	2	26	1	56	690	12	0

NEFES-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
ÇIRÇIR MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMETTUALAR		BINALAR		Dükkan		Dölsüz İnek		A'ŞAR	
		T	Z	Dükkan Odası	Hane	Dükkan Kit'a	Hane Kit'a	Kit'a	Kit'a	Hane	Kit'a
1	Zinatçı	300		1		1					
2	Zinatçı	350									
3	Dükici Esmaf.		250								
4	Ticaret	200									
5	Dükici esnafı	200									
6	Haffaf Esmaf.	120									
7	Dükici Esmafı	150									
8	Dükici Esm.	174									
9	Dükici Esmaf.	207									
10	Dükici Esmaf.	173									
11	Dükici Esmaf.	186									
12	Dükici Esmaf.	180									
13	Mukavacı	200									
14	Dükici Esmafı	400									
15	Dükici Esmafı	204									
16	Moytab	224									
17	Canbaz	200	158								
18	Mesleksiz	242									
19	Dükici										
20	Haffaf	526									
21	Kahveci	520									
22	Mesleksiz	308									
23	Arabacı	330									
24											
25	Arabacılık	350									
26	Dükici	125									
27	Baltacı	100									
28	Dellal	100									
29	Kârbancı	200									
30	Kârbancı	250									
31	Baltacı	100									
32	Fakir	100									
33	Düküetü	100									
34	Alafdar	130									
35	Haffaf	250									
36	Pasaban	130									
37	Dükici	135									
38	İane										
39	Dükici	100									
40	Buz Nâhilcisi	100									
41	Düban Kıyıcısı	150									
42	Kârbancı	110									
43	Çoban	100									
44	Hidmetkar	150									
45	Hidmetkar	150									
46	Ticaret	400									
47	İane	394									
48	Dükici	150									
49	Hidmetkar	150									

NEFS-İ ERZURUM MAHALLA TINDAN
CİRCİR MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMETTUALAR			BİNALAR		Dükkan Kit'a Sütüs Hisse jeat	Hane Kit'a jeat	Delsüz İnek Re's	Dükkan Kit'a jeat	A'ŞAR								
		T	Z	S	Dükkan Kit'a jeat	Rusunu charak Bir Sn. de vermiş otuğu.					Hurma Kit'a	Şair Kit'a	Bedel						
50	Dükici																		
51	Hümehtar																		
52	Dükici																		
53	Dükici																		
54	Jane																		
55	Dellal																		
56	Çöpçü																		
57	Dükici																		
58	Dükici																		
59	Hümehtar																		
60	Kayıgı																		
61	Çoban																		
	Toplam:	11468	3044	158	1811	1	40	1	100	1	80	1	1	2	150	8	40	13	26

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6860

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
ÇORTANOĞLU MAH.
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT				TEMETTUAT	
		Sığman		Camuş		T	Toplam
		İnek	Hasılat	Re's	Hasılat		
1	Bezzaz	3	90	1	60	350	500
2	Bezzaz					300	300
3	İane						
4	Debbağ	1	30			200	230
5	Bezzaz					330	
6	Bakkal Esnafı					250	
7	Sarraç Esnafı					250	
8	Çerçi Esnafı					100	
9	Penbeci Esnafı					225	
10	Erbab-ı ziraatdan						
11	Debbağ Şakirdi	1	30			150	180
12	Sarraç Esnafı	1	30			120	150
13	İane						
14	Çerçi Esnafı					75	
15	Manav					100	
	Toplam:	6	180	1	60	2450	1360

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6866

NEFS-İERZURUM MAHALLATINDAN
ÇUKUR MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	BİNALAR		TARLA		Timar Hasıl Akçe	İnek Re's	Sığman		Ağnam Re's	Hasıl Re's	Hasıl Akçe		
		Hane İcar Kıta Sny.	Dükkan Kıta İcar	Mezru Tarla Kod	Hasıl 1260			Camuş	Re's					
1	İmam													
2	İane(Hanesi var)													
3	Sandık Eminliği													
4	Mesleksiz	1	2	170	60	5000	2	60	2	120	6	72		
5	Timar Ehli		1	100										
6	Mesleksiz													
7	Katib-i Nufus													
8	Puşho Beyi Seb'asından													
9	İane													
10	Bezzaz													
	Toplam:	1	100	2524	270	0	60	5000	2	60	2	120	6	72

KAYNAK: Temettül Defteri, nr. 6863.

MEVAKİT İZMİR KAYMAKAMLIĞI
MANTARLI

NEFSİ ERZURUM MAHALLATINDAN
ÇUKUR MAHALLESİ

İSLAM

No	MESLEKLER	BİNALAR			TEMETTUALAR				TARLA									
		Han Nisf Hisse	Hane Kıt'a	Hane Kıt'a	EF	SE	Z	M	Toplam	Tarla Kıt'a	Tarla İcar	Bostan Tarlası Kıt'a	Bostan Tarlası İcar	Erkek Esb Re's				
1	İmam							100	160									
2	İane				172	100	6000	*	7412	1	100			2				
3	Sandık Eminliği	1000	2	40				178	1328			3	550	150				
4	Mesleksiz																	
5	Timar Ehlî							200	300									
6	Mesleksiz							1800										
7	Katibi Nüfus								100									
8	Pusho Beyi Seb'asından																	
9	İane								690									
10	Bezzaz				172	200	6000	200	2078	10242	1	100	3	550	150	2		
	Toplam	1000	2	40	1	60	172	200	6000	200	2078	10242	1	100	3	550	150	2

ERZURUMDA EMİN KURBI
MAHALLESİ
ERZURUN MİLLETİ

No MESLEKLER

No	HAYVANAT			TEKALİF			HANE			AHIR		MENZİL		
	Inek Re's	Hiçbir Re's	Ganem Re's	Mazeyk Re's	Haslat Re's	Haslat Re's	Kısınak Re's	Çizgi	Vergisi	İnancısı	Kat'a	İnanc	Kat'a	İnanc
57									200					
58									300					
59									180					
60									350					
61									230		1	40		
62									150					
63									250					
64									150					
65									150					
66									100					
67									180					
68									200					
69									300					
70									200					
71									300					
72									200					
73									250					
74									150					
75									250					
76									180					
77									400					
78									250					
79									600					
80									50					
81									40					
82									150					
83									100					
84									70					
85									200					
									200					
									150					
									300					
									180					
									400					
									250					
									600					
									50					
									400					
									150					
									150					
									200					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									150					
									200					
									700					
									15					

ERZURUMDA EMIN KURBI
MAHALLESİ
ERMENTYAN MİLLETİ

No	MESLEKLER	HAYVANAT		Muzeyk		TEKALIF	TEMET	HANE	AHR	MENZİL
		Inek	Çiğirnek	Haslat	Re's					
86	Çiğirnek					35	300			
87	Mışık					35	300			
88	Kaval Çalmak					17	200			
89	İğdelik					17	200	50		
90	Karveci					17	200			
91	Kütüphanekçi					70	400			
92	Dokümanekçi					70	350			
93	Kazancılık					70	350	40		1
94	Hidmetkarlık					87	500	100		
95	Dübauculuk					87	300			
96	Penbecilik					52	120			
97	Karveci Tabığı						150			
98	Dikicilik						200	50		
99	Hidmetkarlık						300	50		
100	Çerçilik					52	300			
101	Çulfalık					35	300	50		
102	Papacçı					35	250			
103	Naabendilik					87	500	60		
104	Sazandarılık						150	20		
105	Penbecilik						150	40		
106	Penbecilik					17	150			
107	Penbecilik					35	300			
108	Sabancıculuk					35	250			
109	Çerçilik						150			
110	İğdelik					35	300			
111	Neccearlık						150			
112	Hidmetkarlık					35	500			
113	Demircilik						150			
	1-32 ArmaHane						500			
33	Dübauculuk					70	400			
34	Kayraacılık					35	300	50		
35	Dübaucı						50			
36	Sazandarılık					35	250			
37	Mumculuk					70	400			
38	Kahvecilik					17	200	40		
39	Demircilik					70	300			
40	Purubük					35	200			
41	Berberlik					70	300			
42	Temirci Sakirdi						80			
43	Temirci kalfası						150			
44	Kuyunculuk					52	300	50		
45	Berber Kalfası						200			
46	Hidmetkar						200	30		
47	Hidmetkar						150	30		
48	Demirci Kalfası					17	250	30		
49	Sazandarılık					35	200			
50	Çerçilik					17	250			
51	Purubük						150	20		
52	Çulfalık					17	200	40		
53	Çulfalık					17	200	40		
54	Sazandarılık						200	60		
55	Papaculuk					17	200			
56	Çulfalık						70			
57	Çarçılık					52	350	25		
58	Terzilik					17	200			
59	Penbecilik					17	200			
60	Terzilik					35	250	20		
61	kahvecilik					35	250			
62	Hannalık					17	150			
63	Terzilik					17	200			
64	Terzilik					87	500			
65	Çiğircilik					17	200			
66	Purubük					70	350			

ERZURUMDA EMİN KURBİ
MAHALLESİ
ERMENYAN MİLLETİ

No	MESLEKLER	HAYVANAT		Mazeyk		Kırsak	Çıkyası	TEKALİF	TEMET	HANE	AHİR	MENZİL	
		İnek	Ganım	Haslat	Re's								Haslat
67	Penbecilik							Vergisi		İcaresi	Kırsak	Kırsak	
68	Palancılık							35	250	30			
69	Kırkçılık							95	150	100			
70	Çarıkçılık							17	300	100			
71	Penbecilik							17	150	20			
72	Terzilik							17	200				
73	Palancılık							70	250				
74	Keşşik							17	70				
75	Lagımcılık							17	250				
76	Tokmencilik							52	300				
77	Çiftçilik							52	300				
78	Debbüğüç							140	150				
79	Çerçilik							105	700				
80	Öğacılık								800				
81	Hakkam								150				
82	Bezaz Koltukçuluk								300	6			
83	Naalben Sakirdiği								80	50			
84	Hamal								70				
85	Demirci kalıfas								200	50			
86	Debbüg İşiçlik								180				
	Toplam	23	690	2	24	1	60	4316	36820	2347	1	4C 6	360

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr. 6864

MEDİNE İ ERZURUM
EMİN KURBI MAH.
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMETTUALAR			Z	M	T	Toplam	HAYVANAT			An Kovanı			BINA			Dükkan			Kira Hane			DükkanKah vehane					
		Sığırın							Keçi			Hasılat			Adet			Hasıl			Hasıl			Adet			Hasıl		
		Inek Re's	Hasıl	Re's					Camış Re's	Hasıl	Re's	Ağırın Re's	Hasıl	Re's	Hasıl	Re's	Adet	Hasıl	Re's	Adet	Hasıl	Tarıa Kıra	Jeer	Re's	Adet	Hasıl	Kıra	Jeer	Re's
1	Hacı Mesleksiz	5	150	1	60		2160																						
2	Cambaz	2	60	1	60		1155																						
3	Kantarçı	4	120				552																						
4	Mesleksiz	2	60	2	120		300																						
5	Bezaz						500																						
6	Mesleksiz	2	60				616																						
7	Mesleksiz	3	90	2	120		560																						
8	Mal Cambazı						300																						
9	Kırmacı	4	424				424																						
10	Sabuncu	2	60	1	60		880																						
11	Unçu	2	60				246																						
12	Sarraç	1	30				200																						
13	Bezaz	2	60				200																						
14	Bakkal	3	90				300																						
15	Moyyab	4	48				348																						
16	Bakkal	8	96				400																						
17	Bakkal	2	24				120																						
18	Bakkal	2	24				120																						
19	Çerçi	2	24				424																						
20	Çizmacı	4	48				570																						
21	Berber	3	90				300																						
22	Hamal	4	48	1	8		451																						
23	Çerçi	2	60				296																						
24	Şilenci	2	60				250																						
25	Şilenci	2	60				200																						
77	24-Yöbaneler Yok																												
78	Kitabet						1200																						
79	Aşçı	4	400				400																						
80	Aşçı	4	400				400																						
81	Çerçi	3	90				300																						
82	Fırıncı	6	60				600																						
83	Çerçi	1	30				150																						
84	Dellal	1	30				150																						
85	Alatdar	3	90				300																						
86	Müezzin	4	48	1	8		451																						
87	Kasab	2	60				296																						
88	Dühançı	2	60				250																						
89	Çoban	2	60				250																						
90	Debbag Şakirdi	2	60				250																						
91	Hizmetkar	3	90				300																						
92	Pazband	4	48				451																						
93	Aşçı	2	60				250																						
94	Jane	2	60				250																						
95	Çoban	2	60				250																						
96	Hizmetkar	3	90				300																						
97	Jane	2	60				250																						
98	Davacı (Garba Fırat)	2	60				250																						
99	Kahveci	3	90				300																						
100	Mal Cambazı	2	60				396																						
101	Unçu	3	90				264																						
102	Taycı	2	60				120																						
103	Kahveci	3	90				300																						
104	İmam Vekili	140	60				200																						
105	Toplam:	1890	180	9880	42	1260	7	420	48	576	3	24	2	5	6	1400	3	550	4	315	5	360							

DERUN-İ ERZURUMDA
EHL-İ ZİMMET REAYA
KATOLIKYAN MİLLETİ

No	MESLEKLER	HAYVANAT				CIZYE	TEKALİF	TEMITU	Sakin Olduğu Hanenin İcاره
		İnek	Sağman	Ağnam	Mitzek				
		Re's Haslat	Re's Haslat	Re's Haslat	Re's Haslat		VERGİSİ	Toplam	
1	Tüccar- Ahz u İtâ	1	30			Al	200	1000	50
2	Çerçilik	1				Ev	30	150	
3	Penbecilik					Ev	25	125	
4	Kürkçilik					Al	40	200	
5	Attar Çerçilik					Ev	20	100	
6	Naalbendlik					Ev	20	120	
7	Hidmetkarlık					Ev	40	250	
8	Attar Çerçilik	1				Al	40	150	
9	Abacılık	1	30	4	40	Ev	40	150	
10	Bezzazlık					Ev	40	200	
11	Sermayeli Tüccar	1	30			Al	60	300	
12	Sergicilik					Ev	20	100	
13	Bükütüllük					Ev	10	60	
14	Hidmetkar	1	30			Ev	40	250	
15	Demircilik	1	30			Ev	10	100	
16	Kazzaz (İane)					Ev	30	200	
17	Kazzaz	2	60			Ev	60	300	
18	Kürkçü	1	30		1	Ev	20	100	
19	Neccarlık					Ev	20	150	
20	Taşra Çerçilik					Ev	10	50	
21	Hidmetkarlık					Ev	10	150	
22	Dellal					Ev	5	50	
23	Hidmetkar	1	30			Ev	10	75	
24	Kazzazlık	1	30			Al	60	300	
25	Kazzaz	1	30			Ev	40	200	
26	Hasırcılık					Ev	10	60	
27	Terzilik					Ev	10	50	
28	Hamalılık					Ev	10	60	
29	Penbeci					Ev	20	150	
30	Terzi Şakirdi	1	30			Ev	20	150	
31	Penbeci	2	60			Ev	30	200	
32	Çalgıcı					Ev	30	200	
33	Neccar Şakirdi					H			
34	Dökmeçi Şakirdi					Ev	15	100	

DERUN-1 ERZURUMDA
EHL-İ ZİMMET REAYA
KATOLIKYAN MİLLETİ

No	MESLEKLER	HAYVANAT			CIZYE	TEKALİF	TEMİTTU	Sakin Olduğu Hanenin İcاره
		Inek	Sağman Ağnam	Müzek Re's Hasılat				
52	Zanaatçı(Hayvanat)	1	30	Re's Hasılat	Ev	40	250	
53	Etmekçi			Re's	Ev	40		
54	Etmekçi	1	30	Hasılat	Ev	30	200	
55	Etmekçi			Re's	Ev	20	80	80
56	Etmekçilik			Hasılat	Ev	15	60	40
57	Etmekçi			Re's	Ev	30	200	180
58	Etmekçi Boyacı			Hasılat	Ev	30	150	170
59	Etmekçi Çerçi			Re's	Ev	15	60	100
60	Etmekçi			Hasılat	Ev	10		
61	Etmekçi			Re's	Ev	15	80	
	Toplam	24	660	4	1545	8510	720	

Sene-İ Sabıkda Tekalif Olarak Verdikleri Vergi:1515 kr

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6895

ERZURUM MAHALLESİ
AHALLERİ

ARAZİLER
Bağ ve Cebirlik Beğec(*)
Kıt'a Dn Hasılat 1261

No	MESLEKLER	Kıt'a	Dn	Hasılat	1261	Kıt'a	Mektebe Dn	Bostan Dn	Hasılat	1261	Mezru Teria Dn	Hasılat	1261	Gayri Mezru Teria Dn	Hasılat	1261	Kıt'a	Yoncalık Dn	Hasılat	1261	KurtDukanveHaa Hisesi Bab	İstir	Bab	BINALAR Duktan	
1	Meslektaş	5	250	170	1261	2	5	300	1260	1261	55	280	1261	40	5	1261	2	6	200	150	7	330	2	1260	
2	Rezasz Esnafi	5	130	50		5	5	500	220		50	17		12	150										
3	Nazari(Akteşoğo)																								
4	Mudernisai kiran																								
5	Talebe-i Uzun																								
6	Bağcı Esnafi																								
7	Çama Deilak	15	120	70																					
8	Mesci Esnafından																								
9	Bahar Esnafi																								
10	Fıstık Esnafi																								
11	Kamal Esnafi																								
12	Sici Esnafi (*)																								
13	Devacı Esnafi																								
14	Devacı Esnafi																								
15	Hancı Esnafi																								
16	Fıstık Esnafi																								
17	Beğeci Esnafi																								
18	Bostancı Esnafi																								
19	Tiftikçi Esnafi	5	50	30																					
20	Bahçeci Esnafi	6	360	300																					
21	Sancaz (Ama)																								
22	İrgad Esnafi																								
23	Beğ Bekçisi Esnaf																								
24	Hidmetkar																								
25	Çakıcı Esnafi																								
26	Bostancı Esnafi																								
27	Mesci Esnafi																								
28	Sebzeci Esnafi																								
29	Lulacı Esnafi	4	120	60																					
30	Meslektaş (Kadın)																								
31	Mesci Esnafi																								
32	Meslektaş																								
33	Beğ Bekçisi																								
34	Kıyıcı Esnafi																								
35	Etkici Esnafi																								
36	Saka Esnafi																								
37	Mesci Esnafi																								
38	Demirci (*) Esnafi																								
39	Kara Bostancı Esnafi	4	100	80																					
40	İrgad Esnafi																								
41	Merkep Sakarı Esnaf																								
42	Talebe-i Uzun																								
43	İrgad Esnafi																								
44	Elineki Esnafi																								
45	Hama Esnafi																								
46	Hama Esnafi																								
47	Yememci Esnafi																								
48	İrgad Esnafi																								
	Toplam	1522	2565	3281	1261	2528	510	3041	3000	1261	108	367	1261	64	155	1261	2	6	200	150	7	330	8	330	

AHALIERİ No	MESLEKLER	HAYVANAT		BAĞÇE VE BAĞ		TEMETTUAL		ARI KOVANI		ASYAB FURUN		BAĞ VE CEHRILIK		EV		KEÇİ Re's									
		Erişik Kısrak Re's	Camal Re's	Dn	Hasıl Re's	S	Toplam	Adet	Hasıl Re's	Etama	Kille	Adet	Dn	Hasıl Re's	Bab		Hasıl Re's								
1	Meslekçiz																								
2	Bezzaz Esnafı																								
3	Su Nazarı																								
4	Mudernisli-i Kiran																								
5	Talebe-i Ulum																								
6	Bekici Esnafı																								
7	Gence Dêlhalı																								
8	Mesçi Esnafından																								
9	Baltacı Esnafı																								
10	Franç Esnafı																								
11	Hamal Esnafı																								
12	Sic Esnafı (')	10	1000	1000																					
13	Deveci Esnafı	3	300	300																					
14	Deveci Esnafı																								
15	Hancı Esnafı																								
16	Franç Esnafı																								
17	Bağçeci Esnafı																								
18	Bostancı Esnafı																								
19	Tiftikçi Esnafı																								
20	Bahçeci Esnafı																								
21	Sanaşız (A'na)																								
22	İrgad Esnafı																								
23	Bağ Bekçisi Esnafı																								
24	Hidmetkar																								
25	Çakıcı Esnafı																								
26	Bostancı Esnafı																								
27	Mesçi Esnafı																								
28	Sebzeci Esnafı																								
29	Luteci Esnafı																								
30	Meslekçiz (Kadın)																								
31	Mesçi Esnafı																								
32	Meslekçiz																								
33	Bağ Bekçisi																								
34	Keçeci Esnafı																								
35	Eskici Esnafı																								
36	Saka Esnafı																								
37	Mesçi Esnafı																								
38	Demirci Esnafı																								
39	Kara Bostancı Esnafı																								
40	İrgad Esnafı																								
41	Merkep Sakası Esnafı																								
42	Talebe-i Ulum																								
43	İrgad Esnafı																								
44	Etimekçi Esnafı																								
45	Hamal Esnafı																								
46	Hamal Esnafı																								
47	Yemenici Esnafı																								
48	İrgad Esnafı Yekun Topl.	1	13	1300	1300	1	11	50	336	50	300	350	5	50	55	2.5	410	0	5	125	105	1	90	90	4

ERZURUM MAHALLATINDAN
FEYZİYE MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT				BİNALAR			TEMETTUAT				Evkaf Masrafı Zuhur Ed. Fazlalık	
		inek Re's	Sağman Ağnam Hasilat Re's	Camuş Re's	Hasilat	Dükkan Kit'a	İcar	Asyab Hab	İcar	Nisf Asyab Kit'a	İcar	Toplam		M
1	Mesleksiz					1	60	1	250					
2	Mesleksiz	4	120					1	150				300	
3	İmam													
4	İmam													
5	Haffaf	2	60	4	48							230	115	
6	Mesleksiz	1	30									180	150	
7	Sarraç Esn.													
8	Tatar	2	60											
9	BezzazEsnaf.													
10	İane													
11	Hidmetkarlık	2	60											
12	Bezzaz Esnaf.													
13	Sergici Esnafi	1	60			1	150						240	
14	Keresteci Esnafi													
15	Keresteci Esnafi													
16	Samancı Esnafi													
17	Bezzaz Esnafi													
18	Samancı													
19	İane													
20	İane													
21	İane													
22	Müezzin													
23	Sergicilik													
24	Dikici Esnafi													
	Toplam	12	390	4	48	2	210	1	250	1	150	410	1250	115

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6893

ERZURUM MAHALLATINDAN
GİZ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT						TİRETTUATLAR				
		İnek		Sığır		Manda		Keçi		Toplam	M	DŞ
Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat					
1	Bezzaz Esn.	2	60	4	48	1	60		608			440
2	Bezzaz	1	30						300			270
3	Kahveci tabii	1	30						130			100
4	Hacı											100
5	Na'ibend Esn.											200
6	Moytab			2	24				294			150
7	İrgü											100
8	Cülha											150
9	Unu	2	60	8	96				400			244
10	Hamal	2	40						150			90
11	Hamal								130			130
12	Çiftçi	2	60	1	12			1	777.5			200
13	Düverci Usta	2	60					8	200			140
14	Çerçi											200
15	Manav	1	30						200			170
16	Mesleksiz								367.5			
17	Mesleksiz	1	30									
18	İidmetkar											150
19	Düverci	2	60									140
20	Mesleksiz											
21	Berber	2	60						300			240
22	Zabiye	4	120						300	180		
23	Çoban	2	60									240
24	Mesleksiz	1	30						804			
25	Mesleksiz	2	60						400			
26	Ziraatçı	3	90						877			
27	İrgü											100
28	Çoban			3	36				200			164
29	Debbag	3	90						500			410
30	Bezzaz	6	180	2	24				600			351
31	Mesleksiz	3	90									
32	Mesleksiz	1	30									
33	Nizamiye Onbaşı											
34	Tahmucu Esn.	5	150	2	24				400			226
35	Manav	1	30						200			170
36	Kal'a Topçusu	2	60						519	120		
37	Düverci	3	90	2	24				290			176
38	Alafdar	3	90						300			210
39	Sarraç											200
40	İskici											100
41	İskici	1	30						150			120
42	İidmetkar											64
43	Mesleksiz	3	90	3	36	2	120		813.5		450	
44	Düverci	3	90	2	24				300			186
45	Mesleksiz											
46	İidmetkar								400			
47	Düverci	2	60									
48	İrgü								60			
49	Ağraç	3	90					2	200			58
50	Mesleksiz	3	90						700			
51	Mesleksiz	1	30						200			
52	Tahmucu			4	48				200			152
53	Arabacı	1	30						300			270
54	İidmetkar	2	60					1	218	8		150
55	Mesleksiz(Kardeş-55,56)	2	60						420			
56	Mesleksiz	2	60						400			
57	Çarbaz	1	30						200			
58	İidmetkar											170
59	Korucu (Ebubekir)											100
60	İidmetkar (Ebubekir Oğ)											100
61	Sargici (Hasan Oğl.)	5	150			1	60		600			390
62	Sargici (Hasan Oğl.)	3	90						300			210
63	Nalband	3	90	5	60				500			350
64	Çerçi											150
65	Manav	1	30						200			146
66	Arabacı	1	30						250			220
67	Mahzar											200
68	Mesleksiz	2	60						600			
69	Zabiye Neferi								150	150		
70	Arabacı											150
71	Zabiye Neferi								150	150		
72	Dellal											100
73	Manav	1	30						500			310
74	Mesleksiz	3	90						300			
75	Mesleksiz(Krd-55,56)	1	30						200			
76	Mesleksiz								110			
77	Hamal											100
78	Hamal											100
79	Baş Yemişçi											100
80	Mesleksiz	3	90			1	60		800			
81	Mesleksiz	2	60						300			
82	Mesleksiz	2	60						400			
83	Arabacı											200
84	İlizarcı	2	60						200			140
85	Değirmenci	1	30						150			120

ERZURUM MAHALLATINDAN
GEZ MAHALLESİ
İSLAM

No MESLEKLER

No	MESLEKLER	HAYVANAT						TEMETTUALAR					
		Inek Re's	Haslat	Sagman Agnam Re's	Haslat	Manda Re's	Haslat	Keçi Re's	Haslat	Toplam	M	DS	T
86	Değir. ve Kal'sTopçu									220			
87	Mesleksiz	3	90							967.5	120		100
88	Mesleksiz	3	90							975			
89	Noytap Çırası					1	60						
90	Rahdar	2	60										100
91	Muhtar	2	60					1	8	250			170
92	Mesleksiz	3	90							500			
93	Ask. Niz. Mulazımı					1	60						
94	Mulazım												
95	Asnk. Niz. Çavuşu												
96	Ask. Niz. Önbaşı												
97	Çavuş												
98	Çavuş												
99	Önbaşı												
100	Önbaşı												
101	Ask. Niz. Tufek Endaz												
	Toplam	124	3700	38	456	7	420	5	40	22431	720	450	10187

ERZURUM MAHALLATINDAN
GEZ MAHALLESİ
İSLAM

no	Meslekler	İŞTIRAKDAN Ziraattan Hasulatı Sıv		Ziraat	TARLA Mezru Tarla Hasulatı Sıv.		1260	1261	Okuz Muzek	
		Alci İy.	Bil İy.		Samar	Kod			Re's	
1	Bezzaz Esm.									
2	Bezzaz									
3	Kahveci tab'i									
4	Hasırcı									
5	Na'ibend Esm.									
6	Moytab									
7	Irgad									
8	Culeha									
9	Uncu									
10	Hamal									
11	Hamal									
12	Mesleksiz				12.5		775	800		
13	Duvarcı Usta									
14	Çerçi									
15	Manav									
16	Mesleksiz				17		901.5	820		
17	Mesleksiz				8	12	375	400	4	1
18	Hidmetkar									
19	Duvarcı									
20	Mesleksiz		250							
21	Berber									
22	Zabıye									
23	Çoban									
24	Mesleksiz		774							
25	Mesleksiz		340							
26	Mesleksiz		787							
27	Irgad									
28	Çoban									
29	Debbag									
30	Bezzaz									
31	Mesleksiz		160							
32	Mesleksiz		170							
33	Nizamiye Onbaşısı									
34	Tohumcu Esm.									
35	Manav									
36	Kal'a Topçusu			315						
37	Duvarcı									
38	Alafdar									
39	Sarraç									
40	Eskici									
41	Eskici									
42	Hidmetkar									
43	Mesleksiz				12.5		697.5	700		
44	Barutçu									
45	Mesleksiz	337.5								
46	Mesleksiz			340						
47	Jane									
48	Irgad									
49	Çiftçi									
50	Çiftçi				10	610	700			
51	Çiftçi	170								
52	Tahıacı									
53	Arabacı									
54	Hidmetkar									
55	Mesleksiz(Kardeş-56)			360						
56	Mesleksiz			340						
57	Canbaz									
58	Alekçi									
59	Korucu(Ebubekir)									
60	Baltacı									
61	Sergici(Husan Ogl.)									
62	Sergici									
63	Naibend									
64	Çerçi									
65	Manav									
66	Arabacı									
67	Mahzar									
68	Mesleksiz		340							
69	Zaptiye Neferi									
70	Arabacı									
71	Zaptiye Neferi									
72	Dellal									
73	Manav									
74	Mesleksiz		210							
75	Mesleksiz			170						
76	Mesleksiz									
77	Hamal									
78	Hamal									
79	Baş Yemişçi									
80	Mesleksiz		450							
81	Mesleksiz			228						
82	Mesleksiz		340							
83	Arabacı									
84	İlzarcı									
85	Değirmenci									
86	Değir.ve Kal'a Topçu									
87	Mesleksiz				15		975	1000		
88	Mesleksiz				15		750	800		
89	Moytap Çırağı									
90	Rahıtar									
91	Muhtar		212	228					4	

ERZURUM MAHALLATINDAN
GEZ MAHALLESİ (2)
İSLAM

no	Meslekler	İSTIRAKDAN Ziraatdan Haslat-ı Sav		Ziraat	TARLA Mezru Tarla Haslat-ı Sav.			Okuz Muzek	
		Alet-İg.	Bil-İg.		Samar	Kod	1260	1261	Re's
92	İştirakeçi		102						
93	Ask. Niz. Mullazimı								
94	Mulazım								
95	Ask. Niz. Çavuşu								
96	Ask. Niz. Önbaşı								
97	Çavuş								
98	Çavuş								
99	Önbaşı								
100	Önbaşı								
101	Ask. Niz. Tufek Endaz Toplam	167.5	4335	1981	90	622	5174	4520	8 1

ERZURUM MAHALLATINDAN
GEZ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HANE		HAYVAN		TARLA		AŞAR el Bir Sa. de Vermiş				HANE		BİNALAR		Aşar-ı Nisf Bedel-i İcar			
		İcar	Emiş Ol Bab	Koyun	Re's	Mazruu	Sanaat	Hanna	Fi	Şair	Fi	Kod	Samar	Guruş	Kod		Guruş	Hane	Bedel-i Kıta
91	Mulhaer																		
92	İstirakçi																		
93	Ask.Niz. Mulazım																		
94	Mulazım																		
95	Ask.Niz.Cavusu																		
96	Ask. Niz. Ombası																		
97	Cavuş																		
98	Cavuş																		
99	Ombası																		
100	Ombası																		
101	Ask.Niz.Tufek Endaz																		
	Toplam	3	205	8	96	0.5	0	8.5	1	122.5	16.5	36	1	70	1	40	200		

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6884.

NEFS-i ERZURUM MAHALLATINDAN
HABİB EFENDİ-İ ULYA
İSLAM

NO	MESLEKLER	Mezru Tarla Samar Haslat	G. Mezru Tarla	Hane	Kahve Hane	Aşar Senede Verdiği			Kepek Dukkamı	Ticaretinden	TOPLAM						
						Hinta Kot	Şar Kuruş	Kol Kuruş									
47	Hamal	1260	1261								70						
48	İane										70						
49	Arabacı										25						
50	Dikici Esnafi										25						
51	Canbaz										150						
52	İane										25						
53	Kahveci									100							
54	Çoban									50							
55	Hidmetkar									110							
56	Duhancı(Kal'a Top										300						
57	Zabtiye																
58	İane																
59	İane																
60	Kervancı									60							
61	İane																
62	Çerçi Esnafi									50							
63	Hidmetkar																
64	İane										40						
65	Canbaz										150						
	Toplam	30.5	2088	1910	17	1	1000	1	120	14.5	71.5	42.5	109.5	3	250	2275	9628.5

KAYNAK: Temettuât Defteri, nr. 6886

NEFS-I ERZURUM MAHALLATINDAN
HABIB EFENDI-I ULYA
ISLAM

NO	MESLEKLER	SAĞMAN				Cizye Malından Vazife-i Muayyenesi	Bustan Tarlasi Kit'a	icaresi	Maas	Sanatdn Temelittu	Tarla	Zuhuratdan Temettu'u	Tekaidd Mahiye					
		Inek Re's	Haslat Re's	Camus Re's	Keçi Re's									Haslat				
47	Hamal																	
48	iane																	
49	Arabacı																	
50	Dikici Esmafi																	
51	Canbaz																	
52	iane																	
53	Kahveci																	
54	Çoban																	
55	Hidmetkar																	
56	Duhancı(Kal'a Top																	
57	Zabtiye																	
58	iane																	
59	iane																	
60	Kervancı																	
61	iane																	
62	Çerçi Esmafi																	
63	Hidmetkar																	
64	iane																	
65	Canbaz Toplam	18	420	11	132	1	60	2	16	468	1	750	1500	460	2	170	400	240

ERZURUM MAHALLATINDAN
KIRMACI MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	Bargir		HAYVANAT		TEMETTUATLAR		Toplam
		Re's	Kirası	Sağman İnek	Hasılat	M	T	
1	Kiracı	9						450
2	Duhancı Esnafı	12	450	4	120		100	670
3	Kahveci tab'i						200	
4	Hidmetkar makulesi						200	
5	Çoban						250	
6	Kiracı	7					300	
7	Hidmetkar Makulesi						200	
8	Dikici Esnafı						150	
9	Kiracılık	8						350
10	Kasab Esnafı						250	
11	Hidmetkar Maklesi						200	
12	Çoban						250	
13	Çoban						250	
14	Hidmetkar Makulesi						200	
15	Hidmetkar						200	
16	Kiracı	11						500
17	Hidmetkar						250	
18	Kal'a Topçusu			1	30	120		160
19	İmam (mahalle)					50		
	Toplam	47	450	5	150	170	3000	2130

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr: 6882

ERZURUM MAHALLATINDAN
HACI CUM'A MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT								TEMETTUAT	
		İnek		Ağnam		Camuş		Keçi		Toplam	T
		Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat		
1	Arabacı	2	60							210	150
2	Müzehhib	3	90							340	250
3	Han Dellah										250
4	Katırcı										150
5	Bakkal	3	90			1	60			450	300
6	Dellal Esnf.										150
7	Natur										50
8	Bezzaz			8	96					626	530
9	Çakmakçı										70
10	Dellal										160
11	Ağnam Canbazı	2	60	2	24					584	500
12	Natur										100
13	Çerçi-i Kasaba										90
14	Penbeci										150
15	Değirmenci Esnf.										150
16	Dellal										100
17	Alafdar										220
18	Canbaz										220
19	Dellal			1	12			2	8	70	50
20	Eskici										60
21	Berber Kalfası	2	60							190	130
22	Arabacı										174
23	Arabacı										150
24	Arabacı	2	60			1	60			270	150
25	Oturakçı	3	90	3	36	1	60				215
26	Cülehalık	1	30	2	24						144
27	Zabtiye Neferi										300
28	Berber	2	60			1	60			200	80
29	Baltacı-KasabÇırağı										180
30	Zerdevatçı										50
31	Hidmetkar										150
32	Dellal										200
33	Hidmetkar										150
34	Dikici Kalfası										70
35	Sebzeci										80
36	Cizye Kolcusu										150
37	Arabacı										120
38	Arabacı										150
39	Zerdevatçı										60
40	Arzuhalci			4	48					248	200
	Toplam	20	600	20	240	4	240	2	8	4066	5725

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6888

NEFESİ ERZURUM MAHALLETİNDEN
HANIM HAMAMI MESCİDİ MAHALLESİ
İSLAM

No MESLEKLER

No	Meslek	HAYVANAT		TEMETTUALAR		BINALAR		Hane Kit'a	Dükkan Kit'a	Oda Kit'a	Hane Kit'a	Hiss												
		İnek Re's	Haslat Re's	Camuş Re's	Keçi Re's	Haslat	Toplam						Haslat	Toplam	Kahve Kit'a	Kahve Kit'a								
1	Nakşibendi Tarikatı																							
2	Hamamcı Esnf.	7	84			484	400																	
3	Mesleksiz	6	180	3	36	2	120	4	32	2240	1	18												
4	Bakkal Esnf.	3	90			290	200																	
5	Muhtar	1	30	3		366	300																	
6	Güleççilik					350																		
7	Bakkal																							
8	Şehbender Vekili																							
9	Zaptiye					360																		
10	Zaptiye					360																		
11	Zaptiye					360																		
12	Ask.Niz.Onbaşısı	2	60			60																		
13	Tenekeci					200	180																	
14	Zaptiye Neferatı					310																		
15	Zaptiye					360																		
16	Kavvas					240																		
17	Hidmetkar					200																		
18	İaue			5	60	200																		
19	Hidmetkar					360																		
20	Zaptiye																							
	Toplam	12	360	18	180	2	120	4	32	7456	1080	2240	280	1	100	1	100	3	68	1	20	1	20	1:3

Nefes-i Erzurum Mahallesi Sivasi Mah. İslam

No	Meslek	HAYVANAT		TEMETTUALAR		Malikane Hamis-i Seri Ticaret	
		İnek Re's	Haslat Re's	Camuş Re's	Haslat Re's		Toplam
1	Mesleksiz	3	90	1	60	4500	
2	Saatçılık					300	
3	Kal'a Topçusu					200	
4	Dükkan Esnf.					100	
5	Irgad					100	
	Toplam	3	90	1	60	5350	4500

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr. 6870

79	Himal Es ul			
80	Chabaz			
81	Chabaz			
82	Chabaz			
83	Chabaz			
84	Chabaz			
85	Chabaz			
86	Chabaz			
87	Chabaz			
88	Chabaz			
89	Chabaz			
90	Chabaz			
91	Chabaz			
92	Chabaz			
93	Chabaz			
94	Chabaz			
95	Chabaz			
96	Chabaz			
97	Chabaz			
98	Chabaz			
99	Chabaz			
100	Chabaz			
101	Chabaz			
102	Chabaz			
103	Chabaz			
104	Chabaz			
105	Chabaz			
106	Chabaz			
107	Chabaz			
108	Chabaz			
109	Chabaz			
110	Chabaz			
111	Chabaz			
112	Chabaz			
113	Chabaz			

3 90 5 247
4 120 5 60

2 60

3 36

3 90

ERZURUM MAHALATINDAN
HASAN BASU MARALLEN
ISLAM

No MESLEKLER

HAYVANAT

No	Dinle	Bak	Basit	Ahram	Basit	Muzb	Sigman	Camq	Kepi	Basit	Doliz	Erb	Muzb	Dij	Tosun	Kaza
		Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's	MundeRe's	Re's	Re's	Re's	Re's	Re's
114	Dikale															
115	Ayranç															
116	Çepi															
117	Çoban															
118	Çoban															
119	Haffaf															
120	Dikici															
121	Yemeyçi															
122	Çepi															
123	Çepi															
124	Tezi															
125	Çoban															
126	Çalınakçı															
127	Kuvadıkçı															
128	Çoban															
129	Çoban															
130	Bakab (ezaz)															
131	Çepi															
132	Tifekçi Enefi															
133	Bakab															
134	Paşboğ															
135	Çoban															
136	Serez															
137	Sadı Dikici															
138	Ahram Çoban															
139	Bavay															
140	Maheme Şaplanlı															
141	Çoban															
142	Çoban															
143	Çoban															
144	Arabicı															
145	Mazun															
146	Çoban															
147	Çoban															
148	Hakemdarlık															
149	Hökemdar															
150	Serez															
151	Hökemdar															
152	Çoban															
153	Çoban															
154	Meşepçi															
155	Bakab															
156	Serez															
157	Haffaf															
158	Serez															
159	Serez															
160	Çoban															
161	Çoban															
162	Kuvadıkçı															
163	Hökemdar															
164	Maheme Şaplanlı															
165	Çoban															
166	Hökemdar															
167	Berber															
168	Dukançı															
169	Çoban															
170	Çoban															
171	Çoban															
172	Çepi															
173	Hökemdar															
174	Meşepçi															
175	Hökemdar															
176	Berber															
177	Çoban															
178	Meşepçi															
179	İns															
180	İnyar															
181	Çalınakçı															
182	Çoban															
183	Çoban															
184	Haffaf															
185	Serez															
186	Nazır															
187	Bakab															
188	Haffaf															
189	Çoban															
190	Alıdır															
191	Mortab															

2 16

192	Cobax				
193	Mexico				
194	Asia: Cough				
195	Spain: Cough				
196	Delhi: Cough	2	60	4	48
197	Delhi: Cough				
198	Sah	2	60	4	48
199	Cuba				
200	Ug	2	60	2	24
201	Ug				
202	Hill	2	60	1	60
203	Cera: Kani				
204	Near				
205	Mexico				
206	East: Kani	3	90		60
207	East: Kani				
208	East: Kani				
209	East: Kani				
210	Kani				
211	East: Kani				
212	East: Kani				
213	East: Kani				
214	East: Kani				
215	East: Kani				
216	East: Kani				
217	East: Kani				
218	East: Kani				
219	East: Kani				
220	East: Kani				
221	East: Kani				
222	East: Kani	1	30		
223	East: Kani				
224	East: Kani				
225	East: Kani				
226	East: Kani				

ERZURUM MAHALLATINDAN
HASAN BARI MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	TARLA		Gayri Menen Tarla		Tarih		Dükkan		BENİALAR		Ezan		Ayyab	
		Mezen Somer	Harat 1980	1981	Somer	Harat	Kota	Kota	Kota	Kota	Kota	Kota	Kota	Kota	Kota
1	Meslekiz	4	174,5	160	3	1000	2	1	1	1,2	206	1	200		
2	Meslekiz	1,5	120	120				8	160						
3	Denizgen Kethidar							2	200						
4	Denizgen Kethidar							2	80						
5	Denizgen Kethidar							3	24						
6	Tercü														
7	Afşan Çarbaz														
8	Edinmek														
9	Düzi														
10	Çarbaz														
11	Çarbaz														
12	Meslekiz														
13	Tercü														
14	Debbas														
15	İne														
16	İne														
17	Meslekiz														
18	Edinmek														
19	Edinmek														
20	Meslekiz														
21	Edinmek														
22	Edinmek														
23	Çarbaz														
24	Çarbaz														
25	Çarbaz														
26	Çarbaz														
27	Çarbaz														
28	Çarbaz														
29	Çarbaz														
30	Çarbaz														
31	Çarbaz														
32	Çarbaz														
33	Çarbaz														
34	Çarbaz														
35	Çarbaz														
36	Çarbaz														
37	Çarbaz														
38	Çarbaz														
39	Çarbaz														
40	Çarbaz														
41	Çarbaz														
42	Çarbaz														
43	Çarbaz														
44	Çarbaz														
45	Çarbaz														
46	Çarbaz														
47	Çarbaz														
48	Çarbaz														
49	Çarbaz														
50	Çarbaz														
51	Çarbaz														
52	Çarbaz														
53	Çarbaz														
54	Çarbaz														
55	Çarbaz														
56	Çarbaz														
57	Çarbaz														
58	Çarbaz														
59	Çarbaz														
60	Çarbaz														
61	Çarbaz														
62	Çarbaz														
63	Çarbaz														
64	Çarbaz														
65	Çarbaz														
66	Çarbaz														
67	Çarbaz														
68	Çarbaz														
69	Çarbaz														
70	Çarbaz														
71	Çarbaz														
72	Çarbaz														
73	Çarbaz														
74	Çarbaz														
75	Çarbaz														

70	Kasab
71	Konak
72	Konakçı
73	Konaklı
74	Konaklıca
75	Konaklıca
76	Konaklıca
77	Konaklıca
78	Konaklıca
79	Konaklıca
80	Konaklıca
81	Konaklıca
82	Konaklıca
83	Konaklıca
84	Konaklıca
85	Konaklıca
86	Konaklıca
87	Konaklıca
88	Konaklıca
89	Konaklıca
90	Konaklıca
91	Konaklıca
92	Konaklıca
93	Konaklıca
94	Konaklıca
95	Konaklıca
96	Konaklıca
97	Konaklıca
98	Konaklıca
99	Konaklıca
100	Konaklıca
101	Konaklıca
102	Konaklıca
103	Konaklıca
104	Konaklıca
105	Konaklıca
106	Konaklıca
107	Konaklıca
108	Konaklıca

189	Alman Çobani
190	Aliflar
191	Moynab
192	Çoban
193	Şahin
194	Kanık Çelebi
195	Alman çobani
196	Debiş Çelebi
197	Debiş Çelebi
198	Sarı
199	Çelebi
200	Çelebi
201	Erfez
202	Erfez
203	Çelebi
204	Çelebi
205	Çelebi
206	Çelebi
207	Çelebi
208	Çelebi
209	Çelebi
210	Çelebi
211	Çelebi
212	Çelebi
213	Çelebi
214	Çelebi
215	Çelebi
216	Çelebi
217	Çelebi
218	Çelebi
219	Çelebi
220	Çelebi
221	Çelebi
222	Çelebi
223	Çelebi

BUKUTEM MABALATINDAN
 İZANİ BİSİRİ BİHALİEN
 İZANİ

No	MESLEKLER	TARLA		Gayri Mevzu Tarla		Tarih	Tarih	BİNALAR		Toplam							
		Mevzu	Sanayi	Sanayi	Harika			Harika	Harika		Harika						
224	Merkezi																
225	Merkezi																
226	Uzun																
227	Uzun																
228	Hidromerkezi																
229	Çukuk																
230	Çukuk																
231	Merkezi																
232	Merkezi																
233	Merkezi																
234	Merkezi																
235	Merkezi																
236	Merkezi																
237	Merkezi																
238	Merkezi																
239	Merkezi																
240	Merkezi																
241	Merkezi																
242	Merkezi																
243	Merkezi																
244	Merkezi																
245	Merkezi																
246	Merkezi																
247	Merkezi																
248	Merkezi																
249	Merkezi																
250	Merkezi																
251	Merkezi																
252	Merkezi																
253	Merkezi																
254	Merkezi																
255	Merkezi																
256	Merkezi																
257	Merkezi																
258	Merkezi																
259	Merkezi																
260	Merkezi																
261	Merkezi																
262	Merkezi																
		8.5	494.5	480	3	0	2	1000	1.4	15.4	1	50	3	206	3	200	7

BURUM MAHALATNAN
HASAN BASRI MAJALIS
ISLAM

No	MISLEKLEK	BIVALAR		Kinn	Kinn	Kinn	TEMETTUALAR			Ei-Asimik Zarastikan Hias	Temettualar	
		Kahwahae Kitt	Kitt				RZ	Topkan	T			Z
1	Meslekiz						1610					300
2	Meslekiz						490					200
3	Meslekiz						1712,5			1000		
4	Debbe Jim Kethheasi					50	940			500		
5	Sasakhar						230			200		
6	Tera						180					
7	Chinn						100					
8	Hinn						114			90		
9	Dibasi									160		
10	Sijir Cambasi									180		
11	Merhabai									160		
12	Tuzar									120		
13	Chabag									340		
14	Jane									550		
15	Bakasi						676					
16	Meslekiz						140					
17	Meslekiz						140			150		
18	Hinn									140		
19	Meslekiz									64		
20	Hinn						100					
21	Hinn						150					
22	Chinn						150					
23	Chinn						240			505		
24	Tarakin									30		
25	Chinn									75		
26	Chinn									155		
27	Chinn									150		
28	Chinn									150		
29	Chinn									150		
30	Chinn									150		
31	Chinn									150		
32	Chinn									150		
33	Chinn									150		
34	Chinn									150		
35	Chinn									150		
36	Chinn									150		
37	Chinn									150		
38	Chinn									150		
39	Chinn									150		
40	Chinn									150		
41	Chinn									150		
42	Chinn									150		
43	Chinn									150		
44	Chinn									150		
45	Chinn									150		
46	Chinn									150		
47	Chinn									150		
48	Chinn									150		
49	Chinn									150		
50	Chinn									150		
51	Chinn									150		
52	Chinn									150		
53	Chinn									150		
54	Chinn									150		
55	Chinn									150		
56	Chinn									150		
57	Chinn									150		
58	Chinn									150		
59	Chinn									150		
60	Chinn									150		
61	Chinn									150		
62	Chinn									150		
63	Chinn									150		
64	Chinn									150		
65	Chinn									150		
66	Chinn									150		
67	Chinn									150		
68	Chinn									150		
69	Chinn									150		
70	Chinn									150		
71	Chinn									150		
72	Chinn									150		
73	Chinn									150		
74	Chinn									150		
75	Chinn									150		
76	Chinn									150		
77	Chinn									150		

TC. YUKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

260

78 Kolonkpu
 79 Hamal Es af.
 80 Canbaz
 81 Berber Esmaf
 82 Berber Esmaf
 83 Gellekci
 84 Canbaz
 85 Cery
 86 Dikci
 87 Dikci
 88 Gahzi
 89 Kahvesi
 90 Gelleci
 91 Kolonkpu
 92 Sazak
 93 Dikci
 94 Hidarcihar
 95 Kapa wabam Tashiri
 96 Coban
 97 Duamne
 98 Dikci
 99 Merkepici
 100 Dabai
 101 Moyrab
 102 Moyrab
 103 Cizman
 104 Cizman
 105 Misardar
 106 Dikci smak
 107 Merkepici Hidarcihar
 108 Merkepici Hidarcihar
 109 Hidarcihar
 110 Hidarcihar
 111 Sabaz we Linca
 112 Hamal

190
 75
 250
 150
 340
 530
 226
 350
 120
 150
 150
 120
 120
 120
 120
 120
 90
 150
 130
 50
 130
 130
 310
 250
 210
 100
 300
 300
 130
 230
 208
 120
 100
 150
 250
 135
 50
 50
 100

3 200 200

**BZURUM MAHALATSDAN
BASAN BASHI MAHALLESI
ISLAM**

No	MESLEKLER	BINALAR		Evi Isnik Ziraatdan Hisas		TERRASLAN		Evi Isnik Ziraatdan Hisas	TERRASLAN	T	Z
		Kahvehanesi	Kahvehanesi	Kahvehanesi	Kahvehanesi	Kahvehanesi	Kahvehanesi				
113	Dehşet										
114	Davran										
115	Avrasta										
161	Çarp										
117	Eski										
118	Hırsuz										
119	Hıfız										
120	Dehşet										
121	Yeniçeri										
121	Çarp										
123	Dakal										
124	Terzi										
125	Çarp										
126	Çarp										
127	Kandıracı										
128	Çarp										
129	Çarp										
130	Bakal (Zara)										
131	Çarp										
132	Yeniçeri										
133	Bakal										
134	Dehşet										
135	Mizanacı										
136	Sarı										
137	Yeniçeri										
138	Çarp										
139	Sarı										
140	Mahlase Eyaletlik										
141	İnce										
142	Çarp										
143	Çarp										
144	Alın										
145	Mizanacı										
146	Kahveci										
147	Gülecü										
148	Hırsuzlarlık										
149	Çarp										
150	Hırsuzlar										
151	Hırsuzlar										
152	Çarp										
153	İnce										
154	Merkopçi										
155	Bakal										
156	Sarı										
157	Hıfız										
158	Sarı										
159	Ağaç Çarp										
160	Bezoşuk										
161	Çarp										
162	Çarp										
163	Hıfız										
164	Mışra-Çar-İ. Fakih										
165	Çarp										
166	Hırsuzlar										
167	Çarp										
168	Çarp										
169	Çarp										
170	Çarp										
171	Meşekçi										
172	Çarp										
173	Hırsuzlar										
174	Hırsuzlar										
175	Hırsuzlar										
176	Neir										
177	Bakal										
178	Merkopçi										
179	Çarp										
180	Çarp										
181	Çarp										
182	Çarp										
183	Eski										
184	Hıfız										
185	Mizanacı										
186	Çarp										
187	Bakal										
188	Hıfız										
189	Ağaç Çarp										
190	Alınlar										
191	Meyzab										

192	Coban		
193	Mekong		
194	Atsib Cambaz	70	
195	Atsib Cambaz	150	
196	Dabhoui Cambaz	120	
197	Dabhoui Cambaz	200	
198	Sala	308	
199	Cambaz	240	
200	Cambaz	250	
201	Staff	1:0	130
202	Staff	1000	
203	Carp Esawi	70	
204	Nasir	70	
205	Nasir	200	
206	Nasir	100	
207	Kalau	100	
208	Griek	130	
209	Guaruk Hamdari		
210	Kalau	80	
211	Pasau	150	
212	Pasau	160	
213	Pasau	120	
214	Ass		
215	Dala	90	
216	Bakal	180	
217	Nasir	170	
218	Nasir	170	
219	Makub Kewessi		
220	Cambaz	70	
221	Carp	170	
222	Bakal	110	
223	Bakal	120	
224	Ass	50	
225	Makub	170	
226	Carp	270	
	Ass	30	

RZURUM MAHALLATINDAN
HASAN BASSI MAHALLEN
ISLAM

N°	BINALAR		KAYNAK		TEMETTUALAR		Bil. İştirak Ziraatın Binası	Temettüatın Binası	S						
	Kat. ve Hane No.	Kat. ve Hane No.	Kat. ve Hane No.	Kat. ve Hane No.	Bil. İştirak Ziraatın Binası	Temettüatın Binası									
227	Uzun					100									
228	Hafızlar					160									
229	Çarşı					135									
230	Çarşı					150									
231	Çarşı					100									
232	Çarşı					150									
233	Çarşı					70									
234	Münevver Çarşı					85									
235	Münevver Çarşı					150									
236	Münevver Çarşı					90									
237	Münevver Çarşı					100									
238	Münevver Çarşı					60									
240	Münevver Çarşı					80									
241	Münevver Çarşı					70									
242	Münevver Çarşı					70									
243	Münevver Çarşı					70									
244	Münevver Çarşı					60									
245	Münevver Çarşı					60									
246	Münevver Çarşı					70									
247	Münevver Çarşı					80									
248	Münevver Çarşı					80									
249	Münevver Çarşı					80									
250	Münevver Çarşı					80									
251	Münevver Çarşı					80									
252	Münevver Çarşı					90									
253	Münevver Çarşı					100									
254	Münevver Çarşı					75									
255	Münevver Çarşı					75									
256	Münevver Çarşı					60									
257	Münevver Çarşı					75									
258	Münevver Çarşı					100									
259	Münevver Çarşı					40									
260	Münevver Çarşı														
261	Münevver Çarşı														
262	Münevver Çarşı														
Toplam			4	250	201	90	430	2594	22624	26122	1080	430	0	100	0

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6871

MEDİNE-İ ERZURUMDA
KA'BE MESCİDİ MAİL
İSLAM ve RE'AYA

No	MESLEKLER	HAYVANAT				TEMETTÜAT		Öküz Re's
		Sağman		Manda		T	Toplam	
		İnek Re's	Hasılat	Re's	Hasılat			
1	Tütüncü					300		
2	Çerçilik					260		
3	Hamamcı ve Çilingir					600		
4	Çerçilik	2	60			300		
5	Dikici Şakirdi	2	60				380	
6	Baltacı					150		
7	Çulhacılık					150		
8	Ka'la Topçusu ve Na'linci					210		
9	Ka'la topçusu ve Dikici					250		
10	Çubukçuluk	2	60			150	210	
11	İane							
12	İane							
13	Ziraatçı			1	60	300	360	4
14	Mülazım							
	Toplam	6	180	1	60	2670	950	4

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr: 6878

NEFSİ ERZURUM MAHALLATINDAN
KADANA MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT SAGMAN		Cannuş		Kısrak		Dişi		BİNALAR		Ahır ve Oda		Emane		Han			
		Inek Res.	Hasılat	Re's	Hasılat	Res.	Hasılat	E.s.	Hasılat	Müzk Res.	Esb Res.	Dükkan Kıta	Jcar	Kıta	Jcar	Kıta	Jcar	Hisse	Jcar
1	İnan								1		2	200							
2	Canbazlık Esr.	3	90										2		1	150			
3	Duhancı Esr.																		
4	Mestçi Esnaf.																		
5	İane																		
6	Berber Esnafı:			4	48														
7	Kıracı																		
8	İane																		
9	Tekald																		
10	Hidmetkar																		
11	Hidmetkar	1	30	2	24														
12	Kıracı																		
13	Hidmetkar	8	240	8	96	3	180	1	60	1									
14	Mestiksiz	3	90																
15	Zabıye	3	90	5	60	3	Kısr												
16	Sivari Zabıyesi																		
17	Ereb-i Kıtır	1	30																
18	Oturakçı	2	60																
19	Oturakçı Esnafı	1	30	3	36														
20	Berber Esnafı	3	90																
21	Zabıye	3	90																
22	Ask.Niz.Müretcişi	2	60																
23	Cüleha																		
24	Bedejen Hicze Rahı																		
25	Hamal																		
26	Ağnam Tüccarı																		
27	Tabacı																		
28	Reğber																		
29	Hancı																		
30	Hancı																		
31	Himar Canbez																		
32	Moytab Esnafı																		
33	Esb Canbazı																		
34	Hidmetkar																		
35	Hidmetkar																		
36	Mestçi Esnafı																		
37	Çoban																		
38	Kıracı																		
39	Mestçi	2	60			1	60												
40	Çiftçi	2	60			3	180												
41	Müstacı(Mesteksi	1	30																
42	Arabacı																		
43	Moytab																		
44	Canbaz Esnafı:																		
45	Moytab Esnafı																		
46	Çerçi Esnafı																		
47	Kolei			3	36														
48	Cüleha Esnafı																		
49	Duhancı Esnafı	3	90	3	36														
50	Dikici Esnafı																		
51	İane																		
52	Dallal Esnafı	4	120	3	36														

1:2 590

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
KADANA MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT		SAGMAN		Camuş		Kısrak		Dişi		BINALAR		Ahır ve Oda		Hane		Han		
		Inek	Re's	Ağnam	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Re's	Hasılat	Muzk	Re's	Kıta	Dükkan	Kıta	İcar	Kıta	İcar	Hisse	İcar
53	Alafdar Esmâfi																			
54	Maliye Sandığı Tek	2	60																	
55	Sabuncu																			
56	Rahdar																			
57	Rahdar																			
58	Semerci Esmâfi	3	90																	
59	Ertab-ı Ticaret																			
60	Ask Niz.Yüzbaşı																			
61	Keresteci Esmâfi																			
62	Çerçi Esmâfi																			
63	Tabci																			
64	Baltacı																			
65	Tabci																			
66	Kabveci																			
67	Mescici Esmâfi																			
68	Arabacı																			
69	Kal'a Topçusa																			
70	Mesleksiz																			
71	Kal'a Topçusa																			
72	Ortaçı	2	60																	
73	Kal'a Topçusa																			
74	Gülci																			
75	Arabacı																			
76	Ask Niz.Böl. Emîni																			
77	Yazıcılık																			
78	Tabci																			
79	Ask Nizamiyede																			
80	Moyrab																			
81	Hamal																			
82	Baltacı																			
	Toplam	46	1380	31	372	10	420	1	60	1	1	1	7	680	2	100	4	850	3	590

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
KADANA MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	KAHVE HANE Kıra	İsar	TEMETTUALAR			
				Toplam	T	Z	M
1	İman			330			30
2	Cambazlık Esnaf.			190	100		
3	Duhancı Esnaf.			300	150		
4	Mestçi Esnaf.			150			
5	İane						
6	Berber Esnafı			348	300		
7	Kıracı			200			
8	İane						
9	Tekâüd						720
10	Hidmetkar			150			
11	Hidmetkar			110			
12	Kıracı			274	220		
13	Hidmetkar			150			
14	Mesleksiz			576			
15	Zabtiye			890	800		
16	Sıvancı Zabtiyesi			1950	1800		
17	Erbab-ı Kitap			1830	1800		
18	Onurakçı			280	250		
19	Onurakçı Esnafı			360	220		80
20	Berber Esnafı			216	150		
21	Zabtiye						1800
22	Ask.Niz.Müfettişi			310	250		
23	Cülha						
24	Bedelen Hicaze Rahı						
25	Hamal			150			
26	Ağnam tüccarı			400			
27	Tabcı			150			
28	Rengber			100			
29	Hancı			300			
30	Hancı			590			
31	Hımar Çobanı			100			
32	Moytab Esnafı			490	400		
33	Esb Çobanı			580	400		
34	Hidmetkar			100			
35	Hidmetkar			100			
36	Mestçi Esnafı			100			
37	Çobanı			200			
38	Kıracı			150			
39	Mestçi			330	150+60		
40	Çiftçi			60			
41	Mustacı(Çiftçi)*			210			
42	Arabacı			200			
43	Moytab			250			
44	Cambaz Esnafı	1	40	750	150		
45	Moytab Esnafı			60			
46	Çerçi Esnafı			150			
47	Kolci			236	200		
48	Çuleba Esnafı			150			
49	Duhancı Esnafı			526	200+200		
50	Dihirci Esnafı			200			
51	İane						
52	Dellal Esnafı			466	200		

NEFSİ ERZURUM MAHALLATINDAN
KADANA MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	KAHVE HANE Kıta	İsar	TEMETTUATLAR			
				Toplam	T	Z	M
53	Alafdar Esnafi			250			
54	Maliye Sanatı Tek			720			
55	Sabuncu			160	100		
56	Rahdar			200			
57	Rahdar			150			
58	Semerci Esnafi			220	150		
59	Erbab-ı Ticaret			220	500		
60	Ask.Niz.Yüzbaşı	1	80	1000			
61	Keresteci Esnafi						
62	Cerçi Esnafi						
63	Tabacı						
64	Baltacı						
65	Tabacı			120			
66	Kahveci			100			
67	Mescidi Esnafi			60			
68	Arabacı			100			
69	Kalıba Topçusu			120			
70	Mesteksiz						
71	Kalıba Topçusu			120			
72	Ortağı						
73	Kalıba Topçusu			120			
74	Gülci			60			
75	Arabacı			150			
76	Ask.Niz.Böl. Emimi			120			
77	Yazıcılık			100			
78	Tabacı			100			
79	Ask.Nizamiyede			120			
80	Meyrab			60			
81	Hamal			100			
82	Baltacı			150			
	Toplam	2	120	20112	8750	0	2630

Kaynak: Temettuat Defteri, nr: 6879

ERZURUM MAHALLATINDAN
KAVAK MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT				HANE				TEMETTUALAR				
		İnek Re's	Ağnam Re's	Camuş Re's	Keçi Re's	Haslat	Kit'a	İcar	T	S	Toplam			
1	Ask.Niz. Yüzbaşı		2	24			1	60			84			
2	Berber Esnaf.	2	4	48					100		308			
3	Dakik Türüş	2	60						100		160			
4	Kantarcı	4	120	3	36				380		536			
5	Rahdar	4	120	3	36				226		382			
6	Ask.Niz.Nüdürlü		4	48		2	16				64			
7	Canbazlık	2	60	8	84	3	180		290		800			
8	Bakkalık	2	60		1	60			300		420			
9	Çiftçi Esnafı								150		174			
10	Dülger Çırağı								150		150			
11	Baltacı									200	150			
12	Sandıkçı Esnaf.													
13-72	Arası Eksik													
73	Sağmancı		122	144							168			
74	Konsol Kayvası				3	24					100			
75	Ask. Niz.Neferi													
76	Ask.Niz.Neferi													
77	Sağmancı		20	240					150		390			
78	Sağmancı		10	120					100		220			
79	Sağmancı	5	60						60		120			
80	Moytab						2							
81	Mesleksiz						2							
	Toplam	21	540	178	804	4	240	5	40	8	240	2006	200	4076

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr: 6881.

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
KÖSE ÖMER AĞA MAHALESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT			HANE		TARLA		MEZRU TARLA		HANE		TEMETTÜAT						
		İnek Re's	Haslat Re's	Ağnam Re's	Camuş Re's	Haslat Re's	Kit'a İcar	Kit'a İcar	Kit'a İcar	Kit'a İcar	Kit'a İcar	Kit'a İcar	Kit'a İcar	Kit'a İcar	Toplam I				
1	Tüccar	3	90	2	24			1260	1261					1114	1000				
2	Tenekeci	1	30	3	36	3	180							600	200				
3	Kahvecilik													600					
4	Terzi Halifesi														100				
5	İane													150					
6	Ketan Tellalı	2	60	2	24	1	60							294	150				
7	Ashab-ı Şirret	1	60	2	24									600	516				
8	Haffaf	1	30	4	48									278	200				
9	Mihirace Kol Ağası										1	80							
10	Berber														300				
11	Çerçi													200	200				
12	Kasab													250	154				
13	Canbaz	2	60	3	36									500	410				
14	Terzi	3	90											2210	2162				
15	Tüccar			4	48			2	100	100	2	70	80	576	250				
16	Debbağ	3	90	3	36														
17	Ask.Niz. Beybaşı																		
18	Fakih													150					
19	Sergici													150					
20	Dikici																		
21	Mesleksiz																		
22	Onbaşı													100					
23	Başyemişiçi														150				
24	Tatar													150					
25	Hidmetkar																		
	Toplam	16	510	23	252	28	240	1	80	2	100	100	2	70	80	1	30	7722	5892

Kaynak: Temettüat Defteri, nr: 6875

ERZURUM MAHALLATINDAN
LALA MUSTAFA PAŞA MAH.
İSLAM

No	MESLEKLER		HAYVANAT						ERKEK			TEMETTÜATLAR			BİNALAR			Hiss				
	Inek	Ağnam	Re's Haslat	Re's Haslat	Camus	Sağman	Manda	Kç	Haslat	Re's	An Kovanı	Toplam	T	M	Z	Dükkan	Kıra Hane		Tarla			
	6	72	3	180	3	180	5	40	1	Re's	Re's Haslat	412	250	300	412	120	Kıra	Z				
1	30	2	24	1	60		1	8				450			250	1	20					
2													350									
3													300									
4													452									
5													350									
6													350									
7													300									
8	90	1	12							2	10		350									
9													300									
10													350									
11													300									
12													300									
13													300									
14													300									
15													450									
16													250									
17																						
18													200									
19													150									
20													250									
21	60							1	60					120								
22																						
23	60								60													
24																						
25	30								60													
26																						
27																						
28	30								36													
29																						
30																						
31																						
32																						
33																						
34																						
35																						
36																						
	11	330	12	144	5	300	2	120	48	1	2	10	465	4950	120	1770	7	580	0	2	400	40

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr: 6876

NEŞ-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
MURAD PAŞA MAHALLESİ
İSLAM

MESLEKLER

No	HAYVANAT			TEMETTUALAR			HumarKumar Naki-kasab Emekliye Hesabülmi	Humar					
	Ek Re's	Hayvan Re's	Hayvan Re's	M	T	Z			Toplam	Dikkan Re's	Turin Re's	Cayr Re's	Her
1													
2	2	60	2	2,4	1	60	1425	3	200	1	135		
3	3	90	5	60			1350						
4	3	90	1,2	1,44			344						
5	4	120	6	72	1	60	600			1			
6	4	120	6	72	1	60	582			120b			
7	4	120	6	72	1	60	332						
8	4	120	6	72	1	60	300						
9													
10	2	60					350	1	30				
11							460						
12													
13													
14							600			1			
15							200						
16													
17													
18							150						
19													
20													
21													
22													
23													
24													
25													
26													
27													
28													
29													
30													
31													
32													
33													
34													
35													
36													
37													
38													
39													
40													
41													
42													
43													
44													
45													
46													
47													
48													
49													
50													
51													
52													
53													
54													
55													
56													
57													
58													
59													
60													
61													
62													
63													
64													
65													
66													
67													
68													
69													
70													
71													
72													
73													
74													
75													

\$ 440

10 500

NERE-3 ERZURUM MAHALLELERİNİN
İSLAM

Nº MESELELER

Nº	MESELELER	HAYVANAT			Cayır Kır.	Hayatı	TEMETTUALAR					EimarKamer: Nakli-kasa) Borçları ile Borçları	Eimar									
		Alman Kır.	Beslet	Beslet			M	T	Z	Toplam	Dükkan Kır.			Yeni Kır.	Cayır Kır.	İnce						
76	Deli Esm.								200													
77	Sarıpaşa Esm.								200													
78	Deli Esm.		60						150		174											
79	Şahin P. Hanımın								90													
80	Kahveci		30	1	60				110		200											
81	Könlü Esm.								100													
82	Könlü Esm.								150													
83	Könlü Esm.		60						150													
84	Özkan Esm.								50		270											
85	Şahin P. Hanımın								90													
86	Könlü Esm.		60						100		150											
87	Könlü Esm.								150													
88	Könlü Esm.		60	4	48				150		258											
89	Deli Esm.								500		656											
90	Deli Esm.		60	4	48				150													
91	Şahin P. Hanımın								200													
92	Şahin P. Hanımın								120													
93	Mısı Esm.								100													
94	Şahin P. Hanımın								150													
95	Şahin P. Hanımın								120													
96	Şahin P. Hanımın								150													
97	Şahin P. Hanımın								150													
98	Şahin P. Hanımın								150													
99	Şahin P. Hanımın								150													
100	Şahin P. Hanımın								150													
101	Şahin P. Hanımın								150													
102	Şahin P. Hanımın								150													
103	Şahin P. Hanımın								150													
104	Şahin P. Hanımın								150													
105	Şahin P. Hanımın								150													
106	Şahin P. Hanımın								150													
107	Şahin P. Hanımın								150													
108	Şahin P. Hanımın								150													
109	Şahin P. Hanımın								150													
110	Şahin P. Hanımın								150													
111	Şahin P. Hanımın								150													
112	Şahin P. Hanımın								150													
113	Şahin P. Hanımın								150													
114	Şahin P. Hanımın								150													
115	Şahin P. Hanımın								150													
116	Şahin P. Hanımın								150													
117	Şahin P. Hanımın								150													
118	Şahin P. Hanımın								150													
119	Şahin P. Hanımın								150													
120	Şahin P. Hanımın								150													
121	Şahin P. Hanımın								150													
122	Şahin P. Hanımın								150													
123	Şahin P. Hanımın								150													
124	Şahin P. Hanımın								150													
125	Şahin P. Hanımın								150													
126	Şahin P. Hanımın								150													
127	Şahin P. Hanımın								150													
128	Şahin P. Hanımın								150													
129	Şahin P. Hanımın								150													
130	Şahin P. Hanımın								150													
131	Şahin P. Hanımın								150													
132	Şahin P. Hanımın								150													
133	Şahin P. Hanımın								150													
134	Şahin P. Hanımın								150													
	Toplam	61	1830	84	996	6	240		2850	18635	1462.5	18730	4	230	11	625	17	240	5	445	34	1450

NEŞE 4 ERZURUM MAHALLATINDAN
MİRZAD PAŞA MAHALLESİ
İSLAM

N o	MESLEKLER	ÇAYIR		BİNA		AŞKAR		BAYYANAT	
		Kötü	Hasat	Kötü	Hasat	Kötü	Çay	Kötü	Hasat
1	Çarşıkapı								
2	Nişli								
3	Mevlâkız								
4	Mevlâkız								
5	Mevlâkız								
6	Ermenon								
7	Mevlâkız								
8	Mevlâkız								
9	Ermenonkar								
10	Ermenon								
11	Bakıal								
12	Dahaseri Esi.								
13	Dahaseri Esi.								
14	Alifin								
15	Colban								
16	Ermenon Kılhanoncu								
17	Mevlâkız								
18	Kılıç Toprak								
19	Kılıç Toprak								
20	Kılıç Toprak								
21	Dahaseri								
22	Dahaseri								
23	Ermenon								
24	Suraç								
25	Çarşıkapı Esi.								
26	Ermenon								
27	Ermenon / Ağınhan								
28	Ermenon								
29	Yazgıncıkapı Farudisi								
30	İzmit								
31	Bahadır Esi.								
32	Mahabul Mithazim								
33	Alifin								
34	Çarşıkapı								
35	Çarşıkapı								
36	Çarşıkapı								
37	Ermenonkar								
38	Çarşıkapı Esi.								
39	Çarşıkapı Esi.								
40	Çarşıkapı Esi.								
41	Armenon								
42	Bakıal								
43	Debbâğ								
44	Çarşıkapı Esi.								
45	Suraç								
46	Çarşıkapı								
47	Kılıç Toprak								
48	Alifin								
49	Armenon								
50	Armenon								
51	Çarşıkapı								
52	Çarşıkapı								
53	Çarşıkapı								
54	Yazgıncıkapı								
55	Çarşıkapı								
56	Çarşıkapı								
57	Çarşıkapı								
58	Çarşıkapı								
59	Çarşıkapı								
60	Çarşıkapı								
61	Ermenon								
62	Ermenon								
63	Ermenon								
64	Ermenon Esi.								
65	Ermenon								
66	Ermenon								
67	Çarşıkapı								
68	Çarşıkapı								
69	Çarşıkapı								
70	Suraç								
71	Ermenon								
72	Bakıal								
73	Bakıal								
74	Armenon								
75	Barber								

NEFS-1 ERZURUM MAHALLATINDAN
MURAD PAŞA MAHALLESİ
İSLAM

N.ö	MESLEKLER	ÇAYIR		1261	BINA		AŞAR		EAYVANAT		Sığman Başlı Başlı		
		Ka'a Haslat	1260		Alur Eab MKA	Esar Verimfold Esar Esar	Esar Esar	Merkez ve Hamaun Tic. Esar Dall	Sığman Başlı Başlı				
76	Dallal												
77	Çubuk Esn.												
78	Sığman Esn.												
79	Dallal								5	700			
80	Mirad P. Hamamcisi												
81	Berber												
82	Kahvesci												
83	Soflakçı												
84	Çarşı												
85	Yasad												
86	Mahabak Bekçisi												
87	Kesap Çarşı												
88	Hamam Kulluancısı												
89	Çubuk Esn.												
90	Dallal												
91	Hamamcı								1	8			
92	Maıur												
93	Rember												
94	Menz												
95	Yırtıcı												
96	Yırtıcı												
97	Yasad												
98	Çubuk												
99	Rahbar												
100	Çarp Esn.												
101	Çubuk												
102	Çubuk												
103	Arabacı												
104	Ne salband												
105	Çarşı												
106	Kesap İyicisi												
107	Arabacı												
108	Çarşı												
109	Hidmetkar												
110	Arabacı												
111	Tercü												
112	Hidmetkar												
113	Mahabak Esn.												
114	Mahabak Esn.												
115	Mahabak												
116	Mahabak												
117	Arabacı												
118	Arabacı												
119	Arabacı												
120	Arabacı												
121	Arabacı												
122	Arabacı												
123	Arabacı												
124	Kaah(Mah=100 kr.)												
125	Berber												
126	Berber												
127	Berber												
128	Çubuk(Hanesi var)												
129	Çubuk												
130	Mahabak												
131	Hamam Esn.												
132	Hamam												
133	Dallal												
134	Babbe Vairev Nash												
4		225	250	1	300	8	17.5	2	16	9	69	700	60

NEŞİ ERZURUM MAHALLATINDAN
MURAD PAŞA MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	TARİHLER		Eski İsmiyle Zarflarıyla Hasatı	Eski İsmiyle Nispetiyle Hasatı ile	Humar Rak.	Hasatı
		Mahre' Tarihi Hesab Kıl.	Gümrük Tarihi Hesab Kıl.				
1	Çarşakçı	1261	1261				
2	Nalib						
3	Meslekçi						
4	Meslekçi						
5	Meslekçi						
6	Buzançı						
7	Meslekçi						
8	Meslekçi						
9	Hırsızkar						
10	Hadif Em.						
11	Baklal						
12	Duhaneç Em.						
13	Alıncı						
14	Alıncı						
15	Çoban						
16	Kanun Muhafız						
17	Meslekçi						
18	Kılı'ı Toprak						
19	Kılı'ı Toprak						
20	Çoban						
21	Duhaneç						
22	Hadif						
23	Hadif						
24	Sıraç						
25	Çarşakçı Em.						
26	Hadif						
27	Hadif						
28	Hadif						
29	Hadif						
30	Hadif						
31	Hadif						
32	Hadif						
33	Hadif						
34	Hadif						
35	Hadif						
36	Hadif						
37	Hadif						
38	Hadif						
39	Hadif						
40	Hadif						
41	Hadif						
42	Hadif						
43	Hadif						
44	Hadif						
45	Hadif						
46	Hadif						
47	Hadif						
48	Hadif						
49	Hadif						
50	Hadif						
51	Hadif						
52	Hadif						
53	Hadif						
54	Hadif						
55	Hadif						
56	Hadif						
57	Hadif						
58	Hadif						
59	Hadif						
60	Hadif						
61	Hadif						
62	Hadif						
63	Hadif						
64	Hadif						
65	Hadif						
66	Hadif						
67	Hadif						
68	Hadif						
69	Hadif						
70	Hadif						
71	Hadif						
72	Hadif						
73	Hadif						
74	Hadif						
75	Hadif						

5 440

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
NIGAD PAŞA MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	Mazru Tarih		TARİHLER		Mazru Tarih		Bilgiyiñ Zinat eniñ Tarihden Hasılı	Emar/Hasıl/ Naki-Hasıl Emar/Hasıl	Tut	Himar Seri	Hasılı
		Sumar	Kat	1280	1261	Sumar	Hasılı					
76	Dabal											
77	Çarba Em.											
78	Çarba Em.											
79	Dabal											
80	Mamad P. Hanımcazı											
81	Berber											
82	Kahtıvesi											
83	Kohtakçı											
84	Çarba Em.											
85	Urad											
86	Mehalik Bakıçısı											
87	Kıyap Çarba											
88	Hanım Yalhancazı											
89	Çarba Em.											
90	Dabal											
91	Hanımcazı											
92	Nıyar											
93	Rençber											
94	Menz											
95	Yoncazı											
96	Yoncazı											
97	Urad											
98	Çarba											
99	Rehber											
100	Çarba Em.											
101	Çarba											
102	Çarba											
103	Amban											
104	Nalband											
105	Çarba											
106	Kahtıvesi											
107	Amban											
108	Çarba											
109	Elçinçar											
110	Amban											
111	Terzi											
112	Elçinçar											
113	Mahallat İmam											
114	Mahallat İmam											
115	Mahallat İmam											
116	Mahallat İmam											
117	Amban											
118	Amban											
119	Amban											
120	Amban											
121	Amban											
122	Amban											
123	Amban											
124	Sanık(Mah=100 kr.)											
125	Emirler Oca											
126	Emirler Oca											
127	Emirler Oca											
128	Çarba(Hanımcazı var)											
129	Çarba											
130	Mahallat İmam											
131	Mahallat İmam											
132	Mahallat İmam											
133	Dabal											
134	Emirler Oca											
	Toplam	5	11	305	300	8	505	500	280	5	440	1450

KAYNAK: Temettilat Defteri, nr. 6896

MEDİNE-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
MÜDERRİS EFENDİ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMETTUALAR		HAYVANAT		Bilişirak Mezruu Tariadan Hasilat	BINALAR	TARLALAR		Gayri-Mezru Taria Hasilat
		Z	T	Inek Re's	Sığman Camuş Re's			Ağnam Re's	Hasilat	
53	Hafaf	150								
54	Caabaz	172	250	1	30	4	48			
55	Caabazlık	300								
56	Kobaze		50						Hinta (12)	55 60
57	Debbağ	300								
58	Kabraman	300								
59	Caabaz (Kürd)	225								
60	Zabiye	300								
61	Mestiği	100								
62	Çarkçı	200	326	3	90	3	36			
63	Dellal	150								
64	Caabaz	200								
65	Kavcı	75								
66	Kavcı	100	180	4	120	1	60			
67	Köhneci	100								
68	Alafdar	125	295	3	90			22	80	
69	Hizmetkar	150								
70	Caabazlık	150								
71	Caabaz	100								
72	Mücellid	50								
73	Hizmetkar	150								
74	Hizmetkar	150	462	4	120			6.5	380	400
75	Mesleksiz	150								
76	Kalıvci	150								
77	Hizmetkar	150								
78	Sergici	150								
79	İhtisap Kuyumcusu	200								
80	Hafaf	100	250	1	30			2	109.5	1
81	Onurakçı	150								
82	Kalıvci	100								
83	Çerçi	125								
84	Zabiye	400								
85	Çarkçı	150								
86	Baltacı	75								
87	Hizmetkar	70								
88	Çiçekçi	200								
89	Çiftçi	75								
90	Debbağ	150	330					2.5	200	220
91	Mesleksiz	75								
92	Arabacı	100								
93	Berber Şakirdi	40								
94	Caabaz	100	150	1	30					
95	Alafdar	120	156	1	30					
96	Mesleksiz	200	350	2	90	5	60	2	140	150
97	Moşrab	100	160	2	60					
98	Alafdar	100	160	2	60					
	Toplam	120	12942	52	4081	6	300	25	280	120
			8286.5					4	95	19.5
								16	1249.5	1140
								9	0	0
								0	0	0

MEDİNE-i ERZURUM MAHALL
ATINDAN
MÜDERRİS EFENDİ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMEJTUATLAR		HAYVANAT		BİNALAR	TARLALAR	Bilgişurak Mezruu Tariadan Hasilat	Gayri-Mezru Taria Samar Kod	Hasilat
		Z	T	Toplam	Inek Re's					
1	Hamal		100							
2	Baltacı		100							
3	Arabacı		155							
4	Arabacı		75							
5	Dellal		75							
6	Tekici		125							
7	Hamal		150							
8	Canbaz		100							
9	Kırtığı		100							
10	Çerçi (Kırd)		50							
11	İane									
12	Arabacı		125							
13	Hümeşar		125							
14	Tekici		100							
15	Kavci		80							
16	Canbaz		125							
17	Baltacı		110							
18	Mesleksiz		100							
19	Eskiçi		75							
	Toplam	100	1770							

MAHALLE-i MEZBURDA OLAN MÜSTACİRLERİN EMLAK VE ARAZİLERİ

1	Hamal	100
2	Baltacı	100
3	Arabacı	155
4	Arabacı	75
5	Dellal	75
6	Tekici	125
7	Hamal	150
8	Canbaz	100
9	Kırtığı	100
10	Çerçi (Kırd)	50
11	İane	
12	Arabacı	125
13	Hümeşar	125
14	Tekici	100
15	Kavci	80
16	Canbaz	125
17	Baltacı	110
18	Mesleksiz	100
19	Eskiçi	75
	Toplam	1770

MEDİNE-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
MÜDERRİS EFENDİ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	Muzik Bek	AŞAR Olarak Bir Sn.de Vermiş olduğu				TARLA
			Hunta Kot	Şair Kot	Fi Kot	Öz Kot	
1	Mesleksiz						
2	İnan						
3	Alendâr Hafidi						
4	Debbag						
5	Milezzan						
6	Bakkal						
7	Kahireci						
8	Tuvcar						
9	Tohumcu						
10	Moytab						
11	Paputçi						
12	Çerçi						
13	Taşar						
14	Çerçi						
15	İane						
16	Duvazcı						
17	Tuvcar						
18	A sak Mans. Çaruşu						
19	Canbaz						
20	Kireççi						
21	Canbaz						
22	Çerçi						
23	Delâl						
24	Hidmetkar						
25	Canbaz						
26	Kılbaççı						
27	Kal'a Topçusu						
28	Topçu Nefran						
29	Bakkal						
30	Kavcılık						
31	Canbaz						
32	Mesleksiz						
33	Hidmetkar						
34	Tenekteci						
35	Oturakçı						
36	Giyece						
37	Moytab						
38	Çoban						
39	Mesleksiz						
40	Çobanlık						
41	Hıramancı						
42	Hidmetkar						
43	Dubancı						
44	Hızarcı						
45	Natrlık						
46	İsanel						

1 5 4 5
2 10 2 -5

MEDİNE-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
MÜDERRİS EFENDİ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	Muzik Re'is	AŞAR Olarak Bir Sın.de Vermiş olduğu			TARLA		
			Hinna Kot	Sair Kot	Fi Gümüş	İcmeye Vermiş old.	Kıta İsar	
47	Paspaz							
48	Kahveci							
49	Sarıaç							
50	Sarıaç							
51	Şeyh							
52	Kerbeci							
53	Haffaf							
54	Canbaz							
55	Canbazlık							
56	Kobazte							
57	Debbag							
58	Kahraman							
59	Canbaz (Kırd)							
60	Zabıye							
61	Mestiçi							
62	Çankçı							
63	Dellal							
64	Canbaz							
65	Kavcı							
66	Kavcı							
67	Köhneci							
68	Alafdar							
69	Hizmetkar							
70	Canbazlık							
71	Canbaz							
72	Mücellid							
73	Hizmetkar							
74	Hizmetkar							
75	Mesleksiz	2	5	25	6	13		
76	Kahveci							
77	Hizmetkar							
78	Sergici							
79	İhtisap Kıyuncusu							
80	Haffaf		1	5	2	4.5	1	20
81	Orurakçı							
82	Kahveci							
83	Cerçi							
84	Zabıye							
85	Çarkçı							
86	Baltacı							
87	Hizmetkar							
88	Çiçekçi							
89	Cıfçı							
90	Debbag		4	20				
91	Mesleksiz							
92	Arabacı							
93	Berber Şakirdi							
94	Canbaz							
95	Alafdar							
96	Mesleksiz	1	2	10	1.5	4		
97	Moytab							
98	Alafdar	3	12	60	9.5	21.5	1	20
	Toplam							

MEDİNE-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
MÜDERRİS İFENDİ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	Muzik Re's	AŞAR Olarak Bir Sn.de Vermiş olduğu				TARLA
			Hanza Kot	Şair Kot	Fi	Fi	

MAHALLE-İ MEZBURDA OLAN MÜSTACİRLERİN EMLAK VE ARAZİLERİ

1	Famal					
2	Baltacı					
3	Azabacı					
4	Azabacı					
5	Delial					
6	Tekici					
7	Famal					
8	Canbaz					
9	Kırbici					
10	Çerçi (Kürt)					
11	İare					
12	Azabacı					
13	F. dmetkar					
14	Tekici					
15	Kavcı					
16	Canbaz					
17	Baltacı					
18	Mesleksiz					
19	Eskici					
	Toplam					

Kaynak: Temettuat Defteri, nr: 6890

MEDİNE-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
MUMUÇI-İ SUFLA MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT		Haslat	BINALAR		TARLA	
		İnek Re's	Sığma Camus Re's		Dükkan Kit'a	Kerhane Kit'a	Mezru Kit'a	İogr
1	Bezzaz	1	30					
2	Bezzaz	1	30					
3	Bezzaz							
4	Rafid							
5	Bezzaz	3	90					
6	Bezzaz							
7	Duhane							
8	Kavveci							
9	Alıoğar	2	60		2	100		
10	Dikici							
11	Tepeu							
12	Kudonc							
13	Alıoğar							
14	bu alıoğar	1	30					
15	Bezzaz							
16	Keneci							
17	Kağı & Toppusu							
18	Bezzaz							
19	Bezzaz							
20	Duhane							
21	Katib							
22	Kerhaneci	2	60	30	1	60	2	100
23	Kavveci	1						
24	İsar							
25	Bezzaz							
26	Bezzaz							
27	Bezzaz							
28	Sahak							
29	Dikici							
30	Dikici							
31	Dikici							
32	Bakkal	2	60	1	60			
33	Bakkal	3	90					
34	Kumurec	2	60	2	120			
35	Tepeu							
36	Bezzaz							
37	Melekci							
38	Melekci							
39	Melekci							
40	Herber	2	60					
41	Herber							
42	Bakkal							
43	Bezzaz	1	30	1	60			
44	Bezzaz	1	30					
45	Rafid							
46	Güçürcü							
47	Dikici							
48	İpeu							
49	İpeu							
50	Hıdırcıkar							
51	Dikici							
52	Bakkal							
53	Duhane							
54	İnsanca							
55	İnsanca	1	30					
56	Subuncu							
57	Çoban							
58	Debbeg Halifesi							
59	Zar							
60	Mezzanbesi	1	30					
61	Ernes							
62	Melekci							
63	Herber							
64	Dikici							
65	Keneci							

41	Hizara	110	
42	Bakkal	120	
43	Bezzaz	340	
44	Bostana	200	
45	Haffal	80	
46	Gulekçi	150	
47	Dibici	80	
48	İrgad	90	
49	Hidmetkar	80	
50	Hidmetkar	80	
51	Dellal	120	
52	Rahdar	180	
53	Dubana	150	
54	İhtisapçı	180	
55	Sabancı	390	
56	Coban	150	
57	Debbeg' Habibesi	100	
58	İane		
59	Zabta	160	
60	Muezzenbaşı		30
61	Ferya	40	
62	Eyraf'	200	
63	Berber	100	
64	Dibici	100	
65	Pembeci	120	
66	Bezzaz	150	
67	Bezzaz	250	
68	Salak	100	
69	İane	100	
70	Bakkal	100	
71	Terzi	100	
72	İane		
73	Eyraf'	200	
74	Arabaçı	130	
75	İane		
76	Kal'ı Topçusu	120	
77	Eyraf'	450	
78	Eyraf'	330	
79	Kal'a	220	
80	Salak	120	
81	Hidmetkar	60	
82	Tenekeci	80	
83	Canbaz	130	
84	Bakkal	100	
85	Siseçi	150	
	Toplam	200	
		8150	30
		400	

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr. 6872

MEDİNE-İ ERZURUM
MAHALLATINDAN
MUNCI'ULYA MAH.
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMETTUATLAR				HAYVAN		Mezru Haslat Zemanet Gayri Mezru			TARLA			BUNALAR		
		Toplam	M	Z	I	Re's	Haslat	Mezru	Haslat	Gayri Mezru	Haslat	Kıta	İşir	Adc	İşir	Vakıfdan Baki Kalan
1	Mevlâ-i Kırandan	21555		1000	750	1	12						10		1500	
2	Hacıgözü Diyan Hu.	16000														
3	Ağman Tucaan				700											
4	Ağman Tucaan				330											
5	Çakıcı	600			400											
6	Övrekçi	598														
7	Mesleksiz	120											1	20		
8	İncisip Memuru	300														
9	Çakmakçı	235			200								1	35		
10	Mesleksiz	108														
11	Asker-i Nizamiyeli		220													
12	Telâhe-i Utum(Lane)															
13	Duhacı				100											
14	Canbaz				100											
15	Çakmakçı				220											
16	Mesleksiz			310	418											
17	Omer (Lane)															
18	Mesleksiz				90											
19	Cerci	200			150											
20	Kahvesi	350			120											
21	Haffaf	350														
22	Mesleksiz			140												
23	Kahvesi				150											
24	Kahvesi				150											
25	Hidmetkâr				200											
26	Hidmetkâr				150											
27	Hidmetkâr				180											
28	Muhar(Lane)				60											
29	Muezzin	120			200											
30	Hidmetkâr															
31	Kahve Şabirdi	120														
32	Mestci				150											
33	Berber	210			150											
34	Hidmetkâr				200											
35	Hidmetkâr				200											
36	Bakkal				150											
37	Tıyıcı				130											
38	Haffaf	350			240											
39	Bezaz	280			250											
40	Çakmakçı	210			180											
41	Serbestci				130											
42	Natur				100											
43	Hırdavatçı				310											
44	Dulger				150											
45	Cerci	318			200											
46	Hizmetkâr				200											
47	Balıca				190											
48	Hidmetkâr	250			300											
49	Hizmetkâr				300											
50	Humancı				200											
51	Abacı	108														
52	As Nizamıye İmamı	126														
53	Mesleksiz	200		134												
54	Berber				200											
55	Meyrab				150											
56	Dürran(Lane)															
57	Memis(Lane)				250											
58	Abdülaziz(Lane)				200											
59	Tescir				200											
60	Hizmetkâr				200											
61	Ceban															
62	Kahvesi				200											
	Toplam	28308	220	1584	9448	1	212	0	0	8680	5	5	12	1555	250	0

MEDINE-i ERZURUM
MAHALLATINDAN
MUMCI-i ULYA MAH.
ISLAM
MESLEKLER

No	Meslekler	BINALAR		HAYVANAT		Disz Inek Res	Agnam		Inek		Sagman		Haslat
		Maiznesunden Hane	Hasila Kira Kira	Muzek Res	Kuzu Res		Res	Haslat	Res	Haslat	Res	Haslat	
1	Mevlâ-i Kirandan												
2	Haguru's Divan												
3	Agnam tacvan			3	4	1	4	48	5	190	1	60	
4	Agnam tacvan								3	90	1	60	
5	Çakir												
6	Çakir												
7	Meslekiz												
8	İhsan Memuru												
9	Çakir						4	48	2	60			
10	Meslekiz												
11	Ask Kizilijyede												
12	Talabeh-i İnce												
13	Dubenan												
14	Çakir												
15	Çakir												
16	Çakir												
17	İnce			4			4	48	2	60	1	60	
18	Meslekiz												
19	Çepci		1	50									
20	Kahveci												
21	Hafif												
22	Meslekiz												
23	Kahveci												
24	Kahveci												
25	Hidmetkar												
26	Hidmetkar												
27	Hidmetkar												
28	Mahne-i İnce												
29	Muzic												
30	Hidmetkar												
31	Kahve Sakiridi												
32	Meslekiz												
33	Berber												
34	Hidmetkar												
35	Hidmetkar												
36	Bakkal												
37	Tıyıcı												
38	Hafif												
39	Hafif												
40	Çakir												
41	Serbestçi												
42	Nisar												
43	Hidmetkar												
44	Dulger												
45	Çepci												
46	Hidmetkar												
47	Bakkal												
48	Hidmetkar												
49	Hidmetkar												
50	Hidmetkar												
51	Adana												
52	Ask Muzic												
53	Meslekiz												
54	Berber												
55	Muzic												
56	İnce												
57	İnce												
58	İnce												
59	Kahveci												
60	Hidmetkar												
61	Çakir												
62	Kahveci												
	Toplam	5350	2	100	3	7	1	22	264	32	1000	6	360

Kaynak: Temettuat Defterleri, nr. 6852

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
NAMERVANLI CAMİİ ŞERİF MAH
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMETTUAAT		A'şari olarak Vermiş old. Senelik Hima Kıyye Kot Gurus
		Toplam	T	
1	Müdderis	4428		
2	Müdderis	492		
3	Bakura			
4	Evkaf Müterelisi	625	400	
5	Debbağ Esnaf.	160	100	3
6	Debbağ Esnaf.	420	300	5
7	Bostancı Esnafı			
8	Debbağ Esnaf.	280		
9	Terzi Şakirdi	100		
10	Çerçi Esnaf.	400		
11	Ask.Niz.Yüzbaşı			
12	Çiftçi*	250		2
13	Bakura	350		5
14	Kerested	250		
15	Dikici	100		
16	Dükkanacı*			
17	Esnaf*	1320		
18	Usturaçı Esnaf	530	500	
19	Esnaf*			
20	Kavvas	400		
21	Cambazlık Esnaf.	264	150	
22	Çiftçi*			
23	ŞCambaz Esnaf.	390	300	
24	Çerçi Esnaf.	306	150	
25	Debbağ	100		
26	Çerçi Es.	150		
27	Çerçi Es.	160	100	
28	Hamamcı Es.	560	500	
29	Dükkanacı (Kasım)			
30	Müezzim			
	Toplam	12035	2500	5
	Yekün unt:	13840		10

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6865

NEFS-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
SULTAN MELİK MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT		SAGMAN		Manda		Keçi		TEMETTUALAR			BINALAR		TARLA	Dükkan		Himar	Merkep	Binek Akaran Tutanan Zarardan Basak	Mürek	Diğ	
		Inek	At	Çamış	Araba	Hasıl	Re's	Hasıl	Re's	Hasıl	Re's	Toplam	Z	M		J	Kıra						İcar
1	Değisi-1 Ali Kapucu Bepan	1	30	10	120					502	200			1	152								
2	Meslekiz	2	66	4	48					1220	300												
3	Saray Hamamcıları	4	120	5	60	1	60			640													
4	Onurakçı									775													
5	Meslekiz	5	150	5	60					400													
6	Bezaz	1	30							180													
7	Alafdar	2	60	3	36					150													
8	Kepeci									120													
9	Gülekkçi									200													
10	Dellal									150													
11	Dellal									100													
12	Moyulap									200													
13	Canbaz									154													
14	Balbaci	1	30	2	24					80													
15	Eklci																						
16	Baytar																						
17	Çoban																						
18	Çerçi									250													
19	Bileyci									100													
20	Arabacı																						
21	Kiresçilik									400													
21	Kiresçilik									400													
21	Kiresçilik									150													
21	Kiresçilik									150													
23	Hanahik																						
24	Hanahik																						
25	Hanahik																						
25	Hanahik																						
26	Hanahik																						
26	Hanahik																						
27	Canbaz																						
28	Saray Kalfesi																						
29	Bakkal																						
30	Moyulap																						
31	Onurakçı																						
32	Alafdarlık																						
33	Kiresçilik									250													
34	Celeb Çobanı									200													
34	Celeb Çobanı																						
35	Meslekiz	2	60																				
36	Terzi																						
37	İrgad																						
38	Hidmetkar																						
39	Teflimciyan																						
40	Kepeci																						
41	Çoban																						
42	Çoban																						
43	Hidmetkar									200													
44	Hidmetkar									200													
45	Hidmetkar									200													
46	Dellal																						
47	Çoban																						
48	Dellal																						
49	Dellal																						
50	Dellal																						
51	Yemisiği																						
52	Hızarci																						

NEFS-I ERZURUM MAHALLE TINDAN
SULTAN MELİK MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	İnek		HAYVANAT		KEÇİ		TEMETTUALAR		BİNALAR		TARLA		Dükkan	Hımar	Merkep	Büyük Akıncı Tarlama Zirve Bazı	Öküz	Müzek	Diş		
		Re's	Hasılat	Camuş	Manda	Hasılat	Re's	Hasılat	Toplam	Z	M	J	Kıta								İcar	Kıta
53	Dallal																					
54	Hamal																					
55	Oğun/Tüccarı								250							5						
56	Çarşı																					
57	Hıdmetkar								100													
58	Çerçelik								200													
59	Oğun Tüccarı								250													
60	Hızmetkarlık								100													
61	Kahve tabh								120													
62	Kahve Tahşiği								100													
63	İana								200													
64	Hızmetkar								50													
65	Dallal								200													
66	Moytablık								200													
67	Hızmetkarlık								100													
68	Dikici								150													
69																						
70	Dikici																					
71	Berber								100													
72	Çoban								100													
73	Sıraç								150													
74	Kundakçı								200													
75	Kundakçı								200													
76	İana								200													
77	Berber																					
78	Terzi								150													
79	Eskici								150													
80	Çoban																					
81	Çoban																					
82	Alağdar								100													
83	Çilçaha								200													
84	Hıdmetkar								200													
85	Çoban								250													
86	Çarşı																					
87	Çureha								100													
88	İrgadlık								60													
89	Kepoğçi								50													
90	Pembeci								474													
91	Mesleksiz								184													
92	Mesleksiz								100													
93	Hıdmetkar								234													
94	Hıdmetkar								120													
95	Demirci								100													
96	Sebze ve Bigi								200													
97	Mesleksiz								120													
98	Baltacı								100													
99	Kahve Bayii								124													
100	Mesleksiz								100													
101	Çoban								200													
102	Çoban								200													
103	Günrük Rahıdarı								200													
104	Baltacı								150													
105	Hıdmetkar								200													

150

2

1

5

5

4

5

5

1

60

NEFSİ ERZURUM MAHALLATINDAN
SEYİH EMİR MAH
İSLAM

No	MESLEKLER	TEMETTÜATLAR			İnek Re's	HAYVANAT Sığman Cannuş		Ağnam Re's	Hasılat	Dükkan Kit'a Sultus	BİNALAR		TARLA	
		S	M	T		Toplam	Re's				Hasılat	Hane Kit'a	İcar	Hanesi İcar
1	İnan	168												
2	Bakırcı		600		3	90	1	60						
3	Orakçı		350		3	90	1	60						
4	Hamamcı	300												
5	Duhann Esnafı		120	446	2	60	1	60	3	36	1	100		80
6	Haffaf		150		5	150								
7	Çarşı Esnafı		100		2	60	1	60						
8	Mesleksiz		120		2	60	1	60						100
9	Subyan Tekatdü		250		2	60								
10	Alafdar		200		3	90								
11	Kahveci		200		3	90								
12	Bakkal Esnafı		200		2	60								
13	Yemenici Esnafı	100			3	90								
14	Hizmetkar		140		2	60								130
15	Keresici	135			2	60	1	60						100
16	Tohumcu		200		2	60								
17	Mesleksiz		200		2	60								
18	Zaptıye		50											
19	Sarıç Esnafı	50												
20	Dakici Esnafı	64												
21	Sirkeci		100		2	60								
22	Na'âlçeci	50												
23	Ceyrekçi	50												
24	Düjger Esnafı	80												
25	Talıbe-i Ulum		40											
26	Sebi		80	124										200
27	Bıçakçı		80											
28	Kındakçı	60												
29	Bozmacı		80											
30	Hızarcı		50											
31	Moyrab		60											
32	Hanai		20											
33	Ayakkabı Tamircisi		90		3	90								
34	Muallime-i Sibyan		70											50
35	Yemenici Esnafı		659	468	2470	3435	24	720	4	240	14	168	1	100
36	Mahalleden Müteahhil													
37	İane													
	Toplam													

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6853

NEFSİ ERZURUM MAHALLATINDAN
ŞEYH EMİR MAH.
İSLAM

No	MESLEKLER	Haftaf hanede Dükkân		BINALAR		Hane		İbâk		HAYVANAT			
		Kerpenk	Adet	Dükkân	İcar	Kıta	İcar	Dükkân	Kıta	Re's	Keci	Re's	Haslat
1	İnan												
2	Bakırcı												
3	Orakçı												
4	Hanmenç												
5	Duhan Esnafi												
6	Haftaf												
7	Cerçi Esnafi												
8	Mesleksiz												
9	Sıbyan Tekaüdü	1	15	1	15	1	20	2	20				
10	Ala'dar												
11	Karıveç												
12	Bakkal Esnafi												
13	Yemenici Esnafi												
14	Hizmetkar												
15	Keresici												
16	Tohumcu												
17	Mesleksiz												
18	Zapıye												
19	Sarraç Esnafi												
20	Dikiçi Esnafi												
21	Sirkeci												
21	Natalpaci												
23	Çeyrekçi												
24	Düğer Esnafi												
25	Talebe-i Utum									1	1	8	
26	Mesleksiz												
27	Bıçakçı												
28	Kundakçı												
29	Boznaci												
30	Hızarci												
31	Moytab												
32	Hanal												
33	Ayakkaşı/Tamircisi												
34	Muallime-i Sibyan												
35	Yemenici Esnafi												
36	Mahliden Müteahhil												
37	İane												
	Toplam	1	15	0	1	15	1	20	2	20	1	1	8

Kaynak: Temettuât Defteri, Nu: 6853

NEES-J ERZURUM MAHALLATINDAN
TOPSU OZLU MAHALLESİ
İSLAM

No	Mesleker	HAYVANAT										TARLA			Temsimler				
		Bak Rm	Adama Rm	Çürüm Rm	Koç Rm	Reç Rm	Besit Rm	Reç Rm	Besit Rm	Karak Rm	Sumer Rm	Hasat Rm	120	1261	Z	K	S	M	
1	Erişim, Kılbalan	30				1	60							3150					
2	Mendilce	20				1	60							240		120			
3	Tenekeci	60				1	60							540					
4	Bakal Eanf	30	5		60									540		450			
5	Bakal Eanf	30	4		48									378		300			
6	Dubbag Eanf	60	3		36	1	60				3	105	110	1341					
7	Dubbag Eanf	60												200					
8	Dubbag Eanf	60												120					
9	Ka'f's Toppan	60	5		60									360		300			
10	Bakal Eanf	60	1		12									410		350			
11	Dubbag Eanf	60	2		24									622		550			
12	Bakal Eanf	60												504		450			
13	Bakal Eanf	60												504		450			
14	Bakal Eanf	60												128					
15	Bakal Eanf	60												560		500			
16	Amerik	30												230		200			
17	Dubbag	30												400		300			
18	Kıranç	60												400		300			
19	Kıranç	60				1	60							1020					
20	Bakal Eanf	60				1	60							400		300			
21	Dubbag Eanf	60												870		500			
22	Dubbag Eanf	60												600		470			
23	Dubbag Eanf	60												600		540			
24	Dubbag Eanf	30	2		24									304		250			
25	Buzanç	60												300		300			
26	Bakal Eanf	60												460		300			
27	Karavaci	60												200		200			
28	Dubbag Eanf	30												380		250			
29	Dubbag Eanf	120												820		700			
30	Bakal Eanf	60												1000		900			
31	Karavaci	60												328		250			
32	Dubbag Eanf	30	4		48									1000		970			
33	Buzanç	30												258		120			
34	Dubbag Eanf	60												400		400			
35	Buzanç	60												490		400			
36	Buzanç	60												160		160			
37	Buzanç	60												490		400			
38	Dubbag Eanf	60												352		300			
39	Karavaci	40												570		450			
40	Mendilce	120	3		36					2	16			500		500			
41	Aliflar	60				1	60							620		500			
42	Aliflar	60				1	60							620		500			
43	Buzanç	60												330		330			
44	Aliflar	30												180		150			
45	Dubbag Eanf	60												100		100			
46	Dubbag Eanf	60	2		24	1	60							759		400			
47	Bozbuğ	60												670		550			
48	Buzanç	60				1	60							400		400			
49	Buzanç	60				1	60							300		300			
50	Tıccar	60												100		100			
51	Sıncı	60												100		100			
52	Dubbag	60												250		250			
53	Dubbag	60												60		60			
54	Buzanç	60												606		400			
55	Buzanç	60												150		100			
56	Buzanç	60												384		300			
57	Buzanç	60												745		75			
58	Sıncı	60												100		100			
59	Sıncı	60												135		75			
60	Sıncı	60												50		50			
61	Aliflar	60												100		100			
62	Buzanç	60												194		100			
63	Buzanç	60												70		50			
64	Ka'f's Toppan	60	5		60									750		600			
65	Sıncı	60												50		150			
66	Sıncı	60												50		150			
67	Tıccar	60												100		100			
68	Cerri Eanf	60												194		100			
69	Tıccar	60												70		50			
70	Dubbag Eanf	60												50		50			
71	İnce	60												750		600			
72	İnce	60												50		150			
73	Buzanç	60												50		150			
74	Buzanç	60												50		150			
75	Dubbag Eanf	60												50		150			
76	Dubbag Eanf	60												50		150			
77	Zabıye	60												50		150			
78	Bozbuğ	60												50		150			

NEFS-İ ENZURUM MAHALLATINDAN
TOPÇU OĞLU MAHALLESİ
İSLAM

No.	Maddeler	Hane		Dükkan		Ayrıb		Nir Firm		Çeyr		Tarih		Ağrı Çaruk Sene-i Subhan Varmış Çahıçu				Mara Hano	
		Kış	Yaz	Kış	Yaz	Baş	Baş	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz
1	Erteb-i Kışkık																		
2	Maslek																		
3	Bakım Ems																		
4	Bakım Ems																		
5	Bakım Ems																		
6	Terzi Şahin																		
7	Debbag Ems	1	50	1	25	1	115												
8	Dahane																		
9	Bakım Ems																		
10	Sanatçı Ems																		
11	Sanatçı Ems																		
12	Debbag Ems																		
13	Bakım Ems																		
14	Bakım Ems																		
15	Bakım Ems																		
16	Bakım Ems																		
17	Debbag																		
18	Kışkık																		
19	Kışkık																		
20	Bakım Ems	1	100					150	1	100									
21	Debbag Ems			2	40														
22	Debbag Ems																		
23	Debbag Ems																		
24	Debbag Ems																		
25	Banane																		
26	Bakım Ems																		
27	Banane																		
28	Banane																		
29	Sanatçı Ems																		
30	Debbag Ems																		
31	Kışkık Ems	1	100	4	250														
32	Banane																		
33	Bakım Ems																		
34	Bakım Ems																		
35	Hamam																		
36	Debbag Ems																		
37	Bakım Ems																		
38	Debbag Ems																		
39	Banane																		
40	Banane																		
41	Alatlar																		
42	Aks 6 Yd			1	25														
43	Banane																		
44	Alatlar																		
45	Banane																		
46	Banane																		
47	Banane																		
48	Debbag Ems																		
49	Bakım Ems																		
50	Banane																		
51	Banane																		
52	Debbag Ems																		
53	Debbag Ems																		
54	Debbag Ems																		
55	Sanatçı																		
56	Bakım Ems																		
57	Maslek																		
58	Banane																		
59	Bakım Ems																		
60	Bakım Ems																		
61	Aks 6 Yd	1:2	125	1	45														
62	Banane																		
63	Banane																		
64	Banane																		
65	Banane																		
66	Tabak																		
67	Tabak																		
68	Çeyr Ems																		
69	Banane																		
70	Debbag Ems																		
71	Banane																		
72	Yaz																		

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

1 100

1 250

1 25

1 25

1 100

1 240

1 1

1 115

1 25

NEESİ ERZURUM MAHALLESİNDEN
TÜRÜCÜ OĞLU MAHALLESİ
İSLAM

No	Makaleler	Hane		Dükkan		Aşya		Nisf Firm		Çeyiz		Tarih		Alman Çaruk Sesi Sahibinde Vermiş Olanlar		Maden Hane			
		Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz	Kış	Yaz		
73	Dümen Şabiri																		
74	Tuzcular																		
75	Dümen Esmi																		
76	Dümen Şabiri																		
77	Mahmut																		
78	Mahmut Esmi																		
79	Dümen Esmi																		
80	Dümen Perdehane																		
81	Dümen Esmi																		
82	Kemal																		
83	Armut Esmi																		
84	Armut Esmi																		
85	Armut Esmi																		
86	Rahmet																		
87	Dümen																		
88	Seydi (hane)																		
89	Hidmetkar																		
90	Hidmetkar																		
91	Armut Esmi																		
92	Armut Esmi																		
93	Dümen Esmi																		
94	Kahveci																		
95	Dümen Esmi																		
96	Kahveci																		
97	Kahveci																		
98	Mahmut Nisan																		
99	Hidmetkar																		
	Toplam	6	375	11	505	1	115	0	150	1	102	285	30	3	15	3	7.5	1.00	0

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr. 6859

MEDİNE-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
ÜVEYS EFENDİ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT		BINALAR		KABVE HANE		HAYAT		TARLA		BİNA		TEMETTUAAT						
		İnek	Sağman	Dükkan	Kahve	Hane	Ham	Merek	Kıra Hane	Kıra	Kıra	Firm	Dükkan	Oda	Toplam	T	M	Z		
1	İman ve Bazzaz(OĞ)	3	120	1	60	2	160	1	280	1	100	1	40	1	25	1	120	470	200	150
2	Yorgancı	5	150	1	60	2	160	1	280	1	100	3	430					900	690	
3	Ketancı	3	120	4	48	1	80					1	100					110	250	
4	Reşber	2	60	3	36	1	80					1	40	1	25	1	120	8	250	
5	Limoncu Bezzaz	2	60	3	36	1	80	1	300			3	430					6	108	400
6	Yorgancı	3	90	3	36	1	120					1	80					630	180	
7	Bakkal	2	60	3	36	1	120					1	80					476	150	
8	Bakkal	3	90	10	120							1	80					540	280	
9	Aktarı	6	180	2	24							1	80					364	280	
10	Tekci(?)	2	60	2	24							1	80					340	250	
11	Canbaz	3	90									1	80					270	240	
12	Tahacı	1	30									1	80					270	250	
13	Bezzaz	1	30									1	80					400	250	
14	Çoban	1	30									1	80					422	330	
15	Moytab	3	90	1	60							1	80					120	120	
16	Alafdar	1	30	5	62							1	80					386	326	
17	Rafdar	1	30	5	62							1	80					130	100	
18	Uncu	1	30	5	62							1	80					240	200	
19	Mesleksiz	2	60									1	80					90	60	
20	Türüncü	1	30									1	80					280	280	
21	Kitabet(?)	1	30									1	80					100	140	
22	Sarraç	1	30									1	80					60	60	
23	Tayıcı(?)	1	30									1	80					120	120	
24	Alafdar	1	30									1	80					100	140	
25	Tayıcı	1	30									1	80					60	60	
26	Neccar	2	60									1	80					120	120	
27	Eskici	2	60									1	80					370	250	
28	Tıccar	1	30									1	80					210	120	
29	Türüncü	1	30									1	80					100	70	
30	Çoban	3	90	1	60							1	80					110	80	
31	Uncu	1	30									1	80					266	230	
32	Ağcı	1	30									1	80					440	380	
33	Dellal	3	36									1	80					350	260	
34	Haffaf	2	60									1	80					320	300	
35	Dellal	3	90									1	80					230	230	
36	Çoban	3	90									1	80					220	220	
37	Medrese nişin	3	90									1	80					140	140	
38	Sarraç	3	90									1	80					200	200	
39	Debbacı	40										1	80					280	280	
40	İane	40										1	80					80	80	
41	Hamahl	40										1	80					100	100	
42	Arabacı	40										1	80					100	100	
43	Cüleha	40										1	80					120	120	
44	Sud	40										1	80					120	120	
45	Tıccar (Hafız)	40										1	80					80	80	
46	Çoban	40										1	80					100	100	
47	Reşber	40										1	80					120	120	
48	Mesleksiz	40										1	80					80	80	
49	Çizmedci	40										1	80					120	120	
50	Uncu	40										1	80					80	80	
51	Arabacı	40										1	80					130	130	

MEDİNE-İ ERZURUM MAHALLATINDAN
ÜVEYS EFENDİ MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT		BINALAR		Kahve Hane		HAM		Merek		Kira Hane		TARLA		BINA		TEMETTUAAT						
		İnek	Re's Hasılat	Re's Hasılat	Re's Hasılat	Kıta	Hane	Kıta	Hane	Kıta	Merek	Kıta	Hane	Kıta	Hane	Kıta	Hane	Toplam	T	M	Z			
52	Aşçı																				100			
53	İane																				120			
54	İane																				140			
55	Kıracı																				160			
56	Kıracı																				140			
57	Hamal																				80			
58	Reçber	2	60																		140			
59	Arabacı																				120			
60	Arabacı																				100			
61	Çoban																				100			
62	Hidmetkar																				200			
63	Humacı																				80			
64	Katırcı																				120			
65	Baltacı																				100			
66	Medrese Nişin	1	30																		130			
67	Tabacı																				100			
68	İane																				100			
69	Baltacı																				150			
70	Baltacı																				250			
71	Tekici(?)																				200			
72	Kasab																				120			
73	Mesleksiz																				100			
74	Tütüncü																				100			
75	Sucu																				100			
76	Hamal																				100			
77	İane																				100			
78	Pazvant																				230			
79	Kasab																				80			
80	Asker																				200			
81	Asker																				80			
82	Topçu																				220			
83	Asker																				100			
84	Çavuş																				100			
85	Topçu																				100			
86	Hidmetkar																				100			
87	Mikser'âr Hamal																				100			
88	Oğuç	60	1806	27	326	6	360	6	220	4	360	2	580	1	100	8	850	2	55	1	120	1	40	
	Toplam															1	150				230	80	220	100
																					1000	150	820	

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr. 6857

FAZLURUM MAHALLATINDAN
VANI EFENDI MAHALLESİ
İSLAM

No	MESLEKLER	BİNALAR		Kahve Hane Kut'a	Oda Kut'a	Ezane Ezane	ÇAYIR		Mez mit Hane	TARLA		BİNALAR		Aşyah Hisse	Zemir Hane	EMETTUALAR		Beyaz Ezane Beyaz	BİNALAR Vakıf DükkanMenzil Han Kut'a Kut'a His								
		Dükkan Kut'a	Ezane Kut'a				Kut'a	Haslat 1260		1261	Kut'a	1261	Kut'a			Hane	1261			1261	1261	1261	1261	1261	1261		
63	Hidmetkar																										
64	Meslekisz																										
65	Penbeci																										
66	Samanci																										
67	İrgad																										
68	Hidmetkar																										
69	Mesci																										
70	Kavvas																										
71	Penbeci																										
72	Meslekisz																										
73	Penbeci																										
74	Dubanci																										
75	Meslekisz																										
76	Dellal																										
77	Dellal																										
78	Arabacı																										
79	Arabacı																										
80	Arabacı																										
81	Arabacı																										
82	Arabacı																										
83	Rencher																										
84	Rahbar																										
85	Sebzeci																										
86	Cizmecci																										
87	Çevci																										
88	Meslekisz																										
89	Hidmetkar																										
90	Kayır-K. Topçusu																										
91	Meslekisz																										
92	Arabacı																										
93	Meslekisz																										
94	Cerci Enefi																										
95	Arabacı																										
96	Hidmetkar																										
97	Meslekisz																										
98	Çelebi Enefi																										
99	Yazıcı																										
100	Yazıcı																										
101	İnanç																										
102	Müvezzin																										
103	Akkân																										
104	Saray																										
105	Dubacı																										
106	Ask.N. Tabur Kâtibi																										
107	Mulazım																										
108	İrgad																										
109	Çiftçi																										
110	Ask.Nizamiye Kıtabından Mahrey Toplam																										
		20	100	2	300	1	75	3	480	18	785	450	135	3	300	2	70	1	60	180	423	1072	1217	427.5	1000	3	3

KAYNAK: Temettuat Defteri. nr. 6856

DERUN-I ERZURUMDA
YEĞEN AĞA MAHALLESİ
ERMENİ MİLLETİ

NO	MESLEKLER	HAYVANAT		MENZİL		Çizgesi	TEMET:		Sakin Olduğu Hanenin İcaresi
		Sığman İnek Re's	Hasılat	İcarede Olan Kıta	İcaze		Menzil Kıta	İcaze	
1	Terzi					Ev		100	
2	Purutluk					Ev		87	140
3	Kıyıcılık					Ev		17	
4	Punat İşçisi					Ev		17	40
5	Papuççu					Ev		70	
6	kuyumcu					Ev		17	
7	Yemenicilik					Ev		17	
8	Yemenicilik					Ev		35	40
9	Papuççu					Ev		35	
10	Naalbandilik					Ev		35	
11	Terzi			1	40	Ed		17	40
12	Terzi					Ev		17	60
13	Resmesçilik					Ev		17	
14	Çerçilik					Ev		35	60
15	Karrahçılık					Ed		17	40
16	İrgatlık					Ev		35	60
17	Çulfalık					Ev		35	
18	Ayvazlık(vazlık)				20	Ev		300	20
19	Rismesçilik					Ev		17	
20	Abacı					Ev		35	
21	Hidmetçilik					Ev		35	
22	Hasırcılık					Ev		70	
23	Terzi	2	60			Ev		150	
24	Demirelik					Ev		150	
25	Purutluk					Ev		300	6
26	Dubancılık					Ev		300	100
27	Hidmetçilik					Ev		300	60
28	Çilingirlik					Ev		300	80
29	Kasab(İane)					Ed		50	
30	Çulfalık					Ev		35	60
31	Kuyumculuk					Ev		17	
32	Kazançılık					Ev		35	
33	Naalbandilik					Ev		35	100
34	Bezazlık					Ev		52	
35	Demire (İane)					Ed		200	
36	Berberlik					Ev		17	100
37	İlramcılık					Ev		35	60
38	Çulfalık					Ed		35	30
39	Sallaçlık					Ed		150	60
40	Hidmetçilik					Ev		200	60
41	Naalbandilik					Ev		250	60
42	Çulfalık					Ev		35	6
43	Hidmetçilik					Ed		150	30
44	İrgatlık					Ed		150	30
45	İrgatlık					Ed		200	
46	Çulfalık					Ev		17	
47	Demirelik					Ev		17	70
48	Demirelik					Ev		35	
49	Mihçilik					Ev		35	
50	Muytahlık			1	70	Ev		52	
51	Terzi					Ev		52	60
52	Kelepçilik	2	60			Ev		300	20
53	Naalbandilik					Ev		250	
54	Naalbandilik					Ev		35	250

Toplam	120	130	1	40	1391	12E20	1492
Derun-i Erzurumda Cedid Mahallesi Ermeni Milleti							
1 Mameculuk						80	
2 Çerçilik					35	250	
3 Penbesilik					140	700	
4 Kuyumculuk					70	400	
5 Taşçılık					35	200	
6 Penbesilik					150	30	
7 Deltalık					70	400	
8 Koltukçuluk						250	30
9 Penbesilik						150	30
10 Suyolculuk						250	40
11 Çerçilik					70	350	
12 Enfiye-Atlar Odacı					52	800	
13 Suyolculuk	2			70		500	
14 Çarçılık					35	350	80
15 Çizmesilik				50	35	250	
16 Terzi(Gane)						50	
17 Terzilik					17	250	50
18 İane						70	
19 Calfalık					17	200	
20 Bezazlık					35	350	100Ed
21 Denirei İşçiliği						120	
22 Denirei (İane)							20
23 Terzilik					35	250	60

DERUN-I ERZURUMDA
YECEN AĞA MAHALLESİ
ERMENİ MİLLETİ

No	MESLEKLER	HAYVANAT		MENZİL		Cizyesi	TEMET.	Sakin Ofduğu Hanerin İkansı
		Sığman İnek Re's	Haslat	İsrede Olan Kıta	Menzil Kıta			
24	Münevvelük					Ev	200	
25	Sazandırlık					Ev	35	
26	Çulfalık					Ev	35	60
	TOPLAM				3		7320	60
	Derun-i Erzurumda Kalla Deresinde Elbi-Zimmet Reaya Millet-i Ermenyan				3			60
1	Çulfalık					Ed	250	30
2	Çulfalık					Ev	70	100
3	Çulfalık			1	100	Ev	35	
4	Çulfalık					Ev	17	
5	Tufenkçilik					Ev	150	
6	Terzilik					Ev	150	
7	Cerçilik					Ev	150	
	TOPLAM			1	100		350	200
	Derun-i Erzurumda Çayır Mahallesi Ebi-Zimmet Reaya Millet-i Ermenyan						1600	330
1	Çulfalık					Ev	17	
2	Değirmencilik					Ev	52	
3	Çulfalık					Ev	35	
4	Naalbandilik					Ev	17	
5	Çulfalık					Ev	150	
6	Çulfalık					Ev	17	
7	Çvıcılık					Ev	35	
8	Saraydarlık					Ed	300	
9	Sazandırlık					Ev	150	
10	Çarşıçılık					Ev	150	
	TOPLAM						173	2400
	11 Şaban 1262 Yakış Temettuat-236718 kr.							
	Derun-i Erzurumda Kân Yolunda Aii Paşa Mahallesi Ebi-Zimmet Reaya Mümünan Milleti							
1	Bezaz					Ev	60	
2	B ezaz					Ev	25	
3	Abacı					Ev	30	
4	Değirmancı					Ev	35	
5	Değirmancı					Ev	23	
6	Abacı					Ed	15	
7	Abacı					Ev	15	
8	Naalband					Ev	20	
9	Keşişlik					Ed	10	
10	Dubancılık					Ev	25	
11	Demircilik					Ed	10	
12	Katıcı (İane)					Ev	70	
13	Abacı					Ev	26	
14	Abacı					Ev	26	
15	Abacı					Ed	15	
16	Bakkallık					Ev	41	
17	Nakkışçılık					Ev	33	
18	Hümcükçilik					Ed	20	
19	Abacı					Ev	20	
	TOPLAM						449	2680

KAYNAK: Temettuat Defteri, nr. 6868

ERZURUM MAHALLATINDAN
ZAGRACI ALI AĞA MAH.
İSLAM

No	MESLEKLER	HAYVANAT		TEMETTUAAT		TARLA		OŞUR		TARLA		Gayri Mevzuu Tarla Smt.					
		Inek Re's	Sığman Manda Hasıla 1Re's	Toplam	T	M	Karak Res	Hasılat	Kıta	İsar Bir Sn.de Verdiği Kot	Şair Gurus		Çöküz Re's	Mevzuu Tarla Hasılat			
1	Alafdar Esmafi			332													
2	Alafdar Esmafi			450													
3	Dikici Esmafi	2	60	350													
4	Taze Yemişçi Esm.			290													
5	AlafdarEsmafi			150													
6	Tabur Katibi			200													
7	Dubancı Esmafi			200													
8	Keresstedci Esmafi	3	90	290													
9	Alay Katibi	3	180	180													
10	Bimbacı			360													
11	Alafdarlık Esm.	4	120	620													
12	Derzi Esmafi			500													
13	Alafdarlık Esmafi			120													
14	Sadak-ı Şahane			260													
15	Erbab-ı Ziraa			720													
16	Rahdar(Erz.Gümük			180													
17	Yaş Yemişçi Esm.			150													
18	Yaş Yemişçi Esm.			150													
19	Debbag Esm.	4	120	500													
20	Tohumcu			350													
21	Kasab Esmafi			200													
22	Dellal Esm.			100													
23	Bakkal Esm.			500													
24	Arabacı			500													
25	Alafdar Esm.			150													
26	Tohumcu Esm.			208													
27	İnsan			300													
28	Atlar Esm.	4	120	600													
29	Pembecilik			420													
30	Köşeci Esmafi			300													
31	Hidmetkârlık			300													
32	Yıtzbaşı			200													
33	Eskiçi			50													
34	Dubancı Esm.			50													
35	Hamal			50													
36	Fukara																
37	Fukara																
38	Toplam	20	690	3650	6840	1460	1	60	1	300	8	18	0	4	264	240	2

KAYNAK: Temettüat Defteri, nr. 6867

ERZURUM MAHALLATINDAN
ZAGRAÇI ALI AĞA MAH.
İSLAM

No.	Meslekler	Bir Vakıf Hane		BINALAR		Hane		Dükkan-ı Kepek	
		Hane	İcresi	İcresi Hane Adet_İcresi	İcresi Hane Adet_İcresi	Hane Adet_İcresi	Hane Adet_İcresi	Dükkan-ı Kepek Adet_İcresi	Dükkan-ı Kepek Adet_İcresi
1	Alaflar Esması								
2	Alaflar Esması								
3	Dikici Esması								
4	Taze Yemnişi Esn.								
5	Alaflar Esması								
6	Tabur Katibi								
7	Duhancı Esması								
8	Kereseci Esması								
9	Aley Katibi								
10	Bınbaşı								
11	Alaflar Esn.								
12	Derzi Esması								
13	Alaflar Esması								
14	Sadak-ı Şahane								
15	Ertab-ı Zirai								
16	Rahdar(Erz.Gümrük.)								
17	Yağ Yemnişi Esn.								
18	Yağ Yemnişi Esn.								
19	Debbag Esn.								
20	Tohumcu	1	50	1	50	1	50	1	100
21	Kasab Esması								
22	Dellal Esn.								
23	Bakıal Esn.								
24	Arabacı								
25	Alaflar Esn.								
26	Tohumcu Esn.								
27	İnanç								
28	Atar Esn.								
29	Pembeçilik								
30	Kışçı Esması								
31	Hidmetkârlik								
32	Yüzbaşı								
33	Eskiçi	200							
34	Duhancı Esn.								
35	Hamal					1	100		
36	Fukara Makalesinden								
37	Fukara Cihundan								
	Toplam	200		1	50	0	150	1	100

Kaynak: Temettuat Defteri, No:6867

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ